

Australski Hrvati : mitovi i stvarnost : rasprave i eseji o hrvatskoj emigrantskoj književnosti, egzilantima i imaginarnoj Hrvatskoj

---

Škvorc, Boris

Authored book / Autorska knjiga

Publication status / Verzija rada: **Published version / Objavljena verzija rada (izdavačev PDF)**

Publication year / Godina izdavanja: **2005**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:270:438751>

Download date / Datum preuzimanja: **2024-12-24**

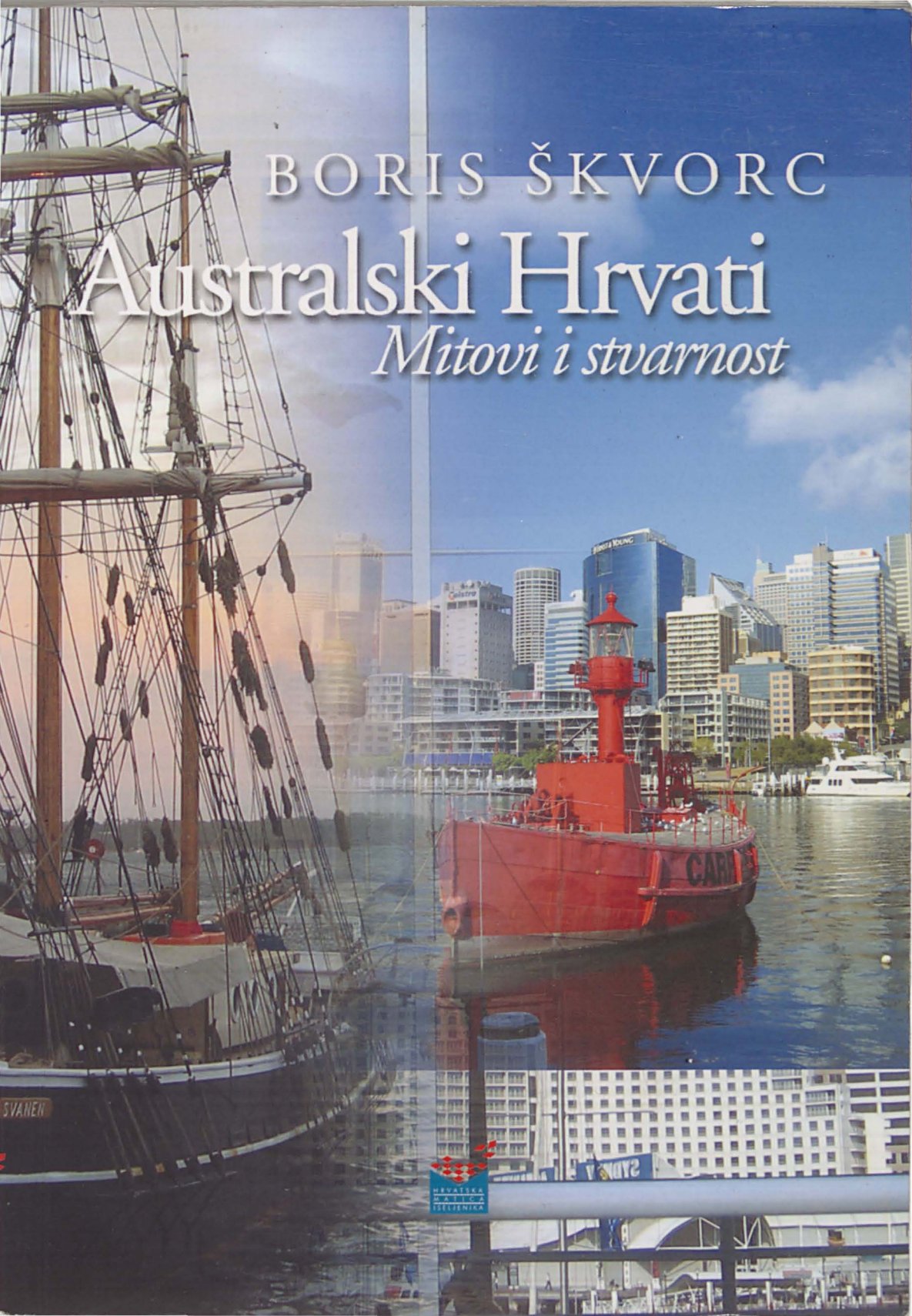
Repository / Repozitorij:

[Croatian Emigrant Press - Repository](#)

BORIS ŠKVORC

Australski Hrvati

Mitovi i stvarnost

Boris Škvorc

AUSTRALSKI HRVATI: Mitovi i stvarnost

*Rasprave i eseji o hrvatskoj emigrantskoj književnosti,
egzilantima i imaginarnoj Hrvatskoj*

Hrvatska matica iseljenika
Zagreb, 2005.

Biblioteka
Hrvati u svijetu
Knjiga 1

Nakladnik
Hrvatska matica iseljenika
Zagreb, Trg Stjepana Radića 3

Za nakladnika
Nikola Jelinčić

Urednica
Vesna Kukavica

Recenzenti
Dr. Vinko Brešić, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
Dr. Ivan Čizmić, Institut za društvena istraživanja Ivo Pilar, Zagreb
Dr. Vladimir Goss, Filozofski fakultet Sveučilišta u Rijeci

Lektor
Diana Šimurina-Šoufek

Urednica fotografija
Silvija Letica

DTP
Micromarket, Zagreb

Design
Luka Gusić

Tiskara
DENONA, Zagreb

Naklada
2000

ISBN 953-6525-33-x

SAZNAK

Uvod: O australiskim Hrvatima, njihovim identitetu, zajednicama, imaginaciji Hrvatskoj i drugim tematikama koje raziskuju članovi njihova zasebnog semiotičkog sustava 1

O jednom primjeru kulturne i jezične raznolikosti: Hrvatska ishodna raslojavanja australijske hrvatske zajednice 29

Mjesto i uloga tjednih revija australijske hrvatske zajednice u australiskom hrvatskom informativnom i kulturnom prostoru 39

Izjava i emigrantska književnost: Dva modela diskontinuiteta u sustavu nacionalnog književnog korpusa u doba kulturnih studija 61

Revanšistični književni sustavi između nestabilnosti emigrantskog uklopnosti zjednog i oкулptivnosti "metaprostornog" modela 91

Sanji i Maji

Nekoliko napomena o sustavu hrvatske književnosti i književnosti u Australiji i o književnosti koje je stvorila zajednica u Australiji 111

Nekoliko napomena o hrvatskoj književnosti u Australiji i hrvatskoj zajednici u Australiji 121

Vladimir Gouk Kako uopće znanstveno pristupiti analizi književnosti? 131

Ivan Čović Integracija i kultura: Hrvatska zajednica u Australiji 141

Prilog: Fotografija iz života Hrvatske zajednice 151

CIP - Katalogizacija u publikaciji
Nacionalna i sveučilišna knjižnica - Zagreb

UDK 314.74(94=163.42)
316.7(94=163.42)
821.163.42.09

ŠKVORC, Boris

Australski Hrvati : mitovi i stvarnost
: rasprave i eseji o hrvatskoj emigrantskoj
književnosti, egzilantima i imaginarnoj
Hrvatskoj / Boris Škvorc. - Zagreb :
Hrvatska matica iseljenika, 2005. -
(Biblioteka Hrvati u svijetu ; knj. 1)

ISBN 953-6525-33-X

I. Hrvati - Emigranti - Australija -
Kulturni život
II. Hrvatska književnost - Iseljništvo -
Australija

450119040

KAZALO

Uvod: O australskim Hrvatima, njihovim fikcijama, činjenicama, imaginarnoj Hrvatskoj i drugim znakovima koji zaokružuju obrise njihova zasebnog semiotičkog sustava	7
O jednom primjeru kultura(al)ne raznolikosti: Ideološka ishodišta raslojavanja australske hrvatske zajednice	19
Mjesto i uloga tjednih novina australske hrvatske zajednice u australskom hrvatskom informativnom i kulturnom prostoru	39
Egzilna i emigrantska književnost: Dva modela diskontinuiteta u sustavu nacionalnog književnog korpusa u doba kulturalnih studija	61
Izvanmatični književni sustavi: Između nestabilnosti emigrantskog, uklopivosti egzilnog i neuklopivosti 'međuprostornog' modela	91
Suvremeni trenutak književnosti na hrvatskom jeziku u Australiji	113
Nekoliko napomena o suvremenom trenutku hrvatskog pjesništva u Australiji i fenomenima koje to pjesništvo okružuju	151
Nekoliko napomena o broju Hrvata, hrvatskom jeziku, školama i hrvatskim medijima u Australiji	181
Pogovor Vinko Brešić: Protiv hrvatskih vjetrenjača Ili kompendij za australsku Hrvatsku	207
Bilješka o autoru	210
Vladimir Goos: Kako uopće znanstveno pristupiti pitanju našeg iseljništva?	211
Ivan Čizmić: Integracijski procesi u australsko društvo za Škvorca su pravi izazov	212
Prilog: Fotografski zapisi iz života Hrvatske zajednice u Australiji	215

UVOD: O AUSTRALSKIM HRVATIMA, NJIHOVIM FIKCIJAMA, ČINJENICAMA, IMAGINARNOJ HRVATSKOJ I DRUGIM ZNAKOVIMA KOJI ZAOKRUŽUJU OBRISE NJIHOVA ZASEBNOG SEMIOTIČKOG SUSTAVA

1. 'imaginarni' i 'realni' hrvatski studiji; ili: faktografičnost fikcije

● australskim Hrvatima u Hrvatskoj najviše se zna na temelju priča i usmenih predaja koje iz Australije dolaze u Hrvatsku ili onih koje po povratku u domovinu pričaju namjernici koji su Australiju posjetili i povratnici koji su se iz Australije vratili u Hrvatsku ili, rjeđe, susjednu Bosnu i Hercegovinu. Istovremeno, sustavno znanstveno promišljeno bavljenje iseljenim dijelom hrvatskog korpusa prava je rijetkost, bilo da se radi o australskim Hrvatima ili hrvatskim iseljenicima u Južnoj Americi, Sjedinjenim Državama, Kanadi, Južnoj Africi, odnosno zapadnoj i sjevernoj Europi. Tako za razliku od irskog modela kulturalnog studija, kojeg je sastavni dio i studij irskog iseljeničtva u svim njegovim aspektima i sa svim posebnostima, u hrvatskom slučaju na odsjecima za nacionalnu povijest, na primjer, nemamo katedri koje proučavaju povijest hrvatskog iseljeničtva. Isto tako pri odsjecima nacionalne književnosti nema katedri za povijest iseljeničke (emigrantske, egzilne) književnosti. Broj studija i knjiga koje se tim problemima bave također je vrlo skroman. Slična je situacija i u institutima koji se bave interdisciplinarnim studijima na području humanističkih znanstvenih disciplina. Osim u slučaju Instituta za migracije i, do određene mjere, Instituta za društvena istraživanja, ne može se reći da se bilo koja od takvih institucija sustavno bavi hrvatskim iseljeničtvom. Naravno, postoji veći broj pojedinačnih projekata i znanstvenika koji proučavaju povijest iseljavanja na određeni kontinent ili u određenu zemlju, odnosno onih koji se bave nekim od aspekata iseljeničke književnosti, očuvanja baštine ili kulture. Nema međutim promišljene strategije i usustavljanja znanja u sustav koji bi bio zaokružen i prepoznatljiv i na temelju kojeg bi se moglo dograđivati stečeno i procesuirano znanje sistematizirano kroz postojeće i planirane pojedinačne i skupne projekte.

Slično se može reći i za Hrvatske studije u cjelini, odnosno razne inačice tog pojma koje su često u Hrvatskoj i izvan nje pokrivala različite sadržaje, ali vrlo rijetko one koje obično podrazumijevamo kad govorimo o kulturalno usmjerenom interdisciplinarnom projektu usustavljanja znanja i znakovnih sustava koji uokviruju totalitet nacionalnog korpusa. Za razliku od australskih studija, na primjer, koji kao svoju sastavnicu imaju između ostalog i multi-disciplinarno proučavanje svih kulturalnih aspekata života kineske, grčke ili hrvatske zajednice u odnosu na semiotički sustav većinske zajednice zemlje domaćina, originalni projekt Hrvatskih studija u Zagrebu bio je zasnovan više kao 'nacionalna alternativa' takozvanom nedovoljno nacionalno svjesnom sustavu humanističkih disciplina umreženih u sustav hrvatske visokoškolske mreže kakva je zatečena 'na terenu' ranih devedesetih. Umjesto da usustavljuje znanja i isprepletenost znakovnih sustava hrvatskog nacionalnog korpusa u svoj svojoj složenosti i u odnosu na tipove drugosti koje ga uvjetuju iznutra i izvana, taj se studij iscrpljivao u samodovoljnosti proučavanja i opisivanja vlastita identiteta koji se, više-manje, ogledavao u neprekidnom odnosu prema sebi samom, odnosno prema imaginarnoj slici stanja nas kakvi bi, da se poslužim Aristotelovom *Poetikom*, 'trebali biti'. Tako taj studij zapravo niti nije bilo moguće umrežavati sa sličnim interdisciplinarnim pokušajima izvan same zemlje. Iz navedenog se može zaključiti da studij koji bi posjedovao neke elemente složenog i kompleksnog modela proučavanja ukupnosti nacionalnog korpusa, poput onog irskog, interdisciplinarnog i utemeljenog na umrežavanju i ispreplitanju proučavanja dijaspore (ili iseljništva, o čemu će riječi biti kasnije) u njezinoj kompleksnosti zapravo nije niti bilo. Isto tako nije postojalo, a mislim da još uvijek ne postoji, mjesto koje bi moglo poslužiti kao središte za provođenje komparativne analize hrvatske dijaspore, odnosno različitosti pojedinih modela i uvjetovanosti tih razlika u odnosu na australski, švedski ili južnoamerički semiotički sustav vrijednosti i kulturalne zadanosti s jedne strane, ali i odnosa tih modela mišljenja i djelovanja prema matičnom sustavu.

Takva je situacija tim čudnija kad znamo da nema gotovo niti jednog stanovnika u Hrvatskoj čiji život nije bitno obilježen problematikom iseljavanja i iseljništva. Gotovo da ne postoji hrvatska obitelj od Osijeka do Karlovca, Zadra ili Dubrovnika da nema nekog 'svog' u Njemačkoj, Americi, Čileu, Južnoj Africi ili Australiji. Istovremeno, gotovo svatko od nas zna vrlo malo o tome u kakvom životnom okružju i uvjetima, u kakvom semantičkom (i vrijednosnom) sustavu taj 'netko naš' živi i izgrađuje svoj sustav vrijednosti. I općenito, uglavnom se znanje o povijesti iseljavanja, o iseljničkoj zajednici i kulturo-

loškom sustavu vrijednosti koji je ona izgradila kao svoj, svodi na već otrcanu frazu 'da naših ima posvuda'. Malo se zna i o socijalnoj strukturi iseljeničtva, razini njihova obrazovanja i standardu života, što se podjednako odnosi na pojedince i život organizirane zajednice. Isto tako, postoji vrlo malo dvosmjerne interakcije, a još manje sadržajne i na približavanje usmjerene komunikacije. Čak i oni posjeti i razgovori koji su u posljednjih desetak godina bili tako česti, uglavnom su se odvijali na najpragmatičnijoj, odnosno političkoj i gospodarskoprofitnoj razini. Pa i tu je uglavnom sve više-manje bilo 'pipkanje u mraku' i ostvarivanje interesa vlastite interesne skupine u 'drugom' okružju. Prave kulturalne razmjene i interakcije bilo je daleko manje, a najmanje se dvosmjerne komunikacije uspostavilo na onoj razini koja problemu može pristupiti sintetički, opisati ga i onda iz takvog opisa napraviti okvir za približavanje dvaju (ili više) sustava.

U tom smislu smatram da će se na temelju zapisanog u raspravama i esejima koji slijede jasno dati iščitati činjenica da u slučaju australske hrvatske zajednice govorimo o izdvojenom i zaokruženom semantičkom sustavu koji korespondira u okviru drukčije raspoređenog i drugim vrijednosnim konotatorima određenog sustava vrijednosti, negoli je to slučaj u opisu Hrvatske i, reći ću to tako, 'hrvatskih Hrvata'. Oni raspoložu drukčijim sustavom stereotipa i mitološki zasnovanim pričama koji ih, do određene mjere, uvjetuju, a time i razlikuju od domovinskih Hrvata. Pa ipak je činjenica da se o tome malo piše, a da taj vrlo kompleksan kulturološki fenomen (i samim time zahvalnu temu za proučavanje) ne samo da još nismo sami sebi objasnili, nego čak nismo učinili ni one najosnovnije infrastrukturne predradnje koje bi nam omogućile bavljenje pojedinačnim aspektima ovog sustava.

Pokušaja da se usustave znanja i opiše korpus vezan uz hrvatsku problematiku izvan domovine bilo je i prije uspostave hrvatske države. Upravo na temelju irskog ili židovskog modela, na nekim zapadnim sveučilištima nastajali su Centri hrvatskog studija (ili hrvatskih studija) koji su u svojoj osnovi imali zamisao takvog interdisciplinarnog i komparativnog pristupa. Problem je bio u tome što su ti mini-instituti bili slabo kadrovski ekipirani i još slabije financirani te se je na kraju sve svelo na podučavanje jezika i pokoji kolegij o povijesti hrvatskog iseljavanja u SAD-u ili Australiji. Usto, te je studije uglavnom novčano podupirala zajednica, te su se projekti koji su na njima započinjani često iscrpljivali u pokušajima pronalaženja sredstava, ili zauzimanju stava prema nekoj od ideološki uvjetovanih konstanti koje su stajale u (financijskoj) pozadini pojedinačnih projekata. Borba za istraživačku autonomiju bila je dakle prisutna i u tim

institucijama i to gotovo podjednako kao na domovinskim katedrama i institutima za vrijeme postojanja takozvane druge Jugoslavije. U posljednjih sedam-osam godina hrvatska je Vlada prepoznala potrebu ovakvih izvandomovinskih projekata, ali su oni ipak još uvijek u začecima i zasad su više nalik mreži 'prekomorskih' lektorata hrvatskog jezika, nego sustavnom umrežavanju hrvatskih studija u zemljama u kojima žive australski, američki, kanadski ili čileanski Hrvati.

Ova knjiga pokušava dati barem malen doprinos proučavanju kompleksnog sustava znakova što označavaju neke od osnovnih polazišnih postavki života hrvatske zajednice koja se i sama prema domovinskom hrvatskom korpusu određuje kao 'druga'. Nije to dakle priča o povijesti australskih Hrvata, ili o njihovim uspjesima i postignućima. Radi se prije svega o uvidu u neke od znakova koji, po mojem mišljenju, otkrivaju osnovne modalne elemente razlikovnosti (i razlikovanja) sustava što ga uvjetuje kulturološko okružje hrvatske zajednice u odnosu na dva osnovna vrijednosno obilježena elementa prema kojima se ona voli odmjeravati. Prije svega ovdje je riječ, s jedne strane, o zemlji i jeziku podrijetla, odnosno, s druge strane, o zemlji i jeziku zemlje domaćina u čijem prostoru žive australski Hrvati, odnosno Australci hrvatskog podrijetla. U životu onog dijela australskih Hrvata koji djeluju u organiziranom obliku kao zajednica, odnosno koji su stvorili vlastiti semantički sustav razlikovanja njihova autohtonog korpusa u odnosu na pripadno okruženje i sustav znakova i stereotipa koji ga određuje, može se iščitati razlikovni element u odnosu na prostor u kojem žive i prostor iz kojeg dolaze. Mislim da je u oba slučaja središnji čimbenik razlikovanja najizravnije sažet u njihovu odnosu prema shvaćanju i konzumiranju vremena prema kojem se taj sustav znakova odnosi i kojeg sublimira na specifičan način. U sustavu izgrađenih stereotipa na temelju koje se grade okviri baštine 'izdvojene grupe' može se govoriti o skokovitom odnosu prema povijesnom vremenu zemlje podrijetla i iskorijenjenosti iz povijesnog vremena u odnosu na povijest zemlje domaćina (ovdje Australije).

Evo i nekoliko primjera. Jedan od središnjih razlikovnih čimbenika ideološke determiniranosti i tradicionalne već međusobne suprotstavljenosti australskih Hrvata duboko je ukorijenjen u odnos prema stereotipu proslave 10. travnja i općenito odnosu prema takozvanoj Nezavisnoj Državi Hrvatskoj. On se nameće kao čimbenik uvjetovanja unutrašnjih razlika između pojedinih semiotički uslojenih elemenata koji čine ukupnost /zajednice/ kao zamišljenog totaliteta. Osim tog bitnog znaka razlikovanja postoji još svega nekoliko točaka koje 'žive' simultano, gotovo s potpunim ignoriranjem zamišljaja povijesne crte

vremena i shvaćanja kauzalnosti. Tako je u provedenoj anketi o prioritetima zajednice i važnim pitanjima za sadašnjost i perspektive razvoja (na ponudenoj skali: 'vrlo važno', 'važno', 'od prosječne važnosti', 'nevažno' i 'ne znam') osamdeset posto ispitanih zaokružilo da je pitanje odnosa prema NDH 'vrlo važno', sedamnaest posto anketiranih smatra da je ono 'važno' a jedan posto da je 'nevažno'. Odnos prema predsjedniku Franji Tuđmanu 'vrlo važan' je za devedeset i tri posto ispitanih. Istovremeno, porast nacionalnog dohotka u Republici Hrvatskoj 'vrlo važan' je za sedam, a razmjena mladih stručnjaka i studenata za osamnaest posto ispitanih. Interesantno je i to da je na ova dva posljednja pitanja gotovo četrdeset posto ispitanih odgovorilo s 'ne znam'.

O drugom tipu iskorijenjenosti najbolje govori ista anketa. Ona je provedena među pripadnicima prvog naraštaja doseljenika starijim od pedeset godina koji su u Australiji najmanje dvadeset i pet godina (osamdeset i dva posto anketiranih bili su muškarci, a većina ispitanih su također 'aktivne osobe' u zajednici. Kako njih u ukupnom broju ima manje od 20 posto ukupnog broja australskih Hrvata, potpuno sam svjestan činjenice da uzorak nije reprezentativan, ali je indikativan za određivanje okvira unutar kojeg će rasti iduća generacija Australaca hrvatskog podrijetla). U drugom dijelu ankete gdje su postavljena pitanja koja traže faktografski odgovor, od stotinu anketiranih samo osam je znalo godinu osnivanja Australske federacije (Commonwealtha), tri su znala od koje do koje godine je federalni premijer bio Sir Robert Menzies (inače osnivač Liberalne stranke, za koju, kao 'antikomunističku', tradicionalno glasa većina 'starih emigranata'), a na pitanje koja su imena guvernera australskog Commonwealtha i guvernera države Novi Južni Wales nije bilo niti jednog potpunog odgovora.

Taj odnos prema vremenu i u njemu ostvarivanim okvirnim znakovima koji su izvana uvjetovali zajednicu i stereotipe njezina opisivanja, jedan je od središnjih elemenata na temelju kojih se u ovoj knjizi u nekoliko tekstova proteže teza o 'imaginarnoj Hrvatskoj'. No o tome više kasnije.

Nakon ponovnog iščitavanja pojedinih tekstova ('stručnih' u prvoj i 'publicističkih' u drugoj knjizi) i tijekom prerađivanja i adaptiranja pojedinih rasprava i članaka za ovaj medij, uočio sam da člancima i raspravama dominira nekoliko tematskih sklopova i semantema koji određuju ton čitavog prvog dijela knjige. To se dogodilo unatoč nepostojanju polazne pozicije koja bi takvu tezu nametala kao polazište i suprotno od moje namjere da pružim 'najširi mogući uvid' u kompleksnost problematike. Ti su tematski sklopovi proizašli iz navedenog i u vrlo su uskoj vezi s gornjom premisom o vremenu i prostoru,

kao i specifičnom tumačenju njihova konzumiranja u okviru zadanosti semantičkim uokviriteljem 'imaginarne Hrvatske'. U konkretnom slučaju, radi se o odnosu činjenica i fikcije, odnosno o fikcionaliziranju čitava niza činjenica vezanih uz polazišnu točku prava na razliku. Iz toga proizlazi i terminološka odrednica imaginarne Hrvatske i njezino pragmatično suprotstavljanje realnoj Hrvatskoj kao izvanjskoj i ugrožavajućoj fikciji izgrađenoj izvan samog sustava unutar kojeg se vrši vrjednovanje i nasuprot fikcijskim elementima zadanoj faktografiji 'imaginarnog'.

Rječnikom svakodnevnice govoreno, mnogi australski Hrvati uvjereni su da je njihova životna misija borba za bolju Hrvatsku koja i dalje traje unatoč uspostavljanju hrvatske nezavisnosti i realnim pokušajima na terenu da ta 'bolja Hrvatska' zaživi zaokruženim životom i bez stresova koji su je u prvih desetak godina njezina života potresali. Pri tome se ovdje među australskim Hrvatima uglavnom misli na zemlju koju su gradili u svojoj imaginaciji tijekom posljednjih četrdeset godina njezina nepostojanja. U tom smislu je kod australskih Hrvata kao organizirane skupine, baš kao i kod kanadskih i drugih, u svakom iskoraku vidljiv jasno izraženi ponos zbog njihovih zasluga za uspostavu hrvatske države. Te su zasluge u tom semantičnom sustavu neupitne, velike i njih se dijalogom ne može relativizirati. Usto, element tog sustava je i predaja koja se prenosi na drugu generaciju u smislu njihove uloge u izgradnji nacije i države koja im je posredovana imaginarno. Problemi počinju uslijed toga što su se stereotipi stvoreni prije uspostave hrvatske države već ukorijenili kao neupitna konstanta. Zato često dolazi do nesporazuma.

Drugi je naraštaj australskih Hrvata već stasao tijekom razdoblja 'komunističke strahovlade'. Preokretom u Hrvatskoj iz političke sfere imaginarna Hrvatska prenesena je u sferu kompetencije. U prije već uokvirenim stereotipima postoji svijest kako će ta druga generacija 'naučiti' Hrvate iz domovine demokraciji, redu, radu i radnim navikama. Do ovakvog je semantičkog odmaka došlo uslijed 'okamenjivanja' stereotipa o hrvatskim Hrvatima kao izdancima komunističkog sustava iz kojeg je do danas preživjela parola 'snadi se druž' i u kojem su 'bića navike' jednostavno ostala programirana na određeni način. Istovremeno imaginarna Hrvatska predstavlja više od zamjene za umjetno uspostavljeno semantičko presjecište dimenzije prostorne (i vremenske) zakinitosti i kompleks iskorijenjenog naraštaja. U njoj postoji svijet i sustav označavanja bolji od onog realnog koji doista vrijedi u pravilima igre 'na terenu', a u kojem je 'sve dopušteno'. Ova imaginarna Hrvatska suplement je dakle za odsutnost i osjećaj izoliranosti u odnosu na emigrantsku podvojenost i čežnju za

domovinom, u ovom slučaju čak i kroz sustave stereotipa stvorenom Arkadijom. Prenesena na drugu generaciju ona postaje baštinjeni element koji se po Schopflinovu mišljenju (1988) prenosi i postaje vrijednost u obliku 'iskustva prethodnih generacija koje se sustavno prenese na iduće naraštaje'. To se događa bez obzira radi li se o ustaljenim i u kulturalnoj zajednici prihvaćenim stereotipima ili dinamičnom semiotičkom sustavu koji se odnosi prema onome što obično nazivamo 'činjeničnim stanjem'.

Upravo zato određenu konstantu u ovim tekstovima predstavlja ponovljeno ukazivanje na presjek sustava vrijednosti izgrađenih unutar same izdvojene australsko-hrvatske zajednice i specifičnost znakovnih presjecišta koja uvjetuju njezinu hijerarhiju. I u tom procesu uspostavljanja hijerarhije često dolazi do fikcionalizacije činjenica, a faktografsko također u određenim okolnostima postaje fikcijom. To se najbolje može vidjeti u pisanim medijima i drugim oblicima posredovanja informacija i ostalih tipova kontekstualne uključenosti koji fingiraju informativnost. U globaliziranom svijetu posredovanja zbilje informacija istovremeno postaje vlastitom transformacijom i manipulacijom kojoj je cilj nametanje određene željene ideološki determinirane intencije. Činjenica je da su ovi procesi vidljiviji na izdvojenom korpusu u kojem se može opisati, ili je makar potencijalno opisiv, čitav sustav semantičkih presjecišta ostvarenih kroz razne prakse izražavanja i interakcija. Utoliko je ovakvo jedno istraživanje osobito zanimljivo za akademske rasprave koje se koncentriraju na opisivanje određenih teorijskih postavki. Ova knjiga međutim ne želi ostati samo na teorijskoj razini problematike, bilo da se radi o 'imaginarnoj' Hrvatskoj koju uspostavlja emigrantski korpus na temelju svojih stereotipa, ili o slici 'imaginarnog iseljeničtva' kakvu je često na temelju vlastitih stereotipa gradila domaća politička i kulturna javnost.

U svijetu hrvatske emigracije u tom je procesu 'imaginaliziranja' u praktičnom smislu prisutan vrlo specifični element fikcionalizacije faktografskog. Odnos prema prošlosti, nedovoljna kritičnost prema nekim njezinim dijelovima, ali i sustav vrijednosti koji je nadan bez kritičkog odnosa prema šire shvaćenom kanonu ili umrežavanju sustava vrijednosti u dinamičnom odnosu prema drugim sustavima, jedna je od karakteristika ovog kulturološkog zatvorenog korpusa (totaliteta) o kojoj će posebno biti riječi.

Možda dva glavna prigovora ovoj knjizi mogu biti ovi: s jedne strane ona ne pruža dovoljno podataka o povijesti i sadašnjosti australske hrvatske zajednice. S druge pak strane, vjerojatno je opravdan i prigovor da je premalo toga rečeno o takozvanim pozitivnim dostignućima australske hrvatske zajednice. Misli se

tu na mnogo toga, od izgradnje društvenih klubova i crkava do prvoligaških nogometnih klubova, koje financiraju ne previše (financijski) dobrostojeći iseljenici. Umjesto toga, u većem se broju studija i rasprava inzistira na razlikovanju semiotičkog sustava izgrađenog kao hrvatska australska zajednica, i njegovu suprotstavljanju tradicionalno shvaćenom sustavu kulturološke Hrvatske koja kao svoje ishodište ima 'mainstream' hrvatsku kulturu, od renesansne dubrovačke do današnje postmoderne i (većinom) zagrebačke. Mislim da u ovako zamišljenom projektu takav pristup ima svoje opravdanje. Čini mi se naime da je na taj način moguće doći do određenih zaključaka vezanih uz ono o čemu je ranije bilo riječi, odnosno o ukazivanju na realnu potrebu o konsolidiranju modernih hrvatskog (odnosno hrvatskih) studija koji će biti interdisciplinarni i obuhvaćati sve segmente presjecišta znakovnih sustavâ različitih disciplina. Tek nakon obavljanja tih predradnji mislim da se opušteno možemo prepustiti svatko svojoj disciplini i obraditi one probleme, postignuća i činjenice koji su specifično stručni. Nakon toga ih, na temelju rezultata istraživanja suradnika iz drugih područja, možemo staviti u okvir odgovarajućih presjecišta unutar kojih će problem biti bolje interdisciplinarno osvjetljen, a samim time i potencijalno objašnjiviji. Isto se odnosi i na naslov ovog poglavlja koji, vjerujem, ispisan ovako, prije samih tekstova studija i članaka, vjerojatno više zbunjuje no što pojašnjava opisana problemska žarišta.

2. Vodič kroz ovu knjigu

U prvom se dijelu nalazi sedam rasprava i studija koje se bave problematikom australskog hrvatskog korpusa, a sami se problemi opisuju iz nekoliko različitih metodoloških polazišta. Pitanjima vezanim uz raslojenost hrvatske zajednice prilazi se na temelju proučavanja ideoloških gledišta raznih politički determiniranih interesnih skupina koje za sebe tvrde da su 'hrvatska zajednica', odnosno koje, svaka iz svog interesnog žarišta, polažu pravo na cjelinu. Znakovito je pritom da više različitih ideoloških pozicija pretendira na 'povlaštenu poziciju' odnosno posjedovanje 'istine' koja, po njima, ima pravo postati stereotipom pogodnim za pojednostavljivanje opisa. Uz opis ideološke strukture znakovnog prostora kojim se zaokružuje šarolikost svega onoga što spada u hrvatsku zajednicu australskih Hrvata, tekstovi u ovom dijelu ponajviše se brave fikcionalizacijom činjenica u medijskom prostoru, stereotipom novinskog teksta i njegove povlaštene pozicije te raščlambom pojedinih

prostora označavanja kojima se omeđuju granice hrvatske zajednice i svega onoga što čini njezin 'totalitet', bez obzira na definicije koje dolaze iz pojedinačnih ideološki uvjetovanih metodoloških polazišta.

Nekoliko tekstova (ukupno četiri) bave se područjem moje uže specijalizacije, odnosno književnošću. Ponovno, ne radi se o opisu pojedinačnih književnih opusa, ili korpusa u cjelini, već se problemu pristupa fenomenološki s posebnim naglaskom na problematiku izdvojenosti iz dva kanona. Isto tako, u jednom od tekstova pokušavam odrediti okvire dislociranosti i mogućnosti smještaja književnosti australskih Hrvata u dva korpusa kojima potencijalno pripadaju: hrvatski i australski. Istovremeno, neke stvari koje u književnosti kao 'najkompleksnijem (umjetnom) jezičnom sustavu znakova' možemo vidjeti u najizravnijem obliku, jedan od članaka pokušava prenijeti na druga područja koja su u vremenski i prostorno dislociranom stereotipu 'vremenskog protoka' fikcionalizirana, premda naoko žive u svijetu faktografskog. U tom tekstu isto tako govorim i o podatnosti ovakvog tipa govora u ime NAS kao tekstualnom koje se može proučavati i u okvirima inzistiranja na drugosti, a upravo se takvi tipovi problematike nalaze u središtu izučavanja kulturalnog studija. Literatura prema kojoj referiraju tekstovi u prvom dijelu knjige nalazi se iza svakog pojedinačnog teksta. To je učinjeno zbog toga što se često radi o raznorodnim tekstovima i samim tim zbog lakšeg snalaženja.

Ovoj knjizi pridružiti će se, nadam se u dogledno vrijeme, Knjiga 2 iz Matičine Biblioteke *Hrvati u svijetu* koja će sadržavati izbor iz dvjestotinjak kolumni koje sam do sada objavio u melbourneškom tjedniku 'Hrvatski vjesnik' (Croatian Herald). Izbor članaka uvjetovan je potrebom za uokvirivanjem tipova semiotičkih presjecišta koja su u stanju na publicistički način bolje približiti neke od tema kojima je u Knjizi 1 osigurana ovjerljivost isključivo na teorijskoj razini. Pritom valja imati na umu ovo: nije lako otvoreno pisati o problemima hrvatskog iseljništva obraćajući se njemu samome i fikcijsko dekonstruirati faktografskim diskursom bez prethodno ovjerenog konsenzusa o mogućim tipovima prijemčivosti napisanog i konvencija u okviru kojih one interesno funkcioniraju. To je pogotovo slučaj u odnošenju prema nekim ideološki 'zabetoniranim' konstantama koje čine okosnicu znakovnog sustava fikcijski zasnovanog u zajednici samoj, a s ovjerljivošću koja je opisana u knjizi. Dobro je poznato da borba riječima protiv stereotipa predstavlja prilično težak posao koji najčešće postižu vrlo prosječne rezultate. No mislim da se ipak radi o dokumentima vremena koji do određene mjere opisuju nas 'kakvi smo bili', ali naznačuje i to 'kakvi smo mogli biti'.

Nije mi namjera bila napisati knjigu koja će opisati australske Hrvate u svojoj njihovoj složenosti. Više od toga želio sam potaknuti na razmišljanje kolege sveučilišne stručnjake, novinare i ostale koji se bave ili zanimaju iseljeništvom da pristup ovoj temi počinju shvaćati, a onda i zahvaćati, u svojoj kompleksnosti primjerenoj predmetu istraživanja. Činjenica da je naše međusobno nepoznavanje razlog mnogim nesporazumima do kojih dolazi, i što se tiče odnosa između domovine i iseljeništvu, ali i u okviru pojedinih 'interesnih skupina' unutar iseljeničkog korpusa samog, postaje sve vidljivija što više odmiče vrijeme nakon Domovinskog rata i u njemu uspostavljena prividnog jedinstva 'domovine i dijaspore' i unutar samog iseljeničkog korpusa. To se najbolje vidi i po primjerima iz pojedinih australskih hrvatskih obitelji u kojima je izrastao i do uporabne vrijednosti se razvio posebni tip 'hrvatsko-engleskog', koinêa zajedničkog govornicima različitih hrvatskih dijalekata u Australiji, a istovremeno različita, neprihvatljiva i često smiješna onima koji u Australiju dolaze u posjet svojim rodacima ili domaćinima, ili pak iz Australije primaju posjetitelje u Hrvatskoj.

U takvom kontekstu mislim da bi hrvatski studij(i) koji prepoznaju potrebu interdisciplinarnog opisa okvira koji uokviruju naznačeni fenomen i predmet istraživanja, mogli odigrati veliku i bitnu ulogu u opisu i kvalitativnom pomaku prema naprijed. Ako ova knjiga bilo na koji način doprinese ostvarivanju te postavke, mislim da vrijeme uloženo u nju nije potrošeno uzalud.

Na kraju želim zahvaliti mnogim ljudima koji su mi pomogli savjetima, materijalom, njegovom obradom, lekturom, korekturom, recenzijom, redakturom, uređivačkim zahvatima i stručnim radom na fotografijama, faksimilima, te opremi i prijelomu knjige. Na materijalima za fotografski dio knjige zahvaljujem gospodama Vesni Kukavici i Silviji Letici. Vesni također zahvaljujem na strpljivosti u obradi materijala i tekstova. Zahvaljujem Diani Šimurini-Šoufek, lektorici na pomno iščitanju teksta. Kolegi Luki Budaku zahvaljujem na savjetima i čestim, ponekad i vrlo žučnim raspravama o problemima iseljenika i iseljeništvu. U njima je nekad davno svojom lucidnošću sudjelovao i fra Gracijan Biršić kojem također zahvaljujem na tome. Inspiracija za pisanje ove knjige bili su i mnogi drugi ljudi iz Sydneyja i Melbournea koji su me hrabрили i pomagali idejama i komentarima. Tomislavu Starčeviću, Tončiju Pruscu i Mati Bašiću iz *Hrvatskog vjesnika* u Melbourneu zahvaljujem na ustupanju članaka objavljenih u njihovom tjedniku i mnogim dobronamjernim savjetima. Svima u Hrvatskoj matici iseljenika zahvaljujem na podršci i potpori ovom projektu. Mislim da trebam spomenuti i izraziti zahvalnost i ovim osobama koje su

tijekom pisanja ove knjige pomogle savjetom bodrenjem ili jednostavno društvom u trenucima predaha. To su: Guy i Helma Neumann, Tomislav i Arijana Joos, Jasna i Emir Mujadžić, fra Vlado Novak, Eva Prpić i Mirko Štefulj, Zlatko i Cyntia Suljada, Duško Špalj, Tuna Živković, Božidar Božić, Mirko i Filomena Marijan, Blaženka i Željko (bez prezimena), moji studenti: Kristina, Mirjana, Mary, John, Jim, Marijana, Ružica, Edie, Kata... Tu su i mnogi, mnogi drugi studenti, ljudi iz zajednice i kolege sa sveučilišta koji se, vjerujem, neće naljutiti što ih ovdje zbog ograničenog prostora nisam spomenuo poimence.

O JEDNOM PRIMJERU KULTUR(AL)NE RAZNOLIKOSTI: ISHODIŠTA RASLOJAVANJA AUSTRALSKE HRVATSKE ZAJEDNICE

1. Hrvatska zajednica i njezine moguće definicije

Prije otprilike pet godina, prvi put javno, u intervjuu u *Hrvatskom vjesniku* iz Melbournea, jedan je javni djelatnik rekao ovo: '...hrvatska zajednica u Australiji praktički ne postoji'. Postoje doduše različite interesne skupine, nastavlja se misao koju po sjećanju citiram iz tog razgovora, ali ne i jedinstvena, profilirana hrvatska zajednica koja ima svoj cilj i plan za budućnost. Zanimljivo je primijetiti da se u slučaju davanja ove izjave radilo o *outsideru*, to jest osobi koja nije bila integralnim dijelom te zajednice, već je bila riječ o predstavniku hrvatske diplomacije. Bio je to slučaj gdje osoba nije direktno interesno vezana uz, fiktivnu ili stvarnu, hrvatsku zajednicu te je 'izvana' takva izjava bila najprije moguća, a onda i potencijalno poticajna. Ona je u svakom slučaju imala težinu i uzburkala je australsku hrvatsku zajednicu. Uskoro je pokrenuta rasprava koja se u praksi više-manje svela na nizanje zaključaka o tome kako osoba koja je tu izjavu dala ne poznaje dovoljno zajednicu na temelju kratkog boravka u njoj, da joj, očigledno, nije potpuno poznat njezin ustroj, njezini problemi, a pogotovo ne njezina velika postignuća tijekom svih ovih godina u kojima se razvijala i davala doprinos u stvaranju i izgradnji 'mlade hrvatske države' i, prije toga, očuvanju hrvatstva tijekom vremenâ kad je i sam nastanak hrvatske države bio upitan.

U toj je raspravi bilo malo autohtonih dijaloških glasova, otvorenih za izazovne načine razmišljanja i radikalne zaključke na temelju kojih je lakše (i teže) korigirati stavove i obuhvatiti činjenično stanje konstruktivnom gradbom na temelju pravilne, premda često bolne, dijagnoze. Umjesto toga po tko zna koji put u australsko-hrvatskom medijskom načinu izražavanja i komuniciranja, umjesto dijaloške otvorenosti čuli smo monološku hajku na 'krivi' način razmišljanja. U oprimjerivanju 'činjeničnog stanja' koje je većinom htjelo govoriti protiv teze što niječe jedinstvenu i budućnosti usmjerenu skladnu hrvatsku zajednicu u Australiji, spominjali su se razni argumenti. Većinom se, u razgovorima i napisima u novinama, govorilo o tome kako su u australskoj hrvatskoj zajednici uzorito organizirani katolički centri, hrvatski klubovi, a

posebno su se naglašavali nogometni klubovi koji igraju u australskoj nacionalnoj Prvoj ligi (NSL). Njima je pripisan status garantnog stupa budućnosti i primjera jedinstvenosti projekta pod nazivom 'hrvatska zajednica'. Na njih se tada, dakle još prije pet ili šest godina, računalo kao na produkt zajedničkog rada i mjesto okupljanja koje će ova zajednica dati u naslijeđe dolazećim naraštajima. Naravno, u suprotstavljanju stavu o nepostojanju skladne i jedinstvene zajednice u Australiji, neizostavan je bio i dio rasprave koji se odnosio na doprinos dijaspore u Domovinskom ratu, te humanitarnu pomoć nakon završenog rata u Hrvatskoj. Međutim na izravno postavljeno pitanje o tome postoji li doista jedinstvena hrvatska zajednica, sa svojom osmišljenom strukturom, društvenim ustrojem, hijerarhijom, planom za budućnost i načinima odlučivanja o važnim strateškim pitanjima rada i opstanka, zapravo se nije niti odgovaralo, a samim tim još manje odgovorilo.

Fenomenološki promatrano, može se reći kako su se sudionici rasprave, javne i niza privatnih, odnosno unutarorganizacijskih, ponašali kao da je netko dodirnuo tabu temu koja nije i ne može doista biti predmetom javne rasprave. Time je tema praktički metodološki postavljena na sličan način na koji je u političkim raspravama u SR Hrvatskoj sredinom i krajem osamdesetih godina prošlog stoljeća bila u javnosti 'uznesena' nedodirljiva fiktivna institucija 'jednostranačkog pluralizma'. Okvir oko kojeg postoji konsenzus bio je jednostavan: zajednica je tu, ona postoji, a pitanje njezina raslojavanja nije pitanje vezano uz neposrednu budućnost, već uz neku daleku vremensku distancu koja još nema svojih vidljivih obrisa.

Iz cijelog ovog procesa postalo je očigledno to da širokom spektru raznih interesnih skupina koje čine sadašnju australsku hrvatsku zajednicu nisu u središte zanimanja došla iskonska zajednička presjecišta interesnih sfera koje zapravo jednu zajednicu čine jedinstvenom u odnosu prema istom cilju djelovanja. Umjesto toga kao osnova definicije zajedništva uzet je izvanjski nadan i neupitni 'minimumu zajedničkih elemenata' okupljen oko začahurenog i maglovito prezentiranog koncepta jedinstvenog jezika i podrijetla. Istodobno u praktičnoj interakciji ni ta pitanja nisu riješena.

Pitanje zajedništva na temelju hrvatskog podrijetla često je politizirano zbog povijesti ustrojavanja i bipolarne strukture zajednice kakva se je razvila u posljednjih pedeset godina,¹ a oko pitanja očuvanja jezika i njegova prijenosa na iduće naraštaje postoji prividni konsenzus koji u praksi nikad nije oživio u smislu praktičnog osiguravanja njegove budućnosti i kontinuiteta.²

Izazov koji je usmjeren na propitivanje ovakvog tipa zajedništva i njegov praktički nestanak u drugoj ili trećoj generaciji života izvan prirodne sredine vlastite zemlje i odgovarajućih vezivnih čimbenika koji su ga držali na okupu u originalnom okruženju, a kakav smo primjer već vidjeli u Americi, Čileu ili Urugvaju, nije dobio pozornost koju zaslužuje s obzirom na 'hitnost' slučaja. Nije uslijedila niti zabrinutost koja bi pokrenula stvari prema prepoznavanju problema, pa možda čak i njihovu rješavanju. Pacijentu je umjesto toga dana još jedna doza penicilina i život mu je 'još malo' produžen.³

Upravo radi toga danas, pet ili šest godina nakon spomenutog intervjua, australska hrvatska zajednica postaje tipični, gotovo školski primjer raslojavanja vlastitog identiteta, a da same institucije koje ju čine još uvijek toga nisu svjesne. U središtu njezina interesa danas se nalaze razni modeli 'spašavanja' pojedinih njezinih segmenata. Interventnim se mjerama, uglavnom financijskim injekcijama iz privatnih džepova, 'spašava' sve moguće, od nogometnih klubova koji grcaju u dugovima, do umirovljeničkih domova koji kapacitetima ne mogu pokriti profil zajednice koja stari, istovremeno ne imajući bez podrške zajednice dovoljno sredstava za proširivanje takvog tipa kapaciteta. Posebno je zanimljiva situacija sa školama. Premda danas, statistički gledano, ima više djece hrvatskog podrijetla u školskom uzrastu, škole imaju manje novca i učenika nego prije petnaestak godina kad je slati dijete u školu bila 'domoljubna dužnost'.

¹ Ni dandanas, dvanaest-trinaest godina od formalnog ujedinjenja zajednice, nisu prestale napetosti između Hrvata okupljenih oko tradicionalno desnijih organizacija i onih čiji su klubovi i organizacije do kraja osamdesetih nosili jugoslavenski predznak. Dio objašnjenja ovog procesa može se pročitati, uglavnom između redaka kod Tkalčevića (1999), a ja sam ga pokušao kasnije pojasniti u vrlo kratkom povijesnom pregledu ovog procesa.

² Tako se nalazimo u apsurdnoj situaciji da studij hrvatskog jezika na Sveučilištu Macquarie ne bi bio moguć bez potpore Ministarstva znanosti i tehnologije Republike Hrvatske u obliku lektorata, dok istovremeno vodeći ljudi zajednice hrvatskim ministrima i gospodarstvenicima pokušavaju držati lekcije o menadžmentu i načinu gospodarenja.

³ Vrlo dobar primjer za to je umjetno održavanje na životu nogometnih klubova za koje se skuplja novac i 'pomoć' kako bi preživjeli još pola sezone ili čitavu sezonu.

Jedan od najboljih primjera navedenog procesa raslojavanja jesu ponovljeni, svakogodišnji pokušaji 'spašavanja' hrvatskih interesa u dva nogometna kluba koje je zajednica australskih Hrvata osnovala, jedan prije pedeset ('Melbourne Knights', odnosno nekadašnja 'Croatia Melbourne'), a drugi prije četrdeset i četiri godine (Sydney United, odnosno nekadašnja Croatia Sydney). Istovremeno, to se čini bez ikakva plana, u okružju profesionalizacije nogometa u kojem je čitava ta avantura zapravo borba s vjetrenjačama. U njoj je unaprijed jasno da se zajednica s vrlo malim brojem doista dobrostojećih poslovnih ljudi teško može boriti s velikim biznisom koji preuzima australski nogomet. Ponovno, ni taj se konkretni problem, baš kao ni primjedba izrečena u uvodu, ne razrađuje na primjeren način. No s obzirom na spektar i žestinu današnjih javnih rasprava o nogometu ipak postoji nada da ćemo i u australskom modelu hrvatske dijasporske svijesti doći na stupanj tolerancije i prihvaćanja drugog (i njegova mišljenja) koji bi uskoro mogao rezultirati konstruktivnim dijalogom.

Naime, rasprava koja se rasplamsala u posljednja tri mjeseca, ponovno u melborneškom *Hrvatskom vjesniku*, oko 'Melbourne Knightsa', jednog od ta dva prvoligaška nogometna kluba, dala je legitimno pravo glasa raznim opcijama, bez tradicionalno prisutnog tipa apriornog odbacivanja dijaloškog mišljenja koje se dodirnilo 'tabu teme'.⁴ Tako u istom broju tih novina imamo emotivno intonirani članak koji praktički iskazuje mišljenje kako 'bez nogometnog kluba u prvoj australskoj ligi (gdje se 'Knightsi' još uvijek nostalgичno nazivaju Croatijom)⁵ nema ni hrvatske zajednice u Melbourneu', zatim jedan koji nogometni klub želi vidjeti natrag u hrvatskoj zajednici, bez obzira ostao li klub profesionalan pogon ili se vratio amaterizmu u nižim ligaškim natjecanjima, te treći članak-komentar koji inzistira na tome da hrvatska država treba pomoći australskom hrvatskom nogometu, jer time pomaže identitetu hrvatske australske dijaspore (?!?). Četvrti pak članak govori o prodaji kluba, otvoreno i pragmatično, bez onog tradicionalnog straha od 'tabu tema' toliko karakterističnog za razdoblje od posljednjih tridesetak godina.

---

⁴ Riječ je ovdje o sredini 2002. godine. Do kraja 2003. godine taj se je klub povukao iz Nacionalne lige i odlučio, nakon gotovo dvadeset godina napustiti Nacionalnu nogometnu ligu (NSL). Isto je učinio i hrvatski prvoligaš iz Sydneyja, odnosno Sydney United.

⁵ Australski nogometni savez (Soccer Australia), koji je 2003. godine promijenio ime u Australian Soccer Federation, promjenu 'etničkih' imena klubova zatražio je još početkom devedesetih godina, što se nakon kraćeg otpora australskih Hrvata ostvarilo.

Činjenica jest da ono najvažnije, što za dvadeset ili pedeset godina neće biti vidljivo iz ovih članaka, nije izrečeno ni u uvodniku, ni u bilo kojem komentaru *Hrvatskog vjesnika*, *Spremnosti* ili *Nove Hrvatske*, triju vrlo različito profiliranih australskih hrvatskih glasila. A to je podatak da se ove rasprave vode pet-šest godina prekasno, u vrijeme kad su se mnoge institucije australskih Hrvata već počele urušavati iznutra, bilo zbog nedostatka interesa postojeće (ili nepostojeće, u smislu ne-prisutnosti) hrvatske zajednice kojoj su te institucije namijenjene, ili zbog nedostatka vizije, strateškog planiranja i ideje o tome koji su prioriteti te zajednice i kako ih planski ostvariti. Činjenica da je zajednica, i njezino vodstvo u posljednjih tridesetak godina, željela postati surogat izgubljene domovine, s gotovo cjelokupnom ustruktuiranom 'cjelovitošću', nije puno pomogla učvršćivanju njezine strukture i elastičnosti njezina prilagodavanja uvjetima sredine u kojoj živi i prema kojoj se mora (i treba) odnositi, ukoliko želi opstati i prilagoditi se, a ne 'natjecati se' sa strukturama većinskih zajednica zemlje domaćina i zemlje podrijetla.

Središnji problem cijelog slučaja ima svoje polazišta upravo u tom ne-odnosu, odnosno suprotstavljanju spram dva identiteta prema kojima se zajednica morala odnositi. S jedne strane radi se o zemlji podrijetla, uz koju vežemo problem kontinuiteta, ne-odnošenja u smislu nepostojanja vlastite države, a s druge strane tu je odnos prema zemlji domaćinu, gdje je zajednica, kao surogat za nepostojeću zemlju podrijetla, izgradila svoju unutarnju strukturu koja je u svojoj osnovi izolacionistička, a ne elastična i prijemčiva u odnosu na tip drugosti koji je (fizički) okružuje. Hrvatska zajednica izgradila je dakle svoj političko-stranački, socijalni, vjerski, dobrotvorni, školski, medijski, umjetnički i športski sustav, ostvarujući paralelnost i drugost u odnosu na hrvatsku i australsku stvarnost, s kojima rijetko uspostavlja otvorene dvosmjerne interakcije.⁶ U tako sveuobuhvatnom zahvatu dogodilo se da su se iscrpili ljudski kapaciteti, s obzirom da se radi o ograničenom broju ljudi koji su u svim ovim projektima sudjelovali i koji su ih u mogućnosti i voljni voditi. No da bi se ovo shvatilo u svoj svojoj kompleksnosti potrebno je najprije dati kratak dijakronijski (povijesni) i sinkronijski (suvremeni) presjek cjeline o kojoj govorimo u svoj njezinoj kompleksnosti. Tek tada će biti lakše vidjeti o kakvom tipu urušavanja integriteta govorimo i koji su, eventualno, mogući izlazi iz tog stanja.

⁶ Jedan od rijetkih oblika uspješne dvosmjerne suradnje između australske zajednice i Republike Hrvatske je zajednička briga Hrvatske znanstvene zaklade i Vlade Republike Hrvatske (Ministarstva znanosti i tehnologije - koje je danas dijelom Ministarstva obrazovanja) oko održavanja studija hrvatskog jezika i kulture na Sveučilištu Macquarie (Croatian Studies Centre).

2. Kratki povijesni okvir

Ovaj pokušaj zahvata u problematiku uokvirivanja zajednice i njezina sustava praktički je školske naravi i vrlo površinski govori o konkretnoj povijesti zajednice u njezinoj neponovljivosti i individualnosti pojavnoga. Svrha pregleda je bolje razumijevanje procesa o kojima je bilo riječi u uvodu, tako da se u raspravi ne barata činjenicama i njihovim usustavljanjem, već samo dinamikom procesa koji su uvjetovali sadašnje stanje. U tom smislu se unaprijed ograđujem od kritike koja bi eventualno mogla inzistirati na nedostatku faktografskog elementa i izostavljanju pojedinih važnih čimbenika u opisivanju procesa koji su uvjetovali oblikovanje sadašnjeg stanja.

Mislim da je važno na početku naglasiti kako su prvi Hrvati u Australiju došli još kasnih 1830-ih i s istraživačima Zapadne Australije nastanili se u okolici današnjeg Perth, u piktoresnom gradiću Fremantleu (Uremović, 1996). Bilježimo i manji val doseljavanja u Victoriju i Novi Južni Wales sredinom devetnaestog stoljeća, odnosno 1850-ih godina (Drapač, 2001, Smoje, 2001, Šutalo, 2001). Potomci tih ljudi danas su doseljenici trećeg i četvrtog naraštaja, a njihova veza s hrvatskom zajednicom uglavnom je okvirno kulturološka i sastoji se, u onim rijetkim slučajevima gdje je još živa, u pripadnosti pojedinim povijesnim društvima (Zapadna Australija), ili u učenju hrvatskog jezika na posebno pripremljenim sveučilišnim tečajevima (NSW).

Prvi veći val doseljavanja ipak predstavljaju doseljenici koji su u Australiju došli neposredno prije Prvog svjetskog rata (Šutalo, 2001, Budak, 1988), a mnogi od njihovih potomaka još i danas imaju sačuvane ondašnje austrijske putovnice. To su doseljenici uglavnom s jadranskih otoka, zatim iz Istre i Makarskog primorja, ali i Međimurja. Od otoka su najzastupljeniji Korčula, Vis i Lastovo. Značaj potomaka ovih doseljenika u oblikovanju nekih kulturoloških elemenata hrvatske zajednice u Australiji povećava se u posljednjih desetak godina, dok su prije toga uglavnom bili polarizirani u politički determiniranoj 'crno-bijeloj' slici podvojenosti australskih Hrvata, te u neuključenosti u projekte organiziranog dijela zajednice kasnijih naraštaja imigranata.

Prvi val doseljenika, koji je neobično važan za oblikovanje hrvatske zajednice od pedesetih godina prošlog stoljeća do danas, dolazi u Australiju neposredno nakon Drugog svjetskog rata (Biršić, 1988). To su ljudi koji u na ovaj kontinent stižu kao raseljene osobe, uglavnom iz logora u Italiji i Austriji. Neki su sudionici u Drugom svjetskom ratu na strani poraženog dijela hrvatske vojske, a neki su

prebjezi preko granice koji su ondašnju 'drugu' Jugoslaviju napustili tijekom prvih godina komunističke strahovlade. U ovoj grupaciji dolazi do vrlo brzog političkog, socijalnog, a onda i športskog grupiranja. Većina značajnijih australskih hrvatskih objekata je i nastala kao posljedica aktivnosti dijela hrvatske zajednice okupljene oko ovog i ovakvog političkog i društvenog projekta. Taj dio australske hrvatske zajednice pokrenuo je glavninu većih hrvatskih klubova u Sydneyju, osnovao Sydney Croatiju (danas prvoligaški klub Sydney United), zatim novine *Spremnost* itd. Zajedno s katoličkim centrima, važan je i njihov doprinos osnivanju osnovnih hrvatskih subotnjih škola, a kasnije i Hrvatske znanstvene zaklade, čije su osnivanje inicirali upravo klubovi i organizacije ove provenijencije, da bi se kasnije u rad uključili i drugi, koji su prije toga imali svoje klubove, često pod imenom jugoslavenskih klubova, s uključivanjem, radije nego isključivanjem, drugih nacija s jugoslavenskih prostora u vlastite prostore i organizirani rad.

Ta druga grupa klubova i društava hrvatske zajednice djeluje u razdoblju između pedesetih i osamdesetih godina u odnosu prema ondašnjoj SR Hrvatskoj, ali i drugim zajednicama s teritorija ondašnje SFRJ. Do interakcije ova dva dijela zajednice praktički ne dolazi do kraja osamdesetih godina prošlog stoljeća, a zajednica postaje jedna tek postupno, u procesu koji praktički traje sve do danas, kad u upravama takozvanih tradicionalnih hrvatskih klubova imamo osobe koje su povijesno bile vezane uz organizacije i klubove tzv. 'projugoslavenske orijentacije', te kad u novinama tradicionalno hrvatsko-ekskluzivnim surađuju ljudi tradicionalno hrvatsko-unitarno orijentirani, i obrnuto. U prethodnom razdoblju smo i u medijima imali situaciju podvojenosti na dvije skupine, odnosno one koji su bili ekskluzivno hrvatski i one koji su bili u stalnom odnosu prema SR Hrvatskoj kao integralnom dijelu ondašnje SFRJ.

Cijeli taj proces nije bio bezbolan, a njegove se posljedice osjećaju sve do danas. U njemu je važnu ulogu odigrao idući val doseljenika koji je u Australiju došao sedamdesetih godina prošlog stoljeća. Radilo se o kombinaciji političke i gospodarske emigracije nakon slamanja Hrvatskog proljeća 1971. godine. Ti su doseljenici sa sobom donijeli profesionalnu komponentu, povećavši obrazovni profil zajednice, ali pridonoseći i na području školstva, dobrovoljnog rada i angažiranja u vjerskim i drugim organizacijama. Čini se da se taj naraštaj doseljenika najviše vezao uz katoličke centre, a manje uz klubove jedne ili druge provenijencije (Biršić, isto).

Posljednji veći val doseljavanja u Australiju bilježimo krajem osamdesetih i početkom devedesetih godina (McMurray, 2000). Ljudi koji dolaze krajem

osamdesetih uglavnom su stručnjaci tehničkih profila, a u Australiju dolaze zahvaljujući programu doseljavanja stručnjaka, osobito popularnom između 1980. i 1989. godine. Ti doseljenici čine oko 8 posto ukupnog broja doseljenika iz Hrvatske (McMurray, 2000). Njihovo prisustvo u zajednici nije naročito aktivno niti danas. Druga skupina je također bitna, a njihov dolazak vezan je uz rat, najprije u Hrvatskoj, a onda i na teritoriju Bosne i Hercegovine. Oni čine oko 4,5 posto ukupnog broja doseljenika hrvatskog podrijetla. S jedne strane dolaze izbjeglice, a s druge se nastavlja dolazak manjeg broja kompjutorskih i drugih stručnjaka. Uglavnom, prema podacima Australskog ureda za statistiku, ne radi se o velikom broju doseljenika iz Hrvatske, samo negdje između 900 i 1000 godišnje u svim kategorijama (isto).

3. Površinski presjek sadašnjeg stanja

U mnogim enciklopedijskim i drugim pregledima hrvatske zajednice Australije (ili australskih Hrvata, odnosno Australaca hrvatskog podrijetla) mogli smo posljednjih desetak godina čitati o broju između 300 i 500 tisuća australskih Hrvata, o otprilike pola milijuna naših iseljenika u Australiji i Novom Zelandu, i tome slično. Prema posljednja dva Popisa pučanstva u Australiji (1996. i 2001. godine) izgleda da je situacija u stvarnosti ipak nešto drukčija. Popis pučanstva iz 1996. prvi je u povijesti australskih cenzusa u kojem su podaci za hrvatsku zajednicu predočeni posebno, odnosno nisu klasificirani u okviru skupine južnoslavenskih jezika i zajednica. U tom popisu pučanstva pokazalo se kako je broj australskih Hrvata nešto manji no što se mislilo. Umjesto uvijek citiranih 250 tisuća ili više, brojke su pokazale kako prve i druge generacije australskih Hrvata zajedno ima oko 125 tisuća (Škvorc, 1998). Ovo je potvrđeno rezultatima popisa pučanstva iz 2001. godine, s time da se stručnjaci slažu kako s određenim odstupanjima, te uračunavanjem treće generacije i NEI (not elsewhere identified) osoba s područja bivših jugoslavenskih zemalja, taj broj može biti do između 150 i 190 tisuća.

Prije no što se upustimo u pregled kulturološke strukture i glavnih problema hrvatske zajednice danas, pogledajmo ukratko kakav je sastav te zajednice. To nam može pomoći u tumačenju nekih elemenata života i ustruktuiranosti australske hrvatske zajednice, a onda i razloga njezina ubrzanog uslojavanja, a također i činjenice o odsutnosti većeg broja australskih Hrvata iz bilo kakvih organiziranih oblika povezivanja s osobama ili skupinama iz zemlje podrijetla.

U tu će nam svrhu poslužiti studija Christine McMurray (2000). Prema popisu stanovništva iz 1996. godine osoba rođenih u Hrvatskoj bilo je 47,061, odnosno 26,8 posto ukupnog broja doseljenika iz bivše Jugoslavije. Osoba rođenih u Bosni i Hercegovini bilo je 13,614. Istovremeno, čak 56,978 osoba rođenih na prostorima bivše Jugoslavije, odnosno 32,5 posto, nije se identificiralo prema pojedinačnoj južnoslavenskoj zemlji podrijetla. Prema istom Popisu pučanstva u samom Novom Južnom Walesu osoba rođenih u Hrvatskoj bilo je 17,254, a u Sydneyju ih je bilo 14,878.

U popisu pučanstva iz 2001. godine taj je broj porastao, a na temelju rezultata tog popisa možemo zaključiti da u Sydneyju ima najmanje 22,921 stanovnika hrvatskog podrijetla, od čega je 11,619 rođeno u Hrvatskoj, 8207 u Australiji, a 1562 u Bosni i Hercegovini. Prema rezultatima tog popisa za područje čitave Australije, u Hrvatskoj je rođeno 51,909 osoba, a ukupan broj Hrvata u svim kategorijama (oba roditelja rođena u Australiji, otac rođen u Hrvatskoj, majka rođena u Hrvatskoj, oba roditelja rođena u Hrvatskoj) iznosi 105,747, što u praksi potvrđuje tezu da uz sve 'napukline u sistemu' australskih Hrvata i njihovih potomaka vjerojatno ima nešto manje od 200 tisuća, odnosno upravo onoliko koliko je upravo navedeno, uz predočene obrađene i interpretirane rezultate popisa iz 1996.⁷

Broj pripadnika druge generacije određen je odgovorima na pitanja o podrijetlu roditelja. U tom smislu u Popisu pučanstva iz 1996. godine bilježimo broj od 46,880 australskih Hrvata drugog naraštaja. Najviše ih je u uzrastu između 15 i 24 godine, ukupno 14,850 ili 36,1 posto. U uzrastu između 25 i 34 godine bilježimo broj od 10,147 osoba hrvatskog podrijetla, odnosno 24,6 posto. Radi se o osobama koje bi tek trebale postati aktivnim dijelom hrvatske zajednice u budućnosti, ako se ravnamo prema mehanizmima vođenja pojedinih segmenata australske hrvatske zajednice i prosječnoj starosnoj dobi njezinih vodećih članova, odnosno lidera. Zanimljiv je podatak da u starosnoj dobi u kojoj se nalazi većina aktivnog članstva zajednice ima vrlo malo osoba drugog naraštaja. U skupini koja u praksi tek počinje 'dobivati riječ' u zajednici, dakle u onoj

---

⁷ Rezultati popisa iz 2001. nisu još obrađeni, a pod 'napuklinama' mislimo na osobe koje još uvijek nisu izdefinirale pojedinačnu južnoslavensku zemlju podrijetla (Yugoslav NED), te osobe drugog i trećeg naraštaja koje svoje hrvatsko podrijetlo nisu naznačile ni odgovorom na pitanje o 'drugom jeziku', niti o podrijetlu roditelja.

između 35 i 44 godine, u Australiji ima samo 2,051 osoba drugog naraštaja, što iznosi svega pet posto ukupnog broja, a u uzrastu iznad 45 godina starosti, što u ovdašnjoj zajednici većinom predstavlja dob punog aktivnog uključivanja u čelništvo zajednice, ima svega 2,9 posto drugog naraštaja australskih Hrvata i njihovih potomaka. Od ostalih pokazatelja spomenimo nekoliko koji bi mogli biti važni za uspostavljanje okvira glavnoj temi rasprave, odnosno opisu mehanizama raslojavanja zajednice. Svega 14,173 od ukupno 47,061 australskih Hrvata prvog naraštaja govori hrvatski redovito, dok ga još 17,417 povremeno koristi. Od ukupnog broja od 41,179 osoba hrvatskog podrijetla drugog naraštaja koji su odgovorili na ovo pitanje, 21,088 ih pomalo govori ili razumije hrvatski.

I na kraju ovog kraćeg opisa 'statističkog profila' zajednice recimo nešto i o njezinoj obrazovnoj strukturi, što također ima svoje značenje u određivanju presjeka stanja i određivanju trendova u budućim procesima njezina oblikovanja. Od ukupnog broja doseljenika prve generacije, 48 posto ih je zaposleno, dok više od 52 posto čine umirovljenici, nezaposleni i oni koji uopće nisu na tržištu rada. Od ukupnog broja zaposlenih 7,2 posto je profesionalaca, odnosno stručnjaka na svojim područjima, 7,1 posto osoba radi na administrativnim poslovima, 3,1 posto ih je u upravi, 24,5 posto radi zanatske poslove, a ostali su nekvalificirani radnici. S tim je zanimljivo povezati i godine doseljavanja u Australiju. Čak 84 posto doseljenika prve generacije došlo je u ovu zemlju prije 1981. godine. Kao što smo već spomenuli, između 1981. i 1985. došlo ih je 3,6 posto, između 1986. i 1990. 4,6 posto, 1991/92 0,9 posto (939), 1993/94 ih stiže 2,3 posto (1,348), te 1995-96 dolazi 1,4 posto (891) ukupnog broja hrvatskih doseljenika u Australiju. Broj dolazaka se nakon toga ustalio ispod 0,5 posto godišnje, u odnosu na ukupni broj prve generacije. Kod druge generacije imamo podatke o stručnoj spremi za one s navršениh 18 godina i starije. Ukupno 0,7 posto završilo je neki oblik poslijediplomskog studija, a 11 posto završilo je visoku stručnu spremu, što je za više od 10 posto niže od australskog prosjeka. Ukupno ih je 44,3 posto kvalificirano, a 55,7 posto australskih Hrvata druge generacije nema nikakve kvalifikacije (McMurray, 2000).⁸

---

⁸ Ovo je jedini statistički podatak iz McMurray, 2000, za koji nisam siguran kako ga čitati jer nema indikatora o tome odnosi li se ova posljednja brojka na uzrast radno sposobne populacije, ili je u obzir uzeta cjelokupna populacija druge generacije, uključujući i one u uzrastu ispod 14 godina, kojih je prema popisu ukupno 12,943 i sačinjavaju 34,4 posto ukupnog broja, što bitno mijenja sliku u odnosu na kvalifikacijske potencijale, ali ne i na sudjelovanje druge generacije u aktivnom životu zajednice.

Nakon prezentacije statističkih pretpostavki, može se reći nekoliko riječi o samoj kulturološkoj i socijalnoj strukturi zajednice, te o njezinu fenomenološki određenom mjestu u procjepu između dvije kulture prema kojima se ona, odnosno njezini pojedini dijelovi, odnosi.

Australska hrvatska zajednica u svojim organiziranim pojedinačnim realizacijama traje i živi paralelno u odnosu prema dvjema kulturama prema kojima istovremeno nije uspjela uspostaviti pravi interaktivni odnos. To je na prvi pogled vidljivo čim se usporede neki važniji indikatori i to u rasponu od onih kulturnih do političkih. Naime, spomenuto je već da je u svom razvoju od ranih pedesetih godina hrvatska zajednica u Australiji izgradila čvrsti sustav paralelnosti u odnosu na sisteme uokvirivanja koji su je okruživali. Tako se na primjer čak i institucija hrvatske Katoličke crkve u Australiji ne odnosi isključivo prema australskoj Katoličkoj crkvi, s obzirom da u Australiji radi i djeluje, već postoji i odnos prema Crkvi u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini koji je interaktivniji, redovitiji i zajednici često vidljiviji od onog prvog. Radi se o vrlo složenom procesu podvajanja identiteta i istovremenom odnosu prema dva autoriteta, što je situacija koja nije ni jednostavna, niti lako rješiva u procesu određivanja lojalnosti i pripadnosti pojedinih segmenata kulturološkog presjeka zajednice, u rasponu od školstva do književnosti ili već spomenutih vjerskih institucija.⁹

U manje formalnim oblicima odnosa prema dva sustava hijerarhije i semantičkih presjecišta koja uvjetuju totalitet nazvan australska hrvatska zajednica, potrebno je spomenuti niz medijskih sredstava javnog priopćavanja, od novina do dvadeset i četverosatnih radioprograma koji o događajima u Hrvatskoj često izvještavaju selektivno, prilagođavajući ih vlastitim ideološki determiniranim polazištima, a recentne događaje iz Australije često preskaču ili im ne daju adekvatni prostor.¹⁰ U ovom kontekstu potrebno je spomenuti da su tu važni i športski klubovi, nogometni, i to u prvoj australskoj ligi, a za koje zajednica

⁹ To neodnošenje australske hrvatske književnosti prema sustavu književnosti i zemlje domaćina i zemlje podrijetla pokušao sam pokazati u članku objavljenom u *Hrvatskoj reviji* (4/1995 str. 594-610), a o izopćenosti iz konteksta dvije kulture v.: *Hrvatska revija* 1-2/1998.

¹⁰ Tako se često stvara imaginarni informativni prostor koji je nekim svojim elementima gotovo fiktivan, u svojoj umreženosti prešućenog i prenaglašenog, ovisno o polaznom ideološki uvjetovanom motrištu protagonista, odnosno autora pojedinih napisa. O tome v. više u idućem poglavlju i prvom slikovnom prilogu.

nema dovoljno novčano i brojčano pokriće, ali ih svejedno izdržava 'do posljednjeg daha'. Premda igraju u australskoj ligi, ti klubovi također gledaju prema Hrvatskoj kao mogućem mjestu suradnje i dobivanja financijske potpore, kao što je slučaj s nedavnim pismom u *Hrvatskom vjesniku* u kojem se neki od lidera australske hrvatske zajednice iz Victorije obraćaju za pomoć u spašavanju 'Melbourne Knights' nogometnog kluba (nekad Croatia Melbourne) hrvatskim nogometnim klubovima i Vladi Republike Hrvatske.¹¹ Istovremeno, često vladaju dvostruki standardi u odnosu na većinsku zajednicu. Želi se prihvaćanje drugosti, ali ne i ispreplitanje, odnosno podjela identiteta. Jer kad australski mediji, na primjer kritiziraju igrače rođene i odrasle u Australiji koji odluče igrati za hrvatsku reprezentaciju, a ta se kritika indirektno odnosi i na zajednicu, ova se osjeća ugroženom i prozvanom, gotovo do straha od permanentne netrpeljivosti prema njezinim ishodištima i kulturalnom profilu.

U australskoj hrvatskoj zajednici postoje tri ideološka ishodišta na temelju kojih je odrediv ideološko-emotivni sustav njezina presjeka. Uz tako određena ishodišta vezani su također mediji javnog priopćavanja i veći dio socijalne ustrojenosti zajednice, gdje prije svega mislim na društvene klubove. S tim u vezi ovdje naglašavam potrebu za blagom korekcijom u odnosu na jasno povučene crte razlikovnosti i stvaranje crno-bijele klasifikacijske slike, a činim to uzimajući u obzir činjenicu da je u posljednjih desetak godina došlo do znatne korekcije i procesa izvanjski sličnog 'pomirbi svih Hrvata', koji je još početkom devedesetih iniciran u Hrvatskoj. Tako se može reći da ta ishodišta više nisu prepoznatljiva u svom 'čistom' obliku, barem ne na prvi pogled.

Bez obzira na ovakav oprez s obzirom na situaciju kakvom se ona nadaže već i vrlo površnim uvidom u problematiku, za objašnjavanje tipa raslojavanja zajednice koji danas teče ubrzanim tempom, mislim da je važno prepoznati ta tri ideološka ishodišta i početi graditi uvid u cjelinu na osnovama takvog tipa semiotičke isprepletenosti. Ta se ishodišta nameću gotovo sama od sebe, upravo kao što su opisana u gornjem nezaokruženom pregledu. Dva su tradicionalna, a jedno je novijeg datuma, što do određene mjere upravo predstavlja preslik stanja, baš kao u Hrvatskoj. S jedne strane govorimo o kulturološkoj baštini i zbroju stereotipa i predaja takozvane desne struje, s pripadnim novinama i klubovima nastalim na ovako zamišljenim ideološki determiniranim osnovama.

---

¹¹ U međuvremenu je došlo do takvog pritiska na navedene klubove da se klub Melbourne Knights odlučio povući iz nacionalne lige na kraju sezone 2003/04, a vjerojatno će isto biti i sa Sydney Unitedom.

Riječ je o hrvatskim institucijama koje su živjele paralelno s hrvatskom stvarnošću i zbog političkih pritisaka nisu bile ni u kakvoj 'fizičkoj' interakciji s domovinom tijekom duga razdoblja od preko četrdeset i pet godina. Druga ideološki određena skupina bila je vezana uz život domovine, te uvjetno rečeno možemo reći da je bila politički lijevo i još uvjetnije rečeno unitaristička. Njezini simboli i stereotipi bili su vezani uz one koji su se nametali domovini te također, do određene mjere, možemo govoriti o presliku, što se posebno odnosi na frazeologiju i tip prenošenja 'osnovnih vrijednosti' društvenog zajedništva, od proslava ondašnjeg Dana Republike do naziva književnih nagrada (AVNOJ-a ili tome slično). I ova struja je imala svoje glasilo i klubove, a interakcije između ove dvije struje praktički nije bilo, barem ne one izvanjske koja bi bila vidljiva prostim okom.

Treće je ideološko ishodište pragmatičkog usmjerenja i potaknuto je (i poticano) politikom HDZ-a krajem osamdesetih i na samom početku devedesetih godina prošlog stoljeća. Ovo ishodište i njezini ideološki poklisari u Australiju upravo i dolazi kasnih osamdesetih godina prošlog stoljeća, gotovo prije nego što u samoj Hrvatskoj postaje šire poznato (kao 'stranka opasnih namjera'). Oko ideje pragmatično zamišljenog projekta hrvatske države okupljaju se lideri koji dolaze iz oba tradicionalna ishodišta, istovremeno zadržavajući dio vlastitog ideološki obilježenog identiteta i emigrantske baštine koja ga prati, ali se radu u hrvatskoj zajednici Australije priključuju i pojedinci do tada neobilježeni ideološki i aktivnom dijelu zajednice nepoznati. I ovo ishodište ima svoje glasilo, koje je i danas na tom tragu i u oporbi prema kasnijim promjenama na hrvatskoj političkoj sceni, a svojom je isključivošću u obrani nekih političkih i nacionalnih uvriježenih stereotipa također do određene mjere pridonijelo današnjem uslojavanju mogućeg zajedničkog uporišta, toliko važnog za budućnost zajednice i formiranje vlastitih stereotipa prihvatljivih različitim 'taborima'.

Zanimljivo je da sva tri ideološki uvjetovana ishodišta ideološke uslojenosti australske hrvatske zajednice oko sebe pokušavaju okupiti čitavu zajednicu. Čine to ponajprije pojedinačnim projektima stvaranja krovnih udruga zajednice. Namjera takvih projekata je uspostavljanje jedinstva/kontrole. Takav bi političko-društveni entitet konačno preuzeo koordinaciju zajednice australskih Hrvata i nametnuo se kao tijelo koje će odrediti prioritete zajednice, racionalizirati vrlo neracionalno korištene resurse i kanalizirati sredstva koja u zajednicu pristižu tako da se planski i u dogovoru osiguraju temeljni uvjeti njezina opstanka i preživljavanja u idućem naraštaju, odnosno u okružju onih koji su ovdje rođeni kao australski Hrvati ili osobe hrvatskog podrijetla.

Činjenica je međutim da ovako zamišljeni ambiciozni projekt planiranja i realizacije plana koji će stereotype pretvoriti u vlastito oživotvorenje i realizirati ih u praksi ne može ostvariti pojedinačna idejno determinirana skupina utemeljena isključivo na jednom od tri već opisana ishodišta. Ona nije u stanju sama učiniti iskorak u procesu uspostavljanja zajedništva, niti u uspostavljanju konstruktivnog odnosa s Republikom Hrvatskom, neovisno o tome kakav je sastav vladajuće strukture u zemlji podrijetla, niti u odnosu na moguće elemente interakcije u zemlji domaćinu. Ovdje, u novoj domovini pojedine ideološki determinirane krovne udruge često nastupaju individualno, unoseći u te odnose više zbrke negoli mogućih prijedloga rješenja pojedinačnih i sve više nagomilanih problema. Pri tome je pitanje strukture samog čelništva zajednice, uključivanja drugog naraštaja u menadžment zajednice i rješavanje problema prije no što postanu akutni, tema koja gotovo da i nije na dnevnom redu rasprava. Važno je prvo pobijediti u borbi 'za bolju prošlost', a tek kad ona završi razmišljat će se o druga dva vremenska aspekta opstojnosti. Naravno, ova je zadnja rečenica prilično gruba i ne odgovara namjerama pojedinaca i skupinama koje žrtvuju svoje slobodno vrijeme za aktivni rad u zajednici, ali, nažalost, u praksi često izgleda upravo tako.

4. Mogući scenariji raspleta

Gledajući strukturu hrvatske zajednice u Sydneyju, koju pokušavam ovdje opisati kao primjer tipičan za čitavu Australiju, vidljivo je da se u slučaju prve generacije većinom radi o populaciji koja stari, a da druga generacija u raznim udrugama i organizacijama zajednice nije zastupljena na odgovarajući način. Osim tog problema koji iz dana u dan postaje sve vidljiviji gotovo svima koji s australskom hrvatskom zajednicom imaju ikakve veze, kao drugi najveći problem zajednice i njezina organizirana dijela postavlja se pitanje njezine kadrovske ustrojenosti. U raznim ustanovama, od klubova do obrazovnih institucija i zavičajnih društava, vrlo je malo mladih i novih ljudi koji bi svojim idejama mogli pridonijeti određivanju prioriteta i ponijeti na svojim leđima problem prijenosa odgovornosti i vođenja zajednice s prvog na drugi naraštaj. Problem ne olakšava činjenica vezana uz obrazovnu strukturu prvog naraštaja, te uz podatak da u drugom naraštaju velik broj osoba nema formalnih kvalifikacija. Istovremeno, stručnjaci i obrazovani ljudi prvog naraštaja gotovo se nikako ne uključuju u organizirani život zajednice, bez obzira radi li se o osobama

koje u Australiji žive od sredine osamdesetih ili, u drugoj skupini vezanoj uz dolazak izbjeglica iz Bosne i Hercegovine, o onima koji su u Australiji od sredine devedesetih.

Jedan od mogućih koraka u procesu rješavanja problema vezanih uz ideološki determinirano preustrojavanje zajednice kao osmišljene cjeline i kulturološkog fenomena, mogao bi biti prijenos dijela obaveza i odgovornosti na dobro najbrojniju skupinu aktivnog pučanstva hrvatskog podrijetla u Australiji i na Novom Zelandu. Radi se o drugom naraštaju australskih Hrvata, odnosno o ljudima u starosnoj dobi do 35 godina, koji danas, prema Cenzusu iz 2001. godine, sačinjavaju gotovo 20 posto ukupnog broja 'popisanih' australskih Hrvata. To je međutim proces koji neće biti nimalo bezbolan. To kažem najprije zato jer u semiotičkoj uslojenosti ideološke podvojenosti sličnu situaciju imamo prenesenu na drugi naraštaj. Upravo u vrijeme kad su oni rasli bili su, u svojim organiziranim oblicima druženja, podijeljeni na 'Mladež HOP-a' (Hrvatskog oslobodilačkog pokreta), 'Mladež HDZ-a' i tome slično. Nadilaženje ovakvih podjela čak i kod obrazovanih ljudi druge generacije može predstavljati problem.

To je jedan od razloga zašto u organiziranom dijelu života australskih Hrvata važnu ulogu igraju organizacije kao što su Croatian Studies Foundation (Hrvatska znanstvena zaklada), AMAC (u okupljanju prve generacije sveučilišno obrazovanih ljudi) i Alumni organizacija bivših studenata u Australiji koji su hrvatskog podrijetla. Njihovim organiziranim radom može se djelomično usporiti proces asimilacije i izumiranja jezika i naslijeđa baštine u drugoj i trećoj generaciji, ali i sačuvati nešto od kapitala koji je zajednica stvorila u posljednjih pedesetak godina. Imajući to u vidu, Centar hrvatskog studija na Sveučilištu Macquarie, u suradnji s Hrvatskom znanstvenom zakladom i neformalnom udrugom pod radnim naslovom Younger Generation Conference, organizirao je u travnju 2003. godine znanstveni skup upravo na ovu temu. Taj je skup bio zamišljen u tri dijela. Prvog dana održan je sam znanstveni skup uz nazočnost sveučilišnih djelatnika iz čitave Australije, ljudi prvog i drugog naraštaja koji su se, mislim, okupili zajedno po prvi put. Teme razgovora i referata bile su vezane uz povijest, sadašnjost i budućnost hrvatske zajednice u Australiji. Referati prezentirani na tom skupu imali su za namjeru dati racionalni okvir dijelu skupa koji je slijedio u subotu i nedjelju. Drugog dana skupa održane su dvije konferencije. Jednoj je bio naziv *Younger Generation Conference* (Konferencija mlade generacije). Na toj konferenciji sudjelovali su mladi stručnjaci raznih profila i interesa, australski Hrvati druge i treće generacije koji su u svojim raspravama pokušali osmisлити upravo ovo o čemu

ovaj članak govori: načine objedinjavanja i pronalazjenja onih semantičkih žarišta koje zajednicu mogu održati (ili oformiti) kao cjelinu i time osigurati temelje da ne dođe do potpunog gubitka identiteta i izumiranja australskih Hrvata već u drugom naraštaju. Druga konferencija, koja je istog dana održana u Centru hrvatskog studija na Sveučilištu Macquarie, bila je zajednička konferencija svih krovnih udruga australskih Hrvata, bez obzira na to koje im je ideološko ishodište i stvarni opseg pragmatičnog djelovanja. I tom je skupu namjera bila pronaći zajedničke elemente susretišta raznih opcija i smjernice za budućnost koja bi trebala biti objedinjavajuća, a ne daljnje uslojavajuća. Sva tri skupa završila su zajedničkom sesijom trećeg dana skupa, gdje je namjera bila pronaći barem dio odgovora na pitanje kojim je naslovljen ovaj odlomak članka.¹²

Osobno vjerujem da je moguće pronaći pozitivno rješenje problema uslojavanja zajednice koja ubrzano gubi identitet i koja se našla u opasnosti da izgubi svoja dobra (assets) i teškim radom izgrađene institucije. Nedavno je u novinama napisan članak u kojem jedan kolega kaže kako je zajednica nekad bila ujedinjena oko tri čimbenika: vjerskih institucija i pomoći starijim osobama, obrazovanja i športa. Vjerujem da je među tim elementima jedinstva zajednice moguće naći osnovu budućeg jedinstvenog ishodišta. Osobe prve generacije teško se snalaze u drugom jeziku i u tom smislu zajednica im je dužna osigurati uvjete dostojanstvenog starenja. Bez obrazovanja, učenja hrvatskog jezika, kulture i običaja nema budućnosti za australsku hrvatsku zajednicu, niti za održavanje veza s Hrvatskom. Bez športa i društvenog života, nema glavne motivacije za okupljanje mladeži i za učenje i studiranje hrvatskog. Glavno pitanje je međutim kako u racionaliziranje resursa zajednice unijeti više dijaloškog načina razmišljanja u kojem tabu teme neće više biti nedodirljive, a polazna motrišta nepromjenjiva. Zašto bi 'zabranjeno' bilo reći da je u Sydneyju na primjer potrebno prodati dva od četiri hrvatska društvena kluba kako bi se tako dobivenim sredstvima osigurala opstojnost škola, jezika i preostala dva kluba koji bi mogli postati Hrvatski centri široke namjene, od informativne do izložbene i promocijske? Kao posljedica takvog načina

---

¹² Središnje mjesto tog vikenda, ipak, zauzla je proslava obilježavanja dvadesete obljetnice studija hrvatskog jezika na Sveučilištu Macquarie, prvome i najstarijem ove vrste izvan Hrvatske. A što se tiče samog skupa o kojem sad govorim u prošlom vremenu (prva verzija ovog rada pisana je prije održavanja tog skupa), mislim da mogu reći kako je na skupu postavljeno dosta pitanja, ali do susretišta različito determiniranih ideoloških polazišta ipak nije došlo.

razmišljanja mogu se onda napraviti dvije stvari: može se ovakvo mišljenje opovrgnuti činjenicama, ili se može prihvatiti suvremena ideologija ekonomskog racionalizma i jednom u povijesti zajednice početi se ponašati pragmatično, a ne emotivno. U tom slučaju bi se tako moglo postupiti bez obzira na to iz kojeg od tri ideološki determinirana i gore opisana ishodišta dolazimo. Ali, da bi se to dogodilo prije će u društveni život zajednice morati ući oni koji su naučili misliti ekonomski racionalno. I oni za čije se školovanje zajednica mora pobrinuti jer je, po mom mišljenju, i od propasti nogometnih klubova, i od praznih društvenih klubova gubitaka, i od nekulturnog ponašanja dijela zajednice prema ministrima iz domovine (zemlje podrijetla), i od nesložnog nastupanja pojedinih interesnih skupina (krovnih udruga) iz zajednice prema australskim ministrima (zemlje domaćina), gore to da tako veliki postotak australske hrvatske djece nema formalnih kvalifikacija te da ih visokoškolsko obrazovanje završava deset posto manje od australskog prosjeka.¹³

SUMMARY IN ENGLISH

An Example of Cultural Diversity: Origins of the Process of Disintegration in Australian Croatian Community

The chapter examines a diversity of ideological standpoints within Australian Croatian community and its implications on the processes of disintegration, including language shift and lost of identity in second and third generation of immigrants. The chapter argues that there are three original ideological patterns that are stereotypes, which have been developed within Australian

---

¹³ Nikome ne treba uskraćivati pravo na kritiku niti pravo na zastupanje zajednice, ali bi kritika trebala biti pozitivno motivirana i konstruktivna, a zastupanje zajednice dogovorno. U praksi međutim, dio zajednice se 'ne želi susresti' s ministrima iz Hrvatske, ili se ugošćivanje dužnosnika Hrvatskog sabora i Predsjedničkog ureda naziva 'protuhrvatskom djelatnošću'. A dogodi se i to da na sastanak s australskim resornim ministrom dođu dvije skupine 'hrvatskih čelnika', a na upit ministra o tome koja od te dvije skupine zastupa zajednicu, samo nevješto sliježu ramenima, kao moji studenti uhvaćeni dok prepisuju

Croatian community during the period from 1945 to 1992. These stereotypes are mutually exclusive and there is no consensus among them in finding the solution on how to preserve national heritage or how to preserve culture and other national values. The article also argues the point that this type of diversity among two poles in community has contributed to the process of disintegration within the community itself. To examine the options in a process in which the preservation of Croatian heritage in Australia can continue one has to take into consideration these ideologically determined origins of community and Census data which indicate dramatic shifts from major values of community identification in second and third generation. The possible options of preserving national heritage within this process of disintegration are discussed in a final part of this study. In the conclusion it is also suggested that ideologically determined media outlets and Australian Croatian umbrella organisations are not in a position to provide appropriate strategic plan for future processes of community survival and preservation of national heritage and culture in the surrounding of 'other' culture. The role of the second generation under 35 year old community members, which compose up to 25 per cent of total community numbers, is also discussed in the conclusion of this study. This group is studied in relation to the language shift in second generation and extend to which the national heritage is preserved. The other important issue of this study is the answer to the question how national stereotypes are passed to second generation as a heritage of previous generations which is than going to be preserved by their 'successors'.

Literatura

Alagić, Marin i Steven Kosović (2001): 'Early Croatian Settlement in Eastern Australia'. U: James Jupp, ur.: *The Australian People: The encyclopaedia of the nations, its people and their origins*. London and Melbourne: Cambridge University Press. Str. 235-239.

Biršić, Gracijan (1988): 'Croatian settlement since 1960'. U: James Jupp, ur.: *The Australian People: The encyclopaedia of the nations, its people and their origins*. Sydney: Angus & Robertson. Str. 343-344.

Budak, Luka (1988): 'Post War Croatian settlement'. *The Australian People: The encyclopaedia of the nations, its people and their origins*. Sydney: Angus & Robertson. Str. 432.

- Drapač, Vesna (2001): 'Croatian Australians Today'. U: James Jupp, ur.: *The Australian People: The encyclopaedia of the nations, its people and their origins*. London and Melbourne: Cambridge University Press. Str. 246-249.
- McMurray, Christine (2000): *Community Profiles 1996 Census: Croatian Born*. Balconnen ACT: Department of Immigration and Multicultural Affairs.
- Parić, Linda (2001): 'Croatian migration since 1970'. U: James Jupp, ur.: *The Australian People: The encyclopaedia of the nations, its people and their origins*. London and Melbourne: Cambridge University Press. Str. 243-245.
- Parić Linda i dr. (1995): *Croats in the Australian Community*. Melbourne: Bureau of Immigration, Population and Multicultural Research.
- Smoje, Neven (2001): 'Croats in Western Australia'. U: James Jupp, ur.: *The Australian People: The encyclopaedia of the nations, its people and their origins*. London and Melbourne: Cambridge University Press. Str. 241-243.
- Škvorc, Boris (1995): 'Suvremeni trenutak književnosti na hrvatskom jeziku u Australiji'. *Hrvatska revija* 4/45. Str. 595-610.
- Škvorc, Boris (1998a): 'Nekoliko napomena o hrvatskom pjesništvu u Australiji i fenomenima koji to pjesništvo okružuju' *Hrvatska revija* 1-2/48. Str. 256-274.
- Škvorc, Boris (1998b): 'Nekoliko napomena o broju Hrvata, hrvatskom jeziku, školama i hrvatskim medijima u Australiji'. *Društvena istraživanja*. 1-2/33-34. Str. 189-208.
- Šutalo, Ilija (2001): 'Early Croatian Settlement in Victoria'. U: James Jupp, ur.: *The Australian People: The encyclopaedia of the nations, its people and their origins*. London and Melbourne: Cambridge University Press. Str. 239-241.
- Tkalčević, Mato (1999): *Povijest Hrvata u Australiji*. Melbourne: Hrvatski svjetski kongres u Australiji.
- Uremović, Melisa (1996): 'Program of research into the history of Croatian migration to Australia'. Bulletin. Centre for Croatian Studies. Sydney: Macquarie University.

MJESTO I ULOGA AUSTRALSKIH TJEDNIH NOVINA HRVATSKE ZAJEDNICE U AUSTRALSKOM HRVATSKOM KULTURNOM I INFORMATIVNOM PROSTORU

1. Neki podaci o australskoj hrvatskoj zajednici i medijima posredovanja

U okviru hrvatske zajednice u Australiji dva su tiskana medija posredovanja hrvatskim jezikom. To su novine i književnost. Godišnje se u Australiji i na Novom Zelandu objavi nekih dvadesetak knjiga, koje uglavnom izlaze u privatnim nakladama ili pri pojedinim književnim društvima.¹⁴ Zanimljivo je da unatoč postojanju institucije za potporu književnom stvaranju koja se zove Australian Council for Arts gotovo niti u jednoj od tiskanih knjiga nema navoda o izdavanju uz potporu tog tijela. To znači da se književnici ili nisu prijavili za potporu ili da je zbog određenih razloga nisu dobili. Taj će nam podatak kasnije biti zanimljiv u opisivanju tipova (ne)odnosa između većinske zajednice i ovdašnje hrvatske zajednice.

U Australiji također redovito izlaze tri hrvatska tjednika i to najmanje 48 puta godišnje.¹⁵ Ti su tjednici nezaobilazan dio hrvatske zajednice, glavni izvor informacija o toj zajednici, najznačajnija veza australске i novozelandske hrvatske zajednice s domovinom i izvrstan izvor građe u istraživanju ideološke složenosti tri dominantne političko-kulturalne struje mišljenja i djelovanja razvijene u okviru ukupnosti svih pojava označenih imenom hrvatske zajednice u Australiji i Novom Zelandu.

---

¹⁴ Najveće takvo društvo je HALUD (Hrvatsko australsko literarno i umjetničko društvo), ili na engleskom Croatian-Australian Literatura and Art Association iz Sydneyja. Osim ovog, u Sydneyju djeluje Književno i dramsko društvo Mile Budak, a postoji i Literarno društvo u Melbourneu. Neke knjige izdao je Centar hrvatskog studija na Sveučilištu Macquarie. U Melbourneu postoji Hrvatsko narodno kazalište s originalnim repertoarom, a u Sydneyju djeluje nekoliko umjetnica koje nisu ni pri jednom društvu, ali rade na vrlo zanimljivim projektima.

¹⁵ Praksa je da tjednici ne izlaze oko dva tjedna oko Uskrsa i Božića.

Uz novine, postoje i ostali izvori informiranja. Državna radiopostaja SBS ima program na hrvatskom jeziku četiri puta tjedno u Sydneyju i Melbourneu, od čega su dva sata dio nacionalnog programa za područje čitave Australije. Osim državnog radija, programi zajednice na hrvatskom postoje gotovo u svakom gradu. U Sydneyju djeluju Hrvatski radio Australija (24 sata dnevno - privatna postaja), te programi u organizaciji raznih udruga zajednice: Radio hrvatske zajednice, CRO 2000 i drugi. U Melbourneu je najpopularniji program zajednice na radiopostaji 3 ZZZ, a postoje hrvatski radio satovi u Geelongu, Brisbaneu, Adelaideu, Hobartu i Perthu. U Sydneyju hrvatska zajednica također ima dva sata televizijskog programa za zajednicu na televizijskoj postaji koja svoj prostor ustupa raznim profilima multikulturalnih i drugih australskih društava, a zove se Channel 31. Od veljače ove godine australskoj hrvatskoj zajednici dostupna je i Hrvatska televizija, isprva kroz izravan prijenos prvog programa u organizaciji australskih Hrvata iz Sydneyja, okupljenih oko u tu svrhu osnovane tvrtke Telcast.¹⁶ Od listopada se satelitski program dovodi u Australiju u izravnom aranžmanu HTV-a, a uz potporu Vlade Republike Hrvatske i Hrvatske matice iseljenika, ali u skraćenom obliku s osam sati editiranog (posredovanog) programa tjedno.

Unatoč mogućnostima elektronskog prijenosa informacija, odnosno internetu i mogućoj uspostavi izravne veze s domovinom putem uvida u novine, radioprograme i televiziju, još uvijek su posredovani (lokalni) mediji središnji čimbenik u procesu informiranja australske i novozelandske zajednice u odnosu prema domovini Hrvatskoj. Nove tehnologije više su koristile ovdašnjim novinama i drugim medijima posredovanja kao izvor informacija i materijala, negoli izravno onima kojima su informacije namijenjene. Razloge tome treba tražiti u obrazovnoj i socijalnoj strukturi pučanstva hrvatskog podrijetla i njihovoj oslonjenosti na fizički dostupne, odnosno 'opiopljive' medije. Naime, prema posljednjem popisu stanovništva u Australiji, više od 84 posto australskih Hrvata prvog naraštaja došlo je u Australiju prije 1981. godine te se većinom radi o ljudima u godinama. Istovremeno, samo je 7,2 posto zaposlenih podrijetlom iz Hrvatske koji rade na mjestima s visokom stručnom spremom ili profesionalnom odgovornošću. Slična je situacija i u socijalnoj strukturi

---

¹⁶ Ovaj je tekst zaključen 2003. godine pa u njemu nije zabilježen kraj rada postaje Kanal 31.

¹⁷ Što pretvoreno u neto primanja, uz pretpostavku da nema poreznih olakšica, iznosi oko 1700 australskih dolara mjesečno, odnosno 7,100 KN.

doseljenika. Prema obrađenim podacima iz popisa stanovništva 1996. godine svega 10 posto zaposlenih australskih Hrvata koji su rođeni u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini zarađuje više od 700 dolara tjedno (bruto).¹⁷ Također je zanimljiv podatak da kod drugog naraštaja australskih Hrvata svega 25,9 posto ostaje u sustavu školovanja nakon navršene osamnaeste godine života.¹⁸

Inače, kad se već govori o službenim podacima i broju osoba kojima su spomenuti mediji posredovanja namijenjeni, može se ovdje navesti i to da, prema službenim podacima iz obrađenog popisa stanovništva, u Australiji ima 47,061 ljudi koji su se izjasnili da su rođeni u Hrvatskoj, a da je 41,179 osoba napisalo u obrascu popisa da su im roditelji iz Hrvatske (ili Hrvati iz Bosne i Hercegovine). U drugoj se je generaciji 17,919 osoba izjasnilo da govori samo engleski. Primijeni li se na ove brojeve Juppova formula o izračunavanju vjerojatnog realnog broja na temelju rezultata dobivenih cenzusom (statistikama), moglo bi se reći da u Australiji ima najmanje 135,00 ljudi hrvatskog podrijetla, te da ih se od tog broja najmanje osamdesetak tisuća do određene mjere služi hrvatskim jezikom. U stvarnosti taj broj može biti veći, pa čak i dosta veći, ali je vrlo malo vjerojatno da bi mogao biti manji.¹⁹

2. Književnost i novine kao mjesta posredovanja

Ovaj rad bit će ograničen na tiskane medije posredovanja, ali će isto tako uzeti u obzir i nekoliko napomena o književnosti. Razlog je taj što neki obrasci ponašanja i intencija koje djeluju u književnosti i oko nje bitno utječu na oblik, sadržaj i intencijske slojeve poruka prenešenih putem novina, što će biti jasnije tek na temelju analize i popratnih bilježaka zasnovanih na osnovnim postavkama kulturalnog studija i Ecove semiotičke analize iskaznih intencija (autorskih i čitateljskih). Naime, opisivanje i određivanje načina na koji se u sustav smješta najkompleksniji jezični medij (onaj književni) bit će za nas ovdje metodološki vrlo važno u procesu određivanja mjesta australskih

---

¹⁸ Usp. *Crommunity Profiles 1996 Census: Croatian Born*. Belconnen, ACT: Department of Immigration and Multicultural Affairs. Moram ovdje napomenuti da srednju školu u Australiji obično učenici završavaju sa sedamnaest godina, te da se ovaj podatak dakle odnosi na broj upisanih (ne i završenih) studenata.

¹⁹ Usp. također članak: 'Nekoliko napomena o broju Hrvata, hrvatskom jeziku, školama i hrvatskim medijima u Australiji'. *Društvena istraživanja*, Vol. 7/1-2. Zagreb, 1998.

hrvatskih medija u širem korpusu hrvatskog informativnog prostora i određivanja oblika odnošenja (ili izdvojenosti iz) tog korpusa u odnosu na hrvatski medijski prostor (i njegovo posredovanje) u cjelini.²⁰

Kada govorimo o australskoj hrvatskoj književnosti i razmatramo fikcijske, odnosno književne tekstove u tradicionalnom smislu riječi, odmah ćemo primijetiti da je korpus kojim raspolažemo vrlo malen i nije naročito značajan u ukupnom korpusu hrvatske književnosti. Bez uzimanja u obzir književnih ostvarenja dvadesetak pjesnika, dva ili tri prozna pisca i dvojice dramatičara hrvatskog podrijetla, hrvatska književnost u cjelini ne bi izgledala bitno drukčije nego što izgleda danas, bez obzira na svijest o punom uvažavanju dislociranosti i podvojenosti ukupnog korpusa hrvatske književnosti na domovinski i izvandomovinski, odnosno njegovu 'poremećenost kontinuiteta' (usp. Brešić, 2002. i Grubišić, 1990). Činjenica je međutim da nepostojanje tog australskog hrvatskog dijela korpusa hrvatske književnosti ni na koji način ne bi osiromašilo iskaz hrvatske proze ili strukturu hrvatskog stiha, a nepostojanje tih književnih djela u hrvatskom korpusu vjerojatno u matičnoj kulturi ne bi bilo niti prepoznato kao odsutnost.

Mislim da je još zanimljivije primijetiti da bez postojanja tog književnog, samosvojnog i izoliranog korpusa kulturalni profil australske hrvatske zajednice također ne bi bio bitno drukčiji nego što jest. Time ni na koji način ne želim ovdje ulaziti u vrjednovanje pojedinačnih književnih djela napisanih na hrvatskom u Australiji i Novom Zelandu, već samo ukazujem na njihovo mjesto u životu zajednice prema kojoj se odnosi i unutar koje živi. Fikcijski tekstovi koji pripadaju fikciji u tradicionalnom smislu riječi svedeni su dakle na relativno izolirani krug književnih društava, povremeno pojavljivanje u novinama australskih Hrvata i prigodne priredbe u obliku dobro poznatih 'akademija' u povodu raznih proslava. Na njima gotovo redovito postoji dio odvojen za i posvećen književnosti, što se uglavnom odnosi na rodoljubno pjesništvo.

Književnost u dijaspori nikada nije preuzela ulogu kakvu ona ima u matičnoj kulturi, bilo u obliku 'oponašanja' zbilje, ili kao mitski zasnovan korelativ i 'mjera stvari' koji pokazuje kakvi bismo zapravo trebali (ili mogli) biti. Umjesto toga obje je uloge, onu oponašateljsku (u odnosu na domovinu i 'totalitet' spoznatog) i onu mitski zasnovanu na slici svijeta 'kakav bi trebao biti' (a koja pokušava objasniti meta-entitete, odnosno naša ideološka ishodišta i njihovo

---

²⁰ O posredovanju zbilje/stvarnosti putem 'snapshots' tehnike, tj. izdvajanja pojedinačnog iz konteksta pisao je Barry Lowe u *Croatian Studies Review* (1996).

pragmatično projiciranje preko pojedinačnih interesnih skupina) preuzele su novine. Radi se o podatku vrlo zanimljivu za kulturalni studij, a koji je vrlo specifičan i jedinstven u korpusu komunikacije kao takve. Činjenica da su u Australiji mjesto književnosti, to jest spoja fikcijskog (književnog) i faksijskog (činjeničnog) zauzeli mediji koji su na sebe preuzeli ulogu 'oponašanja' stvarnosti i prenositelja ideoloških obrazaca, daje novinama navedenim u uvodu poseban status, a proučavatelju omogućuje vrlo zanimljivu polaznu poziciju. Taj se proces zbivao tijekom posljednjih četrdesetak godina na više razina. Zanimljiv je podatak da on uglavnom korespondira s nekoliko opisanih već obrazaca ideološkog uslojavanja hrvatske australske zajednice.²¹ Zvučni mediji i novine često su na ovim prostorima djelovali, i još uvijek djeluju, kao mimeza (oponašanje) ideološkog raslojavanja dijelova hrvatske zajednice i mogu se svrstati unutar okvira raspadanja fingiranog i prividno uspostavljenog jedinstva kojeg je na terenu zapravo vrlo teško pronaći. I da pojednostavim stvari, valja reći kako je procese o kojima je riječ najjednostavnije pratiti uvidom u niz pojedinačnih tekstova u novinama, a na temelju iščitavanja njihova tipa dislociranosti, odnosno smještaja u 'zrakopraznom prostoru' prema hrvatskoj i australskoj stvarnosti, odnosno njihovoj medijskoj prezentaciji.²² Naime, sama činjenica da određena ideološki determinirana intencija članka ili komentara ne korespondira s horizontom očekivanja domovinskog tiska i na njemu odgojena recipijenta, ne znači automatski (vrijednosno) da se radi o činjeničnoj netočnosti. Kontekst koji je zadao tip izoliranosti i 'drugosti' o kojem je ovdje riječ sličan je kontekstu u kojem domovinska informacija nastupa u odnosu prema dijaspori. Tako na primjer ono što se o australskim Hrvatima piše (ili snima) u domaćim medijima, često proizvodi tip komunikacijskog nespo- razuma (fikciju) sličnu onoj koju imamo u pisanju (i snimanju) informacija (i tipova njihove prilagodbe) u australskim hrvatskim medijima, bilo u odnosu na hrvatsku zbilju, ili vrjednovanje vlastita sustava.

²¹ Vidjeti prethodno poglavlje čiji je tekst prvotno objavljen u *Hrvatskom iseljeničkom zborniku* 2003. Detaljniji opis ovih procesa nalazi se u idućem poglavlju, gdje se govori o konkretnim pojavama fikcijskog u tradicionalno faktografskom diskursu u okviru egzilnog i emigrantskog književnog modela.

²² Njihovo medijski kontekstualizirano smještanje u takvu okvirnu perspektivu nije ujedno i njihovo vrjednovanje. To će biti učinjeno na drugom mjestu, a načeto je na Konferenciji održanoj na Sveučilištu Macquarie povodom dvadesete obljetnice studija (travanj, 2003).

No najprije je potrebno postaviti okvir proučavanja. Tako mi se čini da, slično kao što je to slučaj s književnošću, ni nepostojanje *Hrvatskog vjesnika* (Melbourne), *Spremnosti* i *Nove Hrvatske* (Sydney), tri tjednika australske hrvatske zajednice koji izlaze redovito i u kontinuitetu, ne bi u ukupnom hrvatskom kulturnom korpusu znatno poremetilo odnose, niti bi informativni prostor dostupan na hrvatskom jeziku učinilo bitno drukčijim. Slično se može reći i za one dijelove u tim novinama koji su napisani na engleskom jeziku, a odnose se na hrvatske teme. Njihovo nepostojanje ne bi bitno utjecalo na australski medijski prostor, odnosno na informativni prostor engleskog govornog područja. Ali je važno primijetiti da za razliku od književnosti, postojanje ovih sredstava javnog priopćavanja bitno determinira oblik i tip organiziranosti australske hrvatske zajednice i vjerujem da bi ona bez postojanja tih glasila izgledala bitno drukčije. Isto se odnosi i na dijelove novina napisane na engleskom i njihov utjecaj na drugi naraštaj australskih Hrvata.

Australske hrvatske novine imaju bitnu ulogu prenositelja ideoloških obrazaca i tipova političkog opredjeljenja, što znači da se odnose prema hrvatskoj stvarnosti, kako onoj u Hrvatskoj (i prije Jugoslaviji), tako i prema unutrašnjoj organiziranosti i raslojenosti australskog hrvatskog nacionalnog korpusa. Zanimljivo je pritom da one istovremeno na sebe preuzimaju ulogu medijatora, pa čak i filtera, u odnosima između domovine i zajednice koja se prema domovini posredno odnosi, s jedne strane, te između pojedinih događaja u samoj zajednici i načina na koji bi oni trebali biti shvaćeni, s druge strane. Ta je pozicija omogućena na temelju prepoznavanja potrebâ strukture čitateljstva, a o čemu je bilo riječi u uvodu. Važno je primijetiti činjenicu da se taj proces zbiva i dalje, premda su informacije iz Hrvatske postale dostupne putem drugih medija, pri čem prije svega mislim na elektronička izdanja hrvatskih novina, ali i televizijske i hrvatske radio programe koji danas u Australiju dolaze satelitski. Taj je tip 'posredovanja' zbilje dakle i dalje dominantan u posredovanju informacija, i to se zbiva unatoč činjenici da danas više nema potrebe da informacije budu 'filtrirane' i preinterpretirane na ideološkim osnovama zbog 'jednoumlja' iz kojeg su bile nekad otpošiljane, ili potrebe za 'alternativnim' informiranjem s određenim predznakom, što mislim da je posebno važno naglasiti.

Prvo, dakle posredovanje stvarnosti prisutno je do određene mjere u sva tri tjednika, a ovo drugo, odnosno posredovanje i tumačenje događaja u Australiji, posebno se odnosi na *Spremnost* i, nešto manje, na *Novu Hrvatsku*. Kada je riječ o prvom elementu posredovanja, ono što je u tom procesu posebno zanimljivo jest činjenica da u njemu često nestaje neposredna veza na relaciji

hrvatska zajednica – Hrvatska, a oblikuje se fiktivni sloj umetnut između dvoga. Mislim da je važno naglasiti kako on predstavlja vrlo karakterističan i jedinstven oblik posredovanja zbilje. U tom procesu odvija se vrlo specifičan kulturološki fenomen: u pojedinim novinskim segmentima nekih od navedenih tjednika činjenice se pretvaraju u fikciju, a fikcija preuzima ulogu prenošenja faktografskog. Promatrano u širem kontekstu posredovanja, taj je proces samo produžetak načina funkcioniranja čitavog kulturološkog okruženja u kojem australska hrvatska zajednica živi i oponaša samodostatnu cjelinu. Imajući svijest o sebi kao autohtonom entitetu, zajednica je zahvaljujući upravo medijskom posredovanju izgradila sustav vrijednosti koji je paralelan u odnosu na oba sustava prema kojima se fizički i ideološki odnosi.²³ Tako možemo reći da je zapravo riječ o mimetički zasnovanim procesima oponašanja, u kojima novinski komentar ili izvješće s određene priredbe zapravo do određene mjere postaje djelo fiktivnog karaktera jer je, na nekoliko nivoa, izgubilo svijest o vlastitoj formi i o mediju u kojem se pojavljuje i prihvatilo na sebe ulogu oponašanja medija prema kojima nema izravna odnosa. Upravo otuda dolazi do okvirnih determinatora za postavljanje pitanja o mjestu i ulozi iseljeničkih novina unutar života same zajednice, ali i unutar šire zamišljenog okvira korpusa ukupnog informativnog prostora na hrvatskom jeziku.

S obzirom da je za dekodiranje fiktivnih slojeva u novinskim tekstovima potrebno kud i kamo šire poznavanje konteksta, upravo su procesi koji se odvijaju u književnim tekstovima ti koji mogu odrediti tipove dislociranosti nekih naoko informativnih tekstova.²⁴ Jedna od važnih izvanjskih odrednica opisivanju ove književne karakteristike jest svijest o tipu ne-odnošenja ovih tekstova prema dva korpusa: onom koji ih određuje prostorno i onog koji ih označuje jezično.

---

²³ Upravo u tom segmentu dolazi do mogućnosti usporedbe između načina na koji funkcionira književna produkcija, ne odnoseći se ni prema korpusu zemlje domaćina, ni prema korpusu zemlje podrijetla, i načina na koji funkcionira zajednica i njezini mehanizmi organiziranja i odlučivanja (usp. Škvorc, 1995).

²⁴ Procesu o kojima je ovdje riječ sve su manje prisutni u svojoj čistoj formi i danas se ne pojavljuju u jednakoj mjeri u svim novinama, a još manje kod svih urednika i suradnika. Tako prostorno izvanjski nadanog i urednički nametnutnog komentara 'sveznajućeg komentatora' danas najmanje ima u *Hrvatskom vjesniku*, a najviše u *Spremnosti*. Zanimljivo je reći da se radi o tipu komentatorskog diskursa najslabijeg komentara iz televizijskog 'Dnevnika' JRT-a ranih osamdesetih, kad nam je 'uvažena televizijska ličnost' tumačila vijesti i događaje koje smo upravo nekoliko sekundi prije toga imali priliku vidjeti u toj formi.

Sličan okvir mislim da je moguće pronaći i unutar dijelova novinskih rubrika u nekim od navedenih tjednika, a odnosi se na one članke koji nisu preneseni iz domovinskog tiska i kojima su autori neki australski-hrvatski suradnici tih novina. Njihovo obzorje očekivanja većinom je uvjetovano životom u sredini koja je dvostruko isključena. Ponajprije, radi se o dugogodišnjem životu u zajednici koja nije ostvarivala blisku vezu s matičnom, dakle hrvatskom kulturom i pogotovo njezinim suvremenim trenutkom, a onda i o zajednici čiji je odnos s kulturom zemlje domaćina doživio vrlo maleni broj interakcija i dvosmjernih kontakata. Da bi se ovo potkrijepilo činjenicama, mislim da je najprije prijeko potrebno pružiti makar i površni uvid u povijest i strukturu hrvatskih tiskovina u Australiji.

3. Novine i njihovi konzumenti

Danas u Australiji izlaze tri hrvatska tjednika. Najstariji od njih je *Hrvatski tjednik Spremnost*, koji je prošle godine obilježio svoju pedesetu obljetnicu rada. Tjednik je glasilo Hrvatskog oslobodilačkog pokreta, odnosno Australskog hrvatskog društva, a urednik mu je g. Fabijan Lovoković, o kojem uglavnom ovisi izdavanje ovih novina. *Spremnost* su stranačke novine, a uređivačka politika im je prvih četrdesetak godina (1952. do 1990.) bila utemeljena na ideji ponovnog uspostavljanja Nezavisne Države Hrvatske u njezinim 'povijesnim granicama', što će reći s granicom NDH na Drini.²⁵ Tijekom tih četrdesetak godina novine su imale strukturu kombinacije nekih originalnih priloga i dijela koji se sastojao u prenošenju određenog broja članaka iz ondašnjeg jugoslavenskog tiska, često uz komentare uredništva, odnosno glavnog urednika. Radilo se o postupku kojeg je u teoriji Umberto Eco nazvao 'protu-informiranjem', a oblikuje se kao tumačenje 'informacije koja nije točna' i u obliku njezine intencijske korekcije (1995:200-201). Uz takav tip prenošenja i korekcije informacije koja je često bila u središtu uređivačke politike lista, autohtoni dio uređivanja činio je tip

---

²⁵ Prva važnija publikacija dijela hrvatske zajednice koju čine Hrvati prognani i izbjegli nakon Drugoga svjetskog rata je *Hrvat* (1953), koji zajednički pokreću Srećko Rover i Fabijan Lovoković. Sa Srećkom Roverom *Hrvat* odlazi u Melbourne, a Australsko hrvatsko društvo počelo je u Sydneyju publicirati *Spremnost*, novine koje kao tjednik neprekidno izlaze od 1958. godine. Uz tvrdnju da se radi o stranačkim i ideološki profiliranim novinama važno je reći i ovo: u impresumu piše da su novine ideološki definirane, ali da objavljuju i članke koji 'zastupaju drukčije mišljenje'.

informiranja koji semiotičari obično nazivaju 'alternativnom informacijom' (isto:204). *Spremnost* i njezin urednik Fabijan Lovoković s jedne su strane prostor u svojim novinama otvarali disidentima i političkim aktivistima onih usmjerenja koje su u bivšoj Jugoslaviji bila zabranjena, a s druge strane su vlastite novine koristile kao instrument promidžbe politike i ideologije Hrvatskog oslobodilačkog pokreta. O tome nam svjedoči veliki broj vrlo oštrih komentara koji se odnose na situaciju u ondašnjoj SR Hrvatskoj i na razne postupke ili događaje u dijelu australske hrvatske zajednice 'koji nije bio državotvoran'. Često su se komentari znali okomiti na mnoge od onih koji riječima i djelom nisu i ne podržavaju tradicije utemeljene na političkoj platformi Ante Pavelića i Nezavisne Države Hrvatske.

Nakon uspostave Republike Hrvatske, *Spremnost* i dalje ostaje glasilo Hrvatskog oslobodilačkog pokreta (odnosno Australskog hrvatskog društva). Novinska koncepcija međutim podupire sve humanitarne akcije australskih Hrvata, neovisno o njihovu političkom usmjerenju, a sama se uređivačka koncepcija lista počinje mijenjati. Sve je više članaka koji se prenose iz domovinskog tiska, a teme vezane uz zajednicu Hrvata u Australiji, obično se obrađuju u obliku reportaža. Ostaje prisutan segment 'Sa stola urednika' koji se često može iščitavati na način opisan u uvodnom dijelu ove rasprave i koji u mnogim svojim elementima zna podlijeći fikcionalizaciji zbilje. Uredničko pero često uzima sebi za pravo biti medijator u stvarima zajednice, a nije rijetko da sugerira rješenja koja se smatraju boljima od drugih i na taj način djeluje didaktički i vrlo sugestivno, oblikujući do određene mjere javno mnijenje. S obzirom da se još uvijek radi o stranačkom glasilu, vjerujem kako je riječ o provođenju stranačke politike, odnosno politike pokreta. Uz taj uvodni dio, česti su u razdoblju tijekom sredine devedesetih bili gosti komentatori iz hrvatske zajednice. U radu mnogih od njih, bez obzira radi li se o pjesnicima ili drugim djelatnicima zajednice, pojavljuje se jasno uočljivi element izdvojenog i fikcijskog, često bez stvarno utemeljenih odnosa prema kulturi i obzorju očekivanja zemlje domaćina, ili pak faktografski usmjerenom odnosu prema zemlji podrijetla. Većina komentara u ovim novinama djeluje kao govor koji se želi nametnuti svojom autoritativnošću i kojeg valja slijediti bez pogovora. On je monološki ustrojen i većinom ne poziva na dijalog, već nameće mišljenje koje se smatra pravim. Tako je krug zatvoren, a od 'alternativne informacije' vratili smo se reduciranoj 'idealnoj' informaciji koja je faktografsko pretvorila u fikciju. Ovi tekstovi naime kreću od idealno zamišljene i ideološki određene slike i prema njoj odmjeravaju stvarnost, pokušavajući je reducirati u refleksiju te idealno zamišljene slike.

Čitatelji *Spremnosti* većinom su stariji emigranti. Inače, sam je urednik nedavno rekao kako je spreman 'predati novine mladima'. Problem je u tome što tih mladih nema, te se čini da će s umirovljenjem glavnog urednika *Spremnosti*, gospodina Fabijana Lovokovića, i ove novine prestati izlaziti nakon više od pedeset godina. Same novine vrlo su zanimljiv izvor informacija za izučavanje postavki i tehnika alternativnog informiranja, protu-informiranja i fikcijskog, ideološki zadanog 'idealnog' odnosa prema zbilji. Iščitavanjem starijih brojeva može se dobiti uvid u mnoge događaje, političke i društvene, koji su potresali australsku hrvatsku zajednicu u posljednjih pedesetak godina. Uspoređivanjem tih izvješća i komentara s drugim izvorima reduciranog (odnosno cenzuriranog) informiranja iz istog vremenskog razdoblja, moguće je rekonstruirati neke događaje i političke procese na znanstveno verificirani način, unatoč ideološkim naslagama koji dominiraju svim medijima koji služe kao izvori (od *Novog doba*, *Hrvatskog tjednika* i *Spremnosti*, do *Matice* i drugog tiska iz ondašnje Jugoslavije).²⁶

Drugi sydneyjski tjednik zove se *Nova Hrvatska*. Glavni je urednik g. Franjo Harmat, a novine pod ovim imenom izlaze od 1993. godine. Transformacija ovih novina zasnovana je na određenom kontinuitetu od novina pod naslovom *Novo doba*, preko nekoliko brojeva pod naslovom *Novo vrijeme* i onda konačno *Nova Hrvatska*.²⁷ Radi se o tjedniku koji pod ovim imenom izlazi od 1993. godine do danas, kada je relativno dosta važan čimbenik hrvatskog australskog informativnog prostora, pogotovo u Sydneyju. U mnogim segmentima ovaj je tjednik dobar pokazatelj procesa o kojima je već bilo riječi pod 2.

---

²⁶ Upravo iz ovog razloga iznimno je zanimljivo istraživati ironično intonirane slojeve tzv. putanje razumijevanja koja se može iščitati iz mnogih članaka, reportaža i komentara u ondašnjem domovinskom tisku (onom iz SR Hrvatske), a odnosi se prema događajima i procesima koje *Spremnost*, na primjer, obrađuje u obliku alternativne informacije, zajedno s čitavim nizom novina iz Europe, gdje prednjači ondašnja *Nova Hrvatska* iz Londona (koja nema nikakve veze s australskom *Novom Hrvatskom*). Još je Czesław Miłosz (1986) pisao o čitavom nizu taktika koje su intelektualci 'iza željezne zavjese' koristili kako bi prenijeli informaciju 'iza informacije'. Upravo usporedbom tekstova iz *Spremnosti*, *Novog doba* i domovinskog tiska, uključujući i onaj beogradski, pozorni istraživač, koji će koristiti interdisciplinarnu tehniku vezane uz teoriju komunikacije, sociologiju i teoriju teksta, mislim da će doći do vrlo zanimljivih rezultata.

²⁷ Kontinuitet publikacija lijeve i nadnacionalne orijentacije zapravo se može pratiti od *Borbe* (1932) i kasnije *Napretka* (1952). Na njihovim zasadama nastaje *Australian-Yugoslav Journal*, a onda *Novo doba* (1960-1993).

Novo doba su također bile dugogodišnje novine koje su se ugasile spomenute već 1993. godine nastankom *Novog vremena* pa onda i *Nove Hrvatske*.²⁸ Te su novine isto tako bile tjednik i također većinom namijenjene Hrvatima, ali i ostalim doseljenicima iz bivše Jugoslavije. Imale su suradnike svih južno-slavenskih nacionalnosti i posebnu stranicu na makedonskom i slovenskom jeziku. Uredivačka politika novina bila je projugoslavenska, odnosno orijentirana na suradnju s ondašnjom SFRJ i njezinim institucijama, a u Australiji se je obraćala doseljenicima jugoslavenske ideološke i političke orijentacije, prije svega Hrvatima, ali i drugim 'Jugoslavenima'. Početkom predratnih previranja i rata na teritoriju bivše Jugoslavije, *Novo doba* se nije najbolje snašlo i nastavilo je biti 'objektivno' u skladu sa svojom ideološki determiniranom tradicijom. Tako u jednom broju iz 1989. godine nailazimo na članak pod naslovom 'Puna podrška Miloševiću', a takvih primjera u to vrijeme ima više. Mnogi današnji uglednici hrvatske zajednice surađivali su u tim novinama, a može se naći dosta članaka o nekim ličnostima na području kulture i društvenog organiziranja zajednice koje su danas na čelu raznih hrvatskih udruga, što govori o bitnoj ideološkoj promjeni i vezi između zbivanja u domovini i mijenjanja ideološki zasnovanog jugoslavenstva (koje je još kasnih osamdesetih godina bio bitan čimbenik u životu dijela hrvatske zajednice) u identificiranje s vlastitom nacijom i njezinom novouspostavljenom državom. Tako, slijedeći iste procese, 1993. godine novine uz programatski uvodnik o 'novim vremenima' mijenjaju ime u *Novo vrijeme*, a samo nekoliko brojeva nakon toga postaju *Nova Hrvatska*.²⁹

Nova Hrvatska danas, sudeći prema navodu u vlastitu zaglavlju, nastupa kao 'jedine nezavisne hrvatske novine u Australiji'. Zapravo, radi se o jedinim privatnim novinama, jer su druga dva tjednika vlasništvo, odnosno glasilo stranke, odnosno pokreta ili društva (HOP-a ili Hrvatskog australskog društva - *Spremnost*), ili društvene organizacije (Croatian Community Association Ltd.

---

²⁸ Teško je braniti tezu o kontinuitetu, zbog bitne promjene ideološkog uvjetovanog motrišta, ali je činjenica da postoji određeni kadrovski i fizički kontinuitet (u obliku iste adrese sva tri tjednika čiju transformaciju ovdje pratimo i rada današnjeg glavnog urednika u novinama sva tri naslova).

²⁹ Taj se proces zbiva gotovo u isto vrijeme kad neki 'jugoslavenski klubovi' (oko kojih se velikom većinom okupljaju Hrvati i koji njeguju isključivo hrvatsku baštinu) postaju i formalno hrvatskima, te kad se jugoslavenske zastave, uz mnogo potresa i napetosti, na tim klubovima spuštaju, da bi bile zamijenjene hrvatskima. Ali to je već tema za drugi članak.

- *Hrvatski vjesnik*).³⁰ Uredivačka politika novina temelji se na prenošenju članaka iz hrvatskih novina, te segmenta s reportažama iz života zajednice. Kao i u *Spremnosti*, u *Novoj Hrvatskoj* važan dio koncepcije pojedinih brojeva čini uvodnik. On komentira (posreduje) događaje u Hrvatskoj i australskoj hrvatskoj zajednici, te ukratko prenosi sadržaj novina. Također se radi o odnošenju prema stvarnosti iz povlaštene pozicije takozvanog sveznajućeg komentatora. No za razliku od *Spremnosti*, *Nova Hrvatska*, odnosno njezino ideološko ishodište iz kojeg ulazi na australski-hrvatski informativni prostor, ne posjeduje tradiciju alternativne-informacije i protu-informacije. Novine su u ovom obliku nastale tek nakon odvajanja Republike Hrvatske iz Jugoslavije, tako da nije postojala potreba za tim načinom posredovanja zbilje. Umjesto toga, a u skladu s recepcijskim zahtjevima tipa čitatelja koji u bitno izmijenjenoj medijskoj slici posredovanja zbilje i dalje kupuju novine hrvatske zajednice, danas *Nova Hrvatska* često nudi posredovanje zbilje koja iz faktografskog bira ono što joj je potrebno i preraduje to kroz sloj fikcijskog, a čini to pokušavajući pridobiti onaj čitateljski sloj koji tradicionalno pripada *Spremnosti* kao ideološkoj ishodišnoj točki, premda bi očekivanja slijeda povijesnog razvoja nalagala (ideološki zasnovani) 'natjecateljskiji' odnos s *Hrvatskim vjesnikom* i borbu za čitatelje tog tjednika. Grafički i sadržajno kvalitetnije i raznovrsnija od *Spremnosti*, *Nova Hrvatska* u posljednje vrijeme dosta prostora posvećuje takozvanim 'tradicionalnim', tj. prilično desno orijentiranim državotvornim Hrvatima, njihovim priredbama i ideološkim umrežavanjima. Pri tome koncepcija lista i sama prihvaća elemente fikcijskog u obradi činjenica, pridonoseći tako stvaranju pseudoautoriteta i stjecanju pozicije samodovoljnosti koja se svojim ustrojem izdvaja iz stvarnosti vremena i prostora. Time se u dijelu novina koji se bavi lokalnom hrvatskom zajednicom često gubi na informativnosti, a na važnosti dobivaju oni elementi koji zadiru u ideološko te informaciju posreduju slojem njezine fikcionalizacije. Istovremeno, *Spremnost* i *Nova Hrvatska* ne nastupaju prividom senzacionalističkog, već svoju ideološku potku posreduju u obliku komentara, didaktičkog tona i inzistiranju na posredovanju sadržaja kroz komentatorski filter u reportažama i izvješćima s pojedinih priredaba i drugih događaja u zajednici.

---

³⁰ Kratka povijest 'Hrvatskog vjesnika' može se pronaći u tisućitom broju ovog tjednika (30. siječnja 2004, str. 4). Tamo su navedene hrvatska društva, klubovi i centri koji su osnivači Croatian Community Association Ltd. Na popisu se nalaze katolički centri, klubovi iz Sydneyja, te političke, kulturne i sportske udruge iz Sydneyja, Melbournea, Geelonga i Wollongonga.

Treći tjednik australske hrvatske zajednice je *Hrvatski vjesnik* iz Melbournea. Glavni urednik je g. Tomislav Starčević, a njegovi pomoćnici su Mate Bašić i Tonći Prusac. Ove novine također imaju navedena imena grafičke urednice, te suradnika iz Hrvatske i Perth, te se odmah dobiva dojam profesionalizma i kadrovske ekipiranosti. Prema vlastitoj tvrdnji na naslovnoj stranici, radi se o najprodavanijim hrvatskim novinama u Australiji. *Hrvatski vjesnik* nastao je 1982. godine kao glasilo državotvornih Hrvata u Victoriji, a na tradiciji prijašnjih novina kraćeg daha kao što su to bile *Uzdanica* i konstantniji *Hrvatski dom*, katolički mjesečnik urednika pok. Milana Maglice.³¹

U prvoj fazi svoga rada (do 1991. godine) *Hrvatski vjesnik* također je imao ulogu posrednika protu-informacije i alternativne informacije u odnosu prema vlasnicima službene informacije u Hrvatskoj i širem području ondašnje Jugoslavije i to upravo na način na koji opisuje Eco (1995) govoreći o tome kako se stvaraju zaobilazni načini informiranja u odnosu na totalitarne sustave i objašnjavajući to na primjeru kineskog stripa.³² Tjednik iz Melbournea međutim nije usko ideološki profiliran, već daje priliku iskazivanja misli i stavova gotovo svim oblicima prenošenja državotvorne ideje, pod uvjetom da u obzir uzimaju neki od oblika hrvatske samostalnosti. Zanimljivo je da se neki tekstovi iz tiskovina objavljeni u ondašnjoj SR Hrvatskoj (1983-1990) prenose bez komentara i 'smjernica' čitanja, karakterističnih za protu-informacijsku kulturu 'otpora'.

Krajem 1980-ih novine prihvaćaju osnovne ideje i smjernice Hrvatske demokratske zajednice i sve do danas u biti djeluju s pozicija 'ujedinjenja svih Hrvata', a na temelju ideoloških smjernica koje su u osnovama prvih proklamacija HDZ-a. I u vremena raskola u domovinskom HDZ-u, odvajanja

---

³¹ Novinsko-izdavačka aktivnost australskih Hrvata bogatija je no što se obično misli. *Uzdanica* je izlazila od 1965. godine, prethodnik *Hrvatskog doma* je *Dom* koji izlazi u Sydneyju (1958-1962) kao vjersko glasilo, a nastavlja se tiskati u Melbourneu kao *Hrvatski dom* (1962-1975). Ostali važni listovi su tjednik *Osvit* koji je izlazio od 1970. do 1975., *Hrvatski list* (1975-1977), te posebice *Hrvatski tjednik* (1977-1990), kojem ovdje nije posvećeno dovoljno prostora. Prema riječima E Lovokovića tu su još *Slobodni dom* (1970-1977) i *Hrvatska istina* koja je izlazila povremeno od 1977. do 1993. Izlazila je i *Hrvatska sloboda*, glasilo HSS-a čiji je urednik bio g. Ante Babić, o kojoj bi također drugom prilikom trebalo reći više.

³² Tekst u kojem Eco definira alternativno informiranje i protuinformiranje zove se 'On Chinese Comic Strips: Counter-information and alternative information'. Opće postavke iznose se u istoj knjizi (1995), a pod naslovom: 'Does Counter-culture Exist?'

najprije DC-a, a onda i HB-a, *Hrvatski vjesnik* ostaje ideološki vezan uz temeljne smjernice HDZ-a, na način na koji su one oblikovale sam pokret (zajednicu), ali ne nužno i stranačku politiku. Za razliku od drugih dvaju tjednika u Australiji, ove novine nemaju ideološki determinirano mjesto (kolumnu) gdje se progovara iz perspektive sveznajućeg komentatora koji posreduje idealnu percepciju zbilje koju valja slijediti i gdje je emocionalno (i fiktivno) važnije od racionalnog (i faktografskog).³³

Zanimljivo je međutim da *Hrvatski vjesnik* u posljednje tri godine gradi neke elemente svoje strukture na taktikama karakterističnim za senzacionalističko novinarstvo i domovinske tjednike, koristeći 'snapshots' tehniku, često bez podudaranja bombastičnog naslova i teksta. Ovaj dosta puta ne prati potpuno očekivanja nametnuta naslovom, obično na naslovnoj stranici. Tim strukturalnim elementom najviše od svih triju australskih-hrvatskih novina uređivački i metodološki ovaj se tjednik približava hrvatskom recentnom visokotiražnom novinarstvu. Mora se međutim reći da je ovakav način pristupa ograničen uglavnom na zvučne naslovne stranice ('Mesić se ponovo išao ispričavati u Beograd', 'General Gotovina mogao bi biti u Coober Pedyju', 'Istekao rok trajanja' [napisano ispod slike A. Pavelića, op. au.], i tome slično). Istovremeno je sam sadržaj novina u posljednjih desetak godina ostao prilično ujednačen kvalitetom i rasporedom tema. Novine donose vrlo opsežnu i pregledno zamišljenu rubriku australskih vijesti te prostorno vrlo zastupljenu 'športsku' rubriku. Vijesti iz zajednice obično su rasporedene na tri do četiri stranice u drugom dijelu ovog tjednika, a središnji dio čini prilog *New Generation*, urednika Tončija Prusca. Na četiri ili osam stranica velikog formata (kako koji tjedan), ovaj prilog prenosi vijesti iz hrvatskog tiska u engleskom prijevodu, ali i teme vezane uz lokalni australsko-hrvatski sport, kulturu, život mladih druge generacije i glazbu. Politički napisi su rjeđi, ali su istovremeno kud i kamo faktografskije zasnovani negoli slično štivo na hrvatskom jeziku u *Spremnosti* i *Novoj Hrvatskoj*. Dvoje sydneyjske novine ne polažu mnogo pozornosti na drugi naraštaj australskih Hrvata i rubrike na engleskom vrlo su rijetke i opsegom skromnije. Zato je *New Generation* suplement *Hrvatskog vjesnika* praktički izrastao u jedino štivo drugog naraštaja i mjesto je gdje se

³³ Tako je komentatorski prostor prepušten kolumnistima vrlo različita usmjerenja. U tom je smislu *Hrvatski vjesnik* dosta liberalan, osim u slučajevima otvorena istupanja kojih je diskurs u izravnom sukobu s političkim postulatima koji stoje u temeljima uređivačke politike i ideološke polazne pozicije, a odnose se na pitanje hrvatske državotvornosti.

mogu saznati mnogi podaci o okupljalištima, interesima i tematici kojom se ova generacija 'kulturno podvojenih' australskih Hrvata zanima i bavi. Upravo tu, u kombinaciji s drugim dijelom novina, može se vidjeti i perspektiva australskog hrvatskog tiska.

Hrvatski vjesnik podjednako je prosječno grafički opremljen kao *Nova Hrvatska*, a jedne i druge novine imaju tri do četiri stranice posvećene neobveznim temama, što je većinom preneseno iz hrvatskog tiska. I dok je *Nova Hrvatska* uglavnom glasilo onog dijela zajednice koja svoju ideološku slojevitost zasniva na tradiciji samih tih novina i njezinih ishodišta koja su se prije srpske agresije protiv Hrvatske vezala uz ideju južnoslavenskog zajedništva, *Hrvatski vjesnik* čitaju oni 'državotvorni Hrvati' koji nisu svoju državotvornost izgradili na istim temeljima kao *Spremnost*, ali i većina mladih intelektualaca prvog naraštaja, te, što je već spomenuto, (zbog priloga *New Generation*) mladež drugog i trećeg naraštaja.³⁴

3. Činjenice i fikcija

Nekoliko puta u ovom je tekstu spominjan emocionalni i racionalni element u odnosu iseljenih Hrvata i njihovih potomaka prema domovini i raznim pitanjima vezanim uz domovinu, baštinu i čuvanje kulture i identiteta u *drugoj* sredini. Uz ostale čimbenike koje navodim dolje, upravo ta druga sredina, odnosno njezin indirektni pritisak na kulturnu baštinu prvog ili originalnog kulturalnog modela, također ima važnu ulogu u procesu prijelaza s racionalnog odnosa prema problematici u prostor emocionalnog, pa time često i fiktivnog.

Ostali čimbenici koje je važno istaknuti jesu pitanja autoriteta, kompetencije i posredovanja. U sredini koja je svoj imidž i komunikaciju s vanjskim

---

³⁴ Važno je ipak reći da se u slučaju ovog opisa radi o simplifikaciji problema koji je tijekom posljednjih desetak godina postao prilično kompleksan. Uslojavanjem zajednice mnoge su se skupine, inače ideološki prilično različite, ispreplele na raznim interesnim projektima, tako da je danas teško govoriti o čistom obliku ideološke podvojenosti bez međusobna ispreplitanja pa čak i međuzavisnosti. Mnoge su osobe iz pragmatičkih i drugih razloga nastupale u posljednjih desetak godina s različitim pozicija i surađivale u raznim tjednicima, mijenjajući svoj stav i interese. Daljnje ispreplitanje ideoloških podvojenosti na zajedničkim projektima moglo bi pridonijeti široj podršci pojedinim strateškim projektima (škole, katedra hrvatskog jezika), gdje bi uloga priloga kao *New Generation* mogla biti vrlo važna.

uokviriteljima gradila na sustavu plasiranja i razmjene protu-informacija i alternativnih informacija i u odnosu na zemlju podrijetla (ondašnju Jugoslaviju), ali i zemlju domaćina (Australiju koja nije priznavala Hrvatsku kao državu, a državotvorne Hrvate često promatrala sumnjičavo),³⁵ teško je odrediti kad je dominacija emocionalnog nad racionalnim kao svoju posljedicu dobila prevlast fiktivnog nad faktografskim u informativnom, ali i kulturalnom kontekstu u širem smislu riječi. Radi se o tipu fikcije koji se projicirao oblikovanjem u prilično statične i gotovo 'okamenjene' kulturalne stereotipe i to kao preslik domovinskih obrazaca, onako kako ih opisuje Oraić-Tolić (2003). Isto kao što su Hrvati na početku moderne kulture nastupili s fiktivnim jugoslavenskim stereotipom (Oraić-Tolić, isto:471), te sa stereotipom 'pravog (starčevićevskog) *brvatstva*', tako su u Australiji izgrađeni određeni hrvatski stereotipi koji su s vremenom otvrdnuli gotovo do nedodirljivosti. Jedan od njih je kompleksni stereotip koji je u posljednje vrijeme manje izražen, a sastoji se u idejama Hrvatske do Drine, Muslimana kao Hrvata i NDH kao državne tvorevine vrijedne slavljenja i obilježavanja. Drugi je stereotip onaj o hrvatskim 'Jugoslavenima' kao neprijateljima, udbašima i rušiteljima Hrvatske. Tako nije nimalo neobično kad se čuje da se nekog naziva Jugoslavenom zato što nije došao na proslavu 10. travnja, ili da se nekog naziva ustašom zato što je tamo bio nazočan.

S vremenom je izgrađen i znatno kompleksniji stereotip novina kao autoriteta, a u sredini bez većeg broja intelektualaca i na njega vezani stereotip novinskog (fiktivnog) komentara kao vrlo važnog posrednika izvanjskih istina i sustava vrijednosti. Fraza 'tako piše u novinama' nigdje nije zaživjela u svom doslovnijem obliku nego u krugu tradicionalnijih čitatelja nekih od tjednika opisanih ovdje. To je pozicija velike odgovornosti, prije svega s obzirom na oblikovanje javnog mnijenja. Istovremeno, neke od novina su, umjesto prenošenja, informaciju djelomično oblikovale. Tako je polje tradicionalno rezervirano za fikciju (književnost) ovdje prešlo u diskurs novina, ponajprije kroz izgrađenu autoritativnu poziciju sveznajućeg komentatora. Komentator je u pravu, ili makar vrijedan uzimanja u obzir, bez obzira na njegovu izvandomovinsku kompetenciju, odnosno znanje i obrazovanje. Takav sustav

---

³⁵ Dovoljno je samo zaviriti u svjedočenja u parlamentu nekih zastupnika koji su prema Hrvatskoj i Hrvatima nastupali vrlo negativno. Tako je zanimljivo što u 'Hrvatskom vjesniku' piše povodom smrti 'antihrvata' dr. J. F. Cairnsa i izjava nekih drugih parlamentaraca sedamdesetih, koji su hrvatsku državotvornu misao poistovjećivali s ustaštvom.

stereotipiziranja 'funkcija' postavio je autoritet napisanog u novinama kao neprijeporan, a ovaj je preslikan i na modalitete organiziranja u zajednici kao cjelini i sustav autoriteta koji u njoj funkcionira upravo na formalnoj razini. U posljednjih se je desetak godina ta situacija ponešto izmijenila, ali se još uvijek nalazi u pozadini horizonta očekivanja i načina plasiranja nekih članaka.

Taj formalni element ovog procesa 'proizvodnje autoriteta' najizraavnije je vidljiv u književnosti australskih Hrvata, čije je mjesto u korpusu opisano u uvodu. Zato smatram da je upravo australski hrvatski književni korpus vrlo značajna kulturološka činjenica i da je na temelju postupka proučavanja njezinih mehanizama, često izvanknjiževnih, moguće izvršiti pokušaj interpretacije vrlo specifičnog niza problema koji su vezani uz oblike komunikacije i prenošenja poruke (informacije) u hrvatskoj zajednici Australije. U tom procesu često dakle dolazi do preplitanja fikcije i fakata. Čini mi se da se može reći kako se to ne zbiva samo u novinama. Takva je pojava prisutna na više razina: od političkog konteksta do pitanja autoriteta (pismenosti i razine upućenosti kolumnista, predsjednika nekih udruga, tajnika krovnih udruga, radio komentatora itd.).

Sama australska hrvatska književnost čini bitan dio ovakvog fikcijskog okvira. Na temelju istraživanja njezina 'iskorijenjenog tipa' u odnosu na izvantekstualnu zadanost, odnosno društveni život utemeljen na ne-odnosu prema dvije kulture: australskoj i hrvatskoj; moguće je istraživanje tekstova zadanih specifičnim tipom uvjetovana motrišta. Vjerojatno će rezultat tog istraživanja biti otkrivanje mehanizama kojima se vrši aproprijacija (prilagodavanje ideologiji) i naturalizacija tekstova, odnosno kako se zapravo stvaraju 'okamenjeni' stereotipi. Istraživanje provedeno na književnom korpusu koji je konačan i za koji posjedujemo definirane mehanizme opisivanja, bitno će pomoći u proučavanju fikcijskih naslaga u nefikcijskim tekstovima i drugim tipovima komunikacije gdje djeluju ovakvi mehanizmi. Naročito zanimljiva je aplikacija ovog istraživanja na emigrantski tisak i fiktivno koje je proizvelo emotivno neuključivanje u prirodna kontekstualna presjecišta. Sam je fenomen vrlo originalan i karakterističan za emigrantski kulturološki milje.

Izdvojenost iz dva kontekstualna uključivanja, posebno kod ljudi prve generacije, dovodi do situacije predavanja bez ostatka tipu posredovanja koje im nudi navedeno štivo. Tako parcijalna, izabrana i posredovana informacija dobiva mjesto uporišta i njezina recepcija postaje teško prilagodljiva ili promjenjiva u eventualnoj izmijenjenoj situaciji. Zato se čak i danas u ovako zadanom

kontekstu mnogi tekstovi, koji se odnose prema suvremenoj hrvatskoj političkoj sceni, čitaju i tumače kao protu-informacija.³⁶

Upravo zbog na ovim temeljima izgrađenih tipova stereotipa, postoji vrlo mala prilagodljivost zajednice, i pojedinaca u njoj, drugim tipovima i oblicima mišljenja i političkog organiziranja. Primanje Hrvata 'Jugoslavena' u širu obitelj hrvatske zajednice zbog toga je vrlo bolan proces koji još uvijek nije dovršen, unatoč višegodišnjoj nazočnosti tih ljudi u zajednici. Niti obrnuto, odnosno prihvaćanje nekih 'ekstremnih stereotipa' kod tih 'ljevijih' emigranata ne ide baš tečno. Upravo iz tog razloga politička uporišta izgrađena za vrijeme dominacije HOP-a i HSS-a, te kasnije HDZ-a, gotovo da su okamenjena u svojoj (stereotipiziranoj) postojanosti. Tome su dosta pridonijele i novine o kojima je ovdje bilo riječi, a pogotovo u njima razvijen tip fiktivnog teksta izgrađen na stereotipima koji je, u vrlo specifičnom kulturološkom okruženju, iz prirodno književnog, na mitološkom zasnovanog okruženja zakoračio u informativni milje, a onda i dalje u svakodnevicu zajednice.

Na taj je način složeni odnos mitskog, fiktivnog i informativnog ostvaren u postmodernom kolažu čija je svrha, koliko god to paradoksalno zvučalo, prije svega pragmatična. Ono što naoko izgleda kao ne potpuno profesionalna imitacija kreativnog novinarstva, ostvarena u vrlo skromnim uvjetima polu-profesionalizma, zapravo je originalno štivo detaljno izučavanje kojeg bi moglo pružiti važan istraživački doprinos raznim humanističkim disciplinama, od teorije teksta do proučavanja prirode fiktivnog i njegove otpornosti u odnosu na faktografsko.

---

³⁶ Za razliku od alternativne informacije koja, prema Ecovu mišljenju, pokušava stvari reći drukčije, a gdje bismo na kulturološkoj razini mogli smjestiti nekadašnji *Kerempub*, a na političkoj prve brojeve *Feral Tribuna*, kontra-informacija je prominentna u emigrantskim publikacijama i odvija se u procesu 'tumačenja krive informacije na pravi način', odnosno uspostavljanjem *prave* 'putanje razumijevanja' u odnosu prema njegovoj 'trasi', uz nedopuštanje da se putanja uspostavi otvorenim dijalogom i konsenzusom nadanim na temelju različitih iskustava.

The Place and the Role of Australian Croatian Weekly Newspapers in Australian Croatian Informative and Cultural Space

This is a study of Australian Croatian written media and its influence on the processes in Croatian community, its history and present situation as depicted in a cultural study of dynamic processes of 'differentiation' and 'otherness' from the mainstream (majority) community. From historical point of view, the first Australian Croatian newspapers can be dated back to 1930's. They were politically and ideologically exclusive, with some of them being Communist heralds (*Borba*), and others closely associated with a particular political option (*Seljačka sloga*). In a period after the Second World War, very similar processes, which were on the plan of ideology already mentioned in a first chapter, now can be followed in three major Australian Croatian newspapers: *Spremnost* (The Readiness), *Hrvatski vjesnik* (Croatian Herald) and *Novo doba* (New Times). The study of individual articles in that newspapers and some patterns that are present in different articles written about the same topic, may represent a possible good standing point in a study of how ideology inflicted itself on the body of national group within the surrounding of 'other' language and 'other' culture, and how was a certain type of message transferred to the potential readers. Nevertheless, the role of these newspapers in preservation of Croatian language and national culture in the environment of 'other' language and 'other' culture was (and still is) significant. This is the case despite the fact that fictional layers in a number of key articles exist and are influential elements in a process of decoding these texts. A number of these articles were during the period between 1950's and 1980's originally written with the purpose to influence readers in a certain way.

The study of recipients of information from these newspapers and patterns of reading will be the possible next step in a process of answering the following question: what was the real influence of ideology that the above mentioned newspapers were imposing on their readers. It will determine the way in which the fictional, in the type of texts which by its nature suppose to be fact orientated, has influence not only individual readers but also generate a type of behavior in community influencing the process of ideological estab-

lishment of 'imaginary homeland'. The semantic layers that are built in a patterns of the process of communication mentioned above will be discussed further in next chapter, which is concern with problems of exile and émigré literature and 'grey zones' which lay in between and are often a type of fictional which does not present itself in traditional fictional forms.

Literatura

Brešić, Vinko (2002): *Teme novije hrvatske književnosti*. Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske.

Colic-Peisker, Val (2002): 'Croats in Western Australia: migration, language and class'. *Journal of Sociology*, vol. 38 (2), str. 149-166.

Community Profiles 1996 Census: Croatian Born. Belconnen. ACT: Department of Immigration and Multicultural Affairs.

Lowe, Barry (1977): 'Balkanisation re-invented: the media's construction of the war and its people'. *Croatian Studies Review*, vol. 1, str. 93-99.

Eco, Umberto (1995): *Apocalypse Postponed*. London: Flamingo.

Grubišić, Vinko (1990): *Hrvatska književnost u egzilu*. München i Barcelona: Knjižnica Hrvatske revije.

Jupp, James (1995): 'Ethnic & Cultural Diversity in Australia'. U: *Year Book Australia*. Canberra: ABS.

Lovoković, Fabijan (1997): 'The Croatian Community before and after establishment of the Republic of Croatia and share of the Croatian media during this period' (Naslov na engleskom, članak na hrvatskom). Materijal za obradu u rukopisu. U: Arhiv Centra hrvatskog studija Sveučilišta Macquarie, Sydney.

Miłosz, Czesław (1986): 'Central European Attitudes'. U: *Cross Current, Yearbook of Central European Culture*, vol. 5.

Oraić, Tolić, Dubravka (2003): 'Kulturni stereotipi i moderna nacija'. *Forum*, 4-6, str. 453-479.

Škvorc, Boris (1995) 'Suvremeni trenutak književnosti na hrvatskom jeziku u Australiji'. *Hrvatska revija*, 4, str. 594-610.

Škvorc, Boris (1998): 'Nekoliko napomena o broju Hrvata, hrvatskom jeziku, školama i hrvatskim medijima u Australiji'. *Društvena istraživanja*, 1-2, str. 189-206.

Tkalčević, Mato (1992): *Hrvati u Australiji*. Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske.

U ovom tekstu nastojao sam je progovoriti o dva problema. Jedan je problem (re)konstruiranja emigrantske književnosti u pripadajući korpus, bilo da se radi o književnu zemlju s kojom ta književnost dijeli jezik, ili zemlju s kojom dijeli političnu zajednicu. Drugi je problem kompleksniji i o njemu je na početku razgovor i njegovih iskaznih potencijala. U rekonstruiranju i samim književnim tekstovima, ovaj je beskonačan reflektirajući i u drugim tipovima ulaza, koji su tradicionalno promatrani kao prijenos i posjedovanje znanja, a ne njegovo dobivanje. U tom kompleksu dolazi do dekonstruiranja pretpostavki nacionalnog i književnog te do rekonstruiranja na razini forme, gdje elementi fikcijskog preuzimaju dominantnu ulogu u diskurzivnim presjecištima u kojima fikcijsko tradicionalno kulturno kao dominantno budi se o fikcionalizaciji imperativskog diskursa i u pozivi kolektivnog diskurzivnog presjecišta u kojem govornici čine ili radio response zaključuju književni diskurzivni tekst. Ukoliko se od vlastite forme posredovanja informacije i postajati posredovanje totaliteta (imaginarnog svijeta). Ova rolna postava po mojemu je nastajala u izdvojenom egzilnom (a do određene mjere i emigrantskom) diskursu vrijedna za razmatranje književna izdvojenosti i kolektivnog korpusa. U njemu se odnosenje prvo dva svijeta, onom zemlje domaćina u kojem stvarnost nastaje i onom zemlje podrijetla pronaći kojom se izražava i književna odnosa. U savremenom mišljenju sam da ovaj "dvojni" koji postoji ovakvu stanje ovaj može prihvatiti razumijevanje dvojnog procesa. To postajanje misli na proces književne komunikacije, ali i na sustavni procesiranje razvoja hrvatske književnosti i emigrantske kulture koja je s matičnom hrvatskom kulturom stvorila zajednicu, više nego i književni tekst, razmatranje i putovanje za rekonstruiranje na dvostranom razumijevanju.

Tako se razmatraju posebno dvojni modeli koji su domaći i koji su strani, koji su književni i koji su književni (2005), a u kojem se emigrantska književnost samo može prihvatiti na razini, etničkoj i globalnoj misli da se izdvojenosti književni i kompleksnost razvoja sustava književnosti u tekstivnim koji po sebi imaju prirodu i književnim stilskim osobinama nisu fikcijski, već da prvi pogled pripadaju izvještajskom, odnosno fikcijskom tipu diskursa. U njemu je

EGZILNA I EMIGRANTSKA KNJIŽEVNOST: DVA MODELA DISKONTINUITETA U SUSTAVU NACIONALNOG KNJIŽEVNOG KORPUSA U DOBA KULTURALNIH STUDIJA

U ovom tekstu namjera mi je progovoriti o dva problema. Jedan je problem usustavljivanja emigrantske književnosti u pripadni korpus, bilo da se radi o korpusu zemlje s kojom ta književnost dijeli jezik, ili zemlje s kojom dijeli prostornu susjednost. Drugi je problem kompleksniji i vezan je uz pitanje egzila i njegovih iskaznih potencijala. Uz pojavljivanje u samim književnim tekstovima, ovaj se fenomen reflektira i u drugim tipovima iskaza, koji su tradicionalno promatrani kao prijenos i posredovanje zbilje, a ne njezino uobličavanje. U tom kompleksu dolazi do diskurzivnog preplitanja fiktivnog i faktografskog, te do usložnjavanja na razini forme, gdje elementi fikcijskog preuzimaju dominantnu ulogu u diskurzivnim presjecištima u kojima faktografsko tradicionalno kotira kao dominantno. Radi se o fikcionalizaciji izvjestiteljskog diskursa i o pojavi usložnjavanja diskurzivnih presjecišta u kojima novinski članci ili radio reportaže zadobivaju karakteristike fikcijskog teksta, udaljavajući se od vlastite forme posredovanja informacije i postajući posredovanjem totaliteta (imaginarnog) svijeta. Ova rubna pojava po mojem je mišljenju u izdvojenom egzilnom (a do određene mjere i emigrantskom) diskursu vrlo važna za tumačenje fenomena izdvojenosti iseljeničkog korpusa i njegovo ne-odnošenje prema dva sustava: onom zemlje domaćina u kojem prostorno nastaje i onom zemlje podrijetla prema kojem se jezično i strukturalno odnosi. Uz navedeno, mišljenja sam da sustav 'drugosti' koji proizvodi ovakvo stanje stvari može pridonijeti razumijevanju dvaju procesa. Tu ponajprije mislim na proces književne komunikacije, ali i na sustavno proučavanje odvojka hrvatske autohtone emigrantske kulture koja je s matičnom hrvatskom kulturom stvorila ne-odnos, više negoli interaktivan odnos, razmjenu i putove za uspostavljanje međusobnog razumijevanja.

Tako za razliku od prilično jasnog modela koji iz domovinskog ugla promatranja razvija Kalogjera (2003), a u kojem se emigrantska književnost jasno može podijeliti na egzilnu, etničku i globalnu, mislim da se izvandomovinski kut uvida u kompleksnost čitava sustava krije upravo u tekstovima koji po svojoj prirodi i izvanjskim stilskim osobinama nisu fikcijski, već na prvi pogled pripadaju izvjestiteljskom, odnosno faktografskom tipu diskursa. U njima je

stvoren svijet 'imaginarne Hrvatske' koja nije mimeza stvarne zemljopisno postojeće zemlje, već mita o toj zemlji izgrađenog na temelju nostalgичne čežnje za domom, kakve više u stvarnosti zapravo nema. Tako uz etničku književnost (uklopivu u korpus zemlje domaćina i tematski vezano uz postojanje i život određene etničke skupine na tematskoj razini), egzilnu književnost (koja se uvijek odnosi prema korpusu zemlje podrijetla i funkcionira u okviru njezina, katkad proširena, sustava) i globalne autore (sa svim asocijacijama koje taj pojam izaziva u procesu usložnjavanja problematike u nadnacionalnim uklapanjima u korpus),³⁷ moramo govoriti i o izdvojenom korpusu koji funkcionira u svom imaginarnom prostoru i stvara vlastiti sustav vrijednosti kojeg je često vrlo teško znanstveno verificirati, ako se problemu prilazi iz pozicije koja prostorno nije dio toga imaginarnog sustava ili se prema njemu ne odnosi kao prema vrijednoj konotaciji, neovisno o tome misli li se iz književno kritičarskog ugla promatranja o samom materijalu kao proučavanja vrijednom ili potpuno marginalnom, u smislu doprinosa razvoju nacionalne književnosti.

1. Kulturalni studiji i oblici 'preslagivanja mozaika' od 'preostalih krhotina' u oblikovanju današnjeg književnog korpusa

Od vremena ruskih formalista i strukturalista do početka 1970-ih književnost je, baš kao i mnoge druge humanističke discipline, u teorijskim pristupima većinom bila promatrana kao zatvoren i nezavisni sustav koji se prema 'zbilji' i drugim vrijednosnim sustavima odnosi samo posredno. Nakon uspostavljanja paradigme razdoblja koje slijedi neposredno potom, a koje je u književnoj znanosti označeno pojmom dekonstrukcije, odnosno potpunog obuhvaćanja i pokušaja otkrivanja totaliteta iza plošnih slojeva prijenosa značenja, u književnoj znanosti i drugim srodnim disciplinama sve je više počeo prevladavati

---

³⁷ Ovdje prije svega mislim na zapitanost stručnjaka vezano uz mogućnost/nemogućnost uklapanja u nadnacionalne pojavne oblike kanona (i korpusa), između konkretnog nacionalnog i apstraktnog korpusa 'svjetske književnosti'. U vezi toga usp. Bloom, 1995. Bloom govori o kanonu, odnosno o književnim djelima koja su prihvaćena kao vrijednost. Korpus je širi pojam i obuhvaća sva književna djela. Ovdje govorimo o tome koja djela obuhvaćamo korpusom, a ne kanonom, odnosno koja djela uopće jesu književnost, a ne o vrednovanju književnih činjenica i određivanju onih koja pridonose razvoju pojedinačnih formi, jedinih pojavnih oblika u kojima se književne činjenice pojavljuju.

tip razmišljanja o problematici bez oslonca određenom teorijskom uporištu. Karakteristika tog razmišljanja često je raspršenost i neusustavljenost, posebice u odnosu na pronalaženje vlastita ishodišta. Katkad se može govoriti i o kontradiktornom odnosu prema 'totalitetu', odnosno sustavu prema kojem se referira kao prema vrijednosno nđdanoj komponenti. Raspršenost takvih koncepata rezultirala je umnažanjem interpretativnih pozicija. Prema raznim teorijama pojedinih interpretativnih zajednica uvriježilo se ipak gotovo jedinstveno mišljenje da književnost i njezin opis ne mogu živjeti u izolaciji, izvan odnosa prema ukupnosti njezina kulturna okruženja i drugih sustava koji je uokviruju i s kojima živi u interaktivnoj vezi. Pritom se uglavnom nastupa iz pojedinačnih, partikularnih pozicija, a misli se na književne činjenice same po sebi, ali i na procese njihova uobličavanja i mimetičke odnose koje pojedina djela s postmodernom stvarnošću uspostavljaju u obliku 'uzimanja u obzir'. Radi se o raznim aspektima obuhvaćanja onog što prvotno 'nije moglo ići zajedno' jer je bilo odveć heterogeno u odnosu prema stereotipima ideje 'umjetničkog djela'. Tako je već sedamdesetih u idejama dekonstrukcijskih kritičara koji su književnost promišljali (de Man, na primjer) počelo prevladavati mišljenje o postojanju dekonstrukcijske dinamike unutar samog sustava, te okvira za urušavanje jedinstva 'književnog' kao takvog u odnosu na slojevitost označiteljske prakse i njezino ulančavanje koje se počelo tumačiti više u odnosu prema drugim praksama označavanja negoli prema izvanjskoj stvarnosti, odnosno 'sadržaju djela' (usp., iz poststrukturalističke perspektive, npr. Eagleton, 1990). Kod dekonstrukcijskih kritičara taj je proces međutim išao za tumačenjem i otkrivanjem zakonitosti iza naslaga koje se otkrivaju, a ne za parcijalizacijom koja će uslijediti u doba gubljenja centra, odnosno početkom osamdesetih (usp. Biti, 2003).

Odmah nakon toga, dakle osamdesetih i devedesetih godina prošlog stoljeća, počeli su dominantnu ulogu u tumačenju književnosti dobivati pravci proučavanja koji su se više oslanjali na vanjske elemente 'odnosa prema stvarnosti', a manje na samu tradiciju proučavanja književnosti.³⁸ Tu prije svega mislim na kulturalni studij u svoj njegovoj slojevitosti i pojavnj razolikosti, od 'guy' čitanja, do etničkog studija ili studija s postkolonijalnim referencama. Takva praksa tumačenja je na osnovama (neo)liberalne pragmatističke teorije i njezinih protagonista poput Richarda Rortyja (v. 1989), počela

---

³⁸ Upravo u ovakvom konceptu 'uzimanje u obzir' potvrđuje relativno jedinstvenu polazišnu točku pojedinih 'teorija izdvajanja' od postkolonijalne do etničke.

'koristiti tekstove' u obliku njihove pragmatične primjene koja se odnosila prema strogo određenom i iz totaliteta izdvojenom konkretnom elementu razlikovanja partikularnog, od homoseksualnog preko manjinskog do rasnog, postkolonijalnog elementa nacionalne emancipacije ili pak posebnog koje je vezano uz neki drugi pragmatični oblik 'drugosti'. Tako sam Rorty, na primjer, književno postavlja iznad teorijskog i takvom tipu izražavanja daje dominantno mjesto u kontingencijskom tumačenju partikularne stvarnosti (1989). Totalitet obuhvaćanja 'svoga' postaje zamijenjen partikularnim uvidom iz određene 'naše' perspektive koja postaje razlikovna vrijednost u odnosu na 'druge'.³⁹ S druge pak strane bilježi se interdisciplinarnost pristupa koja u proučavanje književnih činjenica uvodi presjecišne sinkronijske prakse iz drugih disciplina, od psihologije do antropologije, ali ponovno na principu 'korištenja' tekstualnih presjecišta, a ne u obliku nastavljanja na niz tumačenja u međusobnoj (interpretativnoj) korespondenciji.

Upravo je na temelju ova dva ishodišta u procesu vrjednovanja metode važno biti oprezan, što se odnosi i na pokušaj uspostavljanja '(post)modernog' pristupa emigrantskoj i egzilnoj literaturi, ali i na dekodiranje tipa 'drugosti' na koju pojedinačni pokušaji tumačenja upućuju. U takvom olako shvaćenu upućivanju na tematski zadanu izdvojenost i posebnost lako se može dogoditi 'zavodenje', odnosno apriorno izdvajanje iz konteksta i oslanjanje na 'korištenje' ponuđenih obrazaca, a ne na tradiciju i uspostavljanje odnosa prema njoj. Uostalom, takvo izmicanje jasnih uporišta nesvjesno je i većinu prakse izvandomovinskog pisanja o fenomenu čije konture ovdje želim naznačiti učinilo isto tako parcijalnim i izdvojenim iz kontekstualnog uključivanja.⁴⁰

Mislim međutim da je važno napomenuti kako unatoč takvoj teorijskoj situaciji u kojoj je došlo do gubljenja jedinstva i raspršivanja fokusa, većina stručnjaka u praksi ipak i dalje uvažava postojanje generičkih obrazaca koji su karakteristični za književnost i njezin razvoj od samog početka pisane riječi do postmodernih vremena, a nisu bitno zadani izravnim utjecajem vanjskih okvira koji

---

³⁹ O kulturalnom studiju i načinu na koji se iz perspektiva određenih 'ugroženih' skupina i na taj način uspostavljenih 'nas' promatra i tumači stvarnost, v. u Simon During, 1993. ili Biti, 2000:282-291). Rorty nastupa iz specifičnog oblika intelektualne (liberalne) superiornosti i ironičnosti kao privremenosti u uporabi jednokratnog jezika određenih 'nas' uspostavljenih kao vrijednosti u odnosu na one koji nisu svjesni nepostojanja stalnih kategorija tradicionalno nazvanih transcendentálnima.

⁴⁰ O tome v. u uvodniku Veselka Grubišića u Prvi zbornik HALUD-a.

uvjetuju književna djela i njihovo tumačenje. Takva se suprotstavljenost prije svega odnosi prema (sad već prevladanom) dekonstrukcijskom 'totalitarnom' modelu ogoljivanja teksta, ali i pragmatičnosti neoliberalnog pristupa. Ona se indirektno suprotstavlja idejama univerzalnog i totalitarnog 'razgoljivanja postupka', ali i nastupima postmoderne partikularnosti u obliku korištenja teksta bez njegova smještanja u dijakronijski niz, uz inzistiranje na 'privremenosti' jezika i 'našoj' kontingenciji uspostavljenoj u obliku zajednice istomišljenika.

Zato upravo i naglašavam da u ovom pokušaju izučavanja diskontinuiteta razvoja (usp. Brešić, 2001), izobličavanja forme i smještanja fiktivnog na hrvatskom izvan Hrvatske izvan okvira tradicionalno fikcijskih rodova i oblika, treba biti dosta oprezan. To kažem zato jer će nas i najmanje povodenje za pronalaženjem univerzalna smisla, ili pak 'korištenje' materijala i povodenje za slobodom intelektualne igre, odvesti upravo na područje netom opisanog 'stanja stvari'. I premda takva jedna intelektualna ili postmoderna igra obično postaje zanimljivim štivom, ona ipak ne otkriva tipove zakonitosti i usustavljanja koje pružaju otpor protjecanju vremena i pružaju šansu za nadograđivanje u idućim postupcima interpretacije. A govor o činjenicama, što ova knjiga iza naslaga raznih tipova jezičnih igri kojima se služi ipak želi biti, upravo je taj element koji naš interpretativni pokušaj već na prvi pogled izdvaja iz nepreglednog prostora fiktivnog. Time onda pristup izgrađen na temelju kontinuiteta zapravo pomaže ovakvu tipu diskursa da o fikcijama ne progovara gradbom drukčijeg tipa fikcijskog i u obliku pri/povijesti kao jedinom mogućem odgovoru na pri/povijest koju opisuje svojim privremenim i ideološki determiniranim jezikom.

Činjenica je da je pitanje o tome što jest, a što nije književnost ipak tradicijom uvjetovano i da se ne radi o umjetnom problemu što ga je zadalo naše postmoderno vrijeme koje u svojoj (fikcijskoj) praksi odnosa prema raspršenim označiteljskim pojavnostima ipak (možda to i ne htijući) nastavlja raspravu o dilemi koja je u središtu zanimanja teoretičara i ljubitelja književnog štiva još od prvih strukturalističkih rasprava kad se i razvio studij književnosti kakvim ga poznaje danas već stara škola 'okoštalih' profesionalnih čitatelja, odgojenih na Šklovskom ili Welleku. Uostalom, upravo je tim pitanjem o književnosti otvorena jedna od najznačajnijih knjiga s područja teorije književnosti, *Theory of Literature* (1949) koju su potpisali Rene Wellek i Austin Warren.

Književnost je, tvrdi Wellek započinjući svoju uvodnu raspravu, sve što je otisnuto. No već u idućoj rečenici on sam dekonstruira vlastitu postavku, ne

uspjevajući to doduše učiniti u potpunosti. I premda kaže kako zapisi o 'čarobnjaštvu u staroj i Novoj Engleskoj' nije književnost *per se*, on još uvijek ne isključuje takav tip iskaza i pisanog materijala iz totaliteta koji predstavlja 'mogući doprinos povijesti kulture' (1976/1949/:20). Stručnjaci koji se bave književnošću ipak su razlučili kanon književnog i književnosti od onog dijela pisanog materijala koji se ne uklapa u korpus, složivši se na ograničavanje fenomena unutar okvira 'književne umjetnosti'. Rorty u tom smislu kaže kako se radi o iskazima koji 'nisu ni točni ni netočni' (isto:20). Činjenica je dakle da se to ograničenje odnosi na područje radno nazvano imaginarnom književnošću. Prema Welleku, mnogo je fenomena koji se u engleskom jeziku opisuju kao 'fikcija' i kao 'poezija', ali to obično isključuje esejističke i 'ne-fiksijske' radove u širem smislu riječi. On međutim odmah potom priznaje da ima graničnih slučajeva te da je glavna karakteristika književnog djela, bez obzira na književni rod u kojem se ono ostvaruje, ne samo njegov imaginativni karakter, već i organizacija, iskaz, način realizacije i eksploatacija medija. Slijedi opaska o neslijeđenju praktične svrhe i, kao posljednje, fikcionalnost (Wellek i Warren, 1976/1947/:27).

Sve do kraja sedamdesetih godina prošlog stoljeća u teorijskim radovima 'fikcionalnost' i 'izgradnja alternativnog, autonomnog svijeta' koji se samo indirektno može odnositi prema takozvanom realnom svijetu, smatrani su najvažnijim karakteristikama književnog djela i autohtonosti svijeta književnog stvaralaštva. Modernizam je važnim svojim dijelom bio izgrađen na pretpostavci da je 'svijet književnog djela' suprotstavljen 'realnom svijetu'. Činjenica da je svijest o ograničenjima teorijskog promišljanja i neadekvatnosti izrečenog (fluktuirajućim označiteljima) postajala dominantnom u praksi promišljanja književnog (v. Biti, 2003:448-450), zapravo se može smjestiti u okvir predradnji koje su pridonijele postmodernom raspršivanju fokusa i uspostavljanju interpretacijskih zajednica zasnovanih na razlici, o čemu je bilo riječi u uvodu. Krajem sedamdesetih godina s Lyotardovim izvješćem o meta-entitetima (1979; eng. prijevod 1984), i još ranije Fielderovim člankom u *Playboyu* (1969), počela je argumentacija o očiglednom kraju totalitarnih sustava znanja i svršetku dominacije (umjetnog) nadjedinstva koje je pripadalo njihovim meta-interpretativnim imperativima. Ta je argumentacija, među ostalim, obuhvaćala i tezu o kraju povijesti i religije kao obvezujućih i ujedinjavajućih meta-sustava. Tako je u to vrijeme (ponovo) 'totalitarni' način razmišljanja, odnosno usustavljanja znanja, pa makar i na osnovama svijesti o neadekvatnosti postupka obuhvaćanja subjekta proučavanja (usp. Derrida u: Biti, 2003:447), podrovan

svojim vlastitim instrumentarijem dekonstruiranja, ali sada više ne sa svrhom uspostavljanja novog totalitarnog sustava na ruševinama svega onog što je dekonstruirano. Na tim ruševinama totaliteta izgrađen je umjesto toga čitav niz novih disciplina čiji je zajednički nazivnik imenovan kulturalnim studijem.

U okviru ovako zamišljena 'labavog' okvira pojavio se na sveučilištima širom takozvanog zapadnog (anglo-keltskog) svijeta okvirni oblik kulturalnog (ili kulturalnih) studija(â). Na mnogim sveučilištima, uključujući i ono na kojem radim, kulturalni se studij vrlo brzo osamostalio, često se fizički odvojivši od Odsjeka za engleski jezik i književnost. Krajem devedesetih u okviru tako zamišljene 'labave konfederacije' proučavanja književne prakse i drugih diskurzivnih presjecišta koja koketiraju s vrlo široko shvaćenim 'fiktivnim', kulturalni studiji počeli su se profilirati formalno, kroz mnoge katedre na anglo-keltskim sveučilištima, ali i neformalno, putem skupinâ proučavatelja okupljenih oko raznih časopisa ili projekata. Tako ti studiji danas uključuju teorijski profiliranije discipline poput novog historicizma, postdekonstrukcijske neoliberalne teorije, postkolonijalne ili feminističke kritike, ali i manje profilirane discipline kao što su 'guy' (homoseksualni) studiji, etnički studiji i drugi studiji ograničeni na interdisciplinarno proučavanje manjinskih pojava u zajednici. Profilirani su na temelju 'jedinstva i drugosti te zajednice' u odnosu na *mainstream*, odnosno većinsku zajednicu.⁴¹ Središte zanimanja u teorijskom promišljanju tradicionalno fikcijskog od projekata vezanih uz kulturu, književnosti ili povijesti rodova, premješta se prema marginalnim kulturalnim pojavama i graničnim fenomenima. Navedimo ovdje samo neke od takvih pojava koje su obuhvaćene popisom većih (i bolje financiranih) projekata na australskim sveučilištima: trivijalni žanr, njegov utjecaj na adolescente i poimanje nasilja u njemu, tipovi komunikacije koje s recipijentom uspostavlja reklamna televizijska poruka u odnosu na ženu kao objekt, razni oblici novinskog komentara i njihov utjecaj na oblikovanje javnog mnijenja kod udanih žena s djecom koje ne rade, stripovi s nježnim muškarcima i njihov utjecaj na stvaranje mišljenja o gay kulturi i tako dalje. Ono što se u praksi dogodilo sredinom devedesetih jest premještanje teorijskog interesa s književnosti i njezina kanona zadanog na temelju vrijednosnog suda, prema

---

⁴¹ Ovaj je tekst pisan prije uvida u Bitijev rad objavljen u knjizi *Prošla sadašnjost* (2003); urednici: Biti i Ivić. Tamo izrečeno potvrdilo je mnoge moje postavke i omogućilo mi veću sigurnost u promišljanju problematike. Neke su postavke proširene Bitijevim razmišljanjima iz navedenog rada, što je označeno u zagradama.

ostalim kulturalnim fenomenima koji u to vrijeme u praktičnoj primjeni počinju na ovaj ili onaj način zauzimati mjesto koje je nekad, u tradicionalnom poretku vrijednosti, pripadalo književnosti kao privilegiranom sustavu. Radi se prije svega o popularnim oblicima kulture i njezinim konkretnim i pojedinačnim manifestacijama, od simbola i stereotipa posredovanih putem televizijskih reklama, do određenih tipskih članaka u novinama ili u popularnim magazinima, poput proučavanja tekstualnog u mjesečniku *Women's Weekly*, na primjer. Posebno mjesto koje je književnost imala na sveučilištima i u drugim istraživačkim projektima što su se bavili 'kulturnim razvojem' nacije, civilizacije i njezinih postignuća u suvremenoj je situaciji postalo zagubljeno, pa čak i izgubljeno (usp. Biti, 2000:282-284).

Do vremena u kojima se dogodilo gore navedeno raspršivanje fokusa, koji neki stručnjaci u anglo-keltskim zemljama zovu demokratizacijom procesa i uspostavom kulturalne divergencije, i u kojem se korpus proučava samo sporadično i to na 'konzervativnim' učilištima, postojao je kanon propisanih književnih djela smatranih 'važnima' za generacije strukovnjaka koji su se književnošću profesionalno bavili. U toj je tradicionalnoj i tradicionalističkoj situaciji elitna kultura izgrađivana na pretpostavci da su njezini konzumenti distancirani od konkretnog iskustva neposrednog dodira i da u svom izboru slijede preporuke 'izabrane manjine' (uglavnom sveučilišnih profesora) koja utječe na uspostavljanje sustava vrijednosti i njegovo balansiranje u odnosu na čitatelje. U toj situaciji nije postojao izravan odnos prema totalnom potencijalu književnog svijeta iz kojeg se je vršio izbor (usp. Welles i Warren, 1947/1976). Književna djela su se tumačila u uskom krugu izabranih proučavatelja i to na način koji su oni izabrali i odredili adekvatnim. U proces su bili uključivani samo oni koji su vladali 'jezikom izabranih' i odgovarajućim vještinama kojima se proizvodila interpretativna intencija u okviru koje je valjalo djela tumačiti i preporučiti za čitanje. To u praksi znači da je postojao antagonistički odnos između male skupine koja je bila u vlasti instrumentarija za interpretaciju tekstova (jezika), a samim tim i kanona. Isto se odnosi i na opis okvira njegova određivanja i čuvanja njegove autentičnosti. Manjina koja je sebe ekskluzivno nametala kao 'izabrani autoritet' određivala je što je to dobra književnost, a što dobra književnost nije. Otpor ovakvom tradicionalnom stanju ekskluziviteta na anglo-keltskim sveučilištima i u javnosti općenito bio je radikalniji, a jedan od rezultata čitava procesa 'demokratizacije' (shvaćene ovdje prema gornjem opisu) jest u tome da danas, kad je tradicionalni sustav vrijednosti nakon desetljeća potpune disperzije ipak do određene mjere opet obnovljen, postoji svijest o tome da je

proučavanjem takozvanih 'fenomena na granici' moguće saznati više o samom sustavu i zakonitostima koje u njemu vladaju. To se odnosi kako na razlučivanje između djela koja bi mogla biti verificirana kanonskima u odnosu prema drugima, tako i na mogućnosti razvoja, adaptacije i općenito shvaćanja generičkih procesa koji vladaju u književnoj dijakroniji i omogućuju razvoj književnih vrsta i izmjene avangardnih i konzervativnih razdoblja u procesu književnog stvaranja i unutar okvira svakog pojedinačnog, konsenzusom zahvaćenog i opisanog, sinkronog stanja pojedinačne nacionalne književnosti. To se naravno odnosi i na postupak njezina uključivanja u procese označene kao težnja za uspostavljanjem svjetskog kanona.

2. Pozicija drugog kao zamjena za izdvojenost iz kontinuiteta: imaginarna Hrvatska kao koncept

Prije pristupa jednom takvom graničnom fenomenu kao što je to egzilna ili emigrantska književnost, posebice ona hrvatska u Australiji, mislim da bih ovdje trebao spomenuti središnju hipotezu čitavog ovog rada, a nakon toga, prije no što krenemo na razlučivanje dvije različite pojave koje se često miješaju i koje su u okviru ovog fenomena uokvirene, reći ću i nekoliko riječi o samoj hrvatskoj književnosti kao sustavu, ali i kao korpusu.⁴² Svjestan sam činjenice da su većini čitatelja sam korpus i način usustavljanja književnih pojava u sustav prilično poznate stvari i da također u hrvatskoj kritičkoj praksi postoji jasno izgrađena svijest o ipak nešto drukčijem tipu usustavljanja u korpus (a onda i kanon) od onog 'elitističkog' o kojem je bilo riječi vezano uz pregled 'povijesti bavljenja problemom' u anglo-keltskoj tradiciji. Samim tim postaje jasniji i odgovor na pitanje zašto u hrvatskoj sveučilišnoj praksi kulturalni studij nije bio toliko prominentan i agresivan čimbenik u okviru bavljenja književnom i kulturalnom problematikom devedesetih godina, kao što je to bio slučaj u netom navedenom obrascu.

---

⁴² O problemima egzilne, emigrantske, odnosno iseljeničke i etničke književnosti bit će dosta riječi kasnije. Pitanjem terminologije bavili su se Grubišić (1990) i Ćorić (1991), ali je smjer daljnjih rasprava ipak konačno odredio Brešić (2001). Kalogjera (2003) razlikuje tri tipa pisaca koje izvodi na konkretnom opisu sedmero autora, uspostavljajući razliku između egzilne, etničke i globalne iseljeničke književnosti. Pri tome se prva odnosi prema zemlji podrijetla na tematskom sloju, druga je generički uz nju vezana, a treća je fluktuirajuća, odnosno uklapa se svojom globalnošću u šire shvaćeni književni kanon.

Što se pak tiče izdvojenog fenomena egzilne i/ili emigrantske književnosti u okružju u kojem na teorijskoj razini dominira kulturalni studij, stvari bi trebale izgledati drukčije. Ono što je naročito zanimljivo za nas ovdje je pitanje zajednice izdvojene iz cjeline u postmodernom poretku kakav vlada u okružju 'druge' sredine, a kakvom je upravo okružena hrvatska australska zajednica. Ona se prema tradiciji prirodom stvari mora odnositi na dva načina. S jedne strane tu je tradicija zemlje podrijetla sa svojom jasno izgrađenom dijakronijom i sinkronijskim stanjem prema kojem postoje određeni izgrađeni mostovi, ali nema prostornog kontinuiteta. Na temelju te činjenice dolazi i do gubitka vremenskog kontinuiteta, odnosno dvije sinkronijske odvojene prakse ne razvijaju se paralelno. Upravo na temelju takvog dislociranog stanja, i to baš na način na koji funkcionira partikularnost pojedinih odvojaka kulturalnog studija, bit će nam u ovom radu gornja situacija od ključne važnosti i ovdje na hipotetskoj razini proučavanja i kasnije kod donošenja određenih zaključaka. Način na koji je tkivo hrvatske zajednice izvan Hrvatske odvojeno od matice i vlastita prirodna okruženja omogućuje joj položaj drugosti, na isti način na koji svoju drugost i različitost ističu razni drugi tipovi manjinskog oblika odnosa prema totalitetu (i totalitarizmu) većine. U samoj Australiji situacija je još specifičnija jer se uglavnom radi o zajednici koja je iz cjeline izdvojena sustavnim neodnošenjem prema matici kroz duži vremenski period od nekih pedesetak godina. Bilo kojim mjerilima gledano, radi se o rubnoj situaciji. Odnos prema okvirima kanona povijesne uvjetovanosti temelji se na dislociranosti, a samim time i dijakronijska situacija nastavljanja dolazi u pitanje, jer logika izdvojenosti proizvodi tip dislociranosti koji se teško može uklopiti u dijakronijsku kompleksnost kanona zemlje podrijetla i njegovu sinkronijsku dinamiku i sustav intertekstualnosti koji njime vlada na razini oblikovnosti i poetičkog ustroja općenito. Istovremeno, odnos u okviru prostorne sinkroničnosti u odnosu na australsko okruženje nije ostvaren niti kao metonimija susjednosti, niti na principima metaforičnog pronalaženja sličnog u različitom.

No počnimo od konkretnog sustava književnog stvaralaštva. Najprije valja ponoviti ono što je već izrečeno u prethodnom poglavlju. U slučaju australske hrvatske zajednice, govoreći o fikciji u tradicionalnom smislu riječi, korpus o kojemu možemo govoriti vrlo je malen i nije naročito značajan bilo za povijest hrvatske ili australske književnosti. Bez radova pjesnika, dva ili tri prozna pisca i dvoje dramatičara takozvanog australskog hrvatskog podrijetla, hrvatski književni korpus kao cjelina ne bi izgledao bitno drukčije. Nepostojanje australskog hrvatskog književnog korpusa ne bi na bitan način alteriralo iskaz

hrvatske proze ili strukturu hrvatskog stiha. Hrvatska scenska umjetnost također ne bi bila bitno drukčija bez radova Karla Kiselog ili Jen Vuletich. Štoviše, neuključivanje ovih radova u sustavniji opis hrvatske ili australske književnosti vjerojatno kod većine kritičnih čitatelja ne bi bilo niti primijećeno. Što se pak tiče uokvirivanja totaliteta fikcijskog u odnosu na rubne vrste i djela koja se ne mogu svrstati u određeni književni rod, a posjeduju strukturalne elemente diskurzivnih obilježja *drugosti* koja pretendira na svoj dio partikularnosti unutar 'hendikepirane' zajednice u antagonistički raspoloženom okruženju, stvari stoje drukčije.

U takvom kontekstu sustav iskazanog ne ograničava se samo na 'pisanu riječ' koja nema pragmatičnu svrhu o nepostojanju koje su govorili Welles ili Rorty definirajući književno 'u užem smislu riječi'. Umjesto toga tip neodnošenja prema konkretnoj stvarnosti pojavljuje se u diskursima trošenim u drugim oblicima tekstualne prakse. U konkretnom slučaju, riječ je o novinama, naoko nefikcijskim knjigama, fanzinima, političkim pamfletima, pismima, kasetama, videokasetama, zapisnicima pojedinih društava i drugim oblicima materijala u kojima pri/povijest intencijski pokušava postati povijest, ili, u slučajevima pragmatičnog zaživljavanja imaginarnog prostora nostalgije, povijest postaje prerusena u pri/povijest.

I dok sama tradicionalna književna ostvarenja napisana u obliku lirskih pjesama (Glavor, Kumarich, Pervan, Bačić-Serdarević i dr.), epova (Šaravanja), romana (Kiseli, Sucich, Vela, Bačić-Serdarević, Vukić, Šaravanja Čubrilo) ili dramskih tekstova (Kiseli i Vuletich) uglavnom preživljavaju u obliku 'trošenja modela' i neuklapanja u dvije sinkronije izgrađene na osnovama dijakronijskog razvoja hrvatske, odnosno australske književnosti, tekstovi koje je teže rodovski odrediti funkcioniraju kao tip rubne fikcije podatne za uočavanje, a samim tim i tumačenje postmodernog iskoraka koji se na taj način ostvaruje. Postmoderni iskorak u tim ideološki vrlo obilježenim tekstovima možda j posve slučajan i neplaniran, ali mislim da je moguće opisati ga i odrediti njegov tip 'drugosti' u odnosu na ostale oblike partikularnih diskurzivnih praksi pojedinih izdvojenih zajednica. Tako već ovdje možemo reći kako će razne razine fikcijskog biti moguće dekodirati posvuda gdje postoje oblici uokvirivanja 'fenomena imaginarne Hrvatske: od uočavanja fikcijskih naslaga nekih elemenata u pismima upućenim u ime neke od organizacija australskim ili hrvatskim dužnosnicima, do članaka u novinama koji pretendiraju na faktografsko shvaćanje i interpretaciju fikcijskog. Radi se ne samo o člancima u književnim separatima, već i onima u ostalim dijelovima novina. Na ovoj je razini

promatranja fenomena zanimljivo primijetiti da su čak i komentari u novinama zajednice o kojima je ovdje riječ vrlo često pisani u obliku alegorija sa snažnim mitološki zasnovanim slojem koji često nije kontekstualiziran u svrhu aproprijacije ili naturalizacije određenog tekstualnog, niti pretendira na povijesnu rekonstrukciju pri/povijesti. Mitološki sloj potrage za imaginarnom Hrvatskom i autorska intencija čežnje za 'izgubljenim domom' prisutni su katkada čak i u tipu teksta koji je u svojoj osnovi sportsko izvješće. Sličnu situaciju možemo pratiti i u nekim izvješćima s priredbi održanih u okviru australske hrvatske zajednice. I oni u svojoj jezgri posjeduju fikcijske elemente. Kao književni tekstovi često mogu nekim svojim slojevima funkcionirati i historijski uokvirene rasprave o 'povijesti hrvatskih zemalja' ili one o 'povijesti zajednice'.

Ta fikcionalnost raznih tipova novinskih izvješća u egzilnoj i emigrantskoj periodici očiglednija je na mikrostrukturalnoj nego na makrostrukturalnoj razini. U okviru projekta 'imaginarnе Hrvatske' neki od 'fakata' na kojima je ona izgrađena pripadaju zapravo mitološkom svijetu izvanvremenskog i zasnivaju se na mitovima o neupitnim vrijednostima i legendama o njihovu čuvanju. To naravno ne predstavlja problem samo po sebi, bez obzira govorimo li o razini interpretacijske ili čitateljske intencije, odnosno namjere. Činjenica je međutim da fikcionalni karakter tekstualnog postaje očigledan tek kad se žarište ispriповijedanog usmjeri na dinamiku između faktografskog žanra i mikrostrukturalnih elemenata koji su u svojoj osnovi fikcijski zasnovani. Tako ostvaren tip pripovjedne intencije proizvodi fikcijski tekst koji predstavlja upravo onakav tip rubnog slučaja kakvog smo spominjali, govoreći o interesu kulturalnih studija za pojave koje na ovakvom tipu diskurzivnog pokušavaju iz sočiva partikularnog osvijetliti čitav sustav i njegove osnovne forme reprezentacije. Ako se nakon ovog vratimo Wellekovom i Warrenovom opisu 'ostalih' elemenata karakterističnih za fikciju, možemo slobodno reći da fikcionalno u emigrantskoj i egzilnoj književnosti svoja najzanimljivija postignuća nije ostvarilo u formama koje vrše svjestan napor da postanu dijelom korpusa koji im izmiče (dakle u književnim tekstovima per se), već u rubnim tekstovima koji svojom strukturom i intencijom pristupa fenomenu imaginarnе Hrvatske ustvari nemaju nikakvu pretenziju za fikcionalnošću, svojim oblikom oponašajući zapravo (imaginarnu) stvarnost. Radi se dakle o tekstovima koji pokušavaju 'prenositi informaciju' i ne žele biti književnost već svojim odnosom i referiranjem prema mitu (kreacije) i legendama (prijenosa) stvaraju fiktivno štivo fingirajući faktografičnost pristupa.

Time naravno ne želim reći da australske hrvatske novine pričaju svojim čitateljima bajke. Činjenica je zapravo u tome da se radi o mediju koji u vrlo kompleksnoj ideološki uvjetovanoj situaciji prenosi stvarnost zajednice koja je u svojoj prirodi nostalgичne uvjetovanosti zapravo do određene mjere usmjerena na fikciju kao instrumentarij za izgrađivanje imaginarnosti vlastite domovine. Ta domovina nije istovjetna zemlji podrijetla kakva ona jest, već onakvoj, da se poslužim Fryevom parafrazom Aristotelova opisa tragedije, 'kakva bi ona trebala biti'. U tom procesu postoji podjednako kompliciran odnos prema oba okvira koji zajednicu i njezine medije iskazivanja uokviruju, bilo da je riječ o zemlji podrijetla ili govorimo o zemlji domaćinu. Radi se o vrlo kompleksnoj problematici koja je u svojoj novijoj povijesti proizvela mnogo napetosti. Sama pozicija 'drugoga' u odnosu na okolinu i nostalgичno uvjetovanu 'čežnju za domom' kakva više ne postoji, dovodi kazivača na rubnu poziciju. Unutar njezinih okvira granica fakata i fikcijskog često se briše, pogotovo kad je građena na tradiciji izgradnje mita o imaginarnoj domovini, bilo da se radilo o Hrvatskoj, ili Jugoslaviji (u vremena 'lijevih' tipova prenošenja nostalgичnog kompleksa i u novinama i medijima o kojima je bilo riječi u drugom poglavlju). Imajući sve ovo u vidu, može se reći da tip diskontinuiteta koji je ostvarila književnost australskih Hrvata u odnosu na dva književna sustava do neke mjere podriva pozicija 'drugog' u kojoj se u ova postmoderna vremena našla hrvatska zajednica Australije, ali isto tako i njezina pozicija nostalgичnog odnosa prema realnosti 'zamišljene Hrvatske', zemlje i kulture izgrađene na paralelnoj dijakroniji odnosa koji niti u jednom trenutku vlastite povijesti nije bio interaktivan. Tako je upravo partikularnost problema i izdvojenost iz dva korpusa omogućila njegovo postmoderno usustavljivanje u tip korpusa u kojem bi doista 'sve bilo moguće', baš kao u Lyotardovoj studiji o kraju meta-sustava na ruševinama kojih će biti izgrađeni novi, ali s fiktivnim kao odrazom partikularnog interesa NAS u odnosu na DRUGE. To je upravo i način na koji Rorty vidi budućnost kontingencije kao privremenosti koja je u mogućnosti izgraditi vlastiti sustav i odnositi se prema totalitetu iz partikularne pozicije DRUGOGA.

3. Mogućnost (nemogućnost) određivanja mjesta izdvojenog književnog diskurzivnog presjecišta u nacionalnom korpusu književnosti

Prije no što nastavimo raspravu o tom problemu, smatram važnim naglasiti činjenicu da je prostorni diskontinuitet kroz povijest hrvatske književnosti bio prisutan kao vrijednosna kategorija razlikovnosti gotovo u svim fazama njezina razvoja. Najprije želim naglasiti činjenicu što ju je prvi usustavio Vinko Brešić koji kaže kako hrvatska književnost 'pripada onom tipu europskih literatura čiji je korpus necjelovit a kontinuitet poremećen'. Kao glavni razlog necjelovitosti Brešić navodi 'dugo nepostojanje nacionalne države', a kao glavni razlog poremećenosti kontinuiteta 'relativno česte i duboke političke lomove, te socio-kulturne pokrete u nacionalnoj povijesti' (2001:179). To znači da izvan unutarnjeg razvoja hrvatske književnosti, u odnosu prema njezinoj domovinskoj dijakroniji i prostorno zadanoj problematici, postoje dva tipa diskontinuiteta, od kojih je jedan stabilan a drugi nestabilan. Prvi čini korpus, odnosno korpusi književnosti hrvatskih nacionalnih manjina u zemljama sa stabilnim hrvatskim zajednicama. Tu je riječ o književnim korpusima hrvatskih manjina u Mađarskoj (v. Blažetin), Rumunjskoj, Vojvodini, Austriji i Italiji. Njihovi književni korpusi su stabilni a takav je i njihov tip (ne)uklapanja u jedinstvenu maticu, to jest odnosa prema njoj. U tim odnosima postoji stalna interakcija s korpusom matice. Nestabilan model uspostavljen je u okviru egzilnih skupina (ili pisanja izoliranih pojedinaca), te emigrantskih zajednica u zemljama u kojima žive nestabilne etničke zajednice (nasuprot stabilnim manjinama). Te se zemlje kulturalno i politički ponašaju kao 'zemlje domaćini' koje 'pružaju mogućnost' *drugima* da zadrže dio svoga identiteta. Tom je postupku većinom cilj dobiti sretne građane koji svojim 'pravom na razliku' ustvari postaju dio mehanizma koji je tu razliku ponudio kao put prema uspostavljanju zamišljenog jedinstva nacija u stvaranju. Pravo na razliku ostvaruje se kao pravo korištenja svog jezika (ne i njegova ravnopravnost) i njegova umjetnog oblikovanja u okvirima vlastite izoliranosti. Tu se u prvom redu misli na ove zemlje: Sjedinjene Države, Južnu Afriku, Australiju, Kanadu, Čile i Argentinu. Što se književnosti tiče, ovdje je riječ o nestabilnim korpusima i sporadičnim interaktivnim odnosima, uglavnom pojedinaca. Sama nestabilnost odnosa korpusa drukčija je od slučaja do slučaja, ovisno o političkoj, kulturnoj i drugim tipovima interakcije s maticom, ali i situacije u određenim zemljama, ovisno o stupnju njihove multikulturalnosti, odnosno njoj oprečne politike nazvane 'melting

pot', odnosno talionice (to jest 'mašinerije za asimilaciju'). Razlika između situacije na terenu u multikulturalnim zemaljama (Australija, Kanada) i onima koje potenciraju asimilaciju (SAD) je u tome što u prvima prevladava emigrantsko-egzilni model književnog izraza, a u drugima etnički (i globalistički).⁴³

U oba slučaja dakle, što je već na prvi pogled vidljivo, glavni element nestabilnosti predstavlja prostorna izdvojenost. Vremenska izdvojenost, odnosno poremećenost kontinuiteta, u sinkronijskom opisu suodnosa dvaju sustava sekundarna je i uglavnom je posljedica prvog tipa nestabilnosti i, posljedično, uspostave razlike kao vrijednosti. Ova se razlika većinom odnosi na vladajuće stilske formacije i njihovu nepodudarnost u određenom sinkronijskom trenutku uspostavljanja zamišljenog, teorijskog presjeka 'stanja'. Postoji međutim i treći element koji bitno obilježava nestabilnost i bitno pridonosi uklopivosti/neuklopivosti u jedinstvenu maticu. To je jezični diskontinuitet, a s njim u vezi postoji i čimbenik koji pod upitnik stavlja čitavu mogućnost međusobnog svodenja dva korpusa pod zajednički nazivnik, posebno kad govorimo o tipu literature koju Kalogjera (isto) naziva etničkim, odnosno o djelima 'pisaca hrvatskog podrijetla' koji su dijelom korpusa samo djelomično i to uglavnom samo na tematskoj razini.⁴⁴ S druge strane, bitna razlika postoji, u dijelu izvandomovinskog korpusa koji je Kalogjera označila egzilnim, između književnih činjenica koje se ostvaruju unutar okvira emigrantski izdvojenog korpusa ne-odnošenja (romani Ivane Bačić-Serdarević ili Drage Šaravanja, na primjer) prema domovinskom korpusu matice i egzilnih djela koja se ostvaruju na razini odnošenja, ali ne i uklapanja u suvremeni

---

⁴³ O prirodi i budućnosti multikulturalnosti i njezinoj razlici u odnosu na politiku asimilacije najbolje govore najnovije inicijative u Australiji: najprije je Ured za multikulturalizam promijenio ime u Ured za državljanstvo, a nedugo nakon toga je čelnik oporbene Laburističke stranke koja je u Australiju uvela koncept multikulturalizma, Mark Latham, u travnju 2004. godine izjavio kako je multikulturalistička politika stvar prošlosti, te da konceptu državljanstva i privrženosti Australiji treba dati prednost u promišljanjima o uklopivosti doseljenika u 'naš' život. Vjerojatno ne treba ni naglašavati da je konzervativna Koalicija na čelu s Johnom Howardom zdušno podržala ovu hipotezu oporbe, koju je u praksi i sama od prije provodila, ali ne izjasnivši se tako izravno ponajprije zbog straha od gubitka 'etničkih' glasova.

⁴⁴ Postoji mogućnost da Kalogjerine zamisli nisam interpretirao točno. Naime, dostupan mi je bio samo (časopisni) sažetak njezinih razmišljanja (2003), dok studiju sedam emigrantskih pisaca nisam uspio nabaviti do zaključivanja ovog rukopisa.

sinkronijski okvir matice (pjesme Borisa Marune ili Viktora Vide, na primjer, a u Australiji romani Branke Čubrilo). Naravno, taj egzilni element danas više nije prisilan i pojavljuje se kao oblik izbora vlastite pozicije izdavanja, o čemu više na drugom mjestu.⁴⁵

U objašnjavanju konkretnih pojava diskontinuiteta može nam pomoći kratak uvid u neke od dijakronijskih situacija u povijesno prirodnom okruženju hrvatskog jezika. Govoreći o povijesti prostornog diskontinuiteta, odnosno poremećenosti kontinuiteta, može se odmah uočiti njegova važna uloga u opisu dijakronijskog presjeka stanja u određenom povijesno-književnom periodu. Za hrvatsku književnost karakteristična je česta pojava necjelovitosti i parcijalizacije sustava tijekom pojedinih razvojnih faza književne paradigme. Ti su paradigmatički sklopovi često ograničeni na uski i politički prostor, koji je u određenom trenutku bio izdvojenim dijelom nacionalnog korpusa (npr. Dubrovnik, Hvar, pa kasnije i Zagreb). Gledano pak iz perspektive vremenskog kontinuiteta, hrvatska književnost naoko predstavlja jednu od rijetkih slavenskih literatura koja prati sve razvojne faze idealno zamišljena zapadnog korpusa i njegova povijesnog razvoja, odnosno izmjene stilskih formacija (usp. Čiževskij, 1971, o stilskim formacijama, Flaker, 1986). To znači da se 'idealni' europski model, s manjim ili većim zakašnjenjem te s manjim ili većim uspjehom, odražava kao preslik 'idealnog stanja' u hrvatskoj književnoj povijesti (o vremenskom diskontinuitetu v. Frangeš, 1978). Izmjene dominantnih književnih stilskih formacija mogu se u tom korpusu pratiti kao školski primjer generičkog razvoja književnih vrsta i stilova gotovo od srednjeg vijeka, ali često s poremećenim kontinuitetom i necjelovito s obzirom na razvoj u pojedinim regijama hrvatskog nacionalnog korpusa. Tako je na primjer poznata stvar da u sjevernoj Hrvatskoj nije bilo tako razvijene renesansne književnosti, odnosno da nije postojala na način na koji bogatstvo njezinih formi i književnih mehanizama razvoja možemo pratiti u južnom priobalju. Štoviše, književnost sjeverne Hrvatske sve do osamnaestog stoljeća nije bila jednako razvijena kao ona u južnoj Dalmaciji. Čiževskij, štoviše, tvrdi da je sjevernohrvatski model u svojoj biti sličniji razvoju književnosti kod ostalih slavenskih zemalja srednje Europe, nego što ga se razvojno može uspoređivati s jadranskim renesansnim i baroknim korpusom (isto). Hrvatska istraživačka praksa međutim takvu tvrdnju opovrgava, ali Kombol, Franičević, Hercigonja, pa kasnije S. P. Novak,

---

⁴⁵ O 'dobrovoljnosti egzila' vidjeti iduće poglavlje i primjer autorice Branke Čubrilo, ili Daše Drndić.

Fališevac, Kravar i drugi jasno ukazuju na činjenicu da je u sjevernoj Hrvatskoj razvoj ipak bio atipičan, a da su u djelima šesnaestog stoljeća ustvari vršene 'pripreme radnje' za kasniji barokni iskaz kajkavskog područja, s tim da je kontinuitet okvirnih pretpostavki vladajuće stilske formacije ipak uvijek bio prisutan, u najmanju ruku kao ostvariva potencija. Čiževskij dakle nije bio svjestan protoka veza i informacija te međusobnih utjecaja sjevera i juga (čakavskog i kajkavskog dijalekta, v. Franičević, 1983:607 ili Hercigonja, 1983:333 i dalje) koji je više bio značajan za uokvirivanje čitava fiktivnog svijeta, negoli za sama ostvarenja koja bi na sjeveru Hrvatske bila prisutna na hrvatskom jeziku kao kanonska. Naravno, kao i uvijek činjenice će proturječiti pokušajima kratkih i općenitih sinteza, koja gornjem slučaju obuhvaća čitav slavenski prostor, a u ovom samo pokušava pronaći ishodišta za uokvirivanje suvremenog problema. Tako na primjer Novakov uvid u djelo Janusa Panonniusa (Ivana Česmičkog) odmah demantira gornju tvrdnju o nepostojanju (renesansnog) kontinuiteta u sjevernoj Hrvatskoj. Istovremeno, činjenica da se radi o latinskim stihovima 'panonskog Petrarce' (1997:123), također pridonosi razmišljanju o tipovima diskontinuiteta koji su središnji i za ovu raspravu, ali na sasvim drukčijem nivou.

Iz navedenog bi se moglo zaključiti kako je prostorni diskontinuitet u hrvatskoj književnosti zapravo prisutan još od vremena Marulićeve *Judite* (1501, objavljena 1521). Unatoč 'protoku informacija' i 'stalnom kontaktu' sjevera i juga (književne) Hrvatske tijekom šesnaestog i sedamnaestog stoljeća, na prostoru paradigmatskog tipa mišljenja koje prati obrasce, a ne odstupanja od njih, uz prostorni diskontinuitet na prostoru sjeverne Hrvatske pojavljuje se dakle i vremenski koji kasnije, u vrijeme premještanja književnog središta u Zagreb, postaje karakteristikom književnosti s područja južne Hrvatske.

Vremenski i prostorni diskontinuiteti su dakle do određene mjere karakteristični za hrvatsku književnost i njezin korpus od prvih autorskih djela napisanih na hrvatskom jeziku. Ali pitanje koje se s tim u vezi nameće jest kako prostorni diskontinuitet utječe na vremenski diskontinuitet u dijelovima književnog prostora na kojima dolazi do prostorne isključenosti, a kao posljedica toga i do vremenskog diskontinuiteta? Tako na primjer kad se u vrijeme racionalizma i prosvjetiteljstva središte aktivnosti vezanih uz živi organizam hrvatske književnosti djelomično premješta iz Dubrovnika u Slavoniju, a onda u razdoblju 'stilskog pluralizma' (Jelčić) pred kraj osamnaestog stoljeća u Zagreb, gdje konačno potpuno prelazi u vrijeme romantizma, dolazi li zbog pojavljivanja prostornog uskraćivanja cjelovitosti isto tako i do vremenskog diskontinuiteta

zasnovanog na generičkim osnovama unutarknjiževnih zakonitosti, a ne samo na temelju zadanosti izvanjskih okvira koji situaciju determiniraju politički i kulturalno? Pitanje možemo postaviti i ovako: ostaju li izvan kanona djela koja podražavaju zatečeno stanje, to jest ona koja ostaju isključena iz procesa razvoja i utapaju se u kontekstu 'trošenja modela', reflektirajući više prethodno razdoblje i procese koji se zbivaju u relativno izoliranom prostoru u kojem se u određenom povijesno-književnom trenutku ne prati vremenski kontinuitet? Ili su upravo ti lokalno definirani prostori mjesta određivanja presjecišta književne dinamike i otkrivanja zakonitosti na temelju kojih uopće dolazi do uspostavljanja novog kontinuiteta, kasnije kad i 'premješteni' model postaje istrošen?

Mislim da ovom problemu, u okviru teorijskog pristupa razvoju zakonitosti uokvirivanja poetike hrvatske književne dijakronije, nije u prošlosti poklanjano dovoljno pozornosti i da se zapravo radi o prilično neistraženom području. Jednom kad se otkriju okvirni mehanizmi ovog premještanja i poetičke posljedice uspostavljanja prostornog (i vremenskog) diskontinuiteta, odnosno poremećaja cjelovitosti u samom sustavu, čini mi se da ćemo dobiti i neke paradigmatske mehanizme korisne za opis sustava i primjenjive na određivanje zakonitosti modalnih oblika književne proizvodnje koja živi izvan vlastite matice, odnosno u našem slučaju čak i izvan prirodnog jezičnog okruženja. Neke od implikacija ovakve situacije u odnosu prema stabilnom modelu iseljeničke književnosti obrađene su u nekoliko monografija. Situacija međutim u nestabilnom modelu, bilo onom izgrađenom na principu ne-odnošenja (emigrantski model) ili ne-uklapanja (egzili model), mislim da nikad nije sustavni obrađena iz ovog kuta promatranja.

Književni stručnjaci koji su se problematikom nestabilnog modela bavili (Brešić, Grubišić) u biti se slažu da postoji određena razlika između dvije cjeline koje nisu u interaktivnom odnosu i međusobnoj intertekstualnoj međuzavisnosti. Radi se s jedne strane o emigrantskoj literaturi koja se razvija kao autonomni korpus i o egzilnoj literaturi, koja je iz matice prognana, ali je istovremeno s njom ostala u stalnoj intertekstualnoj međuzavisnosti, unatoč činjenici da se raznim opresivnim instrumentima ta interakcija pokušavala izvantekstualno onemogućiti. Nakon pada Berlinskog zida, komunističkog društvenog uređenja u bivšoj Jugoslaviji i konačno uspostavom suverene hrvatske države, vrlo je teško danas govoriti o egzilnoj literaturi u tradicionalnom smislu riječi. Umjesto egzila kao prisile, danas mislim da možemo govoriti o egzilu kao izboru.

Suprotno od emigrantske književnosti koja slijedi poetičku postavku izgradnje vlastitog 'paralelnog korpusa' imaginarno ostvarene cjeline s odnosom prema

matičnom korpusu koji je nasumičan, nesustavan i asinkroničan, egzilna literatura (kao izbor) uvijek je u određenom interaktivnom odnosu prema sinkroniji matične književnosti. Isto tako, ona se prema književnoj dijakroniji matične književnosti ne odnosi kao prema iskorijenjenoj svestremenosti mitskog prostora bez povijesne perspektive, već prema njoj nastupa na sličan način kao suvremena matična književnost. Uspoređujući sa suvremenom situacijom određene razdoblja povijest hrvatske književnosti, vidjet će se da se pozicija egzilanta često pojavljivala kao važan čimbenik razlikovanja i bitno izvantekstualno određenje interpretacijskih pozicija. Prisjetimo se samo Marina Držića i njegove (urotničke) pozicije i, na kraju, smrti u egzilu. Tijekom stoljeća egzil su izabrali ili na njega bili prisiljeni mnogi pisci hrvatskog jezičnog i književnog područja, od Janusa Panonniusa (Ivan Česmički) do Jurja Križanića. U egzilu su bili Matoš i Ujević, a nakon Drugog svjetskog rata takva je sudbina zadesila čitav niz hrvatskih pisaca, od Vinka Nikolića do Viktora Vide i Borisa Marune. Danas će krug zatvoriti dobrovoljni egzilanti, pisci fizički izdvojeni iz prostora hrvatske matice, ali vremenski uključeni u njezinu poetiku. Govorimo o Dubravki Ugrešić, Daši Drndić, Josipu Novakoviću (čiji je slučaj, s obzirom na jezik pisanja, ipak nešto drukčiji), a u Australiji recimo riječ je o Branki Čubrilo. Današnji egzilanti bez problema objavljuju svoje knjige u Hrvatskoj, pišu (većinom) na hrvatskom i obogaćuju svojim radom ne samo književnost sredine u kojoj žive, već i hrvatsku maticu. Problemi u opisu ovih poetičkih sustava nastaju međutim kad se postavi pitanje pripadnosti korpusu.

Jedna moguća odredba je označavanje ovih pisaca kao globalista, što je Kalogjera na primjer učinila s opisom književnog djela Vladimira Gossa. No i tu ostaju otvoreni neki problemi. Što je to globalni književnik? Je li Milan Kundera, na primjer, češki, češki i francuski ili globalni književnik? Koliko ga određuje jezik, koliko tematski (etnički) sloj, a koliko poetika i njezina narativna i ina ishodišta? Možemo li reći da je *Šala* češki a *Polaganost* francuski roman? Pripadaju li ti romani dvoma korpusima? Spominjem Kunderu kao primjer jer njegovi su romani poznati većem broju čitatelja negoli proza nekih od hrvatskih etničkih, emigrantskih i egzilnih pisaca. Je li slična situacija i s piscima 'globalistima', odnosno kozmopolitima u koje Kalogjera (2003:148) između ostalih smješta Josipa Novakovića i Anthonyja Mlikotu? Govoreći o kozmopolitskim piscima, konkretno o Vladimiru P. Gossu, Kalogjera kaže kako 'su za njega preteški zidovi zatvaranja' unutar određenog modela, te da se on unutar takvih modela praktički ne može uokviriti. Što međutim za shvaćanje prirode književne komunikacije znači 'zatvaranje u modele'? Protiv takvog tipa

'uokvirivanja' borila se svaka avangarda (od ekspresionizma do post-modernizma, ako govorimo o dvadesetom stoljeću) uvijek 'probijajući' okvire, ali većinom ostajući u okvirima oslanjanja na neku konkretnu poetiku i jezik uokvirivanja, bez obzira jesu li pisali na jednom ili više jezika.

Nestabilnost opisa ove skupine pisaca sastoji se u tome što takav književni *prosede* svojim sadržajnim slojevima i određenim formalnim elementima i inovacijama ne postaje bez ostatka niti dijelom književnosti zemlje domaćina, niti zemlje podrijetla, premda pretendira na mjesto u korpusu (pa čak i kanonu) obje književne paradigme. Tako Novaković na primjer za sebe kaže da je američko-hrvatski pisac. Ali u samom procesu, putem izabiranja pozicije drugog i korespondiranja s obje književne paradigme, sama djela zapravo nemaju čvrstog oslonca niti u jednoj pripadnoj poetici. U isparceliziranom svijetu pak u kojem živimo i s elementima kulturalnih studija, o kojima je više riječi bilo na početku ove rasprave, upravo taj element razlikovanja uspostavlja prostor u kojem element izdvojenosti omogućava opisivanje minimuma zajedničkih elemenata poetike 'nepripadanja' koja, za razliku od emigrantskog modela ne-odnošenja i egzilnog modela ne-usustavljivanja (ipak) funkcionira i kao određeni tip odnošenja i podatno štivo za usustavljivanje. Upravo na taj način gledano, mislim da će izučavanje primjera establiširanih autora poput Czašlava Miłosza, Vladimira Nabokova ili Milana Kundere poslužiti kao dobar vodič u proučavanju ovih kozmopolitskih/globalnih autora koji su odlučili pisati na drugom jeziku, a istovremeno ne biti samo etnički pisci u okviru književnog korpusa zemlje domaćina. Također mislim da je u proučavanju čitavog ovog modela važno imati na umu da egzil kao dobrovoljna kategorija ima dugu tradiciju i uvijek postoji mogućnost paradigmatskog uspostavljanja usporedbe između izdvojenog književnika i sustava, jezika razlike i mogućnosti uklapanja u pripadnu dijakroniju (sjetimo se samo Križanića!), ili pak načina na koji izdvojeni dio autorova opusa (ipak) može na temelju iskustva, obrazovanja ili svjesnog napora (p)ostati dijelom književnosti zemlje podrijetla i njezine matice.

Bitno je drukčiji problem emigrantske literature i rubnih pojava koje ju bitno određuju, a o kojima ćemo progovoriti na samom kraju ovog uvida u problematiku književnosti nestabilnog iseljeničkog modela. Radi se o književnoj proizvodnji izvan utjecaja matice koja nije u izravnom odnosu niti prema književnosti matice, niti prema književnom okruženju zemlje domaćina i njezinu književnom sustavu (korpusu/kanonu). Upravo je ovakav fenomen najčešće nazivan emigrantskom ili iseljeničkom književnošću u užem smislu

riječi. U osnovi riječ je o post-egzilnoj situaciji isključenosti i 'paralelnom' životu u imaginarnom okruženju koje bitno obilježavaju privremene sinkronijske vrijednosti i poseban oblik dijakronijski uvjetovana kontinuiteta koji se više odnosi prema mitskoj izdvojenosti iz povijesne sukcesije, negoli prema promišljanju na temelju uključenosti u povijesni kontinuitet. Radi se o izdvajanju kao izboru, a ne posljedici generičkih i drugih razvojnih poetičkih procesa. Izdvajanje nije prisutno samo na trusnom području književnosti i njezina tumačenja, već je problematika daleko šira. Ona obuhvaća sve oblike pisane riječi i ideološki determinirano područje nostalgичnog odnosa prema imaginarnoj domovini satkanog od ne-odnosa prema povijesno činjeničnom i od izgradnje usmene predaje o 'idealnoj zemlji', idealnoj domovini na drugom kraju svijeta (prostorno nedohvatljivoj) i u drugom, povijesno nedeterminiranom vremenu (vremenski izdvojenoj). Radi se o paralelizmu u odnosu prema oba sustava koji određuju izdvojenost iz povijesnog. S jedne strane fenomen se očituje kao ne-odnošenje prema sinkronoj stvarnosti, u širem smislu, i književnom korpusu matice, a s druge kao ne-odnošenje prema dijakronijskom razvoju i nasumično 'uzimanje u obzir' dijelova dijakronijskog razvoja koji se katkada smatraju sinkronima, a katkada bezvremenima, te kao takvi žive u paralelnom svijetu mitskog u kojem vremensko prije i poslije ne igra ključnu ulogu u uspostavljanju imaginarnog kontinuiteta. Ovdje se dakle bavimo pozicijom isključenosti kao izbora i mjestu na kojem su u imaginarnom kulturalnom prostoru određene 'samozadane vrijednosti' koje nisu prisutne drugdje i zapravo se nemaju prema čemu izravno odnositi, bilo u odnosu na prostor egzistencije ili kulturalno podrijetlo. Ovo prostorno i vremensko isključivanje šire je od samog prostora književnosti i omogućuje fikcionaliziranje konteksta i opstajanje čitavog koncepta imaginarne domovine. To su procesi daleko obuhvatniji od književnog ili umjetničkog entiteta fiktivnog u užem smislu riječi.

Ovdje je riječ o vrlo specifičnoj situaciji. Na samom početku govorili smo o fikciji i razlikovnim elementima fiktivnog diskursa u odnosu prema faktografskom. Na ovom stadiju rasprave došlo je međutim do kontradiktornog preokreta. Ponesen logikom argumentacije, našli smo se u situaciji u kojoj od shvaćanja fikcije kao emigrantske književnosti koja živi na marginama iseljeničke stvarnosti dolazimo do uvažavanja fiktivnog kao okvira znakova koje zapravo označuju čitav izdvojeni svijet imaginarne Hrvatske i njezine opstojnosti u tako zamišljenim vremenskim i prostornim koordinatama. Ono što je na početku označeno kao gotovo beznačajan i tako reći slijepi odvojak

književnosti u ne-odnosu prema matici, postaje fenomen koji nam, s obzirom na zatvorenost sustava i tip njegova uokvirivanja, može poslužiti kao paradigmatički model na temelju kojeg je moguće započeti proces tumačenja fenomena imaginarnog Hrvatske i nostalgije (čežnje za /nepostojećim/ domom) koja ga uvjetuje i uokviruje. Fiktivno, kao što je već rečeno na drugom mjestu,⁴⁶ dominira sadržajem mnogih novinskih članaka, radio komentara, pa čak i dokumenata kao što su zapisnici sa sastanaka nekih od australskih hrvatskih organizacija, ili govora na priredbama upriličenim na pojedinim obljetnicama. Razloge tome mislim da treba tražiti u tipovima stereotipa koji su izgrađeni tumačenjima mitološkog i legendi vezanih uz pojedine segmente hrvatske povijesti i pri/povijesti o njoj. Mitološko i ono prepričano u obliku legende nije kontekstualizirano na isti način kao što je to učinjeno, i još se uvijek čini, u matičnom hrvatskom korpusu, odnosno okviru znaka. 'Paralelna' realnost proizvedena mitološkim umreženim u nizu mikrostrukture koje vrše selekciju iz ukupnosti materijala prema kojima se ne-odnose, proizvode kontradikciju u kojoj se imaginarni prostor projicira u medije koji su prirodom vlastita prijenosa značenja u svojoj biti dokumentarni i ne mogu biti obuhvaćeni Wellekovom definicijom fikcijskog kao (otisnutog) teksta za kojeg je važan 'ne samo njegov imaginativni karakter, već i organizacija, iskaz, način realizacije i eksploatacija medija'. Istovremeno, oni se izvrsno mogu smjestiti unutar okvira druge, kraće definicije fikcije u istoj knjizi (1947/1976) koja kaže da se radi o tekstualnom koje 'nije ni točno ni netočno'. Načini na koji se istinito u 'faktografskom tipu fikcijskog' pretvara u vjerodostojno koje onda preplitanjem mikrostrukturnih žarišta počinje funkcionirati kao (imaginarna) makrostruktura, što je također jedna od bitnih osobina fikcijskog teksta (Biti, 1994), predstavljaju zapravo paradigmatički oblik fikcijskog izvan svoga prirodnog žanrovskog uokvirenja.

Upravo ta vrsta zamjene i takav tip umrežavanja koji na tri razine, tekstualnoj, izvantekstualnoj i kontekstualnoj, upravo funkcionira u australskoj hrvatskoj književnosti i stvara tip izdvojenosti unutar kojeg se zbivaju dva procesa. Prvi se odnosi na samodovoljnost imaginarnog svijeta u kojem se, unutar okvira ovako opisane izdvojenosti, stvara sustav vrijednosti koji s drugim sustavima, izvan sebe sama, zapravo niti ne uspostavlja mehanizme za usporedbu. Drugi je širi i uspostavlja osnove za uokvirivanje izdvojena tipa vjerodostojnosti koji

---

⁴⁶ V. drugo poglavlje ili članak: 'Hrvatski tisak u australskom kulturnom i informativnom prostoru'. Hrvatski iseljenički zbornik, Zagreb 2004.

ne pretendira na istinu izvan sebe sama i vlastita izdvojena i imaginarnog sustava. Kombinacijom ovog dvoga rada se književni i kulturalni obrazac koji nastupa kao MI koji objašnjavamo NAS i odnosimo se prema NJIMA, bilo da je riječ o rortyjevski shvaćenom totalitetu kontingentne situacije, ili o postmodernoj izdvojenosti grupe u odnosu na totalitet kojeg više zapravo ne može racionalizirati izvan vlastita imaginarno uspostavljena sustava.

Upravo zato mislim da je u opisu fenomena imaginarne Hrvatske i uspostavljanja doista dijaloškog odnosa između tako zamišljenog entiteta s matičnom kulturom i njezinim (naoko) racionalnim okvirom, potrebno krenuti upravo od tog malog i, kako smo rekli, relativno beznačajnog književnog korpusa, a onda i fiktivnog u pseudo-faktografskom diskursu koje funkcionira na sličnim zakonitostima i često s istim protagonistima kao i ono što se može uokviriti terminom tradicionalna fikcija.

Većina djela nastalih na ovom kontinentu dio su modela emigrantske književnosti s karakteristikom ne-odnošenja. Tek je manji broj autora koji su pristali na dobrovoljni egzil i prema hrvatskoj se književnosti odnose, ali se u nju ne uklapaju u potpunosti, dobivajući prostor za globalizaciju vlastita diskursa.

Australska hrvatska ostvarenja nastala u posljednjih dvadesetak godina uglavnom dakle ne korespondiraju s istovremenim književnim pravcima i dominantnim stilskim formacijama u Hrvatskoj i hrvatskoj književnosti općenito. Odjeke druge moderne, kasnog modernizma ili postmodernističke domovinske poetike (u nastajanju) u ovom izdvojenom korpusu ne možemo pratiti, niti ih uspoređivati s odgovarajućim procesima u izvornom korpusu matice. Ta se djela umjesto toga indirektno odnose prema nekom od dijelova hrvatske književne povijesti, uglavnom iz devetnaestog ili ranog dvadesetog stoljeća, bilo da se radi o hrvatskom ilirizmu, protorealizmu ili, sporadično, ranoj moderni. Štoviše, pojedini iskazni sklopovi fingiraju istovremenost (sinkronost) vlastita iskaza s tako rekonstruiranom imaginarnom povijesnom situacijom.

Problem postaje još kompleksniji kad ta djela usporedimo sa suvremenom književnošću zemlje domaćina. Čak i kao dio multikulturalne književne produkcije, ova književnost često ostaje izolirana, premda postoji veza s drugim 'imaginarnim' situacijama književnih iskaza kao što su bosanski, srpski, makedonski, grčki ili talijanski.⁴⁷

---

⁴⁷ U posljednja dva slučaja govorim samo o pjesmama i pričama prevedenim na engleski i objavljenim u nekoliko multikulturalnih zbornika.

Ipak, jedna je od rijetkih podudarnosti koje korespondiraju s postmodernom situacijom oba okvira (prostornog i jezičnog) ona koja se odnosi na hibridne forme razvijene sredinom i kasnih 90-ih godina prošlog stoljeća. Teško je međutim braniti tezu da dva romana objavljena krajem devedesetih, oba nazvana *Mojmir* i oba o istoj osobi i s mnogo tekstualnih podudarnosti (?!),⁴⁸ korespondiraju sa suvremenom postmodernom fingiranom autobiografijom, bilo da se radi o usporedbi s korpusom australske ili hrvatske proze devedesetih. Štoviše, u jednom od ta dva romana koji sami po sebi predstavljaju fenomen s obzirom da se bitnim dijelom radi o istovjetnom tekstu,⁴⁹ pojavljuje se i politički pamfletizam (roman I. Vukić), što asocira na postmodernu sintagmu 'anything goes' to jest da je sve dopušteno i može se spojiti, samo ako je to fizički moguće. Svoditi međutim roman Ine Vukić na ogledni primjerak australske hrvatske postmoderne proze bilo bi 'krajnje rastezanje postupka interpretacije' u sfere gdje bi ona prešla granice mogućeg. Bojim se da bi tako intoniranom interpretacijom ustvari i sami postali dijelom istog imaginarnog sustava (samodovoljnosti) koji se ovdje koliko-toliko verificiranom metodom pokušava opisati. U navedenom uratku govorimo između ostalog o problematičnoj pismenosti i drugim destruktivnim elementima koji se mogu uočiti na razini nedovoljne kompetencije, a ne razgrađivanja postupka kao svjesnog književnog napora. Diskurs u kojem se usred pripovijedanja počinje krajnje nemotivirano i tendenciozno govoriti o haaškom svjedočenju hrvatskog predsjednika Mesića (koji, usput budi rečeno, nije lik tog romana ni prije ni poslije tog umetnutog poglavlja-pamfleta), teško da je moguće nazvati štivom koje može funkcionirati izvan imaginarnog svijeta izdvojenosti gledano bilo iz kojeg vrijednosno motiviranog univerzalnog motrišta. 'Razina kompetencije', u ovom slučaju spisateljske, kod autorice kao što je Vukić, otvara međutim pitanje i inače karakteristično za prostor imaginarne Hrvatske, a koji seže izvan okvira književnog opisa.

Radi se u tom kontekstu o pitanju razine kompetencije općenito, a ono se proteže i izvan književne kompetencije, na fikcionalizaciju onih mikro-strukturalnih žarišta koja ukazuju na vjerodostojnost koncepta imaginarne Hrvatske u novinskim kolumnama, komentarima, radio izvješćima, zapisnicima

---

⁴⁸ Autorice tih dvaju romana su Ivana Bačić-Serdarević i Ina Vukić. O romanu Bačić-Serdarević v. više u idućem poglavlju.

⁴⁹ Gotovo dvije trećine teksta su istovjetni, s tim da je knjiga Bačić-Serdarević pravopisno i gramatički puno kvalitetnije napisana te posjeduje jedinstvenu strukturu djela.

raznih društava, a često i političkim, kulturološkim i drugim govorima i raspravama. Mit o isključenosti (i isključivosti) zajednice kao imaginarno zadane kategorije verificira se u obliku ustaljivanja stereotipa upravo o toj isključivosti (i isključenosti). Autorska intencija upravo cilja u tom smjeru i ne računa ni na kakav upliv drugog tipa kompetencije, one koja je izgrađena i formirana izvan tog zatvorenog svijeta. Problem isključivosti, koji je istovremeno i glavni problem vezan uz opis 'paralelnog' književnog korpusa, ovdje upravo predstavlja tu rubnu manifestaciju koja na ovoj razini rasprave preuzima središnje mjesto i postaje bitnom odrednicom čitava svijeta izgrađenog na gornjim postavkama. Upravo u tome se i otkriva postmodernost takvog ISKLJUČIVANJA iz okružja (totaliteta) i prihvaćanje mita kao pragmatički preradena stereotipa primjerenog ostvarivanju vjerodostojnosti vlastita (fiktivnog) koncepta.

Primjeri ovog postupka vidljivi su na nekoliko razina. O dvije takve situacije je već bilo riječi. To su, najprije, ideološki oblici raslojavanja koncepta imaginarne Hrvatske, u svim svojim odnošenjima/neodnošenjima prema matičnom korpusu na razini izvanknjiževnog okvira prepletenosti. Zatim smo govorili i o medijima prijenosa ovakvog koncepta vjerodostojnosti i posredovanja vlastite ekskluzivnosti, prije svega u novinama. Propust ovakvog opisa svakako je neuključivanje drugih medija posredovanja i nedovoljan broj konkretnih primjera na kojima bi se pojedini paradigmatički obrasci pokazali u praksi. Oni su međutim predočeni u nastavku knjige, odnosno u opisu samog procesa književnog raslojavanja i tipova neodnošenja koji stvaraju mikrokozmos fiktivne ekskluzivnosti na temelju koje će, nadam se, i tumačenje samog koncepta fikcijske uloge ostalih medija posredovanja biti lakše tumačljivo iz perspektive drugih interpretativnih intencija. One će, isto tako vjerujem, biti drukčije ideološki obilježene nego ova moja, pa će samim time pružiti i drukčiji, možda bolji, tip uvida u materiju i (ponovne) pokušaje njezina tumačenja.

Literature in Exile and Émigré Literature: Two Models of Discontinuity in the System of National Corpus of Literature at the Times of Cultural Studies

In this chapter there are two problems in the centre of interpretative attention. The first one is the issue of systemizing the works of literature in the appropriate corpus (canon), regardless of the fact is that a corpus of the literature with which it shares language and heritage or the one with which it shares the space of existence and communication. The second issue is more complex and is connected with the question of exile and the types of utterance characteristic to its expression in 'hostile' environment to both: country of origin and the host country. This type of 'transfer of the meaning' exist in literature, but it also is present in other types of 'transfer of the message' which are non-fictional by its very nature. In this complex situation discursive tactics of these mediums are slipping away from the possibility in which the 'concrete', that is direct meaning could be detected. The result is the process of transferring the 'reality' as fictional entity where the factual works (texts) can be read as fictional and vice versa. The newspaper articles, radio stories and other type of (hi)stories which traditionally are considered as 'transfer of the information' are becoming a medium for transferring an imaginative realm of self sufficient world of 'exclusiveness'. This world is excluded from both the mythical realm of its own language and heritage and the temporal and spatial realm of its surroundings. The understanding of the system which produces the 'otherness' that is the result of above processes can be important factor in a process of denoting two complex issues closely connected with 'postmodern situation' of non-inclusion. Here, I think of the process of the communication in the time of its 'fragmentation' and also of specially and temporary excluded (émigré) literature which is already fragmented even without being aware of above processes.

Differently to the model developed by Kalogjera (2003), which divides émigré literature in three groups (exile literature, ethnic literature and global, that is cosmopolitan literature), I think that the problem lies in decoding the fictive layers in the text which, at the first glance, are not fictive in its core. Here, we

are entering the realm of the problem which by some authors is named 'imaginative homeland'. That is the spatial and temporal realm which does not exist in so called real terms and is existed in the 'parallel' system which is not directly either opposed or connected with two systems of literature (and heritage): one is the one belonging to host country and the other one to the country of origin.

This conclusion takes me to the stereotypes built in fictional micro structural tactics within the corpus of what is written in traditionally factional forms (newspapers, minutes from the meetings of various cultural and political organisations) and provides me with the opportunity to study the realm of 'parallel' myths and realm of imaginative homeland with its original and 'excluded' values and systems of competence.

The problem itself can be best studied on the closed system with limited number of examples (which is not significant) and mechanisms which in a form of poetics describe the forms in which they appear and are transferred. The study of the corpus of 'imaginative' literature, the system which is not in direct relationship towards two corpuses (Croatian and Australian) is now in a position to study the nature of exclusiveness itself. Richard Rorty has already noted that the meta-entity that defines contingency of OUR language, as opposed to THE REST OF THEM (1989). In that respect the situation we are describing here is a typical example of postmodern differentiation between the groups at the times of the end of great meta-narratives. However, on the other hand this hypothesis should be contemplated with caution. The fact that only the systematic study of the corpus and its 'imaginative' realm will provide us with enough elements by which non-fictional context can be studied and its forms exposed in the sense that fictional layers shall be detected with interpretative consensus and the stereotypes of the 'myth of exclusiveness' can that be framed appropriately, with considering the exclusiveness of post meta-narratives, and study of the very meta-narrative which has produced that very realm of 'imaginative homeland', regardless of the fact is that 'imaginative Croatia' or any other entity towards which the 'excluded' community (of Italians, Greeks or Vietnamese) is referring to as its point of reference.

Literatura

- Biti, Vladimir (1994): *Uplitanje nerečenog*. Zagreb: Matica hrvatska.
- Biti, Vladimir (2000): *Pojmovnik suvremene književne i kulturne teorije*. Zagreb: Matica hrvatska.
- Biti, Vladimir (2003): 'Teorija i postkolonijalno stanje'. U: 'Prošla sadašnjost'. Zagreb: Naklada MD. Uredili: Vladimir Biti i Nenad Ivić.
- Blažetin, Stjepan (1998): *Književnost Hrvata u Madarskoj od 1918. do danas*. Osijek: Matica hrvatska.
- Bloom, Harold (1995): *The Western Canon: The books and Schools of the Ages*. New York: Harcourt Brace.
- Brešić, Vinko (2001): 'Hrvatska emigrantska književnost (1945-1990)'. U: *Teme novije hrvatske književnosti*. Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske.
- Čiževskij, Dmitrij (Chyzevski) (1971): *Comparative History of Slavonic Literatures*. Nashville, Tenn.: Vanderbilt University Press.
- Ćorić, Šimun (1991): *40 emigrantskih pjesnika*. Zagreb: Društvo hrvatskih književnika.
- During, Simon, ur. (1993): *A Cultural Studies Reader*. London: Routledge.
- Eagleton, Terry (1990): *The Significance of Theory*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.
- Fiedler, Leslie (1969): 'Cross the Border-Close the Gap'. *Playboy*. Dec. 1969.
- Flaker, Aleksandar (1986): *Stilske formacije*. Zagreb: Liber. Drugo izdanje.
- Frangeš, Ivo (1978): 'Književnost hrvatskog realizma u evropskom kontekstu'. U: *Hrvatska književnost u evropskom kontekstu*. Uredili: Aleksandar Flaker i Krunoslav Pranjić.
- Franičević, Marin (1983): *Povijest hrvatske renesansne književnosti*. Zagreb: Školska knjiga.
- Frye, Northop (1957): *An Anatomy of Criticism*. New Jersey: Princeton University Press.
- Grubišić, Vinko (1990): *Hrvatska književnost u egzilu*. München i Barcelona: Knjižnica Hrvatske revije.

Hercigonja, Eduard (1983): *Nad iskonom brvatske knjige*. Zagreb: Sveučilišna naklada Liber.

Kalogjera, Branka (2003): 'Etničari, egzilanti, globalisti'. *Hrvatski iseljenički zbornik*, 2004.

Liotard, François (1984): *The Postmodern Condition: A Report on Knowledge*. Minneapolis: University of Minnesota Press.

Novak, Slobodan Prosperov (1997): *Povijest brvatske književnosti. Od humanističkih početaka do Kašičeve ilirske gramatike 1604*. Zagreb: Izdanja Antibarbarus.

Rorty, Richard (1989): *Contingency, Irony and Solidarity*. New York: Cambridge University Press.

Wellek Rene i Austin Warren (1947/1976): *Teory of Literature*. London: Penguin Books. Izdanje iz 1976.

IZVANMATIČNI KNJIŽEVNI SUSTAVI: IZMEĐU NESTABILNOSTI EMIGRANTSKOG I UKLOPIVOSTI 'DOBROVOLJNOG' EGZILNOG MODELA

Vinko Brešić je u svom članku 'Hrvatska emigrantska književnost (1945-1990)' definirao bitnu razliku između emigrantske i egzilne književnosti. Ovaj rad na temelju Brešićevih i Grubišićevih (1991) postavki, te nekih korekcija stavova iz mojih članaka napisanih 1995. i 1998. godine, pokušava razraditi književne modele nestabilne skupine izvanmatičnog tijeka književnog korpusa, utvrđujući razliku između iseljeničkog (emigrantskog), zatim etničkog (manjinskog) i na kraju, kako sam nazvao treću skupinu, 'dobrovoljnog' egzilnog modela. U tom se smislu ovaj rad bavi tipovima 'dislociranosti' izvanmatičnog dijela korpusa, i modelima njihova uklapanja/neuklapanja u književni tijek matičnog korpusa (hrvatskog) i književnosti uokvirivajućeg korpusa (u ovom slučaju australskog).⁵⁰

Na ovom mjestu posegnuo sam za primjerima koji dobro ilustriraju neke rubne pojave u okviru ocrtanog modela. Radi se o dva nedavno objavljena romana. Prvi je fingirana autobiografija Mojmir (1999) autorice Ivane Bačić Serdarević koja se (djelomično) uklapa u iseljenički (emigrantski) model, a drugi je 'nepovijesno' motivirana obiteljska kronika Branke Čubrilo pod naslovom Male laži, velike laži (2001) koja se, kako pokazuje članak, nalazi u okvirima određenja književnosti u 'dobrovoljnom' egzilu i bliža je uklapanju u matični korpus zemlje podrijetla, nego u iseljenički korpus. Obje autorice žive u Sydneyju, ali je model njihova uklapanja/neuklapanja u dva spomenuta korpusa bitno različit. Na temelju analize samo nekih uporišta ovih romana i njihovu odnosu prema motrištima koja ih uvjetuju (displaced environment), u završnom dijelu ovog rada namjera mi je odrediti njihovo odnošenje prema gore navedenim korpusima kojima bi ti radovi, na određeni način, trebali činiti presjek.

---

⁵⁰ Pitanje globalnih književnika ovdje nije razradivano kao u prethodnom poglavlju, već se njihov kozmopolitizam ogleda u okviru etničkog modela, odnosno iskaza u drugom jeziku o prvoj kulturi, ili obrnuto.

1. Iseljenička (emigrantska) književnost ili književnost u dijaspori (egzilna)?

U navedenom članku Vinko Brešić (2001:179-212) ukazuje na činjenicu da je korpus hrvatske književnosti '(...) necjelovit, a tijekom poremećen, s obzirom na političke i demografske lomove u povijesti nacije'. On smatra da uslijed toga postoji književnoumjetnička produkcija među Hrvatima i na hrvatskome jeziku koja živi 'više ili manje izvan tokova nacionalne matice' (isto:179). Tu književnost izvan 'nacionalne matice' autor dijeli na stabilnu i nestabilnu. Prva se, kao što je već rečeno u prethodnom poglavlju, razvija u zemljama gdje Hrvati žive kao nacionalne manjine, kao na primjer u Austriji, Vojvodini, Rumunjskoj i Mađarskoj (usp. Blažetin, 1998), a drugi tip razvija se u zemljama gdje Hrvati žive ili kao emigranti, ili u egzilu (usp. Grubišić, 1991:77-80). S obzirom na preuzeti opis emigracije kao zbivanja i egzila kao stanja (usp. Pross, prema Brešić, isto:180), emigrantsku literaturu mogli bismo ovdje radno definirati kao onu koja se razvija neovisno o matici i relativno slobodno, dok egzilna održava kontakte s maticom i prema njoj se odnosi, gradeći na njezinim načelima. Čini to na sličan način kao što je to bio slučaj s ruskom književnošću od Oktobarske revolucije pa praktički do 1990-ih. Pri tome nije nužno da ona, u povratnom smjeru, bilo na koji način utječe na tijekove same matične književnosti jer njezini radovi često nisu poznati u zemlji u kojoj se matični korpus razvija, a uslijed povijesno motiviranih i od slučaja do slučaja različitih tipova nemogućnosti dvosmjerne komunikacije. U konkretnom hrvatskom (kao i ruskom ili češkom) slučaju radilo se o dugogodišnjem pritisku totalitarnog režima. Istovremeno, i sama njezina sloboda je ograničena okvirnim zadanostima, a određena tematska i formalna polazišta uvjetovana su izvanjskim pritiskom. Razloge ovih ograničenja navodi i opisuje Vinko Grubišić. On smatra da ograničavajući čimbenici često proizlaze iz okvirnih zadanosti i utječu 'ne toliko na stil koliko na bit pisanja' (1991:37).

Na temelju navedenih Brešičevih i Grubišičevih postavki, te određenih korekcija nekih od stavova mojih članaka iz 1995. i 1998. godine,⁵¹ pokušavam razraditi tipove 'dislociranosti' iseljeničke (emigrantske) i egzilne književnosti. Na temelju dobivenih rezultata namjera mi je doći do određivanja okvirnih pretpostavki na temelju kojih je onda moguće odrediti parametre uklapanja (ili neuklapanja) ovako zamišljenog 'izopćenog' korpusa u dva dijakronijska sustava. S jedne strane je to onaj koji pripada uokvirujućem korpusu 'zemlje domaćina' i zadaje vremensko i prostorno okruženje tekstova, dakle 'uvjetovano motrište' nastanka djela, a s druge se strane radi o nacionalnom korpusu jezika na kojem su djela nastala i sustava prema kojem se jezikom, ali često također tematskim i stilskim slojem, ta djela odnose, u mnogim slučajevima čak više nego prema sustavu vlastita uvjetovana motrišta (uokvirivajućeg korpusa). U konkretnoj situaciji 'uvjetovana motrišta' ovdje se misli na okruženje australskim jezikom, književnošću i izvanknjiževnim okvirom. Ovakva situacija predstavlja posebno zanimljiv fenomen sama po sebi i mogući je predmet istraživanja 'izopćenosti' književne komunikacije iz vlastita okruženja.⁵²

---

⁵¹ Mislim tu prije svega na usustavljanje terminologije. U članku iz 1995. (*Hrvatska revija*, Vol 45/4 str. 594-610) bilo je dosta terminološkog lutanja, gdje prije svega mislim na nedovoljno naglašavanje razlike između egzilnog i emigrantskog (iseljeničkog) elementa, te na činjenicu da sam u članku iz 1998. (*Hrvatska revija*, Vol 48/1-2 str. 256-276) napisao da praktički nema više emigrantske izdvojenosti, misleći na ono što, u sustavnijem razmišljanju, predstavljam ovdje, prihvaćajući Brešičev opis, kao egzilni kompleks izdvojenosti koji je dokinut u svom izvornom okružju i bitno promijenjen, dok se emigrantski tip usustavljenosti i dalje ponaša kao izdvojena kategorija nestabilnog izvanmatičnog tijeka.

⁵² Zanimljivo je da sličnu situaciju možemo pratiti i kod drugih iseljeničkih/etničkih/egzilnih književnosti u Australiji čiji su protagonisti iz jugoistočne i istočne Europe, od grčke i makedonske, do poljske i ukrajinske etničke/emigrantske književnosti, s tim da je kod drugih etničkih zajednica izrazitiji element etničke književnosti, odnosno pisanja na engleskom s elementom izdvojenosti - 'drugosti', dok je u hrvatskom i makedonskom slučaju kud i kamo dominantniji element ne-odnošenja prema uvjetovanom (australskom) motrištu.

S ovim u vezi valja navesti mišljenje da je danas u vrijeme globalizacije o egzilu kao stanju vrlo teško govoriti čak i nategnuto, bilo da se radi o njemačkoj, ruskoj, srpskoj, češkoj ili hrvatskoj književnosti.⁵³ Umjesto toga mislim da je moguće uvesti pojam 'dobrovoljnog' egzila, vlastita pristanka na izopćenost iz sredine podrijetla, doma ili 'kuće' vlastitog jezika i kulture, bez obzira radi li se o političkoj, ekonomskoj ili kulturološkoj motivaciji.⁵⁴ Činjenica je da ovakva situacija u današnjem svijetu predstavlja prirodno stanje stvari i da je takav tip 'egzila' moguće pratiti na svim područjima ljudske djelatnosti, od situacija motiviranosti 'lošim uvjetima' za razvoj kod mladih znanstvenika, do 'nedostatka kreativne atmosfere i malograđanske sredine' u slučaju umjetnika koji se 'odlučuju' na dobrovoljni egzil, izopćenost kao preduvjet za određeni oblik stvaranja.⁵⁵

To međutim ne znači da je stanje egzila psihološki i fizički lakše podnositi nego je to bio slučaj prije, u vrijeme kad su svjetovi bili odijeljeni jasnom crtom koja ih je (vrijednosno) razdvajala. Sjetimo se samo likova iz Rushdieovih *Sotonskih stihova*: s jedne strane tu je, prilično sporedni, lik Imama čiji je egzil još uvijek politički (Kundera, u *Iznevjernim oporukama* [1993, hrv. prijevod 1999], misli čak da je riječ o samom Homeiniju), a s druge su Gibreel Farishta i Saladin Chamcha (takoder međusobno suprotstavljeni), ali čiji su egzili dobrovoljni, bez obzira na činjenicu da (istovremeno) dijele sudbinu anđela (Gabriela) i samog Nečastivog, a da često ne znamo koji od njih dvojice predstavlja, odnosno živi san o kojem, to jest je li s Nečastivim povezano odricanje od vlastite kulture i izgrađena sustava stereotipova, ili njihovo prihvaćanje i modificiranje (Saladinu će čak u 'drugoj' kulturi, čijim dijelom silom želi postati, zbog toga što ipak jest 'drugi', narasti rogovi i kozji papci, a

---

⁵³ O situaciji u njemačkoj i ruskoj književnosti prije pada Berlinskog zida v. Grubišić, 1991; *Književna smotra* 66-67; G. Struve: *Russian Writers in Exile, Književna smotra* 65-66.

⁵⁴ Prema Proppovoj *Morfologiji bajke* 'kuća' predstavlja sigurno mjesto, dok je 'šuma', u ovom slučaju dobrovoljni egzil, mjesto izdvojenosti koje pruža čitav niz mogućnosti uskraćenih u sigurnoj toplini doma.

⁵⁵ O izopćenosti i poziciji mogućeg 'dobrovoljnog' egzilanta vidi Vera Linhartová: 'Za jednu antologiju izganstva' u *Republici* 9-10/ 1996. S druge strane, naravno, još uvijek postoji određeni broj zemalja koje svoje egzilante ne tretiraju kao 'dobrovoljne'. Nažalost, u posljednjih par godina, neke od demokratskih zemalja, koje smo takvima smatrali zdravo za gotovo, daju nam naslutiti mogućnost stvaranja klime u kojoj će egzil opet postati oblik života, posebno kad su u pitanju intelektualci.

tada će, premda se vlastite kulture odrekao te je i dalje ne prihvaća kao svoju, u očima 'drugih' postati njezinim bardom, pojavljujući se kao nada u snovima svih onih koji na rubu egzistencijalnog minimuma žive u egzilnim slamovima (Londona).

No vratimo se temi ovog rada na teorijski primjerenom razini. Promjena međunarodnih političkih uvjeta i klima u kojoj je svijet umjetno i na silu postao 'globalnim selom' stvorila je dakle situaciju da egzil od nametnutog stanja u većem broju slučajeva postane dobrovoljna kategorija, te je kao takav također postao podložan promjeni i pretvaranju u zbivanje (umjesto zadanog stanja), odnosno u mogućnost realizacije vlastite drugosti i povratka, bilo fizičkog ili duhovnog, u okrilje korpusa matičnog jezika i raznih tipova uvjetovanog motrišta koji taj jezik okružuju.

Praktičnu realizaciju takvog slučaja post-egzilnog stanja pratimo u pisaca poput Borisa Marune i Vinka Nikolića koji su se vratili u Hrvatsku nakon političkih i kulturoloških promjena 1991. godine, ili da na širem međunarodnom planu spomenemo Aleksandra Solženjicina i Czesława Miłosza. S druge strane bilježimo slučajeve post-egzilnog ostanka u *drugoj* sredini, pa čak i prelazaka pisaca u jezik i korpus kulture domaćina. Te su prijemčive, obično 'velike' kulture 'bivšeg' egzilanta prihvatile i pretvorile ga u imigranta, odnosno useljenika, kao što je to slučaj kod nekih od, za određene sredine, vrlo utjecajnih pisaca druge polovice dvadesetog stoljeća. Često se slične pojave mogu uočiti kod prijelaznih kultura manjih zemalja. Spomenimo ovdje samo neke, uglavnom svima poznate slučajeve. Radi se o piscima kao što su Vladimir Nabokov, Ivo Andrić, Mirko Kovač, Salman Rushdie ili Milan Kundera. Nije kulturološki nezanimljivo listati Meanderovo izdanje Kunderinih djela i čitati na predzadnjoj stranici svake knjige o tome koje su knjige originalno napisane na češkom, a koje na francuskom.

Naravno, ima autora koji su izabrali dobrovoljni egzil, ostajući dijelom književnog korpusa jezika na kojem pišu, dakle zemlje podrijetla, ali izabirući poziciju drugosti, odnosno života u *drugoj* kulturi. Tako je australska književnica Helen Gardner godinama živjela u Grčkoj, Peter Carey živi u New Yorku, a i dalje je 'najčitaniji i najvažavaniji australski autor'. U hrvatskoj književnosti poznatiji je slučaj Dubravke Ugrešić, Daše Drndić ili, donedavno, Nikice Petkovića, a u primjeru ovog članka govorit ćemo o jednom romanu Branke Čubrilo koji će, mislim, pokazati da se radi o sličnom slučaju, ali ovdje naravno na drugoj razini umjetničkog ostvaraja.

Naravno, stvari na razini klasifikacije vrlo su rijetko teorijski jednostavne i posložive u pripadne im 'kockice'. Dva novija zanimljiva primjera predstavljaju pisci podrijetlom iz Hrvatske odnosno Bosne i Hercegovine, a to su Josip Novaković i Aleksandar Hemon. Da se radi o zanimljivom i često nedovoljno istraženom fenomenu vezanom uz pitanje egzila i izdvojenosti, vidljivo je po tome što se Hemon, na primjer, pojavljuje u izboru iz suvremene bosansko-hercegovačke proze *Evakuacija* (1999), i to radovima iz knjige objavljene u Sarajevu 1997. godine, dok istovremeno u Picadorovu izdanju njegove knjige *The Question of Bruno* (2000) piše kako 'na engleskom, svom drugom jeziku, piše od 1995. godine'. Ali nije nezanimljivo primijetiti kako se priča 'Mljet' pojavljuje u toj knjizi u engleskom prijevodu (ili je ona možda tamo u originalu, a u *Evakuaciji* imamo prijevod) pod naslovom 'Islands'. Novakovića pak u Hrvatskoj imamo priliku čitati u prijevodu s engleskog, jezika koji je izabrao za pisanje svojih fiktivnih tekstova, često u pričama koje se bave temama bliskim hrvatskoj problematici, od ratnih stradanja u Vukovaru, do suvremenog hrvatskog trenutka.

Za razliku od 'post-egzilne' situacije, gdje pisci primaju i vrše utjecaj u odnosu prema dva korpusa, s druge se strane može pratiti, uvjetno rečeno, formiranje korpusâ iseljeničkih književnosti koje se često mogu ustrojiti neovisno o dvama relevantnim korpusima (matice): onom zemlje i jezika podrijetla, u našem slučaju Hrvatske, ali i zemlje domaćina i njezina književnog korpusa, što je u ovom slučaju Australija. Ta književnost samo se sporadično odnosi prema trendovima u ta dva korpusa, jednom koji prema njoj korespondira kao uokviravajuće okruženje (*set of frames*) i drugom koji joj zadaje jezik i tradiciju tim jezikom izgrađenu. Iz uokviravajućeg okružja i tradicije ovakav tip poremećenosti kontinuiteta (Brešić, isto) i ne-suodnošenja bira neselektivno i stvara tip pseudo-postmodernog iskaza u kojem doduše jest 'sve dopušteno' (Lyotard, 1984) i u kojem 'ide sve što se može složiti zajedno' (Fiedler, 1969), ali koji ne razgrađuje postojeću tradiciju modernizma već stvara svoj put koji nije na njezinim načelima niti građen, niti motiviran.

I taj korpus 'u formiranju' možemo podijeliti u dvije skupine. Jedna je iseljenička književnost u tradicionalnijem smislu te riječi, zastupljena je uglavnom kod prvog naraštaja pisaca, a u drugom se slučaju radi o pojavi etničke književnosti koja djeluje kao dio književnosti zemlje domaćina.⁵⁶ Ona sama sebi osigurava

---

⁵⁶ O tome sam pisao u *Hrvatskoj reviji* (usp. 1998:262-267). Neki od navoda iz tog članka prenosim ovdje u drukčijoj kontekstualnoj zadanosti bez navodnika.

prostor posebnosti i mogućnost odstupanja od većinskog uokviravajućeg korpusa koji je u biti zadaje više negoli korpus prema kojem bi se, logikom stvari, iseljenička književnost trebala primarno odnositi. Istovremeno, tim svojim 'odstupanjem' ta se književna proizvodnja ne približava usustavljanju u korpus 'zemlje podrijetla'.

Ovdje je dosta zanimljiva činjenica da uklapanja u književni korpus zemlje domaćina gotovo da u pisaca australskih Hrvata nema. Izučavajući doprinos etničkih pisaca tijekom pripremanja antologije suvremene australske kratke priče (*Nema afrodisijaka do usamljenosti*, Zagreb, 2004), nije bilo većih problema naći za tematsku cjelinu 'Ovdje su stvari drukčije' pisce libanonskog, vijetnamskog, grčkog, južnoameričkog ili indijskog podrijetla, odnosno 'etničke pripadnosti'. Istovremeno, mogućnost pronalaženja hrvatskog etničkog pisca koji piše na engleskom i u okviru 'mainstream' književnih događanja, pokazala se jalovim poslom. Osim jedne novozelandske spisateljice (Amelije Batistich), čija književnost nije dijelom australskog korpusa, nisam uspio naći niti jednog australskog-hrvatskog pisca čije bi kratke proze zadovoljile minimum kriterija za uvrštavanje u antologiju. Nešto je bolja situacija s poezijom, gdje je dosta pjesama nekolicine pjesnika objavljeno na engleskom, ponajviše u časopisima (Pervan, Bačić-Serdarević, Kumarich).

2. Nestabilni dio korpusa izvanmatične književnosti

Već smo spomenuli ono što Brešić naziva stabilnim tijekom izvanmatične književnosti (isto). Gotovo školski model takvog tipa književne produkcije možemo pratiti u slučaju povijesti književnosti mađarskih Hrvata, a to je dobro opisao i kontinuitet procesa pokazao Blažetin (isto). Takav model izvanmatične književnosti odnosi se prema korpusu matične književnosti kao izgrađeni sustav i može se uspoređivati s tim matičnim sustavom, uz uočavanje generičkih razlika i sličnosti, uz mogućnost preplitanja dviju matica kao dijakronijskih nizova između kojih se mogu raspoznati određene međusobne uvjetovanosti, ako nigdje drugdje a ono u 'napuklinama sistema' i razvoju jezičnih konstrukcija koje djeluju na prenošenju zajedničkih elemenata povijesnog pamćenja, izgrađenih i često isprepletenih stereotipa te jezika kao sustava u dodiru.

S druge pak strane, nestabilni model izvanmatične književnosti zadaje istraživaču puno više problema. Kao prvo, vrlo je teško odrediti sam korpus, ono što ga okružuje i na njega utječe, a nije lako znati ni njegov obujam. Skupljač

građe, koju tek valja do kraja usustaviti, naići će na vrlo velike probleme jer su pojedinačna djela tiskana kod malih i često više nepostojećih izdavača ili u vlastitim nakladama pisaca. Mnoge knjige nisu katalogizirane i u vrijeme objavljivanja dostavljane nacionalnim knjižnicama u pojedinim australskim državama, a o njima često nije niti pisano u periodici. I da problem bude još veći, niti sva periodika nije uložena u sustav kroz slanje pojedinih brojeva Australskoj nacionalnoj knjižnici. Ne postoji kontinuitet praćenja, ali ni, tradicionalnije govoreći, komunikacija među pojedinim egzilnim skupinama koje nisu ni na koji način komunicirale s ondašnjom Jugoslavijom i koje su bile uglavnom čvrste nacionalne orijentacije i vezanosti uz klubove i crkve).⁵⁷ S druge se strane stvar dopunski komplicira i time što gornje nedovoljno povezane udruge nisu ni na koji način bile vezane s iseljeničkim druženjima i organizacijama, odnosno onima koje nisu bile egzilne po svom karakteru i koje su često bile u redovitom odnosu s odgovarajućim institucijama iz bivše Jugoslavije, uključujući škole i konzulate.⁵⁸ Nakon promjena u Hrvatskoj ranih devedesetih ova je podjela izbrisana, ali su problemi vezani uz prikupljanje građe ostali isti i uvjetovani različitim ishodištima u traženju izvora informacije i njihova prikupljanja na terenu i u arhivima.

I dok se o iseljeničkom dijelu ovog dijasporskog modela ponešto i znalo u Hrvatskoj, o državotvornoj periodici i književnicima u egzilu koji su uz nju bili vezani, šira je javnost u Hrvatskoj znala vrlo malo, a okviri matičnog korpusa vrlo su rijetko uključivali egzilante, čak i u slučajevima kad su prije svog egzilnog razdoblja bili sastavnim dijelom matičnog korpusa. Nestabilnost modela uvjetovana političkim okvirima nažalost se ni poslije nestanka 'uvjeta' za njezinu opstojnost kao egzilne književnosti nije bitno promijenila.

---

⁵⁷ O radu ovih družina i skupina stvaralaca u Australiji može se nešto materijala naći u *Hrvatskom domu*, *Hrvatskoj slobodi*, te ponešto u *Hrvatskom tjedniku* i *Uzdancima* (ove četiri publikacije ne izlaze već godinama i međusobno su, ideološki, bile vrlo različite), te u još uvijek prisutnima *Spremnosti* i *Hrvatskom vjesniku*.

⁵⁸ O ovim piscima i njihovim radovima može se više vidjeti u *Novom dobu* (izlazilo do 1991), a od 1991. u novim tjednim novinama koje su naslijedile *Novo doba*, odnosno u *Novoj Hrvatskoj*. Neki od ovih autora od 1991. povremeno objavljuju i u 'tradicionalno državotvornim' tjednicima, odnosno *Hrvatskom vjesniku* iz Melbournea i sydneyjskoj *Spremnosti*, ali su sve to vrlo neredoviti prilozi, uglavnom u obliku povremenih književnih natječaja ili pjesama prigodnica uz određene datume. Niti u jednim novinama nema sustavnijeg praćenja književne proizvodnje, niti ima kritičara koji se time bave.

Smatram naime da od 1990-ih više nema uvjeta za nazivanje ove književnosti egzilnom, već samo emigrantskom, odnosno iseljeničkom. I u tom razdoblju razvoja, kad su se dvije matice počele pretapati u jedinstveni sustav iseljeničke književnosti, a egzilnost postala nešto drugo, svejedno nije došlo do poboljšanja uvjeta za detaljnije opisivanje i rad na usustavljanju grade, odnosno na opisu korpusa. Većina izdanja pojedinačnih knjiga, rjeđe biblioteka, vezana je uz pojedine manje zajednice i ta djela uglavnom nisu poznata izvan njihova vlastita kruga. Takav je na primjer slučaj s Književnim društvom Augusta Šenoae iz Melbournea, čija su djela neki put nedostupna čak i njihovim kolegama iz Sydneyja, a da o istraživačima korpusa književnosti na hrvatskom jeziku niti da ne govorimo. Suradnja između HALUD-a i Književnog društva Mile Budak gotovo da ne postoji, premda su oba društva iz Sydneyja, ali su ideološki dosta različito profilirana. Neki radovi izašli su i u izdanju Centra hrvatskih studija na Sveučilištu Macquarie. Malih društava i izdavača ima na Novom Zelandu, kao i u Perthu te drugim gradovima i kontinentima gdje žive Hrvati. U tom smislu ne samo da ne možemo reći da nam je poznat obujam korpusa, već nam čak nisu potpuno jasne ni njegove konture. Tako je, na primjer, vrlo teško uopće doći do pojedinačnih primjeraka nekoliko romana napisanih pedesetih i šezdesetih godina prošlog stoljeća u Australiji, a još teže do zbirki pjesama koje često, kao i romani, izlaze u vlastitim i malim nakladama, a također neki put nisu katalogizirani u Nacionalnoj knjižnici.

I premda svaki pokušaj opisa 'cjelovitog korpusa' izgleda kao unaprijed izgubljena bitka, ipak mi se čini da neki procesi, koje se može uočiti analizama dostupnog materijala, pokazuju međusobne sličnosti. Određeni književni postupci i stilske osobine ponavljaju se u raznim sredinama i u knjigama koje su generički istorodne i mogu se transparentno prenositi s dijela korpusa na drugi koji često izgleda da nije s prvim u izravnoj vezi. Postoje dakle neke generičke osobine koje ta djela međusobno povezuju, unatoč međusobnoj ne-korespondenciji i nedovoljnoj komunikaciji između pojedinih prostorno i ideološki različitih uvjetovanih motrišta. Zanimljivo je na primjer spomenuti činjenicu da međusobno stilski i oblikovno korespondira čak i prigodno pjesništvo koje slavi 'junake' vrlo različita predznaka, što se posebno može vidjeti prelistavajući *Novo doba* s jedne, te *Spremnosti*, *Hrvatski dom* i *Hrvatsku slobodu* sedamdesetih, a osamdesetih godina i *Hrvatski vjesnik*, s druge strane. Često prostorno i ideološki međusobno udaljeno, pojavljujući se u publikacijama tiskanim u Aucklandu, Perthu, Sydneyju ili Hobartu, i imajući ekstremno desni ili prilično lijevi predznak, ovo se pjesništvo dakle ipak na

sličan način odnosi/ne odnosi prema matičnom korpusu. Slično je i s proznim uradcima koji su mnogo rjeđi od pjesama i za koje postoji veća mogućnost obuhvaćanja opisom, s obzirom da se radi o ograničenom broju naslova. O ovim procesima više je pisano u navedena dva članka (v. bilješku 1).

Na osnovi rečenog čini mi se da danas možemo govoriti o tri podskupine u skupini nestabilnog modela književnog izvanmatičnog stvaranja. Prva je dakle podskupina iseljeničke književnosti. Radi se o književnom korpusu u oblikovanju, o vrlo nestabilnoj matici koja pokušava ostvariti vlastiti razvojni tijek u obliku autohtona totaliteta i priskrbiti za sebe onaj status koji imaju izvanmatične književne skupine stabilnog karaktera. Ova se skupina koleba između odnošenja prema književnosti matičnog jezika, dijelovima književne produkcije etničke književnosti zemlje domaćina i usustavljanja vlastite zaokruženosti u sustav.⁵⁹ Glavne karakteristike koje na okupu drže vrlo raznorodne procese su izopćenost, odnosno dobrovoljna izdvojenost iz oba korpusa, prividna samostalnost, određeni tip 'zrakopraznog prostora' unutar kojega ova književnost opstoji, potreba za didaktičkom komponentom, odnosno dociranje, stilska i pravopisna kolebanja (problemi) i obično skupno nastupanje.

Druga je podskupina ona koju možemo nazvati etničkom književnošću i koja se dominantno odnosi prema književnom korpusu i jeziku zemlje domaćina, dakle uokvirujućem korpusu, istovremeno zadržavajući svoju izvanknjiževnu drugost. U australskom se slučaju uglavnom radi o Hrvatima druge generacije, većinom o pjesnicima (Sam Dusevic, Mark Milic), te o nekoliko proznih i dramskih radova, od kojih posebno bilježimo scenske tekstove Jenny Vuletić.

Kao što sam to već napisao (1998), kod ove skupine književni stručnjaci najveći problem vide u pitanju kako odrediti koje djelo pripada etničkoj književnosti, a koje je zapravo dio većinske kulturne zajednice uokviravajuće kulture zemlje domaćina. Tako na primjer u scenskoj igri *Tennessee and me* (2000), za razliku od njezinih ranijih scenskih tekstova, osim jednog glazbenog broja na hrvatskom (prerade pjesme *Talking Heads* pod naslovom 'Tko mi je zapalio kuću') i spominjanja hrvatskog podrijetla oca glavnog lika scenske igre, gotovo da nema čvrstih 'etničkih' elemenata. U tom smislu gotovo da je nemoguće naći

---

⁵⁹ Ovdje međutim valja imati na umu uvjetovano motrište koje je odredilo ovakvu poziciju dvostruke izdvojenosti i načine na koje hrvatska australska zajednica i u izvanknjiževnom okviru gradi 'paralelni svijet' svoje opstojnosti. O tome više u: 'O jednom primjeru kultur(al)ne raznolikosti: Ishodišta raslojavanja australske hrvatske zajednice', *Hrvatski iseljenički zbornik*, 2002.

odgovarajuće parametre određivanja 'etničke' književnosti u stvaralaca druge generacije. Na Novom Zelandu imamo primjer već spomenute pripovjedačice Amelije Batistich koja piše na engleskom, a odnosi se prema 'etnički hrvatskom' u većini svojih djela. Upravo zbog toga, smatraju neki kritičari, ona nije prihvaćena od šire novozelandske publike (Nola, 2000:117), ali je ipak njezina uloga u toj književnosti značajna zbog toga što se radilo o pionirskom pokušaju predstavljanja druge kulture u većinskoj zajednici (isto:127). Tu je tezu međutim vrlo teško braniti. Grčki element u prozi Christosa Tsiolkasa, ili libanonski u prozi dosta starijeg Davida Maloufa, nikad nisu imali negativnih konotacija vezano uz određivanje njihova mjesta u korpusu koje je, pogotovo u drugom slučaju, uvijek bilo vrlo prominentno. No činjenica je da unatoč tome navedenu dvojicu pisaca nitko od australskih kritičara ne određuje kao etničke, tako da izgleda da izvanjski elementi zadavanja često određuju okvir unutar koga dolazi do uspostavljanja parametara opisivanja. U tom smislu će se, vjerujem, i kretati izvanjskim kriterijima zadano određivanje 'etničke' književnosti, što je vidljivo i iz literature.⁶⁰

Drugi se oblik 'etničkog' prihvaćanje 'druge kulture' i ostvarivanje u 'drugom jeziku' odnosi na generaciju književnika koji originalno pripadaju drugoj kulturi i kojima je engleski 'naučeni' jezik, ali ipak pišu u njemu i pokušavaju se ostvariti unutar uokviravajućeg korpusa koji njihovo stvaranje izvanjski zadaje. Radi se dakle o generaciji književnika kojima jezik zemlje domaćina nije materinji, za razliku od do sada navedenih književnika druge i treće generacije kojima je engleski uslijed odrastanja u uokviravajućoj sredini postao prvim jezikom. U Australiji i Novom Zelandu imamo slučaj Floride Vele, doseljenice prve generacije koja piše prozu na engleskom i Tonyja Suchicha koji, unatoč tome što također pripada prvoj generaciji doseljenika, isto tako piše jedan roman na engleskom. Kod pjesnika ima više primjera.

---

⁶⁰ U dvije zbirke priča australskih 'etničkih' pisaca izašle vezano uz multikulturalni festival u Novom Južnom Walesu, *Homeland* (1991) i *Harbour* (1993), teško je naći određive kriterije, osim etničkog imena autora, po kojima su oni uvršteni i 'pripadaju' etničkoj književnosti, dok se istovremeno spomenute već pisce poput Davida Maloufa, australskog Libanonca druge generacije, jednog od najcjenjenijih australskih pisaca 'starije generacije' i Christosa Tsiolkasa, australskog Grka druge generacije, jednog od najpopularnijih australskih pisaca rođenih krajem šezdesetih, unatoč 'etničkim' temama (i imenu), ne spominje među 'etničkim' književnicima.

Ovaj tip drugosti posebno je zanimljiv i to ne samo u hrvatskom slučaju. Pripadaju li u tom smislu Kunderini kratki romani *Polaganost* (La Lenteur, 1995) i *Identitet* (L'Identité, 1997) francuskoj ili češkoj književnosti? I, ako posljednja dva romana doista pripadaju francuskoj književnosti, gdje to prestaje Kunderina prisutnost u korpusu češke književnosti? Slično se pitanje može postaviti u slučaju Nabokova, ali i u slučaju Ive Andrića, na primjer. Gdje i kada to doista prestaje njegova prisutnost u korpusu hrvatske književnosti i kada u okviru srpske književnosti prestaje biti etnički pisac (hrvatski) koji stvara u Srbiji i postaje srpskim piscem? Pripadaju li djela *Ex Ponto*, *Nemiri* i *Pripovetke* (1924, pisane ijekavicom) hrvatskoj književnosti, a kasnije pripovijetke i romani srpskoj? Ili u našem slučaju, pripadaju li na engleskom napisani romani Floride Vele, *Croatia Mine*, i Tonyja Suchicha, *Taxi Driver*, novozelandskoj (Vela) i australskoj (Suchich) književnosti, ili se oni (ipak) odnose i prema korpusu hrvatske iseljeničke književnosti, na način, nategnuto rečeno, na koji se hrvatski latinisti odnose prema korpusu hrvatske domovinske književnosti? I gdje spada onaj dio korpusa za koji Aponiuk kaže da se radi o 'depiction', odnosno 'prikazivanju', opisivanju određene nacije u književnosti uvjetovanog motrišta 'zemlje domaćina', bez obzira pripadaju li autori određenom etničkom podrijetlu ili većinskoj zajednici u zemlji domaćina.⁶¹

Treća je skupina pisaca ona u koju spadaju autori koji se nalaze u dobrovoljnom egzilu. Oni još uvijek pišu na jeziku zemlje iz koje su 'izgnani', ali se kao *drugi* u odnosu na tu zemlju pokušavaju uklopiti u korpus obje književnosti, i one koja pripada zemlji domaćina, ali i one gdje ih se još sjećaju kao dijela korpusa, zemlje podrijetla u kojem su na ovaj ili onaj način ostavili, ili namjeravaju ostaviti trag. Dobre primjere ovakve situacije imamo kod dvoje književnika kod kojih predznaci idu u suprotnim smjerovima, ali je generički proces, ne-ideološki promatran, vrlo sličan. Oni su već spomenuti u uvodu ovom radu. S jedne se strane radi o Dubravki Ugrešić, a s druge o Josipu Novakoviću. I dok Ugrešić piše na hrvatskom i u anglosaksonskim zemljama pretendira na prisutnost u obliku *drugosti*, dotle Novaković piše na engleskom, a u Hrvatskoj

---

⁶¹Tako je na primjer jedan od najpoznatijih australskih književnika današnjice Tim Winton napisao vrlo autentičnu pripovijetku o etničkim Makedoncima ('Neighbors'). Odnosi li se ona bilo na koji način prema korpusu makedonske iseljeničke književnosti, makar i kao materijal za eventualnu mogućnost intertekstualnog ispreplitanja, pitanje je na koje, mislim, zasad nemamo odgovora. Slično je i s novozelandskim filmom *Broken English* gdje je u glavnim ulogama bila hrvatska obitelj, da spomenem samo najpopularnije primjere.

se pojavljuje kao *drugi*, pisac hrvatskog podrijetla koji piše na engleskom, a u sustav hrvatske književnosti uklapa se prijevodima, odnosno indirektno.

Površnim uvidom u književne produkcije drugih naroda može se vidjeti da je ovakva situacija prisutna i u drugim, takozvanim manjim književnostima. Tako u slučaju poljske književnosti ima čitav niz mladih pisaca koji žive u Danskoj i Njemačkoj, a djela im se vrlo brzo prevode na te jezike, tako da su na neki način čak prisutniji u tim književnostima nego u poljskoj. Lukač (2002:142) piše o slučaju mađarskog Židova Imre Kertésza čiji su romani popularniji na njemačkom, nego na mađarskom na kojem su pisani. Stjecajem povijesnih okolnosti slično je bilo i s nekim romanima Petera Nádas, ali se ovdje više radi o politički uvjetovanoj situaciji nego o egzilnom modelu, koji je kod mladih poljskih autora prisutan na 'dobrovoljnoj' razini, baš kao kod Ugrešić, Drakulić, Drndić ili Novakovića. U Australiji ovakav tip egzilnosti bilježimo kod Branke Čubrilo, na primjer.

3. Dva primjera i njihovo (ne)uklapanje u pripadne korpuse

Za ovaj rad izabrao sam dva primjera. Moram odmah reći da ovdje nema prostora za eventualne detaljnije analize, već da možemo govoriti samo načelno i to uglavnom na makrostrukturnom planu i u odnosu prema sustavima koji te makrostrukture uvjetuju.

Polazim od pretpostavke da se jedan od tih radova uklapa u korpus iseljeničke književnosti nestabilnog modela, a da drugi spada u 'dobrovoljni' egzilni model korpusa izvanmatične nestabilne skupine i svojom se ukupnošću više odnosi prema književnosti zemlje podrijetla, negoli prema književnosti zemlje u kojem je samo djelo napisano i čijim uvjetovanim motrištem je autorica bila okružena za vrijeme pisanja djela. O tipovima ne-odnošenja iseljeničke književnosti prema domovinskom i korpusu zemlje u kojoj je djelo nastalo, posebno u poeziji, bilo je riječi u članku 'Suvremeni trenutak književnosti na hrvatskom jeziku u Australiji'. Ovdje ću samo ukratko ponoviti nekoliko najvažnijih stvari o toj problematici. Uz definiranje iseljeničkog korpusa, koje je i dalje predstavlja gotovo nerješiv problem, nameće se i pitanje o neuklapanju ove književnosti u sinkronu situaciju, bilo uokviravajuću, dakle u odnosu na književnost zemlje domaćina koja ovom književnom stvaranju pruža izvantekstualni okvir (u konkretnom slučaju australske i anglosaksonske općenito), ili u odnosu na književnost zemlje podrijetla, odnosno matičnu književnost s kojom bi ova

ostvarenja trebala dijeliti generičke i stilističke osobine, što nam je na prvi pogled očigledno zagledamo lise u primjere njemačke, ruske ili češke iseljeničke/egzilne književnosti. U hrvatskom slučaju često se ne radi o ostvarenjima koja se naslanjaju na sinkrono stanje u hrvatskoj nacionalnoj matici, već prije možemo reći da korespondiraju s nekim isječkom hrvatske književne dijakronije. Ako pogledamo dominirajuće prigodno pjesništvo, rodoljubne pjesme više su vezane uz razdoblje Narodnog preporoda negoli se na bilo koji način (osim medijem) odnose prema hrvatskom postmodernom pjesništvu. Uz poneko uspjelije djelo na tragu pjesnika poput Marune i Vide (v. Franjo Pervan, Duška Selenić-Crnić ili Ivana Bačić-Serdarević), malo je radova koje bi se mogli su-odnositi sa suvremenom ili čak modernom hrvatskom književnošću krugovaškog ili razlogovskog razdoblja.

Zato je posebno zanimljivo to da su izvanjski okviri dva romana o kojima ovdje govorimo prezentirani u obliku fingirane autobiografije, žanra vrlo popularnog u Hrvatskoj danas (v. Helena Sablić-Tomić) i 'nepovijesno' motivirane obiteljske kronika, gotovo u stilu latinoameričkih autora, a koja bi, ovako izvanjski odredivo, možda mogla uspostaviti određenu intertekstualnu korespondenciju s romanima Nedjeljka Fabrija, s obzirom da se radi o smještanju zbivanja na kulturim presjecištima Jadrana i Mediterana općenito. U prvom se slučaju radi o autorici koja već duže vrijeme djeluje u iseljeništvu kao pjesnikinja i objavila je veći broj zbirki pjesama. Djela Ivane Bačić-Serdarević neizostavni su, premda neobrađeni, dio australskog hrvatskog iseljeničkog korpusa i, uz određene elemente odnošenja prema navedenim pjesnicima najaktivnijih šezdesetih godina, bolje korespondiraju s djelima ostalih sydneyjskih, melbournških i novozelandskih hrvatskih pjesnika (Glavor, Kumarich, Pervan, Jakopanec), nego s djelima korpusa nacionalne matice. Radi se o nizu autora koji primaju vrlo različite utjecaje, o tipovima nastavljanja na neke od pjesnika vezanih uz *Hrvatsku reviju* iz njezine egzilne faze, a još više uz hrvatsko građansko pjesništvo tridesetih godina prošlog stoljeća, pa čak, u nekim slučajevima, i direktnom odnošenju prema predkranjčevićevskom pjesništvom, premda je ova veza vrlo proizvoljno određena i ne počiva na konkretnoj i sustavnoj analizi. Naime, vjerojatnije je da se radi o 'izvankorpusnoj' nestabilnosti razvojnih čimbenika i okvirnih zadanosti, negoli o svjesnom (negatorskom) odnosu prema tradiciji.

U drugom se slučaju radi o proznoj autorici koja nije prisutna u korpusu iseljeničke književnosti, premda godinama živi i piše u Sydneyju. U ovom je slučaju druga zanimljivost ta da njezina djela ne izlaze u Australiji, već u

Hrvatskoj. Štoviše, roman o kome je ovdje riječ (*Male laži, velike laži*, 2001) objavljen je u Rijeci. Po izvanjskim okvirima, dakle, radi se o tipičnom primjeru autorice u 'dobrovoljnom' egzilu, a ne o slučaju uklapanja i djelovanja u iseljeničkom nestabilnom korpusu.

Roman *Mojmir* Ivane Bačić-Serdarević izašao je u Sydneyju, a temelji se na kazivanju Mojmira Damjanovića i njegovim uspomena iz Hrvatske i nakon dolaska u Australiju. Za razliku od suvremene postmoderne autobiografske proze, iskaz Bačić-Serdarević sadrži u sebi sve elemente koji su karakteristični za iseljeničku 'izopćenu' književnost, praktički neuklopivu bilo u koji od sustava prema kojima se indirektno odnosi. Bačić-Serdarević ne koristi za današnju hrvatsku prozu karakteristične pripovjedne taktike, niti se u njezinu iskazu mogu iščitati elementi slojeva teksta 'iza teksta' u smislu njegova uslojavanja i uspostavljanja višeznačnosti koja uvjetuje čitalački nemir i interpretacijske mogućnosti. Tako će autorica u uvodu reći:

Hvala zauvijek gospodinu Mojmiru Damjanoviću Bragadinu koji mi je vjerodostojno ispričao svoju životnu priču 1995. godine. Godinama sam proživljavala i suživljavala se s Mojmirom, zato sam ovaj romansirani životopis i napisala u prvom licu. Ovim svojim djelom željela bih i vama darovati barem jedan biser iz bogate riznice Mojmirove duše.

U naivnosti (fingiranoj?) autorica ne propituje vjerodostojnosti priče, premda joj je pružena mogućnost kontrole iskazanog i (pripovjedna) moć umnažanja iskaznih potencijala. Ona vjeruje kazivaču, čiji iskaz pretvara u materijal za fingiranu autobiografiju. Da to nije dio njezine (postmoderne) taktike vidimo po tome što je tekst protkan narodnom mudrošću, sebeljubivošću kazivača (Mojmira) i dokumentarnošću tipičnom za tip iskaza iseljeničke proze sa svim detaljima i posebice inzistiranje na njima, a time i odvođenjem fabularnih tijekova u čitav niz mrtvih rukavaca. Tako tekst gotovo da zadobiva oblik novinskih pseudo-eseja kojima je svrha nametanje autorske intencije kontrolom medija, a ne isripovijedanog i prešućenog kroz prikrivene slojeve tekstualnog, a o čemu je govoreno u prethodnom poglavlju. Tek na nivou recepcijskog potencijala (moguće interpretacijske intencije obogaćene iskustvom drugih tipova tekstova) tekstualno se pretvara u pseudodokumentarnost i dobiva određene karakteristike fikcijskog teksta (romana). Ovdje navodim nekoliko

primjera iz teksta koji ilustriraju činjenicu da ispod naslaga ispriповijedanog nema prikrivenih pripovjedačkih taktika koji nude više (ili drugo) od onog što je iskazano kroz Mojmirovo kazivanje i kako se sam kazivač, čije nam misli Serdarević prenosi, želi predstaviti 'publici' u želji da 'ude u vječnost zaborava i besmrtnost'(!?):

Jer dok svijet putuje, trošimo našu energiju, trošeći se netremice s bodom vremena, otkucajem sata koji nam je ponekad u radosti tren, ili u pratnji bezizlazna vječnost. Sjetit ću se za trenutak mladosti kad mi je sat s nekom lijepom djevojkom prolazio kao minuta, u teškim trenucima očaja činila dulja od sata potvrđujući mi tako Einsteinovu teoriju relativiteta o poimanju vremena u kome je sve relativno (str. 13).

Realnost mi u životu nije bila nepoznata. Bila mi je nekako najbliža, jer sam po prirodi bio realan i stvaran. Čak i svojim najludim snovima bio sam realan, uvijek čvrsto postojan nogama na zemlji (str. 271).

Bila je zanesena njegovom ljubaznošću, uljudnošću i bezbrojnim komplimentima koji nisu prestajali, već su rasli i umnažali se iz dana u dan. Izgledalo je da vrijednost komplimentima raste s njihovom potražnjom; došlo bi to nekako poput veće vrijednosti tečaja na sve veću potražnju zajma (str. 299).

Bombastičnost stila i 'eliptičnost' koja često sama sebi biva svrhom, jedna je od glavnih karakteristika australskog izvanmatičnog tijeka razvoja književnosti na hrvatskom jeziku koja ima tendencije uklopiti se u takav, izvanmatični korpus. Od pjesama koje katkada pokazuju bitno razilaženje na razini smislenosti između označenog i označitelja (a da im to nije bila dekonstrukcijska namjera), do proznih uradaka (usp. 1995. i analizu teksta Veselka Grubišića) u kojima se također pojavljuju slični problemi nedovoljne selekcije građe i čestih nelogičnosti u odlomku i rečenici i gdje je teško katkad pratiti smisao iskazanog, mogu se slijediti slični procesi raslojavanja narativnog (ili

ritmičkog) zbog nastojanja pseudodidaktičke i pseudointelektualne izvan-književne autorske intencije koja kroz okvir 'književnoga' kao izvantekstualne zadanosti po svaku cijenu želi zadržati povlaštenu ulogu u odnosu na zajednicu s kojom komunicira i prema kojoj se odnosi.

U romanu (biografskom tekstu) koji je sadržajno vrlo zanimljiv i opisuje život Mojmira Damjanovića, kao jednog ipak (ne)tipičnog australskog Hrvata, sam iskaz počinje se vrlo brzo gubiti u detalju i pseudointelektualizmu, a u odnosu na korpus matične književnosti, pokazuje se kao školski primjer (za)ostajanja izvan matice. To se događa zbog potpunog gubljenja kontrole autorske intencije i dopuštanja da građa i njezino iskazivanje preuzme potpuni primat nad pripovjednim potencijalima i njihovom organizacijom. Spektakularna ljeperječivost, ponavljanje 'velikih', a ne 'važnih' riječi,⁶² kao i samodopadnost kojom se poziva na Einsteinovu teoriju relativnosti ili 'realnost koja je liku najbliža' jer je 'po prirodi bio realan i stvaran', predstavljaju tipičan primjer neekonomičnosti i gubljenja kohezije iskazanog, što je, ponovno, pojava karakteristična i gotovo tipična upravo za poeziju iseljeničke (emigrantske) podskupine. Primjer 'porasta komplimentata s njihovom potražnjom' govori još rječitije nego prva dva o tipu problema koji se u ovakvom tipu književne proizvodnje javljaju na planu iskaza.

U tom smislu problem ovog romana nije u njegovoj nekvaliteti ili promašenosti već se radi o ne-odnošenju prema horizontu očekivanja matične književnosti kojoj i jezično i tematski naoko pripada. Odstupanje od korištenja pripovjedačkih taktika karakterističnih za ovu proznu vrstu toliko je da ovaj roman gotovo neuklopiv u sinkroni niz, ali i u dijakronijski presjek nekog ranijeg razdoblja hrvatske književnosti s kojim bi eventualno korespondirao. Paralelnost postojanja posljedica je drukčije dijakronije, ona koja je nastavila graditi na autoritetu fikcijskog kao nečeg nadređenog stvarnosti, a ne na fikcijskom kao mediju posredovanja.

---

⁶² Ponavljanja u ovom odlomku ima gotovo kao i u Kafkinom *Dvorcu* (pozivam se ovdje na Kunderinu interpretaciju iz *Iznevjerenih oporuka*), ali im je svrha različita: tamo se proizvodi humor i ironični odmak od ograničavajuće stvarnosti i njezine apsurdnosti, a ovdje se ponavljaju 'velike' riječi da bi polučile bolju sliku o onome tko ih izgovara. Na apsurd se ne ukazuje, kao kod Kafke, već se on proizvodi, emocionalno je odnijelo primat nad racionalnim, romantizam nad postmodernizmom, umjetna proizvodnja napetosti nad igrom.

U slučaju romana Branke Čubrilo, pripadnost matičnom korpusu već je na prvi pogled bliža nego u slučaju Bačić-Serdarević, prije svega s obzirom na mjesto izdanja knjige. U tom se romanu doduše javlja čitav niz makro-strukturalnih problema na razini oblikovanja fabule, ali to nije tema ovog rada koji nema namjeru postati kritičkim posredovanjem tekstova što nam ovdje služe kao primjeri o uklapanju ili neuklapanju u korpus. I najpovršnijom analizom vidljivo je da ovaj roman korespondira s matičnom književnošću znatno više nego s književnošću zemlje domaćina. Radnja romana smještena u Italiju, Sloveniju i djelomično Španjolsku, uz prisutnost Hrvatske i hrvatskih tema u pozadini. Površnost u prikazivanju likova i problemi s uokviravanjem fabule, nisu ti koji će taj roman odrediti kao pripadan ili nepripadan matičnom korpusu, tako da o njima neće ovdje biti riječi. Fantastični elementi koje je moguće iščitati iz ovog romana mogu, uz određenu nategnutost interpretativnog postupka, dovesti ovaj tekst u vezu s tekstovima Sanje Lovrenčić ili Vesne Bige, na primjer. Isto je tako moguće uspostaviti intertekstualne veze s književnošću prethodnog naraštaja (hrvatskih fantastičara), pogotovo vezano uz razinu promjene pripovjednih perspektiva u pojedinim poglavljima ove romaneskne strukture. U tom smislu postoje okvirne pretpostavke o uklapanju ovog romana u matični korpus, više nego je to moguće učiniti s romanom *Mojmir*, koji se oblikuje u drukčije organiziranom, iseljeničkim korpusom zadanom uvjetovanom motrištu.

Na sadržajnom planu međutim, pitanja fatalne ljubavi, fatalnog muškarca i ključne uloge 'sudbine' u tom procesu, potpuno odvajaju moguću usporedbu s Fabrijem i 'talijansko-hrvatsku povijesnu vezu' te njezinu usporedbu s novopovijesnim pripovjednim kompleksom hrvatske književnosti. Između Nedjeljka Fabrija, na primjer, i ovog (povijesnog) romana koji ostaje na površini i korespondira isključivo pseudoromantičnim pokušajem uslojavanja fabularnog, gotovo do razine koju bismo mogli proglasiti egzibicionističkom, malo je unutrašnjih veza. U tako ostvarenom i uokvirenom djelu i fantastično gubi onaj značaj i mjesto koji ima kod Lovrenčić ili Bige. Ali samo postojanje ovakve potencije u kojoj su otvorene mogućnosti spekuliranja i odnošenja prema suvremenim hrvatskim piscima, pokazuje da se radi o romanu koji je, neovisno o vrijednosnom sudu, svakako dio hrvatske književne matice, a ne njezina izvanjskog nestabilnog dijela, kao što je to bio slučaj s romanom *Mojmir*.

I na kraju evo i riječ-dvije o tome kako ovako definirani tipovi iseljeničkog i 'dobrovoljno' egzilnog romana korespondiraju prema korpusu zemlje domaćina, odnosno kakva je njihova veza s uokviravajućim korpusom, što je u

našem slučaju australski književni korpus. Oba su romana napisana na hrvatskom, tako da je jezična barijera prvi element koji sprječava njihovo izravno suodnošenje prema korpusu australske književnosti. Pitanje su-odnošenja ticat će se u ovom konkretnom slučaju uspostavljanja odnosa između suvremene australske autobiografske (fingirane) proze prema romanu Bačić-Serdarević, a zatim i preplitanja fantastičnog (i pseudoromantičnog) s nepovijesnošću u australskoj suvremenoj književnosti. Fantastičnost suvremene australske književnosti (Carey, Cortese, Falconer) odnosi se više prema svijetu reklame i iluzije koju je u potrošačkom društvu stvorio kasni kapitalizam, negoli prema tradiciji pseudo-romantike. I fantastično izgrađeno na tradiciji Poea ili Portera, odnosi se prema sustavu na način da djeluje odnosom ironičnih žarišta prema cjelovitosti sustava i uklapa se na svoje mjesto u njemu kroz korespondenciju prema prethodnim djelima i ostalim uokviravajućim elementima sustava kao cjeline.

U tom smislu se roman Branke Čubrilo teško može suodnositi prema korpusu australske književnosti, bilo da govorimo o sinkronijskoj situaciji ili o uklapanju u dijakronijski niz. Eventualna mogućnost suodnošenja postoji vezano uz trivijalnu romantičnu literaturu, ali na tom planu, ipak, Čubrilo ima više pretenzije. S druge strane već smo spomenuli da sam iskazni ustroj romansirane (auto)biografije kakav nam nudi Bačić-Serdarević korespondira s drukčijim tipom iskazne ustruktuiranosti, bilo od hrvatske matice, ili od australske književnosti, tako da praktički nema ni pravih osnova za usporedbu. Velika je šteta da roman Bačić-Serdarević nema dodirnih točaka s nekoliko odličnih fingiranih autobiografija koje su se pojavile u posljednjih desetak godina, a bave se uklapanjem u australski sustav ljudi iz druge sredine. Tu je prije svega izvrzni roman Richarda Flanagana: *The Sound of One Hand Clapping* (1997) koji opisuje povijest jedne slovenske obitelji na Tasmaniji od 1956. do naših dana, a svojim je stilom i zanimljivim pristupom pokrenuo čitav niz knjiga koje se na način pun promišljanja i korištenja modernim književnim postupcima bave etnicitetom i životom u 'drugoj' sredini. Romani kao *Moj mir* ili knjiga *Idemo kući* autora Drage Šaravanja (2003), teško da mogu izdržati komparativnu analizu. Istovremeno, ti su radovi fenomenološki izuzetno važni jer nam govore o tipu tradicije o kojoj književna znanost koja se bavi matičnim tijekom hrvatske književnosti zna malo. Isto tako, malo je radova o tim knjigama, odnosno onih koji su uspostavili izvanjske kriterije posredovanja, kako ne bismo došli u situaciju da se ti radovi mjere istim kriterijima kao oni koji se uklapaju u stabilni tijek književne povijesti.

U tom su smislu ova dva romana vrlo dobri primjeri dva tipa netipičnog izvanmatičnog modela hrvatske književnosti. U slučaju romana *Mojmir* Ivane Bačić-Serdarević radi se o tekstu koji predstavlja tipični primjerak iseljeničke književnosti sa svim svojim specifičnostima koje se u prvom redu odnose na sadržajne karakteristike, način korištenja jezika i stilski sklop neuklopiv bilo u koje uokviravajuće stabilno sinkronijsko korpusno okružje (hrvatsko ili australsko). U slučaju pak romana Branke Čubrilo pod naslovom *Male laži, velike laži*, radi se o tekstu koji predstavlja dobar primjer 'dobrovoljne' egzilne književnosti i nije uklopiv u niz korpusa koji fizički okružuje nastanak djela, odnosno u australsku književnost. Njegovo mjesto u korpusu matice hrvatskog korpusa nije prominentno, ali je svojim karakteristikama ovo djelo ipak uklopivo u domovinski književni tijek.

Tako se zaključiti da književna djela nastala u 'dobrovoljnom' egzilu imaju mogućnost izbora uspostavljanja komunikacijskih kanala između književnosti i jezika zemlje podrijetla i/ili književnosti 'zemlje domaćina'. U slučaju otvorenog izbora autorske instance, djela tih književnika mogu postati dijelovima relevantnog nacionalnog korpusa (australskog, američkog, novozelandskog, kanadskog), a njihovi autori mogu (ali ne moraju) ostati etničkim autorima. Na tragu ovakvog načina razmišljanja bilo je već prije riječi o mogućnostima ili nemogućnostima uklapanja Kunderina kasnijeg opusa u francusku književnost, ili o 'opstanku' u okviru etničke književnosti autora kao što su Vela ili Batistich. A upravo to pitanje takozvanih etničkih autora u ovom je tekstu ostalo potpuno otvoreno. Nisam se čak niti usudio spekulirati o eventualnoj definiciji koja bi razlučila, u konkretnom australskom slučaju, gdje je granica između 'australskih (ili novozelandskih) pisaca hrvatskog podrijetla' i 'etničkih (hrvatskih) pisaca' u okviru australske ili novozelandske književnosti, što se često, na primjer, određivalo kao modus stvaranja Amelije Batistich. Tješi činjenica da se radi o problemu koji nije vezan isključivo uz (nestabilnu) skupinu izvanmatične hrvatske književnosti, već se pojavljuje u mnogim drugim književnostima, od ruske i češke, pa sve do australske u slučaju već spomenute fizičke izdvojenosti Petera Careyja iz nje. Na temelju tolikih različitih iskustava uskoro možda ipak dode do određenog istraživačkog konsenzusa koji će zahvatiti zamjetni dio širine i složenosti ovog problema.

**The Corpus of Literature Outside the National Matrix:
Between Non-stability of the Model of Émigré
Literature and Ability of Inclusion
into the Corpus of the Literature in Exile**

The Corpus of Literature outside the National Matrix: Between non-stability of the model of émigré literature and ability of inclusion into the corpus of the literature in exile

In his article 'Croatian émigré literature (1945-1990)', Vinko Brešić defined the important difference between émigré and exile literature. This study is based on Brešić's thesis and ideas from the book written by Vinko Grubišić (1991) on literature in exile. I also take into consideration my articles written in 1995 and 1998 and corrections in some thesis, which are motivated by works of Brešić and Grubišić, and on the basis of those I am trying to establish the major patterns in defining the difference between non-stability of the model present in the corpus of émigré literature as the corpus of exclusion and exile literature in its dynamic relationship with the corpus of national matrix and the spatial surroundings. This work put an emphasize on displacement of both models and types of their inclusion and/or non-inclusion in the diachrony of the corpus of matrix (Croatian) and the system of spatial and temporal frames (which is in this situation Australian literary corpus).

In this study I am using two examples which both are a good illustration of some marginal phenomena in the model which is described above. Two novels in question are autobiographic work *Mojmir* (1999) written by Ivana Bačić Serdarević. This novel is an example of émigré work of literature. The other novel is entitled *Male laži, velike laži* (Little lies, Big lies) and is a non-historically motivated family chronicle, written by Branka Čubrilo. The author is, as it was shown here, a good example of the writer in voluntary exile and is closer to the inclusion into the corpus of matrix (Croatian) than in the émigré corpus, or, for that matter, in a corpus of Australian literature. Both authors live in Sydney, but the model of their inclusion/exclusion from two different corpuses is very different in its core. On the bases of the analytical process, this study follows few focuses of inclusion/exclusion and its relationship to the displaced envi-

ronment within which they must be interpreted. In the conclusion this work establishes a reference points of two above described models and the major elements of inclusion and/or exclusion of a particular type of 'suitability' to become a part of the corpus and (maybe) later on of the canon.

Literatura

Blažetin, Stjepan (1998): *Književnost Hrvata u Madarskoj od 1918. do danas*. Osijek: Matica hrvatska.

Brešić, Vinko (2001): 'Hrvatska emigrantska književnost (1945-1990)'. U: *Teme novije hrvatske književnosti*. Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske.

Craven, Peter: *The Oxford Guide to Contemporary World Literature - 'Australia'*. Urednik John Sturrock. Oxford and London: Oxford University Press.

Fiedler, Leslie (1969): 'Cross the Border - Cross the Gap'. *Playboy*. December 1969. Str. 195, 239, 252-254 i 256-258.

Grubišić, Vinko (1991): *Hrvatska književnost u egzilu*. München-Barcelona: Knjižnica Hrvatske revije.

Kundera, Milan (1998): *Iznevjerene oporuke*. Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske, II izdanje.

Lukač, Stjepan (2002): 'Uvod' u 'Madarski kulturoskop'. *Kolo* 3-2002. Str. 141-144.

Lyotard, (1984): *The Postmodern Condition: A Report on Knowledge*. Minneapolis: University of Minnesota Press.

Nola, Nina (2001): 'The Rolled R - Writing the Croatian Diaspora in New Zealand'. U: Žanić, Ivo ur.: *Hrvatska/Australija i Novi Zeland. Povijesne i kulturne veze*. Zagreb: *The Bridge*. A Journal of Croatian Literature.

Sablić-Tomić, Helena (2000): 'Ljepša polovica književnosti 1990-ih'. *Republika* 3-4, Str. 47-56.

SUVREMENI TRENUTAK KNJIŽEVNOSTI NA HRVATSKOM JEZIKU U AUSTRALIJI

1. Uvod ili: mogu li se prepoznati 'izgubljena' braća

Koliko je zapravo problematika hrvatskog iseljništva, u svim elementima njegova praktičnog ostvarivanja i djelovanja, poznata ili strana domovinskoj Hrvatskoj i njezinoj znanstvenoj i široj javnosti, pitanje je na koje nitko do sada nije odgovorio na način kojim bi se zadovoljili zahtjevi znanstveno verificiranih istina, odnosno oko kojeg bi bio postignut konsenzus među različitim istraživačima iz mnogobrojnih humanističkih disciplina. Takav konsenzus ne postoji ni u javnosti, bilo u samoj Hrvatskoj ili u iseljništvu. Umjesto toga postoji čitav niz nesporazuma i tumačenja zasnovanih na reprezentiranim podacima koji obično dolaze iz 'druge ruke'.

Može se bez pretjerivanja reći da se, bez obzira o kojem se obliku javnog iskazivanja kulturnih i civilizacijskih dometa radi, nalazimo u situaciji sličnoj onoj u kojoj su se našla dva u zrelim godinama prepoznata brata (dakle kao u farsama Brezovačkog, rekao bi netko s dovoljno zlobe u sebi), dvije sad već potpuno zrele osobe, obje svjesne svoga podrijetla, ali obje do određene mjere zadane svojom okolinom, čijim su sastavnim dijelom bili i u koju su uklapali svoja civilizacijska postignuća. Pri tome se ta dva odvojena sustava razvoja 'čovjeka okoline', 'čovjeka umjetnosti' i pogotovo 'čovjeka politike' nikada nisu potpuno ne-dodirivala, ali su svi njihovi doticaji, svaki paralelizam i međusobna prepoznavanja bili više uvjetovani odnosima pojedinaca i njihovim misaonim i drugim međusobnim utjecajima, negoli organiziranom suradnjom, to jest organiziranim poticajima bilo s koje strane. Nažalost, slična situacija vlada i danas.⁶³ Ovaj prikaz nema namjeru dublje ulaziti u odnose između hrvatskog kulturnog prostora u domovini i onog kakvog je izgradila australska hrvatska emigracija u smislu pokušaja sustavnog objašnjavanja problematike i analize kulturološki uvjetovane situacije. Nije mi namjera ni izučavati i prezentirati uzroke navedenih pojava, premda ne isključujem mogućnost da

⁶³ Prva verzija ovog rada pisana je 1993. godine u Melbourneu, a ovdje je on dopunjen novim spoznajama i literaturom, uz određenju korekciju nekih stavova i usklađivanje terminologije.

toj iznimno zanimljivoj tematici, s obzirom na njezinu važnost, ne posvetim nekoliko redaka u kojem od idućih radova. Radi se naime o tipu interdisciplinarnog diskursa zbog izučavanja kojeg se katkada treba zaputiti i izvan okvira vlastite struke i poslužiti se općim i, kako je to danas uobičajeno reći, interdisciplinarnim pristupom, a sve sa svrhom da bi se kasnije bolje moglo razumjeti pojedinačno, odnosno u ovom našem konkretnom slučaju ono što nazivamo 'književnim' i 'iseljeničkim'.

U ovom je dakle radu u žarištu mog interesa književnost i fenotipi fenomena koji je neposredno uokviruju, a ostala uvjetovana motrišta, koja toj književnosti do određene mjere također zadaju okvire, bit će promatrana samo u tom svjetlu uvjetovanja i tako zadanih izvanjskih okvira. Najprije moram reći kako se radi o književnosti čiji jezik, onaj kojim je pisana, ima zapravo u sredini koja ga okružuje status samo jednog od mnoštva jezika 'etničkih zajednica', koje organizirano djeluju u sklopu ukupnosti australskog društvenog uređenja i vrlo složena kulturnog prostora/sustava presjecišta. U takvom šarenom 'Babilonu' u kojem se često gubi uvid u cjelinu, čak i najupućeniji stručnjaci znaju vrlo malo ili ništa o književnosti napisanoj na 'drugim' jezicima i vrlo je teško intertekstualno djelovati i uspoređivati se s 'drugima'. Štoviše, niti pisci koji djeluju na jednom jeziku (hrvatskom, mandarinskom ili grčkom) ne komuniciraju dobro međusobno jer im nedostaju okviri uspostavljanja jedinstvenog konteksta i tip potpore koji nudi uokvirenost vlastitim kulturnim prostorom i njegovim presjecištima. Od izoliranosti se ovi pisci najčešće brane osnivanjem lokalnih književnih društava, postojanje kojih je više posljedica gornjih procesa nego što se radi o profiliranim udrugama sličnih pogleda na umjetnost ili uokviravajuću 'stvarnost'.

Tako je i u okviru hrvatske zajednice. Zbog izdvojenosti u 'drugoj' sredini nema potpuna uvida, niti postoji atmosfera grupe unutar koje se oblikuje vladajući književni (ili umjetnički) smjer, ili makar obrisi pravca koji se može razviti u 'označivu' stilsku ili kulturološku grupaciju. Jedini vezivni čimbenici su izvantekstualnog karaktera. U tom je kontekstu zanimljiv podatak da književni protagonisti hrvatske australske književnosti, barem oni o kojima će ovdje biti riječi, svoje vlastito djelovanje smatraju jednim od najvećih dometa Hrvata Australije općenito, premda za to nemaju verifikaciju šire sredine s obzirom na profil pripadne zajednice i kanale prijenosa informacije. No takav fenomen nije usamljen slučaj u zajednicama iz mediteranskog dijela Europe. Gotovo u svima od njih, općenito govoreći, postotak osoba prve generacije doseljenika koje imaju formalne kvalifikacije iznad onih zanatskih, rijetko

prelazi deset do petnaest posto ukupna broja tog tipa doseljenika. Još je zanimljivije to da gotovo ni u jednoj zajednici iz južne i jugoistočne Europe taj broj srednje i visokoškolski obrazovanih ne prelazi dvadeset posto ukupnog broja doseljenika prvog i drugog naraštaja zajedno. To znači da je u vrijeme kad se jezgra ovog stvaralaštva oblikovala u prvi prepoznatljivi obris korpusa i kad je izvanmatični model književna stvaranja započinjao graditi vlastiti zaokruženi sustav, čak je i biti pismen predstavljalo određeni tip elitizma. Ova činjenica posebno je došla do izražaja kad se je dio zajednice koji se smatrao egzilnim počeo krajem 1980-ih interaktivnije odnositi prema skupini doseljenika koji pripadaju emigracijskom modelu doseljavanja ('pasošarima'), a onda, par godina nakon toga, i prema državi u stvaranju.

U konkretnom slučaju fenomena koji ovdje promatramo kao izvandomovinski tijek isprekidanog modela 'nekontroliranog' (u smislu uvida) odvojka hrvatske književnosti, radi se o radovima i izvantekstualnom djelovanju određenih književnika koji su početkom devedesetih godina sad već prošlog stoljeća pokušavali promijeniti odnos književnost/hrvatska zajednica Australije i u njegovu okviru uspostaviti vlastiti (uglavnom moralni) autoritet nad totalitetom hrvatske zajednice koja je upravo tada bila u oblikovanju, s obzirom na dotadašnju strogu podvojenost. U zajednici koja se je počela stapati iz njezina dva do tada potpuno suprotstavljena modela pisci su se prvi 'prepoznali', uspostavivši upravo sebe kao neupitnu vrijednost i parametre za određivanje daljnjeg suodnošenja. Tim uspostavljanjem 'filtera' između stvarnosti i fikcije, dovodenjem sebe na mjesto autoriteta i 'stabilnog čimbenika' posredovanja između različitih dijelova zajednice (ali i novonastale države i 'dijasporē') položaj pisaca su zapravo učinili u osnovi neprirodnim za bit književnog stvaranja i shvaćanja književnosti kao propitivanja bilo kakvog tipa stabilnosti i autoriteta. Bio je to u svojoj biti put od onog originalno književnosti pripisivanog opisivanja stanja stvari (primjerenog situaciji u matičnoj književnosti zemlje/zemalja podrijetla), gdje je književnost jedan od bitnih preduvjeta za opstanak hrvatskog jezika i baštine u tada još vrlo složenim uvjetima njegova statusa i ugroženosti u 'drugoj' sredini (te izdvojenosti iz 'prve sredine'), prema izvantekstualnoj poziciji u kojoj su ti književni stvaraoci sebe pokušali nametnuti kao nadjezični autoritet, odnosno savjest hrvatske javnosti Australije, a često i više od toga. Bilo da se izvanknjiževno djelovanje pokušalo iskoristiti za stjecanje pozicija u šahu političkih raspoređivanja snaga u sydneyjskoj zajednici ranih devedesetih kad je hrvatska oskudijevala ljudima s iskustvom 'demokratskog sustava', ili da je u pitanju bila samo igra koja je ludizam pretvorila u životnu praksu, neki od književnika, koji su aktivno na

ovom polju djelovali razmjerno kratko, uspjeli su vještim manipulacijama sebi stvoriti prostor izvanknjiževnog djelovanja i stjecanja pozicija autoriteta.

Činjeno je to uglavnom putem objavljivanja članaka i komentara u novinama gdje su nastupali s neupitnim tonom autoritativnosti (kao književnici) i posredovali stvarnost koja je i njima samima bila posredovana. Rjede su u pitanju bila pragmatična stjecanja 'položaja' u hrvatskim strankama tada osnivanim u Australiji, upravo u vremenâ kad su se one oblikovale, skupljale prvi novac u razne – onda Hrvatskoj i te kako potrebne – nacionalne fondove i uspostavljale vezu s prvim hrvatskim diplomatima u Australiji i njihovim tek imenovanim šefovima u novoosnovanoj državi.⁶⁴ No sve to nije niti bilo tako čudno: slične su se stvari događale i u Hrvatskoj, tada na samom početku zaživljavanja hrvatskih institucija, a ti su problemi i sustavno trošenje modela gradbe na principu pokušaja i pogrešaka više-manje i ovdje i tamo zaboravljeni. Uostalom, možda se naša izgubljena braća upravo zato ne mogu prepoznati: zbog zaborava. Koji je posljedica sjećanja na trenutak koji se ne može obnoviti. Ali to je već književna tema, 'krokodilska', kako bi rekao Marinković. Ili samo obnoviteljska na temelju faktografskog kojeg je malo i koje jedino teorijski može obnoviti situaciju jer se sjećanje, kako veli Kundera, zapravo praktično ne može obnoviti, već samo predstavlja jedan od mogućih oblika zaborava. Bilo kako bilo, takva je veza domovine i (onda još) dijaspore bila jedan od prvih oblika uspostavljanja suradnje. Možda otuda ona bilješka s prve stranice o tome da situacija ni do danas nije još uvijek puno bolja. Tako na primjer ne samo da u Hrvatskoj nema niti jedne katedre za iseljeničku književnost, već se time osim V. Brešića zapravo u domovini nitko sustavno niti ne bavi.

2. Pseudoromantici i pragmatični

U procesu opisivanja potrebno je razlučiti one pseudoromantične književnike koji su u uz gore opisanu misiju i njome uspostavljen tip moralnog autoriteta doista vjerovali, od onih koji su se njome (nimalo ludički) okoristili. Ali to je

---

⁶⁴ Radilo se o jednokratnom pokušaju svjesne manipulacije koji je trajao onoliko koliko su mu to izvantekstualni konotatori dopuštali. Već dvije ili tri godine poslije objavljivanja originalne verzije ovog članka situacija se izmijenila i književnost je (ponovno) postala 'samo' jedna od 'označiteljskih' praksi hrvatske australske zajednice sa svom složenošću problema u odnosu na dva tipa izdvojenosti unutar kojih se oblikovala.

već problem koji s fenomenološkog polja i na njemu zasnovanog uvida prelazi na područje memoarskog i zato je možda bolje ostaviti ga za raspravu (ili samo prezentaciju) u tom, drukčijem tipu diskursa. Prije sama posvećivanja ovako grubo naznačenoj temi, evo i kratkog uvoda u uvjetovanu situaciju u kojoj se opisani izvantekstualni fenomen, koji samo izvana određuje okvire književna stvaranja, u praksi pojavio.

Stariji naraštaji onih koji su se bavili hrvatskim jezikom i književnošću u Australiji i Novom Zelandu polučili su krajem sedamdesetih godina iznimne uspjehe na području priznavanja hrvatskog jezika kao samostalnog entiteta, posebice u Novom Južnom Walesu i Victoriji. Bez obzira na svoje ograničeno obrazovanje, oni su osigurali priznavanje hrvatskog jezika kao samostalnog, što je učinjeno uglavnom političkim pritiskom, više negoli lingvističkom argumentacijom. Tako se hrvatski jezik još od 1980. godine predaje u srednjim školama širom Australije kao dopunski predmet, a od 1983. godine u Sydneyju djeluje studij hrvatskog jezika, kulture i književnosti na Sveučilištu Macquarie, jednom od najvećih i najcjjenjenijih u Novom Južnom Walesu. Radi se o studiju koji je proširen i u Melbourne, Perth, Brisbane i druge veće australske gradove u kojima studenti studiraju dopisno (external studies).⁶⁵ Iz navedenog se vidi da u Australiji, barem na formalnoj razini, hrvatski jezik opstoji kao samostalan entitet. Važno je međutim napomenuti činjenicu da je u praksi u Hrvatskoj, unatoč problemima oko službena imena vlastitog jezika, što je bila situacija koja je često dovođena do apsurdna, sam status jezika u praktičnoj uporabi bio manje ugrožen nego u Australiji. Tu je jezik bio priznat, ali je u okruženju druge sredine svejedno njegova upotreba smanjivana zbog neprenošenja na drugu generaciju ('language shift'). Osim toga postoji stalna napetost u pitanjima izbora ispitanika koji su ispitivani. Tako još u popisima stanovništva 1991. i 1996. imamo situaciju izvanjski uvjetovana izbora jezika između hrvatskog, neidentificiranog jugoslavenskog (Yugoslav NDI) i srpsko-hrvatskog. Ta mogućnost biranja i svrstavanja u zajednici izaziva stalnu napetost, a do određene mjere osjećaj ugroženosti i prava na razlikovanje, pogotovo kod dijela zajednice koja je isposlovala priznavanje jezika.

Vezano uz ovaj kompleks problemâ, mogu se pratiti nastojanja hrvatske zajednice u Melbourneu i Sydneyju za očuvanjem jezika, ali i vrlo specifične i

---

⁶⁵ Od 2001. godine neki od predmeta iz ponude sveučilišta su 'on-line' tako da se praktički na Macquarieu može studirati preko bilo kojeg australskog sveučilišta i to preko interneta; naknadna bilješka.

postojane privrženosti zemlji podrijetla kod drugog naraštaja Hrvata, gdje dolazi do prijelaza nostalgije ('čežnje za domom') upravo onako kako ga opisuje Boim govoreći o ruskim disidentima (2003) i gdje ta čežnja i uz nju vezana privrženost prelazi na naraštaj koji taj 'dom' zapravo nije ni vidio, a sjeća ga se samo iz priča prethodne generacije. Istovremeno pak književnost i iskazni sklopovi tiskani kao književnost (prosuditi nam tek valja činjenično stanje) uglavnom ostaju iskazivani u okviru prvog naraštaja i namijenjeni su isključivo njima, tako da pismena predaja 'nostalgije' idućoj generaciji nije ostvarena. Radi se o generaciji koja se sociološki može označiti kao 'naraštaj neostvarenih očekivanja' i koja je zapravo 'izgubljena' u prostoru i vremenu kako bi 'njihovoj djeci bilo bolje'.

Kroz svoje organizirano djelovanje ta generacija javnih djelatnika neprekidno traži lijek svojim (opravdanim) frustracijama vezanim uz izdvojenost iz 'prve' i neuklapanje u 'drugu' sredinu, a odgovor na neka od svojih pitanja počela je davno još pronalaziti u organizaciji vlastita sustava vrijednosti koji je često izdvojen i 'ne-odnosi' se prema relevantnim sustavima prema kojima bi jezično i kulturološki neprekidno trebao referirati. Zato mislim da ostvarivanje 'imaginarnе Hrvatske' nije jedinstvena pojava, niti ju je jednostavno objasniti, a ispisivanje 'regresivne književnosti' zapravo nije bez ostataka tumačljivo na način na koji to čini S. P. Novak, dajući nekoliko natuknica o Grubišićevoj knjizi koja se bavi tim problemima.⁶⁶

---

⁶⁶ I ovih nekoliko rečenica je umetnuto u originalni tekst iz 1993. Pojam 'imaginarna Hrvatska' jednostavno se 'pojvio' u kolumnama koje sam pisao o australskim Hrvatima u *Hrvatskom vjesniku* između 2001. i 2003. godine. Moja začudnost nad nekim postavkama iznesenim u eseju Svetlane Boim u *Kolu* (2003) bila je tim intenzivnija: način na koji je ona, opisujući 'povijest nostalgije' došla do uokviravanja fenomena 'imaginarna domovina' dao je novi pogled mojoj ideji za koju sam dugo vremena mislio da je originalna. Što se pak tiče bilješke o Novaku (2003) i Grubišiću (1990), mislim da je prvi u pravu kad književnost koju Grubišić opisuje kao egzilnu (str. 19-20) smatra 'regresivnom' premda tu svoju tvrdnju potpuno izvankontekstualizira. Niječući Grubišićevu tezu da se radi o istom emocionalnom ishodištu pisaca emigranata i onih koji su živjeli u emigraciji (Ivšić, Maruna, Radica, Ciliga i Banac), a za koje je 'razvidno da su bili sve drugo samo ne emigranti' (2003:565), Novak zapravo pokušava reći da jedino uklapanje u matični tijek predstavlja mogućnost 'progresivnog' djelovanja. Prema njemu, Grubišićeva je nomenklatura politička, a ne estetska. Na to je na suptilniji način ukazivao i Brešić (2001), premda on uvida da je ovaj rad zapravo jedini koji sustavno opisuje taj aspekt 'imaginarnе Hrvatske' i u njega unosi sistematizaciju. U tom smislu valja ovdje spomenuti da i u takvom 'regresivnom' kontekstu, Grubišić navodi kako je jedini australski pisac spomena vrijedan Karlo Kiseli (1990:240).

To ostvarivanje imaginarnog prostora (i vremena) reflektiralo se u tipovima iskaza ili organiziranog ponašanja koji često nisu bili primjereni njihovim iskaznim (ili vezano uz organizirano ponašanje organizacijskim) mogućnostima i sposobnostima. Premda nesvjesno, to se kompenziralo na specifičan način, odnosno kao glasnost kojom se taj tip iskaza (ponašanja) često izricao, ali i okruživao. U toj je djelatnosti književnost uspostavila izravni mimetički odnos sa zajednicom u cjelini. Oblik ponašanja koji je često samoistican kao kompetencija i umjetno zaokruživanje vlastita izdvojena sustava, a što se često u analizama pokazalo fiktivnim i neotpornim na detaljnije analize vezane uz mogućnosti zatvaranja i opisivanja takvog sustava, prenesen je na područje književnosti. Na tom su području neki od književnika koji su bili eksponirani u javnom životu zajednice preuzeli na sebe dio te i tako zamišljene kompetencije, koju je, po njihovu mišljenju, netko morao imati kako bi se (na brzinu) stvorila (imaginarna) intelektualna elita, a uz nju i platforma za izricanje (opet imaginarnog) moralnog suda.

Važno je međutim razlučiti ovo: pseudoromantici su na sebe preuzimali ovu ulogu ozbiljno, pa su pisali knjige, članke i kolumne, govorili na proslavama, čitali iz leksikona i stvarali svoj 'imidž' posrednika kao misiju. Pragmatici su međutim svoj 'javni imidž' koristili za profesionalizaciju svoga statusa. Tako su mnogi inženjeri i konobari završili kao diplomati i političari ('kadar iz emigracije'), a do toga su došli balansirajući po skliskom području interpretacije vlastita književna i javnog djelovanja kao (samonametnute) vrijednosti. U sredini gdje je pisana riječ sama po sebi ranih devedesetih uzimana kao neupitna vrijednost, pogotovo ako je bila zasićena pridjevom 'hrvatski', to nije bilo naročito teško polučiti.

Sociološki pak uvjetovani zahvat u tkivo pseudoromantičnog shvaćanja opisane problematike podsjeća zapravo na zamisao naslijeđenu iz nekih prošlih vremena (iz australske perspektive gledano i prostora), da se dometi nekog kulturološkog fenomena i njegove rasprostranjenosti na određenom prostoru, i u određenom povijesno obilježenom razdoblju, promatraju na osnovi brojčanih pokazatelja. Takav je metodološki pristup ostao živ i danas, sredinom devedesetih, i to gotovo na cjelokupnom prostoru australskih okupljališta u okviru ovdašnje hrvatske zajednice, što se posebice odnosi na područje 'kulture nadgradnje'. Iz tog bi gledišta promatrano bilo posve opravdano kazati da je broj književnika koji žive u Australiji, a pišu hrvatskim jezikom, dosta velik. Takva tvrdnja opravdana je i s obzirom na brojnost Hrvata na ovim prostorima, ali i na udaljenost i dugogodišnju svekoliku izoliranost u odnosu

prema domovini s kojom je plodne i dvosmjerne veze bilo sve donedavno gotovo nemoguće ostvarivati, s obzirom na političku situaciju i problematiku emigracije kojoj je svaki direktni i otvoreni kontakt bio onemogućen. To se, naravno, odnosi na onaj dio zajednice koji je ideološki bio desno usmjeren i nije imao veza s ondašnjom Jugoslavijom, a o čemu piše u prvom poglavlju. A što se pak 'regresivnosti' čitava ovog sustav tiče, on se nadaje više u procesu individualnih interpretacija, nego u opisu samog djelovanja sustava koji svojom 'drugošću' daje određene elemente originalnog i ukazuje na jedinstveni položaj fenomena o kojem je ovdje riječ.

3. Organizirano djelovanje književnih društava: 'nepravilnost' sustava

Ako još trenutak ostanemo na sociološkim čimbenicima uvjetovanoj razini problematike i uživimo se u svu tragiku i količinu frustracije koju je ova izoliranost iz dvije uokviravajuće sredine donijela, mislim da nije moguće ne začuditi se do koje je mjere pisana riječ na hrvatskom jeziku ostala prisutna u krugu hrvatskih iseljenika sve ove godine, pogotovo u organiziranom obliku, odnosno u okviru raznih društava i udruženja, književnih i dramskih. S tim u vezi ovdje smatram potrebnim iznijeti podatak o dva središnja okupljališta književnika i književnica hrvatskog podrijetla koji, kako to sami kažu, 'žive i rade na ovim prostorima'. Radi se o 'Hrvatsko-australskom literarnom i umjetničkom društvu Sydney, Australia' i o 'Kulturno umjetničkom društvu August Šenoa - literarna sekcija' iz Melbournea. Broj osoba koje okupljaju ta društva je priličan, a u njima i oko njih na priredbama i u organiziranom djelovanju sudjeluje oko pedesetak ljudi.⁶⁷ Uz njih postoji Dramsko i književno društvo Mile Budaka u Sydneyju, te Hrvatsko australsko dramsko društvo Sydney i Hrvatsko narodno kazalište u Melbourneu.

---

⁶⁷ Ta su dva društva bila vrlo aktivna ranih devedesetih, ali je do danas jedino aktivnije ostalo Društvo u Sydneyju koje je izdalo do dvadeset knjiga i najveći je izdavač suvremene književnosti na hrvatskom jeziku u Australiji. Pučka knjižnica Centra hrvatskih studija na Sveučilištu Macquarie također je objavila nekoliko knjiga australskih hrvatskih pisaca (Ivana Bačić-Serdarević, Duška Crnić-Selenić, Bartol Selenić itd.), a urednik edicije je Luka Budak. Na Novom Zelandu samostalno djeluje grupa okupljena oko Franka Pervana.

Navodim ovdje još nekoliko zabilježaka koje danas-sutra mogu poslužiti u pisanju povijesti književnog stvaranja na hrvatskom jeziku na ovim prostorima, povijesti koja će, vjerujem, uskoro (ili barem 'jednog dana') biti napisana i koja će, a to se iskreno nadam, uzimati u obzir sve one književne činjenice koje još ne znamo jer nigdje nisu usustavljene, zatim one o kojima ovdje nemamo priliku govoriti, i one koje su ovom tekstu samo usput spomenute. Ove zabilješke, rekao sam to već, odnosit će se samo na one književne činjenice, odnosno pisce čiji su radovi prikupljeni u dva zbornika Društva iz Sydneyja, objavljena 1992. i 1994. godine jer se u njima radi o gotovo svim piscima koji se trenutno aktivno bave književnošću.⁶⁸

Uz ta dva zbornika u izdanju Croatian-Australian Literature and Arts Association (na hrvatskom skraćeno glasi: HALUD), služit ćemo se i radovima koji su 1991., 1992. i 1993. objavljeni u *Hrvatskom vjesniku* (Croatian Herald) u sklopu natječaja Društva Augusta Šenoae iz Melbournea, kako bi slika fenomena o kojem je ovdje riječ bila što potpunija.⁶⁹ Te će nam književne stranice služiti kao vodič za postupno širenje uvida u korpus australske hrvatske književnosti, a ovdje je riječ prije svega o poeziji, uz svega nekoliko poznatih prozih uradaka napisanih u razdoblju osamdesetih i devedesetih. Važniji od književnog roda, ovdje su uokviravajući čimbenici koji utječu na mogućnost promatranja ovih djela kao jedinstvenog sustava, a onda i na njegov opis (kvantitativni, a kasnije i kvalitativni).

---

⁶⁸ Zato nećemo govoriti o prije objavljenim romanima Karla Kiselog (o njemu v. Grubišić, 1990) koji je aktivan samo utoliko što Hrvatsko dramsko društvo Sydney izvodi njegovu dramu *Vraške sanjarije* (2002), o romanima na engleskom Tonyja Sučića (*Taxi Driver*) i Floride Vele (*Croatia Mine*), ranijim zbirkama M. Majić, Drage Šaravanja, Ante Glavora, Luke Laosa i drugih pisaca koji su objavljivali, ovisno o vlastitom afinitetu, u raznim tjednicima, od 'južnoslavenski' programski usmjerenog *Novog doba*, do 'desne' *Spremnosti* i nešto umjerenijeg (što se 'desnosti' tiče) *Hrvatskog vjesnika*. Nećemo se detaljnije pozabaviti ni knjigama objavljenim poslije 1995, uključujući tu i Šaravanjin ep od nekih tristotinjak stranica, njegov povratnički roman *Idemo kući* (o kojem su iscrpnije govorili Ante Stamać i Joja Ricov) i dva romana nazvana *Moj mir*, jedan Ivane Bačić-Serdarević i drugi Ine Vukić, koji su dijelom (memoarsko-biografskog) sadržaja gotovo identični, što bi mogla biti tema čitave knjige, a ne jednog ovakvog članka.

⁶⁹ Kao još jednu, dopunsku bilješku napisanu prilikom priređivanja ove knjige gotovo jedno desetljeće kasnije (2004), navodim i natječaj *Nove Hrvatske* gdje se te godine pojavljuje određeni broj pjesama. Kasnije su u organizaciji g. Franje Harmata, a pod vodstvom g. Luke Budaka kao predsjedavajućeg Odbora za dodjelu nagrada, dodijeljene nagrade 'Matija Gubec' za najbolju pjesmu prijavljenu na taj natječaj. Prvu nagradu odnosi sydneyjski pjesnik i likovnjak Pero Milostić.

Glavni problemi koji se nalaze pred skupljačima i klasifikatorima ovih radova već su opisani drugdje, a odnose se na česte pojave neunošenja u kataloge i pojavu mnogih privatnih i brojem malenih izdanja, te izdanja u malim nakladama pojedinih društava kratka daha. Isto tako, nije usustavljena ni građa koja se pojavljivala po raznim lokalnim časopisima u Australiji, od kojih su mnogi isto tako bili toliko kratka daha da ih je teško ili nemoguće pronaći u pojedinim nacionalnim knjižnicama, a sve su rjeđi i u privatnim zbirka starih emigranata.

Hrvatski vjesnik je u to vrijeme (1992. i 1993.) pod vodstvom urednika Tomislava Starčevića posvećivao u svakom tjednom broju čitavu stranicu nagradnom natječaju za najbolju pjesmu i priču na hrvatskom, kao i za najbolju priču na engleskom jeziku, s tim da autor mora biti hrvatskog podrijetla. Istovremeno s pojavom zbornika i u Sydneyju se bilježi vrlo živahna pojedinačna aktivnost australskih hrvatskih autora. Veći broj pisaca okupljenih oko projekata dva *Zbornika*, objavljuje autorske knjige. One većinom izlaze u privatnim nakladama, odnosno tiskane su o vlastitom trošku, ali publicirane pod okriljem društva, to jest kao njegova izdanja. Od tih knjiga u ovoj ćemo analizi posegnuti za knjigom proznih tekstova autora Veselka Grubišića i knjigom stihova Anne Kumarich (Ana Kumarić), ne zbog toga da se pruži vrijednosni sud, već da se čitateljima omogući konkretni uvid u modalitete ovog stvaranja i pruže određeni orijentiri za daljnja istraživanja. Prema mojem mišljenju ove su dvije knjige vrlo karakteristične kao prototipovi pragmatičnog i pseudoromantičnog iskaznog sklopa i 'imaginarnih Hrvatski' na taj način izgrađenih izvan konkretnog prostora i uokviravanja vremenom književna intertekstualnog (ne)utjecaja u odnosu na matičnu književnost.

Kao što je u uvodu već bilo rečeno, radi se zapravo o neobrađenim podacima, građu koju tek valja usustaviti. U okviru sociologije književnosti i sociolingvistike svakako možemo reći da je riječ o zanimljivom sklopu podataka, posebice kad govorimo o brojnosti pisaca opisanih (i opisivanih) unutar ovog fenomena, s jedne strane, a onda opet o pravopisnim i inim izvantekstualnim dometima s druge. Za sve one koji proučavaju povijest hrvatskog iseljavanja i fenomene koji ga okružuju ova je pojava neizmjerljivo zanimljiva, prije svega za one koji vole preuveličavati brojke i koji, premda nisu profesionalni statističari, uvijek vole da 'nas više ima'. Ti proučavatelji rado barataju milijunskim brojkama kad opisuju hrvatsko iseljništvo (u nekim izvorima piše da u Australiji ima i do pola milijuna Hrvata), a ovdje mogu na temelju predočene građe taj podatak potkrepljivati i govoriti o dvoznamenkastim brojevima hrvatskih književnika

na 'najudaljenijem kontinentu'. Publicistički pak promatrano, mogući su i ovjerljivi napisi kakvi su se pojavljivali početkom i sredinom devedesetih, a koji su govorili o uočavanju 'vrlo žive aktivnosti hrvatskih pisaca u Australiji'. Takvi su se napisi pojavljivali u raznim kulturološki uokvirenim izvješćima (i onima manje takvim, ali ipak plasiranim u takvom ruhu) koja su se bavila i još uvijek se bave 'proučavanjem različitih aspekata života naše, inače vrlo brojne i naizgled dobro organizirane zajednice'.⁷⁰ Sve ovo, isto tako, predstavlja podatke koji će nekim 'uređivačima' grade pružiti putokaze o onome što se zbivalo u životu jednog dijela hrvatske književnosti, u onom dijelu njezine ukupne pojavnosti koji nije 'izravno uklopljen u korpus' i koji je napravljen u 'imaginarnom prostoru' između ovdje i tamo. Ne tvrdim time da je taj dio književna stvaranja bitan za tijek i razvoj hrvatskog književnog iskaza, ali pitanje koje ostaje jest ovo: hoće li usustavljanjem ovog korpusa u ukupni korpus hrvatska književnost bilo na koji način biti drukčije determinirana u svojoj dinamici? Ili će njezin 'necjeloviti korpus' i 'poremećeni tijek' (Brešić, 2001:179) i nakon toga ostati takvim? I hoće li tome biti tako zbog nemogućnosti uklapanja ili njegove (potencijalne) otvorenosti novim utjecajima i još neusustavljenim djelima do kojih (ipak) nije bilo moguće doći?

Bilo kako se prema njoj postavili, ta će se grada ipak na određeni način odnositi prema ukupnosti domovinskog (pravilnog; odnosno 'neskokovitog') tijeka suvremene hrvatske književnosti, bez obzira na koji će se način ove tvorevine pokušati svojom unutartekstualnom organizacijom oduprijeti tvrdokornom oku književnog kritičara, ili pak visokim zahtjevima zadanim u mogućim pojedinačnim pokušajima usustavljanja u vrijednosni dijakronijski niz hrvatske književne povijesti. Ta književnost naime mora pronaći svoje mjesto i u okviru još prilično nepregledne i nesredene književne sinkronije i njezinih prevladavajućih usmjerenja koje su se pojavile i dominiraju kanonom u posljednjih dvadesetak godina.

---

⁷⁰ U originalnom članku ovo je samo naviješteno, a do 2003. i ovjereno većim brojem reportaža i članaka.

4. Preduvjeti neuklapanja: (ne)prepoznavanje književno-recepcijskih obrazaca

Nepregledno je polje ukupnosti književnog stvaranja i nemogućnost potpunog uvoda u nj već odavno je postala frustracijom suvremene književne znanosti, ali i pojedinačnih književnih sladokusaca. Količina napisanog prelazi sve fizičke mogućnosti onih koji se napisanim trebaju baviti profesionalno i na taj se način počinje gubiti mogućnost potpunog uvida u ukupnost književnog korpusa. Pojava je to koju bilježimo i na makrorazini, u sklopu fenomena koji se (radno) naziva 'svjetskom književnošću', ali i na daleko užem području pojedinačnih nacionalnih književnih sustava pa i njihovih pojedinih odvojaka u naroda koji imaju distinktivno razvijene domovinske i egzilne sustave (od ruskog i češkog, do kineskog i indijskog) i čiji je tijek nepravilan i skokovit (usp. Brešić, isto).⁷¹ Slična je situacija i u samoj stručnoj književno-teorijskoj i književno-povijesnoj literaturi, onoj koja se samim književnim fenomenom zapravo treba baviti.

U postmodernom dobu, navodi Lyotard, a ovdje je preneseno prema Milanjinoj interpretaciji u *Republici* (1993), legitimizacija više nije globalna nego lokalna: ispituju se kriteriji skupljanja znanja ili oportunistički određenog znanja na jednom određenom mjestu.⁷² Iznoseći ovo svoje razmišljanje, Lyotard je, upravo kao i francuski poststrukturalisti s čijim postavkama on do određene mjere i korespondira, imao u vidu globalne sustave znanjâ koja su dominirala određenim povijesnim epohama i prema kojima su se odnosile pojedinačne humanističke znanstvene discipline i prilagođavale im svoju unutarnju ustruktuiranost, kao i odnos prema umjetnosti. Iza ovakvog tipa legitimiranja slijedi razdoblje prilagodbe (aproprijacije) kriterija razlikovnosti stvoreno na razgradnji tih globalnih sustava. Ono što su poststrukturalisti razgradili na razini trganja za 'onim što je iza', postmoderno doba razgradilo je uslojavanjem legitimizacije i njezinom koncentracijom na izdvojenu grupu (zajednicu) koja se identificira na temelju međusobne sličnosti i razlikovanja u odnosu na druge.

---

⁷¹ Radi se o članku o egzilnoj i iseljeničkoj književnosti V. Brešića u knjizi: *Teme novije hrvatske književnosti*, Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske. Ovu bibliografsku jedinicu navodim ovdje, jer je gornja rečenica dodana naknadno, zbog terminološkog usustavljanja, a u originalnom članku je nije bilo.

⁷² Usp. Cvjetko Milanja: 'Lyotardov doprinos postmodernizmu' u časopisu *Republika*, 9-10/1991.

Upravo tu se nailazi na paradoks nad kojim nam se valja zamisliti. Naime, u povijesno i vremenski obilježenom prostoru disperzije hrvatskog iseljeničtva u kojem je postmodernizam sa svojim sustavom raslojavanja i odnosa prema *drugom* postao identifikacijski čimbenik i takozvane visoke umjetnosti, a ne samo trivijalnih i masmedijskih ostvarenja u njihovoj ukupnoj ustruktuiranosti i odnosu prema širim svjetskim gibanjima, hrvatska književna riječ u 'drugom' okruženju, odnosno ona koja živi kao element koegzistencije unutar tako usustavljene hijerarhije razlikovnog, izgubila je dva osnovna doticaja. Postoji doduše i mogućnost da ih nije nikad ni imala, ali to će pokazati tek jedno šire i sveobuhvatnije istraživanje. Prije svega pod ovdje rečenim mislim na doticaj s književnom i povijesnom stvarnošću koja je okružuje i koja bi na njezin iskaz trebala imati odgovarajući utjecaj. Bilo da se radi o uspostavljanju komunikacije s tradicijom književnosti u čijem okruženju živi ili o unutar-književnom, intertekstualnom dijalogu koji bi potencijalna recepcija te književnosti iz uokvirujućih elemenata mogla iščitati, ona ni na koji način prema njoj ne upućuje svoju zapitanost niti se odnosi prema njezinu korpusu. Zatim, kao drugo, smatram bitnim makar i negativni doticaj s književnom i povijesnom tradicijom jezika na kojemu ta književnost nastaje i koji se njome oblikuje u autohtoni književni iskaz. Tradicija tog jezika i njegova sinkrona situacija u proizvedenim književnim ostvarenjima nisu predmet interesa korpusa o kojem je ovdje riječ. Imajući ovo dvoje u vidu, može se zaključiti da se australska hrvatska književnost, s obzirom na svoj generički ustroj i razvojne postupke, teško može uklopiti bilo u australski, ili hrvatski književni niz. Prateći povijest onog što je o ovom problemu napisano, možemo reći da se ova hipoteza uklapa u opis sustava kao isprekidanog i skokovitog (Brešić, isto), odnosno izdvojenog i izoliranog (Grubišić, isto).

No ovo je samo jedan dio ukupnosti problema koji nam se nameću u opisu ovog isprekidanog i izoliranog sustava. Osim njega imamo i drugi, o kojem je još manje pisano i razmišljano. Naime, na prostorima na kojima ta književnost živi, ako situaciju pokušamo promotriti iz perspektive njezine potencijalne recepcije⁷³, možemo slobodno reći da bi eventualna analiza receptivnih

---

⁷³ O tome je najbolje vidjeti zbornik *Reader-Response Criticism*, u kojem nalazimo tri članka koja nam mogu poslužiti kao metodološko polazište, u jednom širem pogledu, na problematiku recepcije. Zbornik je uredila Jane P. Tompkins, izdanje je the John Hopkins University Press, Baltimore i London, godina 1980., a članci o kojima je ovdje riječ su sljedeći: Wolfgang Iser: 'The Reading Process: A Phenomenological Approach', Stanley E. Fish: 'Literature in the Reader: Affective Stylistic' i Jonathan Culler: 'Literary Competence'.

potencijala – odnosno sastava čitatelja – dala rezultate koji se ne bi umnogome razlikovali od onih kakve, recimo, daje još u prošlom stoljeću Rački u svome, doduše metodološki nedovoljno zaokruženom članku 'Naša književnost' iz 1867. godine, objavljenom u *Novom pozoru*. U tom davno već zaboravljenom članku pruža se presjek ondašnje malobrojne hrvatske književne publike, odnosno njezinih potencijalnih recepijenata, s posebnim naglaskom na didaktičnost autora.

Otkud ovaj skok prema sredini prošlog stoljeća? Pa upravo stoga što se ovdje u Australiji danas može lako iz tekstova iščitati odgojiteljska opsesija onih koji pišu. U ovoj prekomorskoj hrvatskoj stvarnosti i dijakronijskom odmaku od gotovo stoljeća i pol, gotovo kao u Hrvatskoj u vrijeme Šenoae, vidljiva je naime potreba autora da se istovremeno bude umjetnik i odgojitelj naroda, bez obzira na što se pod ovim zadnjim u raznim tekstovima iznose drukčije polazne pozicije vezane uz tu namjeru. Kao da doista nije samo puka slučajnost da jedno od književnih društava o kojima je ovdje riječ nosi ime Augusta Šenoae. Ali dok u Hrvatskoj prošlog stoljeća Šenoa nije imao pretenzije 'pisati za vječnost', već samo odgojiti čitatelje koji će takvu književnost jednog dana dobiti, ova antologija (sydneyjska, objavljena 1992. godine) tu namjeru ima. Jer evo što u Uvodnoj riječi piše urednik zbornika i jedan od u antologiji zastupljenih autora, Veselko Grubišić:

'Dragi čitatelju, prodeš li pažljivo po serpentinama ove knjige, vidjet ćeš 'Homerova vremena', čuti zvuk 'Eolove harfe' i nauk Zaratustre. Prošetat ćeš pokraj 'Zvonimirove lade', 'Tudmanove garde', zastati ispred bosanskih stećaka, osjetiti blagost Jadrana i surovost Pacifika. Nemoj počinuti prije nego pregaziš impresivna cvjetna polja, poškropljena hrvatskom krvlju, obazri se na oblak iz kojeg te gleda Starčević, pogledaj našeg Krista i divi se 'Svjedoku života'. Idi dalje po 'Slavonskoj idili', prodi klisurama rijeke Bosne, gudurama Zagore, bregima Zagorja i kršu Hercegovine. Pogledaj kako Hrvat u kundak puške, i danas u vihoru rata, cvjetove postavlja. Pomoli se, dok budeš čitao, za hrvatske bojovnike, što svoja tijela ugradiše u temelje naše povijesti (...).

ŽelimTi da se nauživaš u svakom pojedinom djeliću ovog zbornika! Neka te ova knjiga duhovno hrani kao što je istinski mjesecima hranila mene, dok sam je uređivao. Rijetko se toliko smaragda, dragulja i oniksa nađe na jednom mjestu (...).'

Da ne bi slučajno došlo do zabune: nije mi na kraj pameti uspoređivati Šenou, njegov protorealizam, stil i način književnog (pragmatičnog) razmišljanja s ovim, što se moglo iščitati ovdje iz ovog uvodnika. Riječ je dakle samo o načinu na koji tkivo iskaza pokušava izvršiti prodor u receptivnu svijest. Radi se isto tako o uspostavljanju kriterija. Naime, da bi se o nečemu mogao izreći sud, to nešto se prema nečem drugom mora odnositi. Kriterij za procjenjivanje književne činjenice njezino je uspoređivanje s drugim književnim činjenicama - i s onim sinkronim, s kojima koegzistiraju i dijele istu vremenski determiniranu sudbinu, ali i s onim djelima iz povijesno-književnog niza s kojima su te književne činjenice uspostavile citatni odnos i na temelju kojih izgrađuju svoj iskaz proširujući ga svojom vlastitom originalnošću.⁷⁴ U nedostatku odnosa prema suvremenim tekstovima vdje sam prisiljen uspoređivati tip obraćanja ovog neironičnog (ali svakako humornog) teksta i uspostaviti odnos s tipom patetike hrvatskog ranog romantizma. Ali, kao što je već istaknuto, i svrha i stil nemaju istu autorsku intenciju, niti mogu jednako djelovati na potencijalnu receptivnu svijest čitateljsku, pogotovo jer je ona s obzirom na vremenski odmak drukčije distribuirana.

Treći neuspostavljeni kriterij kojim navedeni zbornik manipulira *in absentia*, jest kriterij stručne javnosti, kriterij koji bi mogao uspostaviti recepcija kakvu Umberto Eco, u svom članku 'Interpretation and Overinterpretation' naziva pojavom 'model readera',⁷⁵ odnosno modeliranog čitatelja. To je onaj čitatelj

⁷⁴ O ideji intertekstualnosti, odnosno citatnosti književnog teksta može se naći više u zborniku koji su uredili Zvonko Maković i dr. i to: *Intertekstualnost i intermedijalnost*, Zagreb, 1988; ili se može prelistati koje od djela R. Barthesa (*SZ*, na primjer).

⁷⁵ Ovaj dio terminološke složenosti preuzet je iz nekoliko radova Umberta Eca, semiotičara, koji se sutavno bavi problematikom recepcije književnog teksta. Pojam 'model-reader' uveden je kao i pojam 'model-author' u njegovoj knjizi *Intentio Lectoris* (1959), a detaljnija objašnjenja mogu se pronaći u kasnije objavljenoj knjizi u kojoj su tiskani radovi s popularnih 'Tanner Lectures' iz 1991. godine. Knjiga je u katalogizirana pod imenom Umberta Eca, premda se u njoj pojavljuju i drugi autori (R. Rorty, S. Collini, J. Culler, C. Brooks-Rose), a zove se *Interpretation and Overinterpretation* (Interpretacija i preinterpretacija), London: Cambridge University Press, 1992. Ideja o model-čitatelju (modeliranom čitatelju) razrađuje se u istoimenom eseju.

koji bi tekstualno tkivo mogao shvatiti na onaj način kako to sama prvotna intencija teksta od njega zahtijeva. Tako zamišljeni čitatelj ovih tekstova ne egzistira, a osnovni razlog tome jest taj što ga tekstovi iz *Hrvatskog zbornika* (1992) nisu mogli svojom iskaznom ukupnošću modelirati. Iščitavanje struktura tekstova iz tog zbornika u prvom se redu ne naslanja na osnovne receptivne postavke, odnosno na zahtjeve koje suvremenom književnom stvaranju postavlja recepcija hrvatskog književnog korpusa posljednjih desetljeća dvadesetog stoljeća, bez obzira radi li se o trivijalnom, postmodernističkom, eskapističkom ili novorealističkom obrascu. Nije riječ ni o ukazivanju na svijest o uspostavljenju 'dogovora' kakvog nalazimo u palimpsest povijesnim romanima, kakvima je suvremene prozne (postmoderne) strukture s 'rekonstrukcijom povijesti' okarakterizirala Christene Brooks Rose u svom članku 'Palimpsest History', objavljenom kao dodatak u ovdje već spominjanoj Ecovoj knjizi (isto, str. 127).⁷⁶ Problem je u tome što gornje štivo ne traži svog 'model' čitatelja jer je već na svom intencijskom sloju svjesno da ga zapravo ne može ni biti zbog toga što 'dogovor' koji bi trebalo pronaći na temelju međusobna utjecaja i interakcije tri intencijska sloja u procesu recepcije, ne može biti postignut. Svrha ovog tekstualnog je 'druga'. Ono traga za tipom imaginarnog (doma) u kojem će biti izvršena podjela moći: političke (pragmatičari) ili moralno-didaktičke (pseudoromantičari).

Prema kojoj se onda receptivnoj svijesti, prema kojem izgrađenom horizontu očekivanja odnose ova književna ostvarenja? Što postavljaju kao svog imaginarnog 'model-čitatelja' koji bi, u okviru samih iskaza što ih ostvaruju ovi stihovi i prozni sastavci, trebao uspostaviti komunikaciju s 'model-autorom' kojeg oblikuju njihovi tekstovi? Da bi se na ovo pitanje dao odgovor koji bi mogao zadovoljiti jedan studioznije zamišljen uvid u recepciju hrvatske emigrantske književnosti, usredotočit ću, zasad, svoju pozornost na nekoliko bilješki kojima se u *Zborniku* opisuju radovi spisatelja, onih čiji će tekstovi biti predstavljeni na idućim stranicama. Ovakav tip meta-diskursa i davanja podataka o 'književnom', neovisno o kojem se autoru radi, pružit će nam određeni uvid u pretpostavljeni horizont očekivanja:

---

⁷⁶ U hrvatskoj književnosti ovaj se je prozni model su-odnošenja prema povijesti razvio u novopovijesnom romanu o kojem piše Milanja u svojoj knjizi *Suvremeni hrvatski roman od 1945-1990* (Zagreb, 1996). Istovremeno, u Grubišićevoj prozi na primjer, model su-odnošenja prema povijesnosti posve je drukčiji.

‘Poeziju piše od gimnazijskih dana. Tijekom studija piše: rasprave, kratke priče i poeziju, neobjavljive za ono vrijeme. U piscu su vječiti sukobi: selo-grad, ostanak-odlazak, nuklearna tehnika-vo-lovsko ralo (...)’ (str. 47).

‘ (...) Na prvi pogled to izgleda autobiografska poezija, ispunjena fugama, ali, čim se dublje analizira, otkrivamo da je to poezija simfonija, koje nam odražavaju reflekse ispitivanja vlastite svijesti, prenesene u opću svijest pesimizma, iako joj je izvor težnje optimizam (...)’ (isti *Zbornik*, str. 99).

‘ (...) Stih joj izlazi iskonski, pronalazivši svoje ishodište u nutrini njene duše, od svjetova koji nastaju i koji se ruše. Njeni snovi koji su realnost i realnost koja je san, tvore mrežu satkanu od stihova u kojima se uljuljkava njena bitnost. Tvorenje srca pod krinkom tuđine postaje krik na molitvu Sv. Vlahu da joj čuva obitelj i dom (...)’ (isti *Zbornik*, str. 115).

Pitanje koje se logično nameće nakon čitanja citiranih ‘meta-jezično’ intoniranih ulomaka jest kome su namijenjeni ovi i njima slični tekstovi iz *Zbornika*? Koja je to recepcija koja s njima može komunicirati na ravnopravnoj razini i koja u njima može pronaći intenciju njihovih autora? Jer bilo kojim kriterijima gledano ne može se reći da je ovdje progovorio meta-jezik opisivanja književne činjenice, niti ona vrsta kritički zasićenog teksta koja nam pokušava dati objektivnu informaciju i dati metajezični uvid u tekstovo okruženje. Jedna od mogućih interpretacija jest pomisao da se radi o šali kojom pošiljatelj parodične poruke parodira visokoparni stil pisanja jednog vremena i jedne tradicije (sjetimo se onog uvodnog i u našem tekstu već citiranog ulomka o *smaragdima, draguljima i oniksima*), parodiji koja svojim postmodernističkim pristupom pokušava ismijati samu formu zbornika i način na koji oni tradicionalno manipuliraju recepcijom, sužujući njezinu širinu i namećući vlastite kriterije ‘čitatelja-modela’ stvarnom realnom čitatelju. Iz perspektive takve jedne interpretacije bio bi isto tako objašnjiv odnos koji smo uspostavili između Šenoine uloge u devetnaestostoljetnoj književnosti i širenjima horizonata ondašnje receptivne svijesti, kao i naše pozivanje na tekst Račkog. Takva bi parodija u vrlo prosječno obrazovanoj sredini hrvatskih iseljenika prvog naraštaja u Australiji i druge generacije koja je doduše obrazovanija, ali s površnim

poznavanjem hrvatskog jezika i hrvatske književne tradicije, polučila određeni stupanj 'neo-začudnosti' i utjecala na receptivnu svijest koja bi tako, posredno, bila vraćena pravim vrijednostima i destimulirana za odnošenje prema pseudointelektualizmu i stvaranju imaginarnih prostora.

U protivnom se takvo pseudo-intelektualiziranje u ovakvoj sredini može učiniti jednom od legitimnih ideologija lokalnog susretništa umjetničkog stvaranja i govor koji će se prihvatiti kao uzus. Ono takvom prilično slabo obrazovanom čitatelju i njegovu horizontu očekivanja (kojem je svaka pisana riječ vrijedna poštovanja), nameće sebe kao jednu od legitimnih ideologija lokalnog susretništa, obilježenu zajedničkim prostorom suodnošenja, onim koji bi trebao biti posrednik u svladavanju ukupnosti ponudjenog pisanog materijala. Prije no što iznesem drugu moguću interpretaciju navedenih bilježaka o piscima koje smo, neovisno o točki gledišta, u prvoj interpretaciji proglasili dijelom fiktivne strukture teksta, pogledajmo sada nekoliko stihovanih i proznih iskaza koje se u samom tekstu zbornika nude kao fikcija. Ponovno nisam navodio autore, već samo stranice odakle su tekstovi preuzeti.

' (...) Nitko, ama baš nitko
neće okaljati sunce tvoje prošlosti
jer će sotona krepiti na čeličnoj mišici
tajanstvenih jezdata u dolazećoj vojni! (...)' (str. 11)

' (...) Neka sva paščad budu povezana
Da me režeći ne razderu ko lopova
Što se u sumrak ispred strehe šulja
I neka nitko ne misli da dolazi hulja
To dolazi prosjak hrvatske slobode
Što u svijet zbog nje u davna doba ode (...)' (str. 31)

' (...) Gens una simus
vrišti hrvatskim nebom!
Raketom ranjen stećak krvari,

tupim bolom stenje,
usahla radost plača (...)' (str. 41)

'Za djetinjstvo moje poslijeratnih dana,
Za nestašnu mladost, pošarane knjige,
Za ocjene slabe i ukore razne,
Oprosti mi mama za sve tvoje brige' (str. 74)

'Od vjekova ovdje teče,
posmatram je svako veče,
dok suton se javi,
hladna brza i duboka,
ponos bješe moga oka (...)' (str. 150)

'Otac je počeo samirati onog dana, kada je Ivan otišao, ali ga je dugo držala nada, da će mu sin pri samrti biti uz uzglavlje.

Snaga je pomalo napuštala, cijedio se život iz njega, ali bi ga misli na ponovni susret podizale, ulijevale mu nadu, trzale bi ga i tjerale smrt s kućnog praga. Ipak više nije mogao čekati, izdahnuo je prije petnaest godina. Od tada Milka, svakog dana kad završi svoje poslove, sjedne na tronožac i moleći čeka (...)' (str. 54).

'(...) Sjedi žena obavijena tuđim jutrom, sjedi slomljena od daljine uz rub Oceana, a Jadran je k sebi zove. Sjeda na svoju jutarnju hrid, kad ponoćni Mjesec zasja nad Domovinom. Sjedi žena i sjena njena utopljena u moru: stoji žena i odrvenjena joj sjena uz stablo. I sjena njena ište sjenu. More je naraslo i kipi.' (str. 105).

'(...) Zuj pčela i čaroban bruj zrikavaca, stapaju se sa svime u prekrasnu simfoniju prirode, ko šumovi razbijenih voda na liticama ispod gordog Dubrovnika. Čudna su zviježda neba, čudne putanje

vremena i sunca. Ko na nepogrešivom itineraru nebeskog vlaka, svaki put u određeno vrijeme na kolodvore naših prostora sleti, tiho, sitno, usitnjeno, kao da veze rumen ružin cvijet na mekim plohama svile (...) (str. 29).

O drugom mogućem određenju interpretativnog zahvata na tkivo bilježaka uz radove pojedinih svaralaca koje su navedene ovdje, može se govoriti iz iskustva obogaćenog ovim sekvencama iz tekstova *Zbornika*. Problemi služenja jezikom kao materijalom i jezikom kao jedinim sredstvom kojim književni tekst, direktno ili indirektno, proizvodi značenje, navode interpretacijski proces na drugu mogućnosti. Prema takvoj pretpostavci tekstovi bilježaka koje sam citirao ovdje nisu fikcija, njihova uloga nije meta-tekstualna, niti oni podražavaju moguće postmodernističko videnje čitava zbornika čije bi čitanje onda uvjetovalo čitav niz složenih intertekstualnih aktivnosti. Ne radi se dakle o 'prijeviri' fikcije koja se pokušala uvući u faktografsko, već o istom efektu, ali vezanom uz faksiju. U svom htijenju da budu značenje, ove su bilješke o autorima ostale 'visjeti' u zrakopraznom prostoru nerazumljivosti i prazne euepičnosti koja je ili sama sebi svrhom, ili joj je funkcija sugestivnošću vlastita ritma (bez pridružena smisla) uvjeriti svog 'model-čitatelja' u svoju vlastitu puninu. Tako je faktografsko zapravo fikcija kojoj je intencijska namjera djelovati faktografski. Na ovoj razini promatranja potrebno je međutim napustiti teorijski pristup materijalu i prepustiti se diktatu povijesnosti.

5. Tko čita tekstove neuklopljene u sinkronijsko okružje i dijakronijski niz?

Struktura receptivne sredine kojoj je ukupnost ovih tekstova upućena, nije ustvari nikad bila sociološki i statistički obrađena.⁷⁷ I dok čak i za renesansnu dubrovačku publiku Držićevih predstava, da ne govorimo o devetnaestostoljetnom Zagrebu Šenoinom, Karlovcu Stjepana Mihalića, ili pak recepciji

---

⁷⁷ Postoji doduše u rezultatima Censusa 2001. podatak o stručnoj spremi prve i druge generacije osoba koji su u Popisu pučanstva na pitanje vezano uz drugi jezik napisali hrvatski. Prema tim podacima, ispod deset posto ukupnog broja (službeno: 7.2 posto) osoba podrijetlom iz Hrvatske radi na mjestima s visokom školskom spremom ili profesionalnom odgovornošću.

Krležine drame u Osijeku između dva svjetska rata, znamo otprilike kome i na koji način je ta književnost upućena⁷⁸, bez obzira što istraživanja receptivne potencijalnosti nisu ni u jednom slučaju izvedena⁷⁹, ovdje, kad je u pitanju recepcija hrvatske etničke književnosti u Sydneyju ili Melbourneu, ne možemo uspostaviti čak niti približnu sliku. Svaka imalo detaljnija analiza uvodnih dijelova, koji govore o pojedinim piscima, može nam otkriti da je procjena 'model-autora', instance koja organizira tekst i koju je tako imenovao Eco⁸⁰, takva da tekst upućuje čitatelju koji ga vjerojatno neće razumjeti, bilo zato što se razumjeti nema što, bilo zato što model-autor smatra da se nalazi 'izvan dometa' model-čitatelja. Glede prve pretpostavke mislim da je dovoljno ponoviti slijedeći navod: *Njeni snovi koji su realnost, i realnost koja je san, tvore mrežu satkanu od stibova, u kojima se uljuljkava njena bitnost*, što predstavlja samo jedan od mogućih primjera euepičnosti bez ikakva pokrića, odnosno iskaza za koji nisam siguran da ono što je njime rečeno razumije i sam autor. No autorovoj bujici riječi će se ovaj drugi tip čitatelja, na kojeg autorska instanca računa, pokoriti zbog nesnalaženja u semantičkim odnosima unutar ovako ustruktuiranog nelogičnog i nerazumljivog iskaza, odnoseći se prema njemu kao prema verificiranoj istini, jer je bez ikakvog iskustva o sustavu funkcioniranja znanstvenog i kritičarskog diskursa i njihovih 'istina' i neće prepoznati fiktivnost (čak fingiranost) pragmatičnog autora. Činjenica da je tekst 'hrvatski' govori njemu u prilog i to je u biti središnje mjesto susretanja autora i recipijenta. Što se samih tekstova tiče oni svojim pseudoromantičnim nastupom računaju na zaštitu vlastitog nelogičnog i iskorijenjenog (iz pripadne sinkronije) putem zaštite 'knjiškošću'.

---

⁷⁸ Ovo znamo iz književno kritičarske prakse, premda je činjenica da novi historicizam, na primjer, kao disciplina koja se ovim bavi, nikad u hrvatskoj kritičkoj i znanstvenoj praktičnoj djelatnosti nije uzeo maha, tako da o originalnom okružju i njegovim kasnijim 'premještanjima' u hrvatskoj književnosti znamo dosta malo.

⁷⁹ Možda bismo, uvjetno rečeno, kao jedno od ovih ispitivanja koje je (ipak) provedeno, mogli shvatiti iščitavanje književnih djela iz perspektive gledanja njegove predstave u knjizi Slobodana P. Novaka *Planeta Držić*. Zagreb, 1984.

⁸⁰ Ovakav način komuniciranja, gdje se komunikacijski kodovi adresantovi i adresatovi ne poklapaju, i gdje dolazi do namjernog miskodiranja, može se iščitati kao jedna od potencija, na koju doduše stručna literatura nije obraćala posebnu pozornost, ali koja se može interpretirati na temelju Iserovih i Fisherovih radova, ali i iz promišljanja U. Eca, J. Cullera, te na drukčiji način S. Fisha i R. Rortyja.

Ne dajući još uvijek prednost niti jednoj od dvije ponudene interpretativne mogućnosti i ne namećući je kao 'pravu', a pozivajući se na začetnika njemačke škole interpretacije Emila Staigera, reći ću još samo to da je cjelovitija i potentnija ona interpretacija koja svojom ukupnošću može ponuditi zaokruženu sliku sugestivnosti iščitanog ili recipiranog teksta u složenom procesu korespondencije s tekstem samim, ali i s drugim sličnim pokušajima prema kojima bi se taj tekst samom svojom prirodom morao odnositi. Takvo zaokruženo razmišljanje o ovom zborniku tekstova mora, kao i u slučaju druge skupine tekstova, koja sukcesivno izlazi u *Hrvatskom vjesniku*, uzimati u obzir ne samo način na koji se 'model-autor', odnosno struktura koju je stvorila zaokružena tekstualne usustavljenosti, odnosi prema potencijalnoj recepciji, već i način na koji šira receptivna sredina može prihvatiti, odnosno oživjeti samu književnu strukturu.⁸¹

Već sam naglasio da osim onih najosnovnijih podataka o broju i školskoj spremi australskih Hrvata u popisima pučanstva (1986, 1996 i 2001) ne postoje realni ovjereni pokazatelji i da nisu provedena istraživanja recepcije koja bi mogla poslužiti u ovom ispitivanju. Poznato je da se od tiskanog materijala među potencijalnim konzumentima kupuju dnevne novine, da se knjige iz Hrvatske naručuju preko ovdašnjih knjižara kojih je nekoliko u Melbourneu i Sydneyju, kao i činjenica da se to čini neselektivno. Isto tako je ovjeren podatak da se na predavanjima književnika koji dolaze u Australiju iz Hrvatske (Aralica, Ladan) govori isključivo o politici te da niti jedno postavljeno pitanje tim književnicima tijekom njihove australske 'turneje' nije bilo vezano uz književnost niti književnu znanost. Isto tako je putem spominjanih već podataka iz Cenzusâ otprilike poznato kakva je socijalna struktura potencijalnih recipijenata i koja je njihova kupovna moć.⁸²

Znamo isto tako da su tijekom razvoja i društvenog usustavljanja organiziranog djelovanja hrvatskog iseljništva u Australiji, u oblicima interakcije s domovinskim Hrvatima, mjesta određivanja granice autoriteta i kriteriji prihvaćanja ili odbijanja određenih pojava, od kazališnih predstava ('Ognjište',

---

⁸¹ Usp. s Kenneth Quinn: *How Literature Works*, str. 165-166.

⁸² Prema podacima iz popisa pučanstva 1996. godine za prostor čitave Australije, saznaje se da je profesionalaca među prvom generacijom doseljenika oko 7 posto, u administraciji da radi također oko 7 posto ispitanih, na birokratskim uredskim poslovima 3 posto, a ostali su zanatlije i radnici. Što se pak kupovne moći tiče, sveukupno samo 22,2 posto australskih Hrvata prve generacije zaraduje 500 ili više AUD bruto tjedno.

'Amerikanska jahta u splitskoj luci'), do izložbi (Hrvatska baština na popisu UNESCO-a u Gradskoj vijećnici u Sydneyju, My Place - Croatia u Sydney Museumu) i javnih predavanja (uglavnom političkih dužnosnika), bili i još uvijek jesu politički motivirani. To se čak pokušava prenijeti i na koncerte zabavne glazbe (gostovanja Thompsona, M. Kovača i sl.). Većina tih događaja manipulirana je (ne obavezno u negativnom smislu) vrlo snažnom nacionalnom isključivošću s određenim političkim predznakom. Iz tako organiziranog 'uvjetovanog motrišta' neke stvari zadobivaju onda mjesto i tip autoriteta koje ne bi imale u drukčije uvjetovanom okruženju.

Mislim da je u tom smislu iz navedenih činjenica moguće hipotetski formulirati i neke zaključke. U sredini koja treba prihvatiti književna djela iz ovdje citiranog zbornika i ona koja se objavljuju u tjednim novinama a koja su, mislim, namijenjena prije svega recepciji u sredini nastanka i određena samim uvjetovanim motrištem u kojem i iz kojeg su nastala (jer većim svojim dijelom za prodor u književnu stvarnost hrvatskog domovinskog književnog kanona nemaju snage niti potencijala u smislu sugestivnosti autorske intencije), ne postoje dvije makrostrukturalne sastavnice društvene i kulturološke zbilje koje uvjetuju okvir makrostrukturalnog pojavljivanja književne činjenice u smislu njegove kulturološke ovjerljivosti. Radi se s jedne strane o nepostojanju jasno formirane receptivne javnosti koja je djelo spremna prihvatiti ili odbaciti u svojoj refleksiji 'prerade nasljedâ prethodnih generacija' koje joj je 'ostavljeno kao kulturni kontinuitet'⁸³, a s druge o nepostojanju ovjerljivih kriterija koji u toj javnosti služe kao parametri prihvaćanja, odnosno neprihvaćanja određenih kulturnih činjenica kao relevantnih u sadašnjem trenutku postojanja neke kulturne zajednice.

Problem sredinâ u kojima se javlja statistički način razmišljanja i vrednovanja kvalitete, prebrojavanje društava, pisaca i njihovih djela, broja ispisanih stranica punih neproživljene tematike te sirovog i umjetnički nepreradenog jezika, mislim da je ovisan o shvaćanju o dva gore zadana parametra koji se odnose na nepostojanje književne javnosti i kriterij prihvaćanja ili odbijanja književnih činjenica kao relevantnih. Pri tome mislim na proces u kojem pitanje književne uklopivosti neće biti mjereno izvanjskim književno-sociološkim mjerilima, već stručnošću koja će dati odgovarajući opis i primjerenu ocjenu. Ali to je moguće

---

⁸³ O ovom piše Schwarz u svojoj analizi termina kulturnog naslijeda. Usp. Schwarz, E. (1988): 'Central Europe - What it is and What it is Not'. U. Schopflin, G. i N. Wood, urednici: *In Search of Central Europe*. Totowa: New Jersey.

učiniti tek uklapanjem tih djela u niz ukupnosti hrvatske književnosti, niz koji je već, do određene mjere, obogaćen znanstveno verificiranim uvidom u egzilni dio hrvatske književnosti.⁸⁴ Australaska hrvatska javnost također bi se, unutar vlastita uvjetovanog motrišta, trebala otvoriti prema autoritativnosti koja organizira okvire receptivnog horizonta očekivanja i na eventualnim otklonima od njega prepoznati razliku koja bi, tako dekodirana, mogla djelovati u smjeru približavanja sustavâ. Na ovo bi trebalo obratiti pozornost i u odnosu prema dijakronijskom nizu, ali i prema suvremenom sinkronom presjeku hrvatske književnosti. To se može postići jedino mijenjanjem odnosa novih naraštaja, koji rastu u ovoj australskoj sredini, prema sustavu (ili odsutnosti takvog sustava) vrednovanja, kao i povezivanjem receptivnih mogućnosti književnosti ispisane na hrvatskom jeziku prema potencijalnom sustavu recepcije i poetike recentne australske književnosti.⁸⁵

Navedenim sam, doduše između redaka, rekao da pojave zbornika (prvog i drugog), kao i tekstova u ovdašnjoj periodici, nisu književni dometi koji bi bili vrijedni pozornosti kad se ti tekstovi, zajedno sa svojim autorima, ne bi izvantekstualno nametali i zahtijevali pronalaženje vlastita mjesta na vrijednosnoj skali hrvatske pisane riječi. Radi se o potenciji, mjestu koje će biti odbačeno ili verificirano tek nakon njihova usustavljanja, a koje će biti rukovođeno kriterijima koji neće biti isključivo tekstualni. Lako bi bilo, poput Novaka (2003), kategorički reći da im to mjesto ne pripada jer se radi o 'trošenju modela' koji nije dojmljiv već više desetljeća (čak stoljeća) i kojem je glavna osobina sentimentalno stihotvorje, dok se kod prozних iskaznih sklopova radi o iskazu koji bi teško mogao izdržati i test usporedbe čak i s krugom hrvatske hajdučko-turske novele sredine devetnaestog stoljeća. Ili ukratko: opisati tu književnost kao 'regresivnu'.

⁸⁴ O tome v. Grubišić (1990), Čorić (1991), a nekoliko godina nakon originalnog objavljivanja ovog teksta izašla je i izvrsna studija V. Brešića (2001) u kojoj je uspostavljen okvir i pojašnjena distinkcija između egzilne (širi pojam) i emigrantske književnosti. Prema Brešićevoj nomenklaturi, u ovoj analizi i u jednom i u drugom slučaju govorim o nestabilnom modelu egzilnog, iseljeničkog književnog sustava.

⁸⁵ Nisu rijetki slučajevi, posebno kod ruskih, čeških i slovačkih pisaca u SAD-u i Zapadnoj Europi, da se djela originalno pisana na etničkim jezicima nasilno uobličeni emigrantskih (praktički prognanih) zajednica, prevode na jezike zemalja domaćina i postaju književni hitovi u književnosti koja ih je 'ugostila'. Podsjetimo se samo Vladimira Nabokova, a kasnije i Josepha Škvorečkog u SAD-u, te u Francuskoj Milana Kundere. Posebno mjesto pripada i poeziji Czesława Miłosza, te, na drugi način, s obzirom na problematiku druge generacije, hrvatskim čileanskim piscima (Antonio Skarmeta, na primjer).

Činjenica je naime da bi pripovijedanjem i stilom većine djela iz *Zbornika* teško bili zadovoljeni kriteriji kojima bi se te prozne i pjesničke strukture verificirale kao djela koja funkcioniraju u okvirima recentnog dijela hrvatske ili australske književnosti.⁸⁶ Ali radi se samo o jednoj mogućoj kritičkoj interpretaciji, takvoj koja ne bi bila, sad već tradicionalno 'mekana' prema svemu što dolazi iz iseljeničtva u posljednje dvije-tri godine.⁸⁷ Interpretacija koja ne bi imala tendenciju ostati lokalnom i koja bi na interpretirano gledala iz globalne perspektive jedinstvenog korpusa, vjerojatno bi zaobišla čitav ovaj sustav koji ovdje opisujemo, jer bi ga, zbog bogatstva građe koja je vrednija i samim tim podatnija za usustavljivanja, vrlo moguće smatrala irelevantnim i 'regresivnim' u svojoj osnovi i neuklopljivim u sustav čijim dijelom bi izvanjski željela postati. Za razliku od one Grubišićeve ili ove koje u sebi nose klice 'sentimentalnosti' i ne bave se isključivo književnim činjenicama već ih pokušavaju dopunski objasniti i izvanjskim čimbenicima. Uz to, za nas je ovdje vrlo važno i funkcioniranje tih tekstova u pripadnom kontekstu, kako bi se objasnile neke izvantekstualne pojave vrlo bitne za opisivanje čitavog koncepta imaginarne Hrvatske i fiktivnog kao njezina središnjeg determinatora.

6. Je li Karlo Kiseli doista jedini hrvatski australski autor vrijedan spomena?

Već sam spomenuo da u svojoj knjizi o hrvatskoj emigrantskoj književnosti Vinko Grubišić (1990) od australskih hrvatskih pisaca navodi jedino Karla Kiselog, uz napomenu kako se radi o jedinom književniku iz Australije koji je uvršten u knjigu i koji je zadovoljio kriterije uvrštavanja. Smatram Grubišićev navod točnim, uz ogradu da ni sam Kiseli, da je stvarao unutar matičnog korpusa i njegova neporemećena dijela, vjerojatno ne bi ušao niti u jednu antologiju domovinske drame ili pregleda važnih romana.⁸⁸

⁸⁶ Samo u odnosu na kratku priču, moguće je usporediti rad Veselka Grubišića s dvije antologije suvremenih priča: australske (B. Škvorc: *Nema afrodizijaka do usamljenosti*, Zagreb: Naklada MD, 2004. i hrvatske (K. Bagić: *Goli grad*, Zagreb: Naklada MD, 2003), pa da se vidi koliko je taj tip proze neuklopljiv u recentna zbivanja unutar ovih dvaju književnih sustava.

⁸⁷ Radilo se o 1993. godini. Ne treba trošiti puno riječi da se pokaže kako se je danas (2004) situacija bitno izmijenila.

⁸⁸ U Jelčićevoj *Povijesti hrvatske književnosti* (1997) u vrlo važnom poglavlju 'Književnost u izbjeglištvu' (str. 328-338) po prvi put se pregledno obrađuju četiri naraštaja pisaca koji pišu u emigraciji. Od šezdesetak spomenutih imena, nema niti jednog koje se može povezati s Australijom i Novim Zelandom.

Time ne želim reći da je sve što se u Australiji objavljivalo u posljednjih dvadesetak godina bez vrijednosti, bilo za suvremenu recepciju hrvatske književnosti ili sustav hrvatskog pjesništva kao, barem teorijski, jedinstvene i generički povezane cjeline. U svakom slučaju, iz ova dva zbornika i tekuće produkcije koju smo označili kao predmet izučavanja, teško je izdvojiti tip pjesničkog iskaza koji bi posebno zaokupio pozornost i za koji bi se moglo reći da predstavlja poseban domet hrvatske književnosti, ili da barem ide u korak sa suvremenom književnom produkcijom. Tome je tako ako navedena djela uspoređujemo bilo s relevantnim piscima generacije afirmiranih pjesnika koji su imali svoje izvorište u istom ili sličnom uvjetovanom motrištu (Maruna ili Vida, na primjer), ili s pjesnicima sad već srednje generacije koji stvaraju u Hrvatskoj, a generacijski su bliski pojedinim mladim pjesnicima ovdje (Rem, Mićanović, Čegec). Isto se odnosi i u ogledanju s onim pjesnicima koji pripadaju korpusu, a također žive u iseljeništvu (Nikola Petković).

Naravno, svako pravilo ima izuzetaka, te sam upravo stoga i rekao kako ne želim prejudicirati i izreći sud da čitav ovaj korpus nema svojih vrijednih dijelova. Zanimljivo je recimo spomenuti atmosferu u pjesmama Ivanke Bačić-Serdarević i neposrednost kojom progovara o, inače do potpunog 'trošenja modela' izrabljenoj, temi dijaspore:

'Diobom božjom svijeta na one
koji odlaze i one koji ostaju
na ognjištu doma nastala je dijaspora.
Mrvice iste pogače rasute na pola
na domaće tlo i daleka mora'
(*'Dijaspora'*, *Zbornik*, str. 117)

U iste pjesnikinje iščitava se i zamišljenost nad materijalom kojim uobličuje iskaz:

'Dioba, difuzija, disimilacija, diferencijacija,
dinamična, dimenzionalna,
u prstu meridijana distancionalna,

u godišnjim dobima disharmonična,
dizgina koja tjera kroz milimetre milja
vrance godina (...)'

(isto, str. 117)

I o ratu ova pjesnikinja progovara s određenom dozom neposrednosti i nepatvorenosti, o čemu većina ostalih koji su u zbirci objavljivali svoje radove uglavnom, nažalost, ne pronalazi mjeru:

'Vukovar je hrvatska Hirošima
ručni rad paljevina, zgarišta (...)
(isto, 'Hrvatska Hirošima')

Tako možemo reći da poezija ove pjesnikinje, premda formalno prilično nezaokružena i neusustavljena, ipak pronalazi put do moguće kritičke recepcije i ostaje zabilježena kao određeni domet stvaranja na hrvatskom jeziku u okviru zajednice australskih Hrvata. Isto tako se iz *Zbornika* može izdvojiti i nekoliko zanimljivih autora likovnih priloga, čije su produkcije uvrštene u *Zbornik*. Ponajprije tu mislim na crteže Luisa Postružnika i slike Erike Beck, a u određenoj su mjeri zanimljive i slike Vladimira Baraća. S obzirom na prepoznavanje određenih elemenata posredovanja i veze s iskazom matične književnosti kod Bačić-Serdarević, to može značiti da pitanje devedesetih i eventualnog prepoznavanja pjesnikinja ili pjesnika koji su na tragu nekih elemenata uklapanja u korpus još uvijek nije dorečeno, a nove spoznaje bit će moguće donijeti tek kad budemo imali uvid u cjelokupni materijal.

Ovaj tekst nije dao, niti je imao namjeru dati, potpuno zaokruženi pregled književnosti na hrvatskom jeziku u Australiji. Nije opširnije progovorio ni o knjigama pojedinih književnika koji su objavljivali u *Zborniku* i koji su već tamo pokazali što se od njih može očekivati. Zbog detaljnijeg uvida, spomenut ću ovdje neke ukoričene radove koji su se pojavili ranih devedesetih. Knjiga proza Veselka Grubišića za koju je teško reći radi li se o onome što se u tradiciji naziva novelom, ili je posrijedi kratka priča koja se nastavlja na formu crtice, čak i naslovnom stranicom, koja se nastavlja na kičasti prosede naslovne stranice *Zbornika*, daje nam naslutiti kakvoj recepciji se nudi i s čijim (ne)razumijevanjem računa u potencijalnom procesu recepcije.

Tu je i knjiga stihova Ane Kumarić (Kumarich) koju je pisac predgovora nazvao novom Vesnom Parun. Tu njegovu tvrdnju možemo lako potvrditi, ili joj se suprotstaviti, navodenjem stihova iz *Zbornika* (kasnije objavljenih u knjizi) pod indikativnim naslovom 'Refleksija':

‘ Smjernice su razrezane

prska... pišti...

Čekam zvono u pokretu

neću čuti

brektaj

bit ću na putu

za zrno

prašine

a veselje, radost

življenja

vertikala zraka

sunca

u usponu

planinaru je cilj

vrh.

(‘Refleksija’, *Zbornik*, str. 188)

7. Otklon od kolektivizma; ili: čekanje na ‘drugu’ generaciju

Umjesto komentara vezanih uz navedenu pjesmu, ili pak osvrta na cjelokupne opusa Ane Kumarić, Veselka Grubišića, Drage Šaravanja, Ante Glavura ili Miroslava Črljenca (čiji su neki kajkavski stihovi zanimljivi zbog analize idiolektala donesenog u ovu sredinu, baš kao i čakavski stihovi pisca koji je počeo objavljivati kasnije, Bartula Selečića), mislim da je važnije reći nekoliko riječi o vrlo zanimljivom fenomenu nesudjelovanja čitave jedne generacije novodošlih hrvatskih intelektualaca u ovom procesu ‘omasovljivanja’ književne proiz-

vodnje na hrvatskom jeziku. Naime, po nekim elementima ove 'književne kvantitativnosti' inače obrnuto proporcionalne s recepcijom ovih opusa, ta je pojava u određenim svojim strukturalnim elementima slična fenomenima nekadašnjih tzv. 'neakademskih' književnih klubova u manjim hrvatskim gradovima, klubova u kojima su se proizvodile tone književnog materijala, a za koje nitko osim lokalnih članova i političkih moćnika koji su mahali političkim statističkim podacima o 'omasovljivanju kulture' nije niti znao. Radi se o klubovima, kao što je primjerice bio klub '25 oktobar' u Karlovcu, koji su bili ekspoziure bivše vlasti i sustava, a trebali su biti politička ravnoteža zabranjenim ograncima Matice i izvorište unovačivanja mladog, 'sposobnog' i poslušnog 'kadra'.

Ovim ni u kojem slučaju ne želim prejudicirati ikakvu sličnost, što se tiče svrhe i namjene književnih klubova (odnosno društava) u Australiji. Govorim samo o odrednici koja ih povezuje i daje im određene zajedničke fenomenološki uvjetovane osobine, a koje se odnose na količinu ispisanog materijala, nedostatak kritičnosti i samokritičnosti u odnosu na procjenu vlastitih dometa, mogućnosti i selekcije ispisanog. Zanimljivo je s tim u vezi reći da je nakon profiliranja političke scene i 'kadrovskih' povrataka u Hrvatsku, aktivan ostao samo onaj dio pisaca koje smo u uvodu nazvali pseudoromantičarima, dok su pragmatičari našli druge moduse djelovanja, prepustivši književnost tamo gdje joj je originalno (prividno) uvijek i mjesto: na marginu angažmana i aktivnog djelovanja.

Vjerujem, kao uostalom uvijek do određene mjere u slučaj kad je o književnosti riječ, da je u procesu 'zavodenja tekstem' obzorje očekivanja usmjeravano i intencijski nametnuto recepcijskoj intenciji. Na taj je način proizvedena smišljena manipulacija koja tu intenciju 'vodi' u određenom smjeru, a s obzirom da računa na njezinu kontekstualnu neuključenost njezino 'zavodenje' ima solidne šanse za uspjeh. Tako su se istovremeno dogodile dvije stvari: u pisaca pragmatičara ovog relativno kratkog razdoblja došlo je do svjesne manipulacije tekstem kojoj je svrha bilo nametnuti njegovu literarnost i vrijednost po sebi. Oni su računali na kontekstualnu neuključenost čitatelja, a jedina pragmatična svrha bila je izboriti status pisca, a onda i autoriteta. Istovremeno, kod druge i znatno veće skupine pseudoromantičara (odnosno nepragmatičnih književnika imitatora karakterističnih obrazaca preživjelih stilskih formacija, od proto-realizma šenoinskog tipa do socijalnog realizma budakovske provincije) dolazi do procesa kojem je cilj pokušaj uklapanja u povijesni tijek koji završava u samodovoljnosti i samodopadnosti. Do toga dolazi zato što se vrši selektivni izabir iz dijakronije i odnos prema njoj ne proizvodi generički razvijenu formu.

Kao posljedica toga, ona se ne uklapa niti u pripadnu sinkroniju, ni u dijakronijski niz matične književnosti.

Zato ne mislim da će primjenom jedinstvenih kriterija prosudbe za cjelokupni hrvatski književni prostor/korpus ostati ikakva prostora za tip uvodnih ulomaka sa semantičkim i stilističkim konstrukcijama sličnim onima iz ovdje citirana *Zbornika*. Izdvojeni iz diskursa kojem pripadaju ti uvodi slične na fikcijsku postmodernu parodiju, na manipulaciju koja se takvom uspostavlja u okviru fiktivnog svijeta književnog stvaranja i naoko u njemu samom funkcionira. Nažalost, takva interpretacija tih tekstova nije prihvatljiva jer se pozornijim čitanjem odmah vidi da su ti tekstovi izgubljeni u prostoru i vremenu i zapravo ne ciljaju oblikovanog 'model-čitatelja', onog tko bi ih mogao shvatiti i kojim neće manipulirati. U prostoru globalnog uvida na razini cijelog korpusa književnosti na hrvatskom, takva manipulacija ipak neće biti ostvariva, prije svega zbog postojanja šireg tipa kompetencije s kojim ovaj tip diskursa zapravo ne računa. Računajući isključivo na lokalnu legitimizaciju ovaj je diskurs ipak pokušavao djelovati globalno i u tom pretendiranju na univerzalnost izgubio je i mogućnost lokalnog ovjeravanja. Zato njegova ovjerljivost na području ukupnosti hrvatskog književnog korpusa vrlo teško može biti ostvariva. Naravno, ovakav tip globalna usustavljanja moguć je na ovom stadiju analize tek potencijalno, prije svega zbog opsežnosti materijala koji nam se nameće kao obaveza za svladavanje i slabog sustava komunikacije. Tek nakon uvida u ukupnost građe moći ćemo doista govoriti o tome da su određeni rezultati polučeni, a privođenje kraju tog posla još uvijek nije na vidiku.

Stoga se valja nadati da će širi i globalniji uvid u praksi proizvesti i globalniju sliku: umjetničko djelo, književnu činjenicu koja će o Hrvatima Australije progovoriti svojom puninom, neposrednošću i balansiranim pristupom građi. To je važan kulturološki aspekt i za australske Hrvate, ali i za sve one koji će moći čitati prijevode s hrvatskog. Tek tako će širi uvid u aspekt života australskih Hrvata u široj zajednici dobiti svoj potpuni legitimitet.⁸⁹

---

⁸⁹ Mislim da upravo zato, zbog nepostojanja tog specifičnog koje se, ipak, uklapa u uvjetovano motrište sredine u kojoj su djela nastala (odnosno Australije), u zbirkama etničkih pisaca *Homeland* i *Harbour* nema niti jednog prevedenog pisca hrvatskog podrijetla. Isti slučaj je i s domovinskim antologijama pjesama i novela u kojima nema niti jednog od ovdje spominjanih pisaca.

Govoreći o takvim okvirima za stvaranje na hrvatskom koji (ipak) postoje isključivo kao potencija, moramo naglasiti da slika književnosti na hrvatskom jeziku u Australiji nije niti izbliza zaokružena. Nedostaje nam i dijakronijski uvid, odnosno pregled sličnih pojava u vremenskom razdoblju od dolaska prvih doseljenika, koji su počeli zapisivati bilješke s književnim pretenzijama i objavljivali ih po periodičkim časopisima uglavnom kratka daha, pa sve do knjiga objavljivanih pedesetih, šezdesetih i sedamdesetih godina prošlog stoljeća. U tom razdoblju bilježimo prozne uratke Karla Kiselog (uglavnom dječje romane, drame i novele), te tip pjesništva s vokacijom kakva je ona Mirjane Emine Majić, čiji se iskaz neposredno nastavlja gotovo na rane pedesete godine prošlog stoljeća (Harambašić), uz tematsku glorifikaciju likova i događaja vezanih uz NDH. U tom razdoblju bilo je također dosta prigodnih radova (uglavnom pjesničkih) vezanih uz razne obljetnice SFRJ.

Stoga je posao koji slijedi i dug i relativno naporan. S jedne strane, književni će znanstvenici i povjesničari morati posegnuti za sačuvanim primjercima mnoštva časopisa koji su bili pisani na hrvatskom jeziku i u kojima su neki put bili objavljivani književni prilozima. Radi se o raznim naslovima, publikacijama često vrlo kratka daha i vrlo široke i raznolike političke pozadine, o čemu nam svjedoče i njihova imena. Prije Drugoga svjetskog rata imamo dakle časopise *Borba*, *Napredak* i *Seljačka sloga*, a nakon Drugoga svjetskog rata *Hrvatski dom*, *Uzdanicu*, *Hrvatsku riječ*, *Hrvatski tjednik*, *Hrvatski vjesnik*, *Spremnost* i druge. Ovaj posljednji časopis (tjednik) izlazi kontinuirano više od četrdeset godina, a zastupa vrlo desnu liniju i takvu koncepciju projekta imaginarnog Hrvatske. *Hrvatski vjesnik* je također redovan i profiliran časopis, ne toliko desne orijentacije, koji također izlazi u kontinuitetu gotovo dvadeset godina. Uz navedene časopise koji sebe nazivaju državotvornima, bilježimo i dugogodišnje izlaženje tjednika *Novo doba* koji je bio ideološki profiliran kao jugoslavenski i blizak ondašnjoj socijalističkoj Jugoslaviji (nastao od časopisa *Australian-Yugoslav Journal*), sa slovenskom i makedonskom stranicom, ali u biti hrvatski po profilu i uposlenicima. U tom je tjedniku objavljivano dosta književnih priloga, a objavljivali su i mnogi književnici koji su danas jasno određene državotvorne orijentacije. Nakon gašenja *Novog doba* kratko vrijeme izlazi *Novo vrijeme*, kao prijelazni časopis prema prohrvatskoj državotvornoj orijentaciji, da bi ga 1993. godine zamijenio tjednik *Nova Hrvatska*. Radi se o društveno-političkom tjedniku koji ne treba miješati s Kušanovom *Novom Hrvatskom*, a iz naše perspektive zanimljiv je prije svega zato jer uz *Hrvatski vjesnik* i *Spremnost* također kontinuirano izlazi i povremeno objavljuje

književne priloge i kritike. Na engleskom je početkom devedesetih godina dvadesetog stoljeća izlazio časopis *Klokan*, s dosta književnih priloga, od prijevoda s engleskog (Ujević, Matoš), do originalnih radova književnika drugog naraštaja na engleskom (Michael Kovacevic, Mark Milic, Sam Dusevic), a neki put i na hrvatskom (Mark Milic). Uz časopise koji su izlazili relativno redovito i oko uvida u koje neće biti većih problema, postojao je čitav niz jednokratnih pamfleta i fanzina, bilo kojekakvih političkih organizacija ili kulturnih društava i ustanova do kojih će biti teže doći (Bulletin Hrvatske znanstvene zaklade, informativne i promidžbene brošure raznih hrvatskih i jugoslavenskih klubova i društava, brošure Hrvatske uzdanice, fanzini Hrvatskog revolucionarnog bratstva i drugih političkih organizacija), a u kojima je bilo književnih priloga.

U procesu prikupljanja i sortiranja građe trebat će posegnuti i za knjigama objavljivanim ovdje u Australiji, te u Kanadi, Sjedinjenim Američkim Državama i na Novom Zelandu. Te će knjige najprije trebati popisati, a nakon toga će se tek moći pristupiti opisu onoga što se u njima nalazi. Posao koji slijedi nakon toga, bit će njihovo vrednovanje, a onda i njihovo usustavljivanje u pripadni niz, u koji ih valja usustaviti ukoliko izdrže njegov zahtjevni pritisak s obzirom na sam vrijednosni sud u odnosu na pojedinačna opisivana djela. To uklapanje u niz treba izvršiti i s obzirom na pripadnost matičnom, jedinstvenom hrvatskom korpusu, ali i u odnosu na književnost zemalja domaćina, u čijim sredinama i iz čijih 'uvjetovanih motrišta' (izvantekstualnih) ova književna djela nastaju.

U čitavom tom procesu koji nam predstoji kao zadatak, ako želimo imati zaokruženu i potpunu sliku cjelokupnog hrvatskog književnog korpusa, nalazimo se zapravo tek na početku puta. Tako na primjer ovdje nismo obuhvatili niti slične pojave u susjednim zemljama, kao što je na primjer Novi Zeland. Pitanje pisaca kao što je Frank (Franjo) Pervan, koji je objavljivao dvojezično, a posljednjih godina izdao nekoliko knjiga u Zagrebu, također je jedno od onih koje zalazi na područje uspostavljanja razlika između egzilnog i emigrantskog korpusa.

Činjenica je međutim da su nam danas neke osnovne postavke jasne, a građa makar potencijalno dostupna. Tako na primjer znamo, ili na prilično pouzdanim pokazateljima možemo spekulirati na taj način, da je većina pjesništva koje stoji pred nama kao fenomen, zapravo prigodničarskog karaktera, te da često ima problema s osnovama versifikacije i pravopisom, premda se to u nekim slučajevima često prikrivalo (valjda u smislu uspostavljanja 'jedinstva domovine

i dijaspore'). Znamo dakle da se u mnogim slučajevima radi o pojavi koja se u francuskoj tradiciji nazivala *La poesie de circonstance*, odnosno za koju se u hrvatskoj tradiciji ustalio njemački termin *Gelegenheitsgedicht*, kao prigodna pjesma, 'prigodnica', ili što je u glagolskom obliku označeno oblikom 'prigodničariti', ali ovo posljednje u pejorativnom, pogrđnom smislu. Isto smo tako svjesni činjenice da ovakvo stavljanje čitavog jednog mikro-korpusa u određenu 'ladicu' automatski određuje i njegov 'niži' karakter. U tom smislu bit će lakše, u detaljnijoj jednoj analizi, posvetiti veću pozornost istraživanju okolnosti nastajanja i pragmatične svrhe ove poezije, njezine recepcije, interpretacije i receptivnih mogućnosti koje se ostvaruju kroz upotrebu hrvatskog jezika u za to neprirodnom, odnosno uvjetovanim motrištem 'otežanom' okolišu. Sličnu ćemo situaciju pronaći i u prozi objavljenoj ovdje. Ona je svojim poetičkim karakteristikama jednim dijelom bliža hrvatskoj prozi protorealizma hrvatskog književnog prostora a drugim socijalnom realizmu na tragovima Mile Budaka, negoli što ima veze sa suvremenim proznim iskazom u 'carverovaca' ili novopovijesnom romanu u Hrvatskoj. To znači da nema izravnog kontakta između suvremenih struja u proznom stvaralaštvu ovih pisaca i suvremene im hrvatske književnosti. Slične rezultate dobivamo i usporedbom između ovih i australskih pisaca. Ovako definiranu uporabu tekstualnog više zanimaju vanjska oblička, odnošenje prema dislocirano shvaćenoj 'sukcesivnosti' povijesnog, nego bavljenje njezinom cikličnošću⁹⁰, ili unutarjnoknjiževnim zakonitostima. Važno je napomenuti da ovdje ponovno govorim tek na temelju djelomično ostvarenog uvida, gotovo jednako kao i u slučaju oblikovanja uvjetovanog motrišta promatranja poezije iz navedenog *Zbornika*.

---

⁹⁰ O manipulaciji model-autora koji svojom intencijom želi sebi podrediti instancu koja, kako to kaže Wolfgang Iser, oblikuje tekst u trenutku recepcije, pisano je iz gledišta njemačke fenomenološki usmjerene teorije recepcije, ali i američke recepcijski usmjerene kritike. Nešto o tome možemo naći i u Ecovim semiotičkim pokušajima određivanja instanci komunikacijskih autoriteta. Za razliku od ovog povijesno (kulturalno) usmjerenog teksta, većina tih radova polazi od individualne receptivne svijesti. Stoga čitatelja mogu uputiti prema na drugim pretpostavkama napisanom tekstu Davida Carra *Time Narrative and History* koji, između ostalog, govori i o manipulaciji poviješću kao narativnom strukturom. Ovdje se radi o obrnutom putu: znanstveni se, ili je bolje reći, pseudoznanstveni diskurs nudi kao fikcija. Svrha mu je da se u nj povjeruje. Posrijedi je, dakle, uvjeravanje, a ne dokazivanje. Fakti su zamijenjeni fikcijom.

Da bi jedno ovako zamišljeno istraživanje određivanja izvanjskih granica korpusa došlo do cjelovite i pregledne slike stanja stvari, potrebno je obaviti nekoliko predradnji koje će nam omogućiti taj do sada više puta spominjani širi uvid u građu i problematiku koja je s njome vezana. Jedna od njih, naravno uz sve navedene predradnje koje se odnose na prikupljanje, klasificiranje i popisivanje građe, jest definiranje zakonitosti koje će odrediti kriterije usustavljanja ovih djela u ukupnost sustava korpusa hrvatske književnosti iz kojeg su ona desetljećima bila isključena. Drugi je dio problematike vezan uz temeljito poznavanje književnosti zemlje domaćina, odnosno područja u čijem neposrednom okruženju se zapisuju ovi iskazi koji pretendiraju na literarnost. U ovom našem konkretnom slučaju radi se o detaljnijem poznavanju australske književnosti, kao i onih kulturalnih paradigmi i književnih sustava koji su izvršili ključni utjecaj u oblikovanju upravo takvog, uokvirujućeg sustava australske književne sinkronije (i dijakronije).

Za prvu predradnju, odnosno definiranje zakonitosti usustavljanja, već se može naći nešto pripremljenog materijala koji se bavio češkom, poljskom i ruskom emigrantskom književnošću (odnosno književnošću u progonstvu-egzilu). Postoje već i prvi ozbiljniji radovi u Hrvatskoj, kao što je na primjer istraživanje Katice Ivanišević o pjesništvu Borisa Marune, ili napisi o Kadiću i Čoriću. Marunu se može uspoređivati s Kamovom⁹¹, ili pak Kafkom, ali se ne može, u takvom jednom istraživanju koje u sebi nosi elemente komparatističke studije, uopće ne govoriti o odvojenosti dvije matice koje se pokušavaju svesti pod zajednički fenomenološki uokvireni nazivnik. Ne može doći do jednostavnog i mehaničkog nasilnog spajanja dviju matica u jedan književni niz, bez predradnji o kojima je ovdje bilo riječ. To je podjednako opasno i nepravedno prema samoj biti ovako izoliranog pjesništva, koje je samo po sebi ionako vrsta izolacije. Taj izdvojeni pjesnički niz će uvijek u tom procesu biti u podređenom položaju i ovjeravanje globalne legitimacije kao isključiva kriterija ići će uvijek na štetu lokalne.⁹² Zato će i otvaranja prema *drugosti* koje će ovi iskazi legitimirati biti onoliko uspješno koliko će njihovo proučavanje obraćati pozornost na njihovu specifičnost i dvostruku izdvojenost sa svim pripadnim poetičkim i komunikacijskim karakteristikama. Sličan se propust pojavljuje i u pregledu Čorićeva stvaranja.⁹³ Zato

---

⁹¹ Usp. *Forum*, 5-6/1992, str. 586.

⁹² Upravo zbog toga smatram da je Brešićeva studija (2001) posebno značajna.

⁹³ Usp. *Hrvatska revija*, 1/1993, 76-77, Katica Ivanišević: 'Šito Čorić - Novi glas u hrvatskoj književnosti'.

upravo devedesetih godina pojavom ozbiljnijih kontekstualno uključenih radova koji su na tragu biti problema o kojem je ovdje riječ, kao što je na primjer posljednja knjiga izdanja Knjižnice Hrvatske revije objavljena u inozemstvu, odnosno pregled Vinka Grubišića pod naslovom *Hrvatska književnost u egzilu* (Knjižnica Hrvatske revije: München i Barcelona, 1990), dolazi do pogleda koji sve vrijeme računa na tu *drugost*. Na način primjeren autorovoj kontekstualnoj uključenosti u poetiku dvostruke isključenosti, taj je rad prišao problematici ove književnosti na postavkama koje predstavljaju dobar temelj za daljnja istraživanja.⁹⁴ Ona će u svom globalnom pogledu na 'nestabilnost konteksta' morati dakle računati na lokalnu legitimizaciju i kontekst kritičkih tekstova koji iz te perspektive progovaraju o samom izdvojenom dijelu korpusa o kojem govore.

Činjenica je da na temelju takvog usustavljanja građe, pjesnički pokušaji, kao što je ovaj koji slijedi, neće imati značenja izvan kulturološkog propitivanja tipova određivanja uvjetovanog motrišta književnog stvaranja i recepcije:

'Pale se svijeće u znak sjećanja

Prepuno nebo za tebe se otvara,

Čuje se pjesma jača od plakanja

Glasove drage prašina prekriva.'

(*Hrvatski vjesnik*, 4. lipnja 1993.)

Naime, shvaćanje posebnog puta i specifičnosti ovakvog tipa rječotvorja, ne znači istovremeno i preispitivanje samog procesa i dometa znanstvenog vrednovanja. Mjerila ostaju ista: mijenja se samo dijakronijski uvid, onaj koji ovdje mora voditi brigu o posebnosti dijakronijskog niza, onog koji će se, tek kao opisana cjelina, moći preplesti s domovinskim nizom hrvatske književne dijakronije u zajedničku povijest književnosti u kojoj, izvan kulturološki motiviranog opisa 'uvjetovanog motrišta' u kojem je jedna 'zamrznuta sinkronija' nastajala (i ostala), ostaju samo djela što zadovoljavaju već određene kriterije, ili pak ona koja svojom poetičkom inovacijom nameću nove. Nadam

⁹⁴ Upravo se to i dogodilo, nekoliko godina nakon objavljivanja originalnog oblika ovog članka, u knjizi V. Brešića *Teme novije hrvatske književnosti*. Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske; u članku 'Hrvatska emigrantska književnost (1945-1990)'.

se jedino da će ovakvo istraživanje u Australiji i na Novom Zelandu naići i na pozitivna iznenađenja, poput jednog ili dva koja su ovdje samo spomenuta, onako usput s obzirom da vrednovanje pojedinačnih ostvarenja iz korpusa zapravo nije bila tema ovog rada.

SUMMARY IN ENGLISH

Contemporary Literature in Croatian Language Written in Australia

This text is a study of the literature written in Croatian in Australia and New Zealand during the period from 1970's to 1990's. The text is concern with poetry and, to the lesser degree prose, and also is a study of a number of extratextual phenomena that surround the literature of émigré community. Two collections of works of literature in Croatian are examined, and studied as models which provide patterns for some extratextual 'usages of the texts and their contexts' in pragmatic context.

In that pragmatic sense this is an overview of Australian Croatian literature, but it is also an introduction to the question how fictive world of 'self-exclusion from the wider context' works in a practical sense and how it establishes its own system of values which is not in a direct relationship towards two system of values: the one belonging to the country (and language) of origin and the another one belonging to the host country. The types of exclusion are provided in a sense that the opposition between two different types of synchronic exclusion from the surrounding of space and the language 'of belonging' is studied. This article is also concern with the problem of evaluation which is established within the realm of the 'imaginary homeland' itself, as opposed towards the systems which are established in a wider interpretative context, that is academia and overseas critics.

In that respect works by a number of Australian and New Zealand Croatian writers is quoted and examined here. This includes writers such as Anna Kumarich, Ante Glavor, Drago Šaravanja, Franjo (Frank) Pervan, Duška Selenić-Crnić, Veselko Grubišić and others. These authors are divided in two groups in relationship to their poetics. The first one is a group of pseudō romantics

and the second one is the group of pragmatics. The second one is also extra textually motivated, while the first one is a group of writers intertextually related to the Croatian literature of the past (sometimes even to the Romantics works from mid-nineteen century). Both of these groups don't have direct generic relations towards contemporary Australian or Croatian literature. The text provides a basis for further study of ethnic and émigré 'otherness' which is a major topic of the following chapter. It also establishes the differences between local and global legitimizations.

Literatura

Beker, Miroslav, (1995): *Uvod u komparativnu književnost*. Zagreb: Školska knjiga.

Boim, Svetlana, (2003): 'Budućnost nostalgije'. *Kolo*, 2 (13).

Brešić, Vinko (2001): 'Hrvatska emigrantska književnost (1945-1990)'. U: V. Brešić: *Teme novije hrvatske književnosti*. Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske.

Čorić, Šimun (1991): *40 emigrantskih pjesnika*. Zagreb: Društvo hrvatskih književnika.

Grubišić, Vinko (1990): *Hrvatska književnost u egzilu*. München i Barcelona: Knjižnica Hrvatske revije.

Fish, Stanley (1980): *Is there a Text in This Class?: The Authority of Interpretative Communities*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.

Friedrich, Hugo (1985): *Struktura moderne lirike*. Zagreb: Svjetlost. Preveli: Truda i Ante Stamać.

Iser, Wolfgang (1974): *Implied Reader*. Baltimore: Johns Hopkins University Press.

Jelčić, Dubravko (1997): *Povijest hrvatske književnosti*. Zagreb: Naklada P.I.P. Pavličić.

Milanja, Cvjetko (1991): 'Lyotardov doprinos postmodernizmu'. *Republika*, 9-10.

Milanja, Cvjetko (1993): 'Postmoderni odmak'. *Republika*, 5-9.

Milanja, Cvjetko (2000): *Hrvatsko pjesništvo od 1950 † 2000 I*. Zagreb: Zagrebgrafo.

Milanja, Cvjetko (2001): *Hrvatsko pjesništvo od 1950 † 2000 II*. Zagreb: altaGAMA.

Novak, Slobodan, Prosperov (2003): *Povijest hrvatske književnosti*. Zagreb: Golden Marketing.

Rorty, Richard (1989): *Contingency, Irony and Solidarity*. New York: Cambridge University Press.

Tompkins, Jane, P. (1980): *Reader-Response Criticism*. Baltimore i London: John Hopkins University Press.

Žmegač, Viktor (1976): *Književno stvaralaštvo i povijest društva*. Zagreb: Školska knjiga.

NEKOLIKO NAPOMENA O SUVREMENOM TRENUTKU HRVATSKOG PJSNIŠTVA U AUSTRALIJI I FENOMENIMA KOJI TO PJSNIŠTVO OKRUŽUJU

1. Anatomija jednog slučaja

Ključna pitanja: *Je li jedan članak krivo shvaćen ili promašen: Problematika monologa i dijaloga. Različitost u istom. Razlika kao monolog (homogeniziranje) i kao otvorenost za dijalog (poštivanje drugog). Pogreške kod vrednovanja: Uzimanje u obzir specifičnosti konteksta i uvjetovanog motrišta. Prosudba kao vrijednost. Imaginarnost kao kompetencija.*

U broju *Hrvatske revije* od prosinca prošle godine (1995) objavljen je moj članak pod naslovom 'Suvremeni trenutak hrvatskog pjesništva u Australiji'. Članak je pisan iz motrišta koje je inzistiralo na vrijednosnom sudu i na uklopivosti/neuklopivosti pojedinih pjesničkih cjelina u sinkronijski i dijakronijski niz hrvatske, odnosno australske književnosti. Rezultat istraživanja bio je ovaj: Proučavani dio pjesništva na hrvatskom jeziku u Australiji ne naslanja se na suvremena zbivanja niti u australskom, niti u hrvatskom pjesništvu. Izolirano od svog sinkronog okružja ono živi, kako sam tamo napisao, u *zrakopraznom prostoru*, odnoseći se u nekim (pojedinačnim) opusima prema hrvatskoj pučkoj pjesmi, u nekim prema hrvatskom pjesništvu vremena Harambašića i Kranjčevića, ili čak budnicama i davorijama iz vremena Hrvatskog narodnog preporoda. U jednom i drugom slučaju radi se o pojavi, uvjetno rečeno, sličnoj onoj koju je Visković govoreći o hrvatskoj mladoj prozi okvalificirao kao 'trošenje modela'. Za razliku od 'trošenja modela' o kojem govori Visković, a odnosi se na veći ili manji stupanj imitiranja (suvremenog) uzora, ovo (australsko-hrvatsko ili hrvatsko-australsko) pjesništvo troši modele koji su u korpusu suvremenog hrvatskog pjesništva napušteni, a koje australski stih nikada nije koristio, ne zato što do njih još nije došao, već zbog toga što kroz takvu poetičku razvojnu fazu nikad nije prolazio. U tom smislu 'neuklopivosti' ova poezija predstavlja zanimljivu pojavu i veliki je teorijski izazov.

Konstatirajući tu činjenicu, istovremeno sam kriterij neuklapanja i nesudjelovanja u određivanju daljnjih odrednica razvoja književnog iskaza uzeo kao središnji kriterij vrednovanja. Suprotno od preporuke profesora Zdenka Škreba iz njegove poznate studije *Studiju književnosti* prema kojoj bi predmet studija koji želi prodrijeti do određivanja vrijednosti književnog djela trebala biti djela uklopljena u korpus i priznata kao neprolazna, smatrao sam da na temelju određivanja ne-pripadnosti ovih australsko-hrvatskih književnih djela sustavima iz kojih su kroz jezik (hrvatski) i okružje (australsko i multikulturalno) iznikli, možemo govoriti o kriterijima prema kojima će biti moguće odrediti njihovu književnu vrijednost i na temelju njihova uspostavljanja iščitavati ih s namjerom određivanja toga vrijednosnog elementa.

Mislim da sam slijedeći ovakvu književno-razvojnu logiku, oblikovanu isključivo na teorijskim i metodološkim postavkama navedenim ovdje, učinio dvije bitne pogreške. Prije svega danas smatram da je problemu trebalo pristupiti fenomenološki, a ne interpretacijski i, kao drugo, držim da je prije izoliranja problema (fenomena) trebalo provesti analizu koju bi novi historičari (New Historicism - New Historicists) nazvali promatranjem iz *uvjetovanog motrišta* (odnosno okružja - *displaced environment*; u: Jackson, 1989). Da je tome tako vidio sam postavši sudionikom 'slučaja' koji se razvio u Australiji nakon objavljivanja moga članka, a do toga je došlo zbog elementarnog nerazumijevanja mojih metodoloških polazišta u okružju lokalne legitimizacije na koje se sam sadržaj mojih analiza neposredno odnosio. Fenomenološki promatrano sredina je, iako govoreći istim (manjinskim - hrvatskim) jezikom, u analiziranom fenomenu i postupku njegova vrednovanja, dakle i u kritici i kritiziranom, naslutila drukčiji sustav vrijednosti i nije prepoznala ni razumjela polazišne osnove rasprave uvjetovane *promjenom okružja* kritičarske prakse, nemotivirane oportunom pragmatikom kakva je vladala u to vrijeme unutar zadanog uokvirenja krugom pragmatičara i pseudoromantičara (ili možda bolje: neoromantičara). Ono što sam u navedenom tekstu napisao o dva gotovo do kraja radnje neprepoznata brata iz komedije Tituša Brezovačkog (kao usporedbu između domovinskih i iseljenih Hrvata) pokazalo se u praksi kao fenomen izvrsno oprimjeren kasnijom recepcijom moje studije. Premda je problemu pristupila na razini fenomena, ta je studija ipak konkretno interpretirala određene tekstove i to se pokazalo pogreškom s obzirom da je u kriterijima koristila globalnu legitimizaciju i poetičke postavke koje se odnose na korpus a ne njegov izdvojeni dio i tip legitimiranja drugosti koji je u njegovim okvirima uspostavljen kao neupitan element imaginarnog prostora fikcijski zasnovanog svijeta 'fakata'.

Osim toga, moje je motrište trebalo biti uvjetovano i uvažavanjem specifične hipersenzitivnosti (preosjetljivosti) koju manjinska skupina ima u okruženju većinske grupe kojom je definirana u smislu 'razlikovanja', odnosno na temelju prepoznavanja drukčijih (manjinskih) vrijednosti ostvarenih u agresivnom okružju 'većinske kulture'. Ovaj je proces prisutan nezavisno od činjenice što se ta agresija većine (anglosaksonske) na razini dekodiranja čitavog sustava prepoznaje kao demokracija a nikako nasilje ili agresija nad 'drugim', odnosno raznim tipovima manjinskih zajednica, od nacionalnih, političkih i spolnih do homoseksualnih. Zaštita manjina, koje su uokviravanjem u svoju izoliranost i ograničavanjem mehanizmima svoje manjinske pojavnosti samom definicijom prirode vlastita funkcioniranja (kao manjine) automatski ugrožene u svojoj dugoročnoj opstojnosti, svodi se zapravo na njihovu izoliranost iz procesa legitimiranja u okviru mozaika koji čini totalitet.

Da sam u vrijeme nastanka tog teksta pozornije pročitao Duringov uvod u zborniku o kulturalnim studijima (*Cultural Studies*), u kojem se govori o manjinskim skupinama kao jezgrama u kojima će humanističke znanosti pronaći nove oslonce u raspadnutom (postmodernom) sustavu rasapa 'velikih sistema' vrijednosti, te da sam obratio veću pozornost na tamo izrečeni detalj da unatoč zaštiti svojih elementarnih prava, uključujući i pravo na jezik i javno djelovanje u jeziku (ili kroz jezik, o tome ćemo govoriti kasnije) kojim manjinska skupina (zajednica) govori, dolazi do ugroženosti jamčenih prava samom njihovom uporabom (trošenjem); mogao sam pretpostaviti da se negativno vrednovanje sustava koji je manjinska zajednica (skupina) stvorila kao oklop, ili zaštitu vlastite vrijednosti i autoriteta (i prihvatila kao određujuće njihove parametre), ne može od te zajednice prihvatiti na isti način na koji većinska zajednica (kao na primjer hrvatska u Hrvatskoj) prihvaća npr. negativnu kritiku zbornika pjesama određene pjesničke skupine ili pokreta. Srastajući sa zajednicom kao njezin sastavni dio, i sam postajući jedan od čimbenika koji inzistira na poštivanju razlika kao razlika, a ne isključivo kao vrijednosti (u interpretacijskom smislu, onako kako bi ih odredila Ecova semiotika), i prije objavljivanja moje studije (*Hrvatska revija*, prosinac 1995) koja je napisana 1992, shvatio sam da će nakon njezina ukorićenja reakcije biti prilično žustre. Zanimljivo je u cijelom 'slučaju' bilo ovo: na moj su tekst reagirali isključivo neoromantičari (pseudoromantičari: književnici u čijim djelima živi prigodničarstvo i pionirsko shvaćanje vlastite uloge kao prosvjetitelja 'naroda'). Istovremeno, druga skupina književnika, pragmatičari koji su svoju javnu riječ plasirali kao političku i osobnu reklamu, namećući je istovremeno također

prosvjetiteljski i prigodničarski, već su bili zauzeli svoja mjesta u političkom životu zajednice, ili pak u hrvatskim diplomatskim misijama (oni rjeđi i uspješniji). Englezi za takve pojave imaju svoju uzrečicu: 'seize the moment'. Književnici-pragmatičari su to odlično učinili: U sredini bez intelektualističke profiliranosti i tradicije postali su intelektualnom elitom (knjiškim ljudima) i sastavljačima zbornika, pa su bez procesa vrednovanja tog književnog stekli određeni na temelju kojeg je onda uslijedilo i pozicioniranje u okvirima manjinske hijerarhije. Ali to je već druga priča i s književnošću više nema prevelike veze.

Vratimo se zato procesu vrednovanja. Niti u jednom trenutku nisam imao dvojbi glede mojih vrijednosnih prosudbi. One su se u međuvremenu samo učvrstile jer se sustav vrijednosti prezentiran analiziranom poezijom i kroz kasniju obranu njezina navodno ugrožena digniteta (prava na postojanje) u mnogim novinskim napisima (*Spremnost, Nova Hrvatska*) koristio istim metafizičkim frazama zatvorena tipa i nedovoljne kontekstualne uključenosti. One su bile zasićene monološkim govorom kao središnjim ograničavajućim čimbenikom 'posredovanja vrijednosti'. Tako su te analize rada objavljenog ovdje u prošlom poglavlju okarakterizirale teorijske parametre moje analize kao napad na osobnost pojedinih autora i 'javnih djelatnika', a ne analizu jednog sustava. Taj monološki tip iskaza (p)ostao je dakle središnjom osobinom tog govora, kako u pjesničkim iskazima, tako i u žurnalističkoj raspravi o mojoj studiji, a nedostatak osnovnih znanja o predmetu rasprave izazvao je čak i nelagodu kod napadanih (npr. članak u *Spremnosti* potpisan s: P. Milostić, ili članak g. Dešpoje u *Novoj Hrvatskoj*). Fiktivna pozicija autoriteta i znanja dosegla je svoj krajnji domet. O predmetu je pisano s velikom dozom nepoznavanja činjenica, a argumentacija je bila u glasnosti i pozivanju na autoritet (hrvatstva, autorstva, književnosti), a ne u analizi ili ukazivanju na propuste.

S druge pak strane, ja sam u međuvremenu postao svjestan i srastao sam s činjenicom da manjinska zajednica živi drukčije od većinske, neovisno o stupnju zaštite koju joj većinska grupa pruža. S tim sam u vezi shvatio da je prije određivanja vrijednosti pjesničkog korpusa trebalo obaviti određene predradnje koje će omogućiti da monološki govor (toliko karakterističan za sve konzervativne, i vrlo desne i dosta lijeve sredine) bude pretvoren najprije u slušanje *drugog* kao onoga koji govori nešto *drugo*, a potom i u *dijalog* u kojem je moguće reći *drugo*, a ne refleksiju prvog (po principu ogledala, u čemu neki iseljeni Hrvati slijepo kopiraju jedan dio hrvatske političke scene).

Ovakvo razmišljanje koje vodi prema dekodiranju središnjeg mjesta određene manjinske skupine u društvenoj cjelini kao 'samodovoljne' tim je zanimljivije zbog toga što je krajnji konzervativni pristup na određeni način prišao izuzetno blizu (Lasić bi rekao, uzimajući u obzir Krležinu interpretaciju Nietzschea, da se zatvara krug) postmodernom radikalizmu: i jedno i drugo motrište inzistiraju na priznanju posebnosti i razlike. Ali središnja razlika između monološkog inzistiranja na razlici i postmodernog dijaloga koji inzistira na drugom je vrlo velika.

Monološki govor iskazao se u onome što sam u gornjem podnaslovu nazvao *Anatomijom jednog slučaja*. *Razlika* je u njemu sama po sebi shvaćena kao vrijednost. *Razlika* u takvom tumačenju multikulturalizma i prihvaćanja prava na 'drugost' (rase, spolnosti, nacionalnosti) postaje onda *istost*, a *tisuću rascvjetanih cvjetova* počinje širiti jedan jedini miris. Vrijednosni sud *drugog* nije shvaćen kao mišljenje različito od mišljenja grupe, dakle kao vrijednost koju (većina) mora štiti na isti način na koji je ona (kao manjina) zaštićena od većine (dakle australske javnosti), već kao napad na integritet (monološke) interesne skupine. Interes pisane riječi (u smislu kako interes teksta shvaća Biti, 1987.) na hrvatskom jeziku u studiji koja je, eufemistički rečeno, uzбудila duhove nije uzeo u obzir čimbenike gore navedene kao pogreške (nije dakle primijenjen fenomenološki i vrlo općeniti pristup te poštivanje posebnosti motrišta), ali je imao svoj dijaloški (i stručni) integritet koji je dijaloška svijest mogla pretvoriti u otvoreni dijalog o onome o čemu će pod narednim podnaslovima biti riječi.

Umjesto toga inzistiralo se na monološkom (metafizičkom) usustavljanju neusustavljivog: na isticanju 'božanstvenosti' pojedinih pjesničkih opusa lokalnih pjesnikinja, na usporedbama koje su nesmotreno dali neki proučavatelji (odnosno podučavatelji) uspoređujući navedeno pjesništvo s Vesnom Parun ili Pablom Nerudom, na prizivanju autoriteta koji sustavno o navedenom pjesništvu nisu zapravo nikad pisali (Ladan). To su samo neki elementi ovog monologa. Indikativna je također i ustrajnost u inzistiranju na pozitivnim ocjenama pisaca koje sam spominjao u prvom radu, a koje su (navodno) dobivene od nekolicine australskih stručnjaka za etničke književnosti (a koji, usput budi rečeno, ne poznaju jezik na kojem su originalni tekstovi pisani). O jedinjoj studiji koju je jedna od tih stručnjakinja objavila bit će riječi kasnije. U člancima koje su potpisali Dešpoja i Glavor (kasnije i Milostić, premda je taj članak i njegova pismenost priča za sebe) nije bilo otvorenosti za dijalog niti argumenata koji govore o samom problemu. Umjesto toga govorilo se o 'akademske visinama', pozivalo me se na ispriku radi određenih mišljenja i sudova izrečenih u navedenom članku

i tome slično. Još je zanimljivija (monološka) situacija s novinama. Novine koje se zovu *Nova Hrvatska*, i u kojima su objavljeni Dešpojin i Glavorov tekst nisu htjele objaviti moj odgovor, dakle mehaničkim su putem spriječile dijalog, čak ako bi ovaj bio najobičnije su-odnošenje dva različita monologa. Mislim da nije pretjerano primijetiti da je princip jednoglasja na taj način spojio dvije tradicije koje su se stjecajem povijesnih okolnosti počele (nelogično) prožimati u artikulaciji hrvatskog pjesničkog i novinskog jednoglasja. S jedne strane pjesničku interesnu (jezičnu) skupinu dugogodišnje hrvatske usmjerenosti i s druge medijsko sredstvo (novine *Nova Hrvatska* ne smije se miješati s Kušanovom *Novom Hrvatskom*) koje radi na istoj adresi i na istom broju telefona kao i drugi jedan, više nepostojeći, monološki glasnik *Novo doba*, tjednik koji je sve do 1991. djelovao s (monoloških) jugoslavenskih i socrealističkih pozicija. Radi li se o slučaju ili o nastavku jedne (monološke) prakse, što se novina tiče, teško je zaključiti jer otvorenosti za dijalog nema. Situacija nikada nije raščišćena jednom javnom tribinom ili razgovorom. Ozbiljnija analiza koja bi se problemom tih novina pozabavila s povijesno-fenomenoloških pozicija vjerojatno bi bila nazvana 'razbijačem hrvatskog jedinstva'. Glas koji bi rekao da do jedinstva (u različitom) jedino i može doći nakon što se stvari kažu otvoreno i povijesnoj situaciji primjereno, vjerojatno bi bio shvaćen kao demagogija. Toliko o monološkoj svijesti i njezinu shvaćanju (kolektivne) razlike.

S druge strane i dijaloški govor inzistira na razlici, ali ne i na monolitnosti koja pojedinim ostvarenjima s umjetničkim pretenzijama dopušta da bivaju nazivana božanstvenima i najboljima. Dijaloški princip shvaćanja razlika nadišao je 'onostranost' odnosno metafizičko shvaćanje umjetnosti (same po sebi) kao nečeg 'višeg' što je posljedica 'nadnaravnih inspiracija' i nedodirljivo same svoje forme radi. Taj preživjeli predromantičarski (pseudoromantičarski) kompleks u krajnjoj konzekvenci govori o ispravnosti mojeg stava glede neuklopljenosti u suvremenu književnost i suvremeno duhovno okruženje i njegovo uvjetovano motrište (tradicionalno: duh vremena i prostora, kako bi rekli njemački mladogramatičari). Razlike koje se nalaze u središtu proučavanja postmoderne teorije u Australiji također su vezane uz manjine koje se štite svojom posebnosti, ali i u odnosu na njihovu posebnost. Ali radi se o posebnosti koja će od 'krhotina raspadnutog svijeta', kako bi rekao Stamać pozivajući se na T. Eliota, stvoriti obrise novog sustava, poticajnog i originalnog, sustava vrijednog optimizma koji hoće reći: Mi smo drukčiji, posebni, ali pridonosimo svojom posebnosti ne samo inzistiranju na svojoj posebnosti, već sustavu u cjelini i uspostavljanju nove dinamike. Oplemenjujući sebe

oplemenjujemo i sustav, proširujemo korpus. Ne trošimo model već stvaramo novi koji će netko drugi (većina – kojoj nedostaju prednosti 'hendikepiranog' manjinskog pogleda na svijet) trošiti i tako živjeti svoju neoriginalnost imajući originalno kao svoje ogledalo.

Razlika je dakle kao kategorija prisutna i u prvom (monološkom i mimetičkom) sustavu, i u drugom (dijaloškom i ironičnom).⁹⁵ Negacija koja kao princip otpora manjine prema većinskom monologu funkcionira kao dominantni čimbenik vrijedne književnosti još od razdoblja odbacivanja njezina oponašateljske uloge, dakle od romantizma (usp. Behler, 1990:37-42), nije prihvaćena kao oblikovni princip prvog načina razmišljanja. Zato krug koji je zamišljen kao Nietzscheovo cikličko kruženje povijesti nije mogao biti opisan. Radijusi su bili drukčiji. Dvije točke su se približile do maksimuma (predstavljajući inzistiranje na Različitom), ali su se i zauvijek razdvojile. Jedna je shvatila *Razliku* kao dogmu manjine oko koje treba proizvesti mimetički iskaz njezinog oponašanja na (makrostrukturalno) jedinstvenim polazištima, a druga približišna točka shvatila je princip *Razlike* kao umnažajuću kvalitetu dijaloga s potpunom (dijaloškom) podrškom svim drugim razlikama koje poštuju njezinu vlastitu specifičnost i prema njoj se odnose zaštićujući njezino pravo na razliku.

Otuda i zabuna monološke svijesti koja sebi prisvaja vrijednost kao razlikovnu odrednicu i pravo na poticanje kampanje (protiv drukčijeg mišljenja). Slučaj određen činjenicom da se na pismo upućeno jednim iseljeničkim novinama (*Nova Hrvatska*), može odgovoriti samo u drugim (hrvatskim) novinama (moje je odgovore – ako se na navedena pisma uopće odgovoriti moglo – objavio *Hrvatski vjesnik* iz Melbournea), i članak nemotivirano objavljen u trećim hrvatskim novinama, najstarijim u Australiji (*Spremnost* – ove godine obilježava 40 godina rada) samo su indikatori toga koliko monološki način razmišljanja može uzbuditi duhove.⁹⁶ Pritom se najmanje govorilo o činjenicama. Evo i

---

⁹⁵ Ironičnost ovdje ne shvaćam u retoričkom smislu, niti u smislu 'raslojavanja (monološkog) značenja', već, kako je Behler napisao (1990), 'Kao sinonim za postmoderni sustav vrijednosti' u kojem je jedini mogući govor postao zaobilazni, raslojeni, dijaloški govor.

⁹⁶ Zanimljivo je istaknuti da 'recenziju' članka o zborniku *Hrvatski zbornik 92* objavljuje *Nova Hrvatska*, odgovor objavljuje *Hrvatski vjesnik* koji kaže da objavljuje odgovor na članak iz drugih novina radi toga jer te novine nisu htjele objaviti odgovor, a treći, potpuno nemotivirani članak izlazi najprije u *Spremnosti*, a nekoliko tjedana kasnije on se pojavljuje i u *Novoj Hrvatskoj*. O ideološkim implikacijama takva 'nadmetanja' v. u poglavlju o ideološkim ishodištima pojedinih novina i njihove uređivačke politike.

primjera: na upozorenje da nije umjesno kojeg bilo pjesnika nazivati božanstvenim – uslijedio je odgovor da kako je moguće da netko tog i tog (pjesnika, odnosno pjesnikinju) ne naziva božanstveni(o)m. Na sugestiju da bi trebalo govoriti o činjenicama, a ne metafizički motiviranom frazeologijom (u negativnom smislu korištenja ‘vječnim’ mitologemskim označiteljima u kratkoročne pragmatične svrhe), odgovara se nabranjem zasluga u pomoći Hrvatskoj i radu za slobodu domovine (što bi u drukčijem kontekstu vjerojatno moglo biti vrlo pozitivno).

Iz navedenih razloga zaključujem da jedan ozbiljni uvod u proučavanje teorijskih okvira fenomena hrvatskog pjesništva izvan Hrvatske treba početi određivanjem fenomenoloških odrednica koje ga okružuju (*Frames* – usp. Culler, 1989, ili MacLachlan-Read, 1994). Tradicionalnijim rječnikom govoreno radi se o potrebi određivanja konteksta unutar kojeg će se promatrati povijesno determinirano književno gradivo. Nakon toga mislim da je potrebno objasniti ograničenja i prednosti historicistički (povijesno i prostorno) uvjetovanog motrišta (Vessar, 1989, Jackson, 1987. i Liu, 1989), a naposljetku i ulogu zajednice u kolektivnom kontekstualno nametnutog određivanju ironičnih i drugih značenjskih odnaka od doslovnosti koja se bez tih kontekstualnih denotatora ne može dekodirati (Hutcheon, 1995). Tek nakon toga bit će moguće ponovo se vratiti konkretnim radovima, odnosno književnim činjenicama i poraditi na pronalaženju njihova mjesta u sustavu, odnosno u odnosu prema australskoj i hrvatskoj književnosti. Zaključit ću ovu raspravu dijaloškim pozivom svima zainteresiranima za problematiku iseljeničke književnosti i utvrđivanja njezina mjesta u književnom sustavu (korpusu) da se uključe u dijalog i svojim doprinosom bolje rasvijetle fenomen o kojem je ovdje riječ.⁹⁷ Ako je istina da književnost često govori o životu određenog povijesnog razdoblja više nego drugi dokumenti i kasniji pokušaji povijesne rekonstrukcije (‘priče’ odnosno pripovijesti koje postaju ‘povijesti’ – *story becomes history*, usp. Carr, 1991), onda će nam ovakav dijaloški pokušaj možda dobro poslužiti u pronalaženju sustavnije koncipiranog odgovora na pitanje tko su (i kakvi su) australski (i drugi, razbacani širom svijeta) Hrvati, kakva je njihova perspektiva, kakva im je mogućnost opstojnosti na australskom kontinentu i u multikulturalnoj sredini koja svojom otvorenošću neizbježno poziva ‘drugost’ da postane dio zajedničkog korpusa: australska (ili kanadska, čileanska, argentinska...)

---

⁹⁷ U međuvremenu, kao što sam napisao u prethodnom poglavlju, izašlo je više zanimljivih radova na ovu temu, a najbolja referenca je Brešić, 2001; o tome v. prethodno poglavlje.

književnost i kultura. U takvom okružju, kako izbjeći fenomen zaborava, sačuvati identitet, preživjeti u svojoj različitosti? Monološkim grupiranjem ili dijaloškom otvorenosti koja (ipak) inzistira na vlastitoj posebnosti, čuvanju jezika identiteta, ili jednom riječju – opstanku. I na kraju dolazi i do logičnog pitanja: je li stvaranje imaginarne Hrvatske u svojoj srži izgradnja paralelnog, nezavisnog sustava koji se ne uklapa u sustav zemlje domaćina, a nije spreman odnositi se prema sustavu zemlje podrijetla, ili se radi o jednokratnoj pojavi uvjetovanoj nastojanjima da se ispuni intelektualna praznina u obliku pokušaja pragmatičara i neoromantičara (i njima primjerene 'čežnje za domom', odnosno nostalgije) da rekonstruiraju svijet vlastite legitimizacije, neovisno o njezinoj iskonskoj potrebi da se čak i u vremena partikularizma, ipak ogledava u odnosu prema globalnim parametrima.

2. Fenomenološki presjek

Ključna pitanja: *Pitanje iseljeničke književnosti i njezina mjesta u korpusu. Postoje li 'posebnosti' u okviru 'tudih' korpusa koje se u njih uklapaju? Australski otpor i magnet: Slučaj Demidenko. Kanadski i australski multikulturalizam.*

Na okruglom stolu Sveučilišta Macquarie u Sydneyju, održanom u travnju ove (1996) godine, bilo je riječi o iseljeničkoj književnosti. Predložio sam tom prilikom u razgovoru s dr. Natalijom Aponiuk stručnjakinjom za ukrajinsku književnost u svijetu, razlikovanje dva termina: etnička (manjinska) književnost, koja živi kao specificum zemlje u kojoj djeluje i pridonosi njezinu (post-modernom) fragmentiranju s jedne strane, te tradicionalniji pojam iseljeničke književnosti, pri čemu se misli na književnost koja pripada korpusu glavnine književnog stvaranja zemlje podrijetla pojedinih književnika.⁹⁸ Obično je ova druga tradicionalnija, s obzirom da se naslanja na jedan dio književne povijesti

---

⁹⁸ Ovako shvaćena iseljenička književnost u suvremenoj se hrvatskoj terminologiji pokriva imenima emigrantske i egzilne književnosti u koju je onda uključen i njezin dio kojem je, barem u razdoblju do 1991. godine, bio onemogućen direktni kontakt s Hrvatskom, a time i usustavljanje u korpus. Kasnije sam ovu nomenklaturu malo uskladio s domovinskom terminologijom, gdje prije svega mislim na spomenutu Brešičevu raspravu (2001) i Kalogjerin pristup (2003).

zemlje podrijetla i izbjegava fragmentiranje cjeline. Tako na primjer pod hrvatskom iseljeničkom književnošću svakako mislimo na pisce kao što su Vinko Nikolić, Antun Bonifačić, Viktor Vida, zatim većim dijelom svoga opusa Boris Maruna, Malkica Dugeč, Šimun-Šito Ćorić (uključujući i njegove pseudonime), te određeni broj pisaca iz povijesti hrvatske književnosti koji su duži ili kraći dio svog života proveli u inozemstvu, istovremeno ostajući dio književne ukupnosti hrvatske književnosti, i jezično i strukturalno i generički.⁹⁹ U takvom kontekstu možemo govoriti i o Silviju Strahimiru Kranjčeviću kao iseljeničkom piscu (v. Frangeš, 1996: 'Kranjčević je morao poći u Bosnu', str. 78). Hrvatski iseljenički pisci bili su, jednim dijelom svoje ukupne književne produkcije i javnog života, Matoš i Ujević (dok je živio u Beogradu), a u mnogo radikalnijim koncepcijama od moje mogao bi se zastupati stav o Ivi Andriću kao hrvatskom iseljenom piscu, koji bi se u korpus hrvatske književnosti uklapao jednako kao kasniji Škvorecky u korpus slovačke književnosti ili na način na koji se Kunderini romani devedesetih, napisani na francuskom i u francuskoj, uklapaju (ili ne uklapaju) u korpus češke književnosti.

S druge strane etnička književnost duguje zemlji podrijetla tematske naslage i određeni odnos prema njezinoj tradiciji, ali se više ili manje uklapa i u književnost zemlje u kojoj živi i prema kojoj se prostorno ponekad i jezično odnosi (kod pisaca drugog naraštaja, kao kod australskih Hrvata u Sydneyju na primjer Marko Milić, Michael Kovacevic ili Šime Sam Dušević, koji pišu na engleskom). No s obzirom da njihovi pojedinačni radovi još uvijek nisu zaokruženi u sustav, niti ukoričeni u knjige, potrebno je za primjerima posegnuti drugdje. Pisce kao Styard Dubek, Carol Bly ili Louise Eldrich pripadaju američkoj književnosti, odnosno onom njezinu dijelu koja se tematski bavi etničkim zajednicama (poljskom, norveškom ili indijanskom). Tematski određeni kao 'etnički' oni su ipak sastavni dio korpusa američke književnosti. Njihov 'novi realizam' (Wolff, 1993), izrastao na naslagama postmodernog američkog izraza i poetike kojoj osnove treba tražiti u prozi Johna Barta ili Roberta Coovera, ali sa znatnim prilagodbama karakterističnim za 'etničke' pisce. Ovaj je poetski model odbacio disperziju teme i razbijanje fabularnog jedinstva radnje kao središnje mjesto susretišta fragmentiranog svijeta, ali je istovremeno prihvatio razbijanje modela dominacije većinskog (prvog) nad književnim (isprilovčanim, iskazanim) svijetom i uspostavio manjinu kao drukčiju kvalitetu,

---

⁹⁹ Pregled ovih pisaca dao je, uz Grubišića i Brešića, Dubravko Jelčić koji ih (prvi) smješta u *Povijest hrvatske književnosti* (1997). V. literaturu u prethodnom poglavlju.

onu koja ostvaruje svoju vrijednost u obliku 'razlike' i koja se tom svojom kvalitetom suprotstavlja vlastitom nestajanju, odnosno izumiranju, premda sada kao 'druga', odnosno u drugom jeziku. Istovremeno, fragmentiranjem cjeline ispriповijedanog svijeta ova u polazištu rascjepkana književna poetika govori postmodernim jezikom prividnog realizma (Clark, 1995). Njezin dijalog s cjelinom svijeta doprinos je 'etničkog govora' ukupnosti suvremene književne produkcije na američkom kontinentu, bez obzira na to koliko pridjev 'etnički' u Americi i Kanadi izaziva negativne konotacije. Uzimajući u obzir i ovu manjinsku razlikovnu vrijednost, Thobias Wolff (1993) zaključuje da je u Americi prošlo vrijeme metafikcijske književnosti (njegov termin za postmodernu koja se ostvaruje tehničkim zahvatima kroz tkivo teksta) i da novi realizam fragmentaciju svijeta (meta-povijesnost, kako bi rekao Lyotard, 1984) ostvaruje svojim pravom na razliku i zaštitu te razlike, bilo da je ona etnička, jezična, rasna, spolna ili se odnosi na seksualne preferencije.

Na sjevernoameričkom kontinentu s pravom se može govoriti o renesansi tako shvaćene i u okviru takvih poetskih natuknica opisane etničke književnosti. Naime, u slučaju američkog kontinenta, uključujući i Latinsku Ameriku, većinom govorimo o trećem, ili čak četvrtom naraštaju doseljenika koji tražeći svoje korijene obnavljaju sliku manjinskog (hendikepiranog) okružja (zajednice u raspadanju) iz koje su potekli i kojoj su (barem ritualno) pripadali. Gubljenje te slike zajednice poistovjećuje se s modernističkim žalom ('svjetskim bolom' kod romantičara) za gubitkom nevinosti svijeta, odnosno smrti mitološkog, tako da ta književnost na izvjesni način danas ima onu pokretačku snagu koju su posjedovali određeni književni prosedeli u književnim okolnostima u kojima su se nenadano našli u samom središtu široke književne pozornosti.¹⁰⁰ U Kanadi je situacija nešto drukčija nego u SAD-u, s obzirom da je tamo još uvijek živa književnost na jezicima raznih kulturnih zajednica, slično kao u Australiji. Ako kulturnu zajednicu shvatimo onako kako ju je definirao Schopflin (1988), odnosno kao zajedništvo formirano na iskustvu skupine i prihvaćanju tog iskustva od strane kasnijih naraštaja (1988:9)¹⁰¹, tada razne etničke zajednice u zemljama 'Novog svijeta' možemo zapravo shvatiti kao kulturne zajednice.

---

¹⁰⁰ Sjetimo se samo popularnosti južnoameričke proze 70-ih godina, ili 'postkolonijalnih' pokušaja usustavljanja grade i 'svodenja računa' u anglosaksonskom svijetu, te popularnosti pisaca kao što su Salman Rushdie u Velikoj Britaniji ili Michael Ondaatje u Kanadi i SAD-u.

¹⁰¹ Ako nije drukčije naznačeno, prijevodi tekstova iz knjiga koji se u literaturi navode na engleskom su moji.

Koncept multikulturalizma u Australiju je došao upravo iz Kanade, gdje su razne kulturne zajednice (etničke grupe, kako se također pejorativno nazivaju) još uvijek žive kroz opstojnost naraštaja koji prenosi vlastite vrijednosti sljedećim naraštajima u obliku usmene i pisane predaje. Ali u amerikaniziranoj Kanadi određivanje nečeg kao etničkog uglavnom kod (etničkih – tj. manjinskih) pisaca u toj zemlji, prema riječima dr. Aponiuk, izaziva krajnje negativne konotacije. Etnički pisac u svom polazištu getoiziran je na temelju svojeg etniciteta i vrijednosno ne pripada takozvanoj većinskoj kulturi. Književna činjenica koja živi između kulturne zajednice koja je izgrađena na temeljima drukčijim od većinske kulturne zajednice, a uklopljena je u većinsku kulturu susjednošću prostora i jezičnom razumljivošću, predstavlja teorijski izazov, koji je u najmanju ruku jednak onom vezanom uz djela manjinske kulturne zajednice iskazana na jeziku te zajednice, a koja se ne uklapaju u sustav većinske kulturne zajednice zemlje (naroda) podrijetla kojoj originalno manjinska zajednica pripada i na čijem se jeziku izražava.

U kontekstu etničke književnosti na jeziku većinske zajednice Aponiuk kao glavni problem vidi pitanje kako odrediti koje djelo pripada etničkoj književnosti, a koje je dio većinske kulturne zajednice. Radi li se o imenu i podrijetlu autorice ili autora, o temi ili o jeziku na kojem je djelo pisano? Većina etničkih pisaca u Americi pišu engleski (Nabokov). Slično je i u Australiji (David Malouf, ili od mladih, Christos Tsiolkas), ili se njihova djela već u rukopisu prevode na engleski (Škvorecky). Aponiuk smatra da je tematska odrednica ta koja djelo svrstava u kategoriju manjinske (etničke književnosti). Slično misli i skupina teoretičarki koja govori o 'ženskom pismu' kao alternativnom (manjinskom) obliku izražavanja, iako je tamo riječ o drukčijem fenomenu. U Australiji je u dvije knjige (*Homeland*, 1991. i *Harbour*, 1993) objavljen veći broj priča autora različitih zemalja podrijetla koje je okupio projekt nazvan *Carnivale, The NSW Multicultural Festival*. Zanimljivo je napomenuti da je u izbor objavljen u te dvije knjige, što ih je uredio George Papaellinas, ušlo više pisaca iz 'većinske' (mainstream) australske književnosti (Anne Whitehead, Frank Moorhouse, Janette Turner Hospital), ali su tu i pisci kao Le Van Tai, Oodgeroo of the tribe Noonuccal, Sang Ye, Sasha Soldatow, Sneja Gunew, Anna

Maria Delliso. Među tridesetak pisaca nisam pronašao niti jednog pisca hrvatskog podrijetla.¹⁰²

Za razliku od književnosti na 'drugom' jeziku u odnosu na zemlju podrijetla, odnosno tzv. etničke (manjinske) književnosti, pitanje iseljeničke književnosti, što se određivanja okvira fenomena tiče, predstavlja znatno manji problem. Ona je naime obično pisana na jeziku zemlje (ili nacije) podrijetla pojedinih pisaca i nastavlja se na dijakronijski sustav iz kojeg je potekla, istovremeno obogaćujući sinkroniju tog sustava iskustvima stečenim u doticaju s drugim sinkronijama (npr. opusi Milana Kundere, Viktora Vide, Vinka Grubišića, Borisa Marune, Czesława Miłosza, Mate Bašića i drugih). To je slučaj sve dok pisci pišu na svom 'prvom' jeziku. U slučaju prelaska na 'drugi' jezik (kao kod Kundere na francuski) stvar se dopunski komplicira.

Na navedenom okruglom stolu kao neke od mogućih pokazatelja pripadnosti pojedinog književnog djela ili opusa etničkoj, odnosno manjinskoj kulturnoj zajednici, spomenuo sam problematiku samog iskaza, pojedinačnih poetika koje obuhvaćaju probleme tehnike naracije ili strukture stiha. Književnik koji se naslanja na određenu tradiciju gradnja fabule, ili gradbe stiha ili strofe, odnosi se prema toj tradiciji direktnije nego prema tradiciji koju tematizira. Matoševe pariške novele grade aparatorij hrvatske proze dvadesetog stoljeća, iako tematski nisu 'hrvatske'. Kunderini romani ne korespondiraju s recepcijskom intencijom na isti način kao francuska suvremena proza. Kiševa *Grobnica za Borisa Davidoviča* djelo je koje nije pripadalo okružju u kojem je nastala. *Travnička bronika* (kronika) teško da bi se mogla nazvati srpskim romanom, u smislu nastavljanja na određenu tradiciju razvoja tehnike naracije i poetike romana.

---

¹⁰² Zanimljivo je da se u drugoj knjizi (*Harbour*) nalazi priča B. Wongara, pravim imenom Sreten Božić, koji živi s Aboridžinima u Sjevernoj Australiji i koji je kasnije došao u središte kontroverzne situacije zbog svoje knjige *Raki*. Dok je kao aboridžinski pisac vrlo zanimljiv i poznat širom svijeta po knjigama *The Last Pack of Dingoes* i *The Track to Bralgu*, u knjizi *Raki*, Wongar (Božić) gradi dvije paralelne priče: jednu smještenu u prošlo stoljeće, i posvećenu sustavnom ubijanju Aboridžina od strane anglosaksonskih doseljenika, i drugu, suvremenu, o navodnom zlostavljanju i masakrima Srba u Hrvatskoj. Robert Manne bilježi da u toj knjizi Božić uspoređuje UN sa SS postrojbama, a da čitav roman ide toliko daleko da se može usporediti s čuvenom prevarom Helen Darville koja je kao Helen Demidenko napisala priču o ukrajinskim ultradesničarima. Sam Božić ide u tom smjeru tako da u 'Authors Note' kaže sljedeće: 'Srpski dio ove knjige je povijesno dokumentiran, dok je aboridžinski fikcija motivirana sjećanjem na stvarne događaje'.

Studij poetike pojedinačnih opusa, to jest izražajnih vrijednosti, i odnos iskaza prema polazišnoj tradiciji na temelju koje individualni opusi grade svoj poetski sustav trebao bi biti pokazatelj na temelju kojeg će biti moguće određeno djelo klasificirati i odrediti njegovo mjesto u korpusu pojedinih nacionalnih književnih sustava. To je potrebno učiniti prije svega stoga što, prema mišljenju većine stručnjaka, osim nacionalnih sustava (kao konkretnih ostvarenja) i književnosti (kao apstraktne ukupnosti) nema jasno odredivih prijelaznih entiteta koji funkcioniraju kao samodovoljne cjeline s mogućom poetskom opstojnošću (v. Kramarić, 1992. ili Kundera, 1995).¹⁰³ Važno je spomenuti i činjenicu da uvid u ukupnost (cjelinu) polako izmiče mogućnosti obuhvaćanja (v. Milanja, 1993). Osim toga 'strana tijela' u drugim sustavima predstavljaju problem i teoriji i povijesti književnosti, tako da bi se problem njihove klasifikacije uskoro mogao pokazati vrlo bitnim. Zato je pitanje pripadnosti ili ne-pripadnosti određenog opusa ovoj ili onoj književnosti koliko zanimljiv, toliko i važan pokazatelj napuklina u sustavu kroz koji se vrši njegova potencijalna dekonstrukcija.¹⁰⁴

No ovo nije jedino pitanje već ono pokreće čitav niz drugih. Evo ih ovdje nekoliko. Ako jedan takav omeđeni i manjinski književni korpus funkcionira kao dio jedne (prostorno) daleke književnosti, koliko i jednom i drugom dijelu tog jedinstvenog korpusa ostvarenom na zajedničkim razvojnim poetskim zakonitostima i njihovim fragmentacijama, odnosno negacijama, nedovoljno izravno suodnošenje s tim (prostorno udaljenim) sustavom uskraćuje, ili možda pruža u smislu intertekstualnosti? S druge strane pitanje je ovo: ako je sustav iskazan na drugom jeziku (npr. hrvatskom u Australiji) ili je tematski neuklopljen u glavni tijek razvoja prostorno susjedne književnosti (ovdje australske), živi li on uz tu književnost ne postajući njezin dio, i, ako je tome tako, koliko opet time dobiva ili gubi sustav koji je prikraćen za jednu moguću potenciju ostvarenu kao hrvatska-australska [etnička] književnost?

---

¹⁰³ Naravno, postoji korpus djela koji su u mnogim pregledima određeni kao presjek 'svjetske književnosti zapadnog kruga' (v. I. Slamnig: *Svjetska književnost zapadnoga kruga*, Zagreb, 1999. i M. Solar: *Suvremena svjetska književnost*, Zagreb, 1997). Ali ovdje je riječ o odnosu uklopivosti (ili neuklopivosti) unutar uokvirujućeg nacionalnih sustava i pripadnih im poetika.

¹⁰⁴ Vrlo zanimljiv opis egzilne književnosti i načina uspostavljanja razlika dao je, pet godina nakon originalnog pojavljivanja ovog članka, V. Brešić u svojoj studiji koja je ovdje više puta spominjana: 'Hrvatska emigrantska književnost (1945-1990)'. Ona je objavljena u knjizi *Teme novije hrvatske književnosti*, Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske.

Važno je također pitanje hoće li jedna kulturna manjinska zajednica prihvatiti sebe kao etničku manjinu, ili želi funkcionirati puninom kultur(al)ne zajednice u kojem slučaju postoje svi preduvjeti za autohtonost ostvarivanja cjelovitog sustava i stvaranje onog što je nekoliko puta nazivano imaginarnom domovinom, odnosno u našem konkretnom slučaju imaginarnom Hrvatskom s vlastitim (imaginarnim) sustavom vrijednosti, uključujući i onu književnu. Ali pitanje je koliko je ova (treća) opcija realno moguća? Tim prije što je situacija u Australiji, bar za sada, što se tiče marginalizacije etničke (manjinske) umjetnosti drukčija nego ona opisana u slučaju SAD-a. Da problematika etničke književnosti u Australiji nema nužno sudbinu marginalnog čimbenika koji nužno mora tražiti svoje mjesto u 'imaginarnom univerzumu', onom koji se na temelju svoje autohtonosti može braniti kao 'vlastiti prostor', pokazuje nam vrlo dobro u Australiji tako nazvan i dobro poznati 'slučaj Demydenko'.

Knjiga izvjesne Helen Demydenko pod naslovom *Ruka koja je potpisala presudu* dobila je 1995. godine jednu od najprestižnijih australskih nagrada za književnost. U knjizi se opisuje život ukrajinskih izbjeglica, pitanje progona Židova, prikaz ukrajinske zajednice, te se u svakom slučaju radi o već na prvi pogled vrlo zanimljivom etničkom tekstu koji pretendira na univerzalnu recepciju. Skandal izbija tek kad nakon velikog publiciteta i niza razgovora na televiziji i radiju, kao i mnogih interviewa, javnost saznaje da je Helen Demydenko ustvari Helen Darwine te da su etničko podrijetlo i priča o australskim Ukrajinacima i njihovim dvojbama glede sudjelovanja u progonima Židova tijekom Drugoga svjetskog rata zapravo izmišljeni zbog publiciteta i znatno većih šansi za uspjeh (financijski) u situaciji gdje je autorica 'etničkog podrijetla'. Uslijedili su javni protesti i priopćenja židovske i ukrajinske (kulturne ili etničke) zajednice, a čitava stvar poprimila je razmjere skandala. Fragmentacija svijeta i potreba za 'razlikovanjem' u slučaju Demydenko pokrenula je fikciju iza fikcije same: i samo autorstvo postalo je (etnička) fikcija. Sličan je pokušaj napravio i 'Aboridžin' B. Wangar (Božić) opisivanjem 'patnji Srba', navodno ravnoj onoj kroz koju su prošla aboridžinska plemena, u romanu na koji je rijetko tko reagirao.

U Australiji *Australia Council (for Arts)*, državna ustanova za dodjelu potpora umjetnicima i umjetničkim ustanovama, također dodjeljuje godišnje potpore za originalno književno stvaranje¹⁰⁵, a da su one dostupne svim stanovnicima

---

¹⁰⁵ Zanimljivo je da je roman *Raki* B. Wangara (S. Božića) financiran iz Australian Council for the Arts (The Federal Government's advisory body).

Australije vidi se i po tome što je prijevod natječaja na hrvatski objavljen u *Hrvatskom vjesniku* (Croatian Herald) iz Melbournea (31. svibnja). Glavne godišnje nagrade 'etničkim' piscima, potpore manjinskim i većinskoj književnostima (ili dijelovima književnosti), svrstavanje određenih (etničkih) pisaca u antologije itd., govore dosta o tome da nema značajnih formalnih prepreka zbog kojih određena književna grupa (ili pisci) ne bi htjeli ili željeli biti okarakterizirani dijelom etničke književnosti.

Vidljivo je dakle da su, što se tiče književnosti na hrvatskom jeziku i književnosti Hrvata na engleskom, mogućnosti otvorene te da ovdje 'biti etničkim piscem' nema iste konotacije kao što je to sve do nedavno bio slučaj u SAD-u. Nema okvirnih (kontekstualnih) ograničavajućih čimbenika koji bi mogli djelovati sociološki ili psihološki negativno, uzrokovati taktiziranje i izuzimanje određenog opusa iz korpusa bilo iseljeničke, bilo etničke književnosti. No motrište iz kojeg ćemo promatrati književnost na hrvatskom jeziku u Australiji bit će određeno s nekoliko izvanjskih čimbenika koji u članku iz 1992. (objavljenom prošle godine)¹⁰⁶ nisu bili uzeti u obzir. To je jedan od razloga zašto je došlo do određenih nesporazuma. O drugom problemu, onom vezanom uz problematiku izražavanja u hrvatskom ili kroz hrvatski jezik, bit će riječi kasnije.

3. Problemi usustavljanja i pitanje domovine(a)

Ključna pitanja: *Hrvatska zajednica u Australiji i problem izgradnje tradicije. Pitanje drugosti u odnosu na 'bijelu Australiju'. Kolektivna odgovornost pisaca i pitanje domovine(â). Prvi naraštaj i njihov jezik. Problem usustavljanja u australsku/hrvatsku književnost. Razlika kao vrijednost ili samodovoljnost u okviru 'imaginarne domovine (Hrvatske)'. Priprema za analizu.*

Književna društva australskih Hrvata u Sydneyju i Melbourneu dio su bogatstva posebnosti koje se manifestira kao hrvatska (manjinska) kulturna zajednica u Australiji. Ta zajednica funkcionira kroz vlastite medije, troje novine (tri tjednika

¹⁰⁶ Radi se o članku na temelju kojeg je napisano prošlo poglavlje ('Suvremeni trenutak književnosti na hrvatskom jeziku u Australiji', a originalni oblik teksta (bez ovdje unesenih nadopuna) objavljen je u *Hrvatskoj reviji* 1995. godine.

su *Hrvatski vjesnik* u Melbourneu i *Spremnost* i *Nova Hrvatska* u Sydneyju; uz to do nedavno je izlazila i mjesečna revija *Maestral*, te glasilo mladih australskih Hrvata *Klokan*, s književnim prilogima uglavnom na engleskom), jednu od države financiranu radio stanicu sa središtima u Sydneyju i Melbourneu¹⁰⁷ i više radio satova koje na iznajmljenim radiopostajama financira sama zajednica. Tu su zatim i veći broj hrvatskih katoličkih centara (po tri u Sydneyju i Melbourneu, te po jedan u Canberri, Perthu, Adelideu, Brisbaneu, Hobartu, Newcastleu i Wollogongu), dva prvoligaška nogometna kluba (Sydney United i Melbourne Knights), folklorna društva, hrvatski društveni klubovi (samo u Sydneyju ih ima šest većih), sustav osnovnog dopunskog školstva na hrvatskom jeziku, hrvatski jezik kao nastavni predmet u srednjim školama (subotnja nastava), nastava hrvatskog jezika na sveučilišnoj razini, Hrvatska znanstvena zaklada koja financira studij, studentska hrvatska društva itd. Naravno, postoji još čitav niz sadržaja (tradicionalnih i novijih, nastalih tijekom i nakon Domovinskog rata) koji pridonose definiciji hrvatske australske zajednice kao (manjinske) kulturne zajednice i cjeline koja je stvorila svoju 'imaginarnu' samodovoljnost u odnosu na australsku većinsku zajednicu i zemlju podrijetla. Njih ovdje neću nabrajati jer se radi o članku s određenom temom, ali je ova kraća digresija bila potrebna zbog dobivanja zaokružene slike o širini i složenosti projekta koji se zove kulturna zajednica. Ta se zajednica iznutra koordinira kroz čitav niz uspješnijih ili manje uspješnih mehanizama (od raznih odbora i koordinacijskih tijela, utjecaja pojedinih uglednih članova, pa sve do inicijative iz Hrvatske o uspostavi Hrvatskog svjetskog kongresa kao 'nadtijela' unutar kojeg će biti organiziran čitav život zajednice). Prema van ona se odnosi prema australskim političkim i kulturnim institucijama s jedne strane, te prema hrvatskim s druge. Istovremeno bivajući potpuno zaokružena, zajednica funkcionira kao manjina u većoj zajednici, te u isto vrijeme i kao dio (imaginarne) Hrvatske izvan Hrvatske. Zaštićena svim pravima, ona ipak osjeća da je (premda ne neposredno, ali svakako 'na duži rok') ugrožena gubljenjem jezika u drugom i trećem naraštaju, miješanim brakovima,

---

¹⁰⁷ Zajednica se, tijekom posljednjih šest-sedam godina, nalazila u 'nepomirljivo suprotstavljenoj poziciji' prema urednici programa u Sydneyju, tako da taj program njoj duže vremena 'ne služi', osim za dobivanje vijesti iz Hrvatske i BiH, premda se radi o jedinom državnom programu s četiri sata programa tjedno. I na toj stanici (SBS - Special Broadcasting Services) bilo je književnih priloga. Postaja ima dva središta i dvije profesionalne redakcije, jednu u Sydneyju i jednu u Melbourneu.

napuštanjem njezinih redova od strane najposobnijih mladih intelektualaca koji postaju dio vodeće (većinske) zajednice i stapaju se asimilacijom i takozvanom pozitivnom integracijom u 'mainstream' australskog društva. Kvaliteta razlikovanja od većinske zajednice postaje istovremeno hendikepom. Inzistiranje na razlici gledano izvana može se promatrati i u raznim interpretacijama tumačiti kao getoiziranje, a homogenost mišljenja može djelovati kao monolog 'imaginarnog' entiteta. Obrambeni mehanizmi kojima se ovako organizirana grupa služi, zapravo su njezin ograničavajući čimbenici koji sprječavaju uspostavu bolje komunikacije s većinskom zajednicom (australskom) i s domovinom Hrvatskom. Izvana gledano na getoiziranje se većinom gleda kao na negativnu karakteristiku. Činjenica je međutim da do takvog postupka nije došlo iznutra, svjesnim naporom grupe, već da je ono praktički nametnuto izvana. O tome nam svjedoči čitav niz radova koji su se u stručnoj periodici pojavili u posljednjih nekoliko godina.¹⁰⁸

Upravo je u tom smislu postojanje 'imaginarne domovine' izgrađene u obliku kule od karata (odnosno iskorjenjenosti) karakteristika koja ovu zajednicu zapravo povezuje sa svim sličnim projektima uspostavljanja 'totaliteta' u sinkronijski i dijakronijski dislociranoj sredini.

U takvu složenom sustavu koji se, kao i književnost koja u toj zajednici živi, odnosi prema dvjema (većinskim) kulturama – australskoj i hrvatskoj – zajednica s jedne strane postaje odviše ispolitizirana (prema Hrvatskoj i njezinim imaginarnim na mitološkim osnovama utemeljenim arhetipovima/stereotipovima), a s druge premalo politizirana (prema Australiji i realnom sustavu 'rasporeda snaga' u odnosu nadmudrivanja između 'većinske' moći i prava drugih opcija). Ona je istovremeno previše informirana (na 'imaginarnoj' razini i zamišljaju pozicije punopravnog partnera u dijalogu) i nedovoljno informirana (na realnoj razini suodnošenja prema dva entiteta koji zadaju granice njezina uokviravanja). Istovremeno kao jedinstveno tijelo – ugroženo u neprirodnom okruženju koji predstavlja privid njezine (manjinske) kulturne autonomije – ona, kao i bilo koja druga zajednica kakvih je ovdje mnogo, niti jednog trenutka ne dovodi u pitanje većinsku kulturu i njezino privilegirano

---

¹⁰⁸ Ovih nekoliko rečenica dopuna je originalnog teksta napisana 2004. godine. Radi se o člancima temata 'Rezoing Australia' iz *Journal for Australian Studies* 2/2003 u kojem čitav niz autora govori o problematici 'bijele Australije' i isključivanju iz tog privilegiranog kruga čitavog niza europskih naroda, uključujući Talijane, Grke, Hrvate i Srbe. Radi se o razdoblju od kraja pedesetih do sredine sedamdesetih kad su te zajednice formirale svoja geta, odnosno 'imagarizirale' u odnosu na *mainstream* i zemlju podrijetla. V. Andreoni (2003), Durie (2003) i ranije Schech i Haggis (2001).

mjesto.¹⁰⁹ Ona je postavljena defanzivno i brani postojeće pravo na vlastitu imaginarnu egzistenciju, istovremeno bivajući i blago konzervativna i radikalno agresivna, ovisno o kutu gledanja, tj. o poziciji većinske kulture (hrvatske ili australske) koja je promatra.¹¹⁰

Unutar same sebe ovakva manjinska kulturalna zajednica drži se na okupu na temelju čitava sustava pozitivnih vrijednosti koji je jednom rečenicom najlakše opisati pozivajući se na Schopflinovu (1988) definiciju kulturne (ili čak kulturalne) zajednice (cultural community). Način na koji je unutar manjinskih zajednica izgrađen autohtoni sustav vrijednosti i autoriteta nije, barem koliko je meni poznato, do sada sustavno analiziran i može se ovdje samo pretpostaviti da bi rezultati analize bili slični onima kakve iznosi Boim govoreći o 'imaginarnoj domovini' iz ruskog kuta gledanja.¹¹¹ Ono što će u takvoj jednoj analizi biti značajno mislim da je sljedeće: Ovakve (manjinske) kulturne zajednice nemaju dugotrajnu tradiciju samosvojnosti i elemente tradicije traže izvan sebe samih, uglavnom u kulturi zemlje podrijetla, ali povremeno i u kulturnim kvalitetama zemlje domaćina, kako je to nedavno napisao Šito Ćorić u *Hrvatskom slovu*, pišući o europskim hrvatskim kulturnim zajednicama. Prema njegovim riječima, dobra je zajednica ona koja je sa sobom donijela pozitivne vrijednosti, a istovremeno te vrijednosti ugrađuje u kulturu zemlje domaćina, uzimajući iz nje za sebe ono što sama smatra kao kvalitetu.¹¹²

¹⁰⁹ Svi oblici obilježavanja važnih datuma, proslava i događaja od velikog značaja za zajednicu odvijaju se na prostorima 'imaginarnih domovina' ili u njihovom duhovnom okviru. Gosti na obilježavanju pojedinih obljetnica doduše jesu i neki australski političari, ali se vrlo rijetko bilježi da takav događaj (dvadeseta obljetnica folklorne grupe, otvaranje hrvatskog doma umirovljenika ili novog katoličkog centra) zabilježe većinski mediji ili da se to smatra događajem izvan zajednice same.

¹¹⁰ Zanimljiva je, u ovom kontekstu, rasprava o uspostavi australske Republike i referendumu koji je s tim u svezi održan 2000. godine, dakle četiri godine nakon pisanja originalne verzije ovog teksta. Jedan od najuglednijih australskih pisaca, australski Libanovac treće generacije, David Malouf, objašnjavajući razloge zašto je anglo-saksonska Australija Republici rekla NE, piše sljedeće: 'Kako je čudno da oni od nas koji su britanskog podrijetla osjećaju da ćemo mi ostali postati punim Australcima tek kad prekinemo sve one veze za koje oni sami (u odnosu na Britaniju i engleski jezik op.au.) smatraju da su ugrađeni u same temelje njihova života' (David Malouf: *People's Judgement*. *Best Australian Essays* 2000. Melbourne: Black Inc.; prev. au.).

¹¹¹ Vidi literaturu u prethodnom poglavlju.

¹¹² Takav se model u australskoj antropološkoj praksi naziva 'pozitivnom integracijom' i u suprotnosti je s imaginarnim modelom izdvajanja (stvaranjem 'imaginarne domovine' i sustava autoriteta koji je formiraju).

Ne želeći s ovako malo raspoloživih podataka izricati vrijednosni sud, mogu samo nadopuniti gornju misao s tezom da se manjinska kultura s većinskom isprepliće samo do određene mjere. Naime, principi njihovih opstojnosti ne dopuštaju dinamično ispreplitanje. Razlika, u trenutku kad postaje sličnost, postaje selekcija, to jest pitanje odabira, a iza toga slijedi prihvaćanje i gubitak originalnog (ili novostečenog) identiteta. To je, čini mi se, jedan od razloga zašto na prvi pogled zajednice malih naroda (shvaćenih onako kako je male narode definirao Kundera – odnosno kao one 'čija opstojnost svakoga trenutka može doći u pitanje'; usp. 1984. i 1995) žive životom izdvojenosti iz većinske zajednice i stvaraju vlastite imaginarne sustave vrijednosti, bez obzira ostvaruju li se oni u praksi takvima ili se iscrpljuju u krivim procjenama. Drugi je razlog izdvojenosti 'malih' zajednica također očigledan. Većinska zajednica nikad nije postala slična u odnosu na manjinske zajednice, niti je sama svoj privilegirani položaj dovela u (dijaloško) pitanje. Ona je i dalje (nakon 200 godina) anglosaksonska, ili u najboljem slučaju anglokeltska zajednica. I o tome postoji svijest koja živi u pravu na razliku manjinskih zajednica podrijetlom iz malih naroda.¹¹³

Ovdje se možemo vratiti književnosti i slobodno reći da ono što vrijedi na širem društvenom planu vrijedi i u književnosti svake pojedinačne manjinske zajednice. U tom smislu pozivanje na tradiciju obično nije pozivanje na tradiciju ostvarenu kroz institucije većinske kulture u zemlji doseljenja, već se obično radi o tradiciji zemlje podrijetla. Osim u ovakvom odnosu ona se eventualno odnosi prema određenim vrijednostima koje je zajednica ostvarila u novoj domovini u okviru svog 'imaginarnog prostora', ali ne i tradiciji zemlje domaćina. Pritom se, većinom, suvremenim odnosom prema tradiciji smatra interpretacija onih kulturnih vrijednosti koje su u zemlji podrijetla (u našem slučaju Hrvatskoj) već postale dio kulturne (književne) povijesti i u tom su smislu anakrone u odnosu na aktualni dio pripadnosti i svrstavanja dinamičnih kulturalnih procesa prema vodećem 'sustavu u oblikovanju'.

---

¹¹³ Osim toga 'većinski' i 'manjinski' kut gledanja može se definirati pitanjem jezika. Jackson (1989) smatra da život u drugom jeziku (što je sudbina većine 'manjinskih' zajednica) zauvijek ostaje igranje uloge. Nema ostvarivanja 'ja' kao potpunog suprotstavljanja 'drugom' u jeziku koji je 'drugi' a ne 'ja'. Pozicija suočavanja subjekta (kako dijaloški subjekt shvaća Lacan) pozicija je slabosti (odnosno prilagodbe). Većinska zajednica nikada na primjer nije dovela u pitanje privilegirani položaj vlastita jezika. Ostali jezici se ne zovu 'ostalim jezicima' ili 'stranim jezicima' već 'Languages other than English'. Tako se i Maturalna komisija za jezike zajednica zove LOTE, a drugi su jezici drugi u odnosu na prvi (engleski).

Slično je i s pozivanjem na autoritete, o čemu je već bilo dosta riječi. Oni se u okviru kulturalnog totaliteta 'imaginarne domovine' biraju bez određene sustavnosti i od slučaja do slučaja. Isto kao što se razlika ostvaruje kao mimeza (mimesis), dakle kao imitiranje uzora (ne i svijeta kao cjeline), verifikacija sustava vrši se kritikom koja nije dio kritičarskog sustava (niti jedne od dvije suodnosne kulturne tradicije), ili je pak - u najboljem slučaju - njegovo/njihovo nepravilno tumačenje.

Ovdje možemo spomenuti nekoliko primjera. S jedne strane kritike Ante Katalinića na koje se poziva Ante Glavor, i s druge na članak Sonyie Mycak u *Australian Eastern European and Slavonic Studies*, gdje piše o drugom zborniku HALUD-a (Hrvatsko-australskog literarnog i umjetničkog društva) nazvanom *Mirrors in the Shadow* (Ogledala o sjeni). Prva kritika služi se usporedbama (s Pablom Nerudom i Vesnom Parun) koje nisu zasnovane na detaljnoj analizi poetika pisaca predstavljenih u zborniku, a u drugom slučaju dr. Mycak sa Sveučilišta Novi Južni Wales ne posjeduje ni osnovno poznavanje hrvatskog jezika, tako da je većinu radova (jer ih je većina u navedenom drugom zborniku pisano na hrvatskom i prevedeno na engleski) čitala samo u prijevodu. Zadržat ćemo se detaljnije na njezinoj analizi.

Motrište iz kojeg je dakle trebalo promotriti književnu proizvodnju (manjinske) hrvatske zajednice u Australiji, valjalo je odrediti prije direktnog odnosa prema samim tekstovima. Trebalo je uzeti u obzir sve navedene elemente, od činjenice da tek treba dekodirati činjenicu radi li se o iseljeničkoj ili o etničkoj (manjinskoj) poeziji, pa do toga da je bilo potrebno definirati prirodu manjinskog (po samoj prirodi položaja hipersenzibilnog) pogleda na vlastitu okolinu, to jest većinsku kulturu zemlje domaćina i većinsku kulturu zemlje podrijetla. Tek tada se je moglo početi razmišljati o prirodi razlikovanja unutar vlastita nametnutog imaginarnog sustava, zatim o monološkom polazištu i uvjetima uspostave dijaloga. I na kraju: mislim da su tek određivanjem ovih kontekstualnih čimbenika uspostavljeni uvjeti za interpretaciju. Navođenje razlikovanja kao hipotetske vrline i argumenta za prosudbu mislim da nije dobro polazište otvaranja imaginarnog poetskog svijeta prema književnostima zemlje domaćina i zemlje podrijetla i njima pripadnih pjesničkih i proznih poetika. No vratimo se onome što o gornjem zborniku kaže Mycak.

4. Još nekoliko riječi o vrijednosnoj prosudbi

Od monologa prema dijalogu. *Neuklopljenost u sustav: Od prava na razliku do razlike od okružja (prostornog i jezičnog). Otvorena pitanja: Etnička (manjinska) književnost drugog naraštaja. Hrvati u australskoj književnosti.*

Kako interpretirati pjesmu koja se svojom cjelovitošću ne uklapa u sustav iz koga je trebala poteći, istovremeno ne funkcionirajući niti kao njegova dekonstrukcija, u smislu kako to opisuju de Man, ili H. Bloom? Tradicionalniji pristup književnosti (Škrebov na primjer) shvatio bi ovaj sustav kao epigonski, odnosno sustav ne-vrijedan dublje analize. Međutim, smatram da na ovakvim napuklinama sustava postoji mogućnost preispitivanja rubnih pojava ljudske (umjetn(e)/ičke) komunikacije. Takve su pojave, uostalom, i na širem planu postale središnjim problemom i mjestom testa pojedinačnih i grupnih poetskih koncepcija prisutnih na razini analize u književnoj znanosti. Pitanje manjinskog izraza, plošnosti sustava i dekonstrukcije metafizičkih totaliteta (uključujući i misao o konstantnom zaokruživanju kanona, uvijek na višem stupnju), zauzimaju trenutno središnje mjesto u svakom sustavnijem bavljenju pitanjima književne komunikacije.

Književnost o kojoj je ovdje riječ svojim 'zamijenjenim okružjem', odnosno uvjetovanim motrištem (*displaced environment* - v. Jackson, 1989:35-43), vrši odmak koji zahtijeva izmijenjeno čitanje kompetentnog čitatelja s uvažavanjem svih elemenata imaginarnog prostora unutar kojeg je ona smještena. Jackson govori o 'zamjeni/dislociranom okružju' u smislu da *drugo* povijesno vrijeme nema, ili ne može imati isti odnos prema povijesnom vremenu i okružju koje je imalo određeno književno djelo na mjestu i u vremenu nastanka. Takvo se vrijeme, po Jacksonovom mišljenju, rekonstruira na temelju sekundarnih izvora. Kada književni uradci o kojima je ovdje riječ postanu dio književne povijesti, jedan od takvih izvora bit će i recenzija zbornika *Zrcala u sjeni - Mirrors in the Shadow* koju je objavila Sonia Mycak u *Australian Slavonic and East European Studies* 9/2 1995.

O već nekoliko puta spominjanom *Zborniku* Sonia Mycak u uvodu kaže da je prvi dvojezični zbornik pjesništva i proze hrvatskih Australaca i Australaca hrvatskog podrijetla. Zbornik je objavljen 1994. a urednici su Anna Kumarich, Erika Šaravanja i Marijan Krmpotić. Na samom početku recenzije autorica se ograđuje od vrijednosnog suda, i od izravnog odnošenja prema bilo kojem tekstu

objavljenom u zborniku (!?!). Ona zaključuje da se radi nužno o iseljeničkom (diasporic) tipu teksta. 'Nostalglična čežnja za domovinom, patriotizam i nacionalizam, vjera u hrvatski jezik (...) hrvatski identitet, težak život u emigraciji, veze s dvije domovine i ispitivanje samosvojnosti' (str. 164, prev. a.), navode se kao opća mjesta ovog zbornika. Unatoč otvaranju bitnih pitanja vezanih uz ovaj zbornik (kao i onaj prošli o kojem je bilo riječi u prethodnom dijelu teksta) – odnosno pitanja kao što su ova: 'Čijoj književnoj povijesti pripada ova knjiga? Australskoj? Hrvatskoj? I jednoj I drugoj? Niti jednoj?' – autorica ipak središte pozornosti stavlja na pitanje nacionalnog (nacionalizma) u ovom zborniku, odlučujući se za sadržajnu razinu, a ne za pitanja poetike(a).

Navodeći najprije činjenicu da se pitanje nacije u tekstu nameće na ontološkoj razini, te da je, u Foucaultovom smislu te riječi, nacionalnost shvaćena kao konstrukt imaginarnog, Mycak ipak kaže da je čitava knjiga ekspresija specifičnog hrvatskog nacionalizma (koji po njezinu mišljenju nije nimalo imaginaran). I na kraju ono najzanimljivije: 'Bilo da je čitatelj bilingvalan ili ne, (on osjeća da) se kroz čitav zbornik proteže prisutnost **drugog** jezika' (podcrtao autor).

Čitatelj koji će ovu recenziju, moj tekst i originalni zbornik promatrati iz promijenjenog (možda je ovo najbolji prijevod za 'displaced' u frazi 'displaced environment')¹¹⁴ okružja, to jest iz drukčijeg uvjetovanog motrišta, tu drugost može shvatiti kao središnje mjesto čitavog literarnog fenomena o kojem je ovdje riječ. Pitanje koje se nužno nameće je kakvoj vrsti drugosti je otvoren ovaj opus. Radi li se o određenoj modifikaciji Bahtinova dijaloga ili post-modernog raslojavanja cjelovitosti (v. Behler 1990)? Je li monološki govor raslojen prirodom okružja koje ga je uvjetovalo ili mu se odupire svojom uvriježenošću u pseudo-metafizičnost? Kakav je konstrukt imaginarna Hrvatska koja se nadaje kao produkt mimičkog procesa uspostave čitavog sustava 'doma daleko od kuće' u obliku hrvatskih ustanova i paralelnog sustava vrijednosti? Radi li se o nacionalističkom konceptu u stvarnosti i u samoj književnosti, ili je problem ipak daleko kompleksniji?

Činjenica je da tekstovi obaju zbornika (1992. i 1994) teže za cjelovitošću i da književno djelo smatraju zaokruženom cjelinom. Čitavi sustavi o kojima je ovdje riječ ostvareni su bilo kao izdanci prigodne poezije, kao ljubavna poezija

---

¹¹⁴ Kasnije sam u kontekstualno uvjetovanim tumačenjima aprorijacije i naturalizacije tekstova u promijenjenim motrištima za Jacksonov termin 'displaced environment' počeo koristiti inačicu primjereniju hrvatskom teorijskom kontekstu: uvjetovano motrište.

ili kao povijesno projicirano štivo. Većinu pjesama ipak, da se izrazim pomalo svisoka, čini *poesie de circonstance*, kako je ova poezija u nekoliko navrata okarakterizirana od strane stručnjaka koji su na nju bacili samo površni pogled. Radi se zapravo o sinkronijski nemotiviranom trošenju modela iz jedne faze hrvatske književne povijesti, a koriste se različiti obrasci iz hrvatske poetske povijesti: od Kranjčevićeve simbolike (Ante Glavor), preko Harambašićeve retoričnosti (Mirjana Emina Majić), do rane metaforičnosti Vesne Parun (Ana Kummarich). Sva tri uzor-opusa su zatvorene cjeline koje nisu otvorene prema procesima suvremenog raslojavanja književnosti, njezinoj zapitanosti i pitanjima odnosa prema cjelini kao prostoru drugog. Tako će se vrlo teško u suvremenoj hrvatskoj književnosti naći generičke veze između poetičkih karakteristika u kanon usustavljenih opusa i djela pisaca o kojima je ovdje riječ. Te poetike troje navedenih autora po svojoj su prirodi predmodernističke (Harambašić), moderne (Kranjčević), ili suvremene ali tradicionalistički usmjerene (rana Vesna Parun). Odnosenje prema njima koje nije dekonstrukcija modela i stvaranje dijaloga s tradicijom, već njezino epigonsko slijedenje, na pojedinačnoj razini analize pojedinačnih opusa ne nameće se kao vrijednost. Tek sustav u svom otporu prema *drugom* i u načinu na koji sudjeluje u izgradnji imaginarnog prostora izdvojenosti, dobiva vrijednosne konotacije. One u svojoj biti jesu (imaginarno) nacionalne, ali nacionalističke, u smislu u kojem ih opisuje Mycak, mogu biti samo prema izvanjskim obilježjima.

Drugost koju ostvaruje ovaj opus nije dakle u dijalogu između forme i poetikâ prema kojima se ona odnosi, odnosno u dijalogu koji s tradicijom uspostavlja samo književno djelo. Radi se o dijalogu okružja, izvantratekstualnom govoru nametnutom dijaloškom prirodom okvirnih elemenata koji uvjetuju ovakav tip (monološke) posebnosti i uspostavljene imaginarnosti, odnosno izdvojenosti. U samim književnim djelima odnos s *drugim* ne uspostavlja se na razini unutarnjoknjiževnih odrednica suvremenog shvaćanja svijeta ili, u krajnjoj liniji, oponašanja njegove elektronske, informacijske i sociološke razbijenosti. U postmodernoj pseudo-zajednici koju živi većina zapadnih sustava psihozu i otuđenost modernog svijeta zamijenile su postmoderna šizofrenija (podvojenost ličnosti uslijed umnažanja sastavnica svijeta kojima izmiče zaokruženost cjeline – vidi Clark, 1995) i dezorijentacija (u kojoj se gubi prepoznavanje objedinjavajućih čimbenika). Svijet drugosti podvojenog jezika, koji može biti uzročnik i horizontalne promjene (podvajanja) i vertikalnog gubitka orijentacije, na okupu drži metafizički zaokružitelj *imaginarne nacije*. Njezine realne konture zaokružuju se u izvanknjiževnom djelovanju skupine književnika okupljenih oko

oba navedena zbornika. Njih 'promijenjeno okružje' povijesno uvjetovanog čitanja neće prepoznati. U trenutku kad se izgubi sociološki uvjetovana utemeljenost navedenih književnih ostvarenja sa izvanjski zadanim okruženjem i recepcijskim očekivanjima zajednice koja se suočava s istim problemom podvojenosti, izgubit će se utemeljenost opreza koji o ovakvom tipu **drugosti** može u određenim okolnostima izreći pozitivan sud.

Problem drugog naraštaja etničkih pisaca hrvatskog podrijetla drukčije je prirode. Roman Tonyja Sunicha *Taxi Secrets* (1990) individualni je pokušaj projiciranja pozitivnih vrijednosti hrvatskih Australaca na teritorij Zapadne Australije. Slično je i s romanom Floride Vele *Croatia Mine* (1997) koji u formi bajkovita sadržaja, sličnog španjolskim sapunicama, prati uspon nekoliko obitelji iz makarskog zaleđa na Novom Zelandu, čineći to na granici farse sa stalnom sviješću nadtekstualnog o imaginarnom prostoru na kojem jedino mogu funkcionirati iskazane 'istine'. Od pjesnika koji djeluju u Novom Zelandu, a objavljuju i u Australiji, spomenimo u ovom kontekstu i dvojezičnog Franka Parvana koji je nekoliko knjiga objavio i u Hrvatskoj (na hrvatskom), tako da pitanje njegova smještanja u korpus postaje time još kompleksnije. Pjesme Marka Milića, premda rijetke, kad su na engleskom korespondiraju sa suvremenim problemima i podvojenostima života u postmetafizičkoj zajednici koja je, u svom intelektualističkom segmentu, izgubila prerogative koji se određuju kao središnji potporni stupovi (novih) demokracija i postala prostor dominacije. Njegove pjesme na hrvatskom, s druge strane, zanimljivi su dokumenti 'prijelazne naravi' jedne generacije. One su često duhovita dosjetka, ali po bogatstvu izraza i osjećaju za jezik nisu nimalo bolje od pjesama Veselka Grubišića na engleskom.

Ozbiljno istraživanje književnosti drugog naraštaja australskih Hrvata, ili hrvatskih Australaca (značenje nije isto, i ova druga sintagma daleko prihvatljivije zvuči široj australskoj zajednici, pogotovo u obliku: Australaca hrvatskog podrijetla), još se uvijek nalazi ispred nas. Mislim da bi se njime moglo postići dvoje. Prije svega dobili bismo značajan uvid i više obavijesti o *generaciji x* hrvatskog podrijetla na ovom kontinentu, te bismo mogli do određene mjere opisati intelektualnu poziciju i način razmišljanja tih ljudi i zajednice koju predstavljaju, prvenstveno nizom interviua, analiza i njihovih članaka. Na tom području posebno je zanimljiv već spomenuti magazin *Klokak* koji je izlazio na engleskom u Sydneyju. U njemu možemo čitati neke od pjesama pjesnika te generacije (Milić, Kovacevic, Dusevic). Zanimljive su i stranice za mladež u *Hrvatskom vjesniku* (Croatian Herald), odnosno i tjedni umetak na engleskom jeziku koji se zove *New Generation*. Umetak na engleskom neredovito se pojavljuje u

Spremnosti, tako da možemo govoriti o tjednicima koji izlaze na hrvatskom, ali imaju dvije do četiri stranice na engleskom za drugu i treću generaciju australskih Hrvata.¹¹⁵ Na temelju analize poetskih karakteristika tih radova konačno bismo, proučavajući strukturalne odrednice te književnosti, mogli vidjeti u čiju se tradiciju ta književnost uklapa. Radi li se o pripadnosti društvenoj sredini u kojoj se stvara ili onoj o kojoj se piše? Priroda **drugosti** koja bi se ovakvom analizom mogla otkriti, mogla bi, vjerujem, pružiti jasniju sliku fenomena hrvatske književnosti drugog naraštaja u Australiji. Prateći dalje obrnutu logiku i uspoređujući ove opuse s djelima prve generacije pisaca i njihovom 'imaginarnom' poetikom neuklapanja, mogli bismo dalje vidjeti spadaju li radovi pisaca drugog naraštaja unutar prostora imaginarne Hrvatske, ili su se počeli odnositi prema realnim poetikama zemalja jezika na kojima su pisani i tradicije prema kojoj se na tematskoj razini odnose. Spomenuti slučaj Floride Vele govori nam o tome da i u promijenjenom jeziku živi duh imaginarne domovine, začinjen elementima postmodernog iz 'pulp fiction' svijeta zemlje domaćina. Što jednom sustavnijem istraživačkom projektu daje još veći prostor za uspostavljanje opisa i teorijsko promišljanje širokih razmjera.

Drugi je zanimljiv projekt istraživanje književnih ostvarenja u kojima su opisani Hrvati, bilo da je radnja pojedinih djela smještena u njihovu (imaginarnu) sredinu, ili da se radi o likovima koji su hrvatskog podrijetla, a smješteni su u okvir većinske zajednice. Ispunjenje ovakvog zadatka smatram važnim iz više razloga. Prije svega tu je pitanje 'stvaranja slike' o mjestu manjinske zajednice u većinskoj zajednici i pitanje kako se 'imaginarnost' sustava predočava u većem sustavu koji ga prostorno okružuje.¹¹⁶

---

¹¹⁵ U međuvremenu (do 2004) se prilog *New Generation* u *Hrvatskom vjesniku* profilirao tako da je preuzeo ulogu koju je *Klokan* imao nekad, a povremeno izlazi i na do osam stranica A3 formata. Jedina je bitna razlika iz naše perspektive istraživanja ta da ovaj prilog nema redovite književne teme.

¹¹⁶ Vrlo zanimljivo istraživanje prikazivanja ('depiction') Talijana u australskoj književnosti 'bijelaca' i Talijana dala je Helen Andreoni u članku: 'Olive or white? The colour of Italians in Australia' (v. 2003, dopunska literatura). Činjenica o prihvaćanju 'maslinaste boje' kod onih australskih Talijana od negativnog termina označavanja do označitelja koji ukazuje na razlikovanje i (imaginarnu) autohtonost, u središtu je ovog članka. Takav projekt vezan uz istraživanje prostora imaginarne Hrvatske i hrvatskog elementa uklopljenog/neuklopljenog u 'bijelu' (većinsku) Australiju, bitna je komponenta zaokruživanja prostora sredine koju ovdje opisujemo, fikcija uz nju vezanih i fotografije do koje želimo doći. Nadam se da će takvo istraživanje vezano uz australsku hrvatsku zajednicu također biti provedeno.

Osim toga ovaj je problem zanimljiv ne samo onima koji se bave književnošću i prirodom komunikacijskih procesa, već i istraživačima hrvatske baštine i mjesta hrvatske zajednice u cjelini u koju se manje ili više uklopila – ili stopila. Ne bi bilo dobro da primjeri kao što je onaj B. Wangarova romana *Raki* (vidi bilješku 4) ostanu nezabilježeni. To ne mislim samo 'iz političkih razloga' ili zbog 'imidža Hrvata u Australiji', već i zbog pronalazjenja zakonitosti i mehanizama stvaranja stereotipa. Jer kao što postoje stereotipi o Hrvatima i hrvatski stereotipi kod nas samih, oni su izgrađeni i unutar prostora imaginarne Hrvatske, ali i u odnosu većinske zajednice prema tom prostoru i protagonistima unutar tog prostora.

SUMMARY IN ENGLISH

Some Comments about Croatian Poetry in Australia and a Number of Phenomena that Surround that Poetry

In this article a number of issues that are describing a poetics of Australian Croatian poetry are discussed from a polemic position, that is as the attempt to answer a number questions raised in various articles and comments that were concerned with some of my previous thesis about Australian Croatian literature, its protagonists and a realm of imaginary homeland (and literature excluded from a realm of 'real'). First and most important of all, there is a question of corpus and associated problems in finding the place for émigré and exile works of literature in either Croatian or Australian Canon (and Corpus). This is followed by a problem associated with isolation of this poetry and a number of issues at the more basic levels of discussion (including orthography and grammar in majority of émigré poems and stories).

In a central part of this study a question of 'otherness' and a position of so called 'white' majority towards the majority literature(s) is discussed with taking into the consideration a 'privileged' position of a writer as an individual and isolated subject, as opposed to the majority and its situation of collectiveness in minority community and wider majority surrounding. This position is discussed within the corpus and situation of ghettoized community with its 'voluntary' exclusion from *mainstream*, but also within the relationship towards a community at large. The various types of otherness, that is

ethnicity, isolation, position of other language and position of physical otherness (in relation to the country of origin) are discussed is a conclusion of this study. In this segment a problem of the literature in second generation and ethnic literature in English (as opposed to 'Australian' literature in narrower sense of the world) is taken into consideration and compared to the imaginary realm which was a product of first generation migrant writers.

The whole study is based on the idea that a displaced environment, as defined by Jackson (1989), has a strong influence in a process of interpretation of texts, which is especially the case in a position of double exclusion from a framing process: position of other in relation to the community and also to the society in wider sense of the word. As concluded in the text itself, the position of exclusion (and the imaginary realm attached to it) is also obvious in a process where a collective poetics is forming itself on a basis of taking into consideration various elements of literary history which in fact is temporary displaced. In that specific situation it does not relate its questioning of 'reality' to either surrounding of language or relationship towards ones own heritage as a temporary entity. Instead, it is a position of displacement from its synchronic surrounding (set of frames) and its diachronic development (historical development of a form and the poetics). The system of values built in this imaginary realm is a central issue in the process of comparison between first and second generation ethnic writers, and discovering the presence of imaginary realms in the poetics of second generation writers.

Literatura (1996)¹¹⁷

Bakhtin, Mihail (1981): *The Dialogic Imagination: Four Essays by M. Bakhtin*. Uredili i preveli Michael Holquist i Carl Emerson. Austin: University of Texas Press.

Behler, Ernst (1990): *Irony and the Discourse of Modernity*. Seattle: University of Washington Press.

---

¹¹⁷ Dopunska literatura koja je korištena tijekom unošenja dopuna u originalni članak iz 1996. godine i to tijekom pripreme ove knjige početkom 2004. godine. Na istu dopunsku literaturu referiram i u uvodnom tekstu, odnosno onom njegovom dijelu koji govori o hrvatskim studijima.

- Bloom, Harold (1975): *A Map of Misreading*. New York: Oxford University Press.
- Bloom Harold, Paul de Man, Jacques Derida, Geoffrey H. Hartman, J. Hillis Miller: *Deconstruction and Criticism*. London and Henley: Routledge-Kegan Paul.
- Biti, Vladimir (1987): *Interes pripovjednog teksta*. Zagreb: Liber.
- Bleicher, T. (1980): 'Konture komparativističkog kanona'. *Umjetnost riječi* 3 (34).
- Carr, David (1991): *Time, Narrative and History*. Bloomington i Indianapolis: Indiana University Press.
- Clark, Marty Miriam: 'Contemporary Short Fiction and the Postmodern Condition'. *Studies in Short Fiction*, 2 (32).
- Culler, Jonathan (1989): *Framing of the Sign*. Oxford: Basil Blackwell.
- During, Simon (1993): *The Cultural Studies Reader*. London: Routledge.
- Frangeš, Ivo (1996): 'Silvije Strahimir Kranjčević'. *Republika* 2.
- Jackson, Robert de Jager (1989): *Historical Criticism and The Meaning of Texts*. London and New York: Routledge.
- Kramarić, Zlatko (1994): *Diskurs razlike*. Rijeka: Izdavački centar rijeka.
- Kundera, Milan (1984): 'The Tragedy of Central Europe'. *The New York Review of Books*, 26. April.
- Kundera, Milan (1995) 'Iznevjerene oporuke'. *Republika*, 5-6.
- Liu, Alan (1989): 'The Power of Formalism: The New Historicism' *ELH* 56: 721-771.
- Liotard J. (1984) *The Postmodern Condition: A Report on Knowledge*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- MacLachlan, G. and I. Read (1994): *Framing and Interpretation*. Melbourne.
- Milanja, Cvjetko (1993): 'Postmoderni odmak', Zagreb, *Republika* V-VI.
- Mycak, Sonya (1995): 'Ana Kumarich, et. al. (eds.) Zrcala u sjeni - Mirrors in the Shadow'. *Australian Slavonic and East European Studies*. Vol 9, No.2.
- Schoopflin, G. (1988): 'Central Europe: Definitions Old and New'. U Schoopflin, G. I N. Wood, urednici: *In Search of Central Europe*. Totowa. New Jersey.
- Woolf, T. (1993) 'Introduction'. U knjizi *The Picador Book of Contemporary American Stories*. Picador.

Dopunska literatura (2004)

Andreoni Helen (2003): 'Olive or white? The colour of Italians in Australia'. *Journal of Australian Studies*. 1 (77).

Durie, Jane (1993): 'Speaking the Silence of Whiteness'. *Journal of Australian Studies*. 3 (79).

Langer, Beryl i Estelle Farrar (1993): 'Becoming "Australian" in the Global Cultural Economy: Children, Consumption, Citizenship'. *Journal of Australian Studies*. 3 (79).

Mak, Anna-Lisa (2003): 'Negotiating identity: ethnicity, tourism and Chinatown'. *Journal of Australian Studies*. 1 (77).

Schech Susan i Jane Haggis (2001): 'Migrancy, Multiculturalism and Whiteness: Re-charting Core Identities in Australia'. *Communal/Plural*. 2/9.

NEKOLIKO NAPOMENA O BROJU HRVATA, HRVATSKOM JEZIKU, ŠKOLAMA I HRVATSKIM MEDIJIMA U AUSTRALIJI

1. Uvodna pitanja

U raznim pisanim izvorima podaci o broju Hrvata u Australiji variraju i iznose od 200,000 do 500,000. Istovremeno, podaci iz popisa pučanstva koji se mogu obraditi na temelju uspoređivanja broja govornika hrvatskog jezika, vjerskoj pripadnosti pojedinih sudionika u popisima i mjestu rođenja, daju znatno drukčiju sliku čiji je rezultat daleko manji službeni broj australskih Hrvata. Pitanje koje se na temelju ovog nameće je logično i glasi: Radi li se u prebrojavanju ukupnog broja Hrvata u Australiji i na Novom Zelandu o još jednom elementu imaginarnog hrvatstva i fikciji vezanoj uz određivanje brojnog stanja iseljene Hrvatske kakav bi izdvojena zajednica 'željela da bude', ili se službeni brojevi ne poklapaju sa stvarnim stanjem zbog vrlo kompliciranog određivanja hrvatske pripadnosti u australskih Hrvata drugog i trećeg naraštaja te mnogih slučajeva u kojima se ljudi hrvatskog podrijetla iz ovog ili onog razloga u popisima pučanstva nisu tijekom posljednjih nekoliko desetljeća nazivali Hrvatima?

Ovaj rad na temelju posljednja dva popisa stanovništva¹¹⁸, kao i provedenih kalkulacija o postotku pripadnika drugog naraštaja u odnosu prema prvom (formulom koju je odredio Jupp), pokušava otkriti koji je najmanji dokazivi broj australskih Hrvata, odnosno Australaca hrvatskog podrijetla. U procesu se podvlači razlika između navedena dva određenja pripadnosti. Istovremeno, kako je pitanje broja Hrvata u Australiji vezano uz problematiku hrvatskog jezika, članak progovara o očuvanju jezika u Australiji, službenom priznavanju jezika, australskom školskom sustavu na hrvatskom jeziku, ali i o zabrinjavajućoj činjenici da je bilingvizam u australskim hrvatskim obiteljima sve slabije zastupljen, te da je broj djece koja uče hrvatski jezik sve manji. Treći dio članka govori o hrvatskim javnim glasilima u Australiji, posebice u NSW i Victoriji.

---

¹¹⁸ Rezultati popisa stanovništva održanog 2001. ovdje nisu obrađeni. Ti su podaci korišteni u tekstu objavljenom u ovoj knjizi pod naslovom: 'O jednom primjeru kultur(al)ne raznolikosti: Ishodišta raslojavanja hrvatske zajednice', a koji je napisan znatno kasnije (2002).

Ovaj dio članka nije povijesno usmjeren, već prije svega daje kratak pregled novina i radio postaja, te indirektno dokazuje prisutnost hrvatskog jezika u Australiji daleko prije njegova službenog priznavanja. Središnji problem za buduća istraživanja, koji ovaj rad samo dotiče, jest pitanje kako sačuvati hrvatski jezik u Australiji, te kako održati bilingvizam u obitelji kod drugog i trećeg naraštaja. Isto tako govori se o mogućnosti preživljavanja australskih hrvatskih škola, radio postaja i novina na hrvatskom jeziku. Vezano uz opstanak jezika, postavlja se i pitanje kulturnog identiteta manjinske zajednice u stranoj sredini, uključujući i pitanja književnosti i njezina preživljavanja u okruženju bitno obilježenoj dominacijom 'drugog jezika'. Najzanimljivija pitanja koja su se, prema mojem mišljenju, nametnula ovim istraživanjem glase: 1. Ako je broj Australaca hrvatskog podrijetla u starosnoj skupini između 15 i 24 godine starosti oko 20,000 zbog čega ih samo pet posto uči hrvatski jezik bilo na kojoj razini učenja?¹¹⁹; i 2. Ako govorimo o minimalnom broju od više od 150,000 ljudi, od čega devedesetak tisuća australskih Hrvata (kojima je hrvatski prvi jezik) i sedamdesetak tisuća Australaca hrvatskog podrijetla (kojima je prvi jezik engleski), kako to da se ukupno tjedno prodaje znatno manje od 10,000 primjeraka svih novina na hrvatskom jeziku, pogotovo s obzirom na to da nam je poznat podatak da Australci čitaju, odnosno kupuju, oko 40 novina na svakih 100 osoba?

2. Broj govornika i položaj hrvatskog jezika u Australiji

U raznim znanstvenim projektima koji obrađuju rezultate australskih popisa stanovništva do 1996. godine, hrvatski je jezik obično opisan u okviru skupine 'jugoslavenskih jezika'. Istovremeno, većina autora priznaje da u praksi ova skupina ne funkcionira homogeno, i da se ne radi o jednostavnom rješenju

---

¹¹⁹ Prema podacima *Cenzusa* 1996. godine, onih koji su se izjasnili da su druga generacija australskih Hrvata (odnosno napisali da su im roditelji, ili jedan od roditelja, rođeni u Hrvatskoj) bilo je 41,179. Od tog broja u uzrastu od 0-14 godina bilježimo broj od 12,943, odnosno 31,4%. U uzrastu od 15 do 24 godine bilo je 14,850 osoba, odnosno 36,1%, a u uzrastu od 25 i 34 godine 10,145 ljudi. Prema službenim podacima, koji zbog načina postavljanja pitanja u cenzusu vjerojatno nisu potpuno obuhvatili realan broj, u drugoj je generaciji australskih Hrvata starijih od 34 godine bilo sve zajedno 3,342, odnosno 7,9 posto od ukupnog službenog broja druge generacije australskih Hrvata. Zanimljivo je da od ukupnog broja u drugoj generaciji samo engleskim govori 17,919 osoba, dok se engleskim i hrvatskim služi njih 21,088. Samo njih oko 2,000 govori još koji jezik.

koje ovakvo grupiranje može pružiti kao konačnu odgonetku problema. S druge strane ovi jezici (u popisima stanovništva navedeni kao hrvatski, srpski, tzv. srpsko-hrvatski i tzv. jugoslavenski) obično su u provedenim statistikama bili tretirani kao jedan jezik, unatoč činjenici da je hrvatski jezik u Australiji službeno priznat još 1979. godine.¹²⁰ U člancima mnogih stručnjaka koji su se bavili etničkim jezicima (Saunders, Jopp, Hugo, Siew Ean Khoo, te Clyne i Kipp, 1995), već je na prvi pogled vidljivo da se unatoč stavljanju tih jezika u zajedničku skupinu, ipak ne može govoriti o jednom jeziku. Da apsurd bude veći, navedeni lingvisti i sociolozi svejedno ove različite jezike statistički navode zajedno u jednom 'pretincu' i istraživanja provode jedni na skupini 'jugoslavenskih jezika'¹²¹, u koju ne uključuju makedonski i slovenski (Hugo, Clyne i Kipp), a drugi pak na takozvanom srpskohrvatskom jeziku (Saunders, Jopp).

U praktičnom pak životu velik broj ljudi u popisima stanovništva bilježi da u kućanstvu govore hrvatskim jezikom, a isti jezik se u australskom sustavu školstva predaje na tri razine: u osnovnim školama koje vodi zajednica (od 1961. godine), u srednjim državnim školama (od 1980. godine) i na sveučilištu od 1983. godine.¹²² Na hrvatskom također izlazi veći broj novina, dužeg ili kraćeg daha, a radio postaje širom Australije emitiraju program na hrvatskom jeziku, uključujući i državnu radio postaju SBS. Tako je kasnih sedamdesetih, dakle nekoliko godina prije službenog priznavanja hrvatskog jezika od strane vlasti u NSW o drugim državama, na hrvatskom u čitavoj Australiji bilo emitirano čak 17,5 sati radio programa tjedno (usp. Clyde, 1982). Istovremeno, ukupan broj govornika, u gotovo svim izvorima koji su navodili neke od prezentiranih podataka, označavan je kao 'govornici srpsko-hrvatske jezične skupine'. Nelogična situacija koju ovdje

---

¹²⁰ U hrvatskoj australskoj zajednici obično se misli da priznanjem hrvatskog jezika u NSW možemo smatrati pismo ondašnjeg ministra za školstvo NSW, gosp. Erica Bedforda koji je u službenom dopisu Croatian Ethnic Schools in NSW-u (Hrvatskim etničkim školama Novog Južnog Walesa) napisao da ministarstvo prihvaća nastavni plan i program hrvatskog jezika i da nastava hrvatskog jezika u državnim školama može početi već iduće, dakle 1980. godine.

¹²¹ Pri tome se koriste određenjem 'Yugoslav languages', a ne pravilnijim prijevodom 'South Slavic languages'.

¹²² U osnovnim školama NSW koje vodi hrvatska zajednica hrvatski se jezik organizirano uči još od 1965. godine (u Victoriji od 1961). Od osnivanja hrvatskih etničkih škola NSW (1977.) godišnje hrvatski uči oko 900-1000 učenika, a već 1984. na sveučilištu je na hrvatski studij upisano 178 studenata. Broj maturanata u srednjoj školi 1988. iznosi 447 (v. *Bulletin*, Croatian Studies Centre).

opisujemo, nažalost, traje do dana današnjeg, a često je uzrok frustracije u zajednici i jedan od bitnih poticaja za učvršćivanje statusa izdvojenosti, odnosno bijega u fikcijsku 'stvarnost' imaginarne (izdvojene) domovine. Ta se stvarnost malo-po malo ipak mijenja zahvaljujući naporima onog organiziranog dijela hrvatske zajednice koji je u interaktivnom odnosu s većinskim strukturama. Druga razina na kojoj se vrše promjene odnosi se i na konkretne korekcije u samom administrativnom sustavu, uključujući odvajanje južnoslavenskih jezika na raznim statističkim obrascima državnih i federalne vlade, u javnim dokumentima i u vodičima (Guidelines) pojedinih državnih službi.

U takvoj situaciji, u kojoj je prema popisima stanovništva bilo gotovo nemoguće dobiti objektivnu sliku, broj govornika hrvatskog jezika u Australiji u svakom idućem znanstvenom radu objavljenom u Australiji bio je drukčiji. Često su proturječni rezultati dobivani i u znanstvenim istraživanjima koja nisu negirala autonomnost hrvatskog jezika. Rezultati popisa stanovništva (1976, 1986. i 1991) prilično su zbunjujući, a pitanja kojima su u njima prikupljeni odgovori kontradiktorna, uvijek postavljena s mogućnošću dobivanja proturječnih i dvosmislenih rezultata, odnosno odgovora. Tako je u *Popisu pučanstva* (Censusu) iz 1976. godine postavljeno ovo pitanje: 'Koji od stranih jezika se regularno koristi (...) u konverzaciji. U popisima pak stanovništva 1986. i 1991. postavljeno je pitanje koji se strani jezik osim engleskog 'koristi kod kuće'. Svi oni koji su na pitanje odgovorili objektivno mogli su svojim odgovorom znatno smanjiti ukupni broj govornika pojedinih etničkih jezika, jer mnogi žive u mješovitim brakovima, ili su pripadnici drugog i trećeg naraštaja koji jezike australskih etničkih zajednica koriste u kući svojih roditelja, u klubovima, ili na športskim priredbama i drugdje, ali ne i u vlastitoj kući.

U slučaju australskog *Popisa pučanstva* iz 1991. godine, nedostatak objektivnih informacija i neuzimanje u obzir određenih činjenica prilično je pridonijelo zbunjivanju i neobjektivnosti rezultata. Jedno od pitanja u tom Popisu bilo je navođenje zemlje rođenja, koja je tada, za doseljenike koji dolaze s hrvatskog etničkog područja još uvijek bila Jugoslavija. Istovremeno, odgovori kao Hrvatska, Slovenija ili Srbija, nisu bili uzimani u obzir jer te zemlje službeno nisu postojale. Svi oni koji su napisali podatke koji nisu bili 'u zadanim okvirima' prema kriterijima Komisije, ušli su u skupinu 'Yugoslav NEI' (Not elsewhere indicated), odnosno, našli su se u skupinu govornika administrativno zamišljenih i za statističke svrhe uokvirenih 'jugoslavenskih' jezika. O podacima iz *Censusa 1991.* govorit ćemo kasnije.

Rekli smo već da je unatoč doseljavanju Hrvata u Australiju još od sredine prošlog stoljeća, hrvatski jezik priznat tek 1979. godine.¹²³ I prije priznanja, ali i nakon njega, kroz literaturu koja se bavi etničkim jezicima i etničkim skupinama koje žive u Australiji, bilježimo čitav niz zbnunjujućih primjera kojima možemo dopuniti sliku stvorenu iznošenjem već navedenih slučajeva. Tako Michael L. Clyne bilježi da je jedan od jezika na maturi 1980. bio srpsko-hrvatski, dok je istovremeno upravo te godine započela nastava hrvatskog jezika u redovnom školskom sustavu. Na drugom mjestu u istoj knjizi piše da se radi o 'kompliciranom problemu', a kao primjer te kompliciranosti navodi se činjenica da u skupinu 'Serbo-Croatian' ulaze ljudi koji su označili hrvatski i srpski kao jezike koje redovito koriste u praktičnoj uporabi (1982:9). Podaci prikupljeni u knjizi naslovljeni su 'Serbo-Croatian', a iza toga u zagradama se pojavljuje složenica Croatian/Serbian/Yugoslav. Sauders (1991) jezik u uporabi naziva isključivo srpsko-hrvatskim. Kipp i dr. (1995) navode da se radi o vlastitom izboru ispitanika prema rezultatima *Popisa pučanstva* iz 1991. Istovremeno, u tom razdoblju, statistički podaci o sastavu stanovništva, obrazovanju itd. obrađeni su samo za 'cjelovitu skupinu' koja je i ovdje imenovana 'Croatian/Serbian/Yugoslav NEI'.

Situacija u znanstvenim radovima, u redovnim australskim medijima i slično, daje dakle ovakvu, prilično kaotičnu, sliku stanja. Tome je tako unatoč činjenici da postoji već navedeni sustav školstva koji funkcionira još od kasnih šezdesetih, te čitav niz javnih glasila kojima su temelji udareni sredinom pedesetih. Bilo je međutim pokušaja da se dobije realnija slika, ali su oni više od rješavanja problema uglavnom izazivali određenu razinu zbnunjenosti i to ne samo stručnjaka koji su se problemom bavili, već i doseljenika koji ili nisu bili dovoljno informirani, ili nisu bili dovoljno vješti i obrazovani da bi precizno odgovarali na prilično zbnunjuća pitanja. Najbolje se to može vidjeti kod Saudersa (1991). Na temelju podataka iz *Popisa pučanstva* (1986) on piše da u Australiji ima 142,407 govornika 'srpsko-hrvatskog' jezika. U brošuri Australian Bureau of Statistic (Australskog ureda za statistiku) *Community profile - Yugoslavs*, detaljno je opisana situacija prema kojoj od navedenog broja ima 48,677 neidentificiranih govornika tzv. 'jugoslavenskog', 30,964 govornika hrvatskog jezika, 7,172 srpskog, 4,664 srpsko-hrvatskog i tako dalje. *

---

¹²³ Znamo da je za vrijeme zlatne groznice u Ballaratu 1850-ih bio Nikola Milović, da je Trojo Drvenica napustio brod u Melbourneu 1860, a da je Vicko Vuković došao u Zapadnu Australiju još 1858. Još sredinom 1860-ih postoji čitav niz hrvatskih poslovnih ljudi, vlasnika hotela i farmi, o čemu piše Šutalo. Istovremeno, jezik je Hrvatima priznat tek već navedenim pismom ministra Bedforda.

Zanimljivo je da istovremeno s ovako niskim stupnjem nacionalne identifikacije kod velikog broja australskih Hrvata, s druge strane bilježimo vrlo živu aktivnost na prosvjetnom polju, o kojoj će također riječi biti kasnije. Ovdje je bitno navesti da je takav visok stupanj 'neidentifikacije' s vlastitim jezikom podrijetla vjerojatno razlog za prijelaz ('language shift') s jednog jezika u praktičnoj uporabi na drugi, posebice u drugoj generaciji govornika. Tijekom 1980-ih prijelaz s hrvatskog na engleski u općoj uporabi iznosio je za prvi naraštaj samo 10,5 posto, dok je kod ljudi starijih od 15 godina taj prijelaz iznosio 8,8 posto (Clyne, 1982:43).

Kod drugog naraštaja danas taj potpuni prijelaz s hrvatskog na engleski iznosi od 19,6 posto u slučajevima kad su oba roditelja Hrvati, do 81 posto kad je samo otac Hrvat (Khoo, 1995:6). Važno je odmah ovdje u općem pregledu uočiti da su etničke škole, novine i radio programi odigrali vrlo važnu ulogu u očuvanju jezika, kao i u sprječavanju masovnog prijelaza na engleski, kakav je zabilježen već u prvom naraštaju kod nizozemske i njemačke zajednice (preko 90 posto; usp. isto, 1995).

Kad se uzme u obzir sve do sada navedeno, određivanje ukupnog broja govornika hrvatskog jezika u Australiji ne čini se lakim poslom. U hrvatskoj zajednici vezanoj uz klubove i crkve, kao i u diplomaciji u Australiji, često se razni dužnosnici i istraživači služe brojkama od 250 do 300 tisuća Hrvata u Australiji. Zanimljivo je u tom procesu da se nikada ne navode konkretni izvori koji će takve podatke potvrditi, a čest je slučaj, pogotovo u pragmatički motiviranim govorima, reći i to 'da nas je vjerojatno znatno više i od tog broja'. Domovinski izvori također obično navode brojku od 300 tisuća. *Hrvatski atlas* piše o otprilike 240,000 australskih Hrvata. I u australskim izvorima brojevi su različiti. Tako *Penguin Australian Encyclopedia* (1990), piše da je hrvatska zajednica peta najveća zajednica koja se ne služi engleskim u Australiji. V. Podravac (1988) je oprezniji i piše da procjene variraju između 100,000 i 300,000. Fra Gracijan Biršić (1988) služi se podatkom da je prema Censusu iz 1986. bilo 51,838 ljudi koji su napisali da hrvatski govore kod kuće, dok ih je 77,916 napisalo da koristi 'srpsko-hrvatski' ili 'jugoslavenski', od kojih je velik broj hrvatskog podrijetla (1988:34). Istovremeno, prema preliminarnim rezultatima *Censusa* iz 1996. hrvatskog jezika nema među deset vodećih jezika koji se govore u Australiji.

S obzirom na činjenicu da potpuni rezultati *Popisa pučanstva* (Cenzusa) iz 1996. još uvijek nisu dostupni široj javnosti, odnosno u vrijeme pisanja ovog teksta nisu bili obrađeni, ovdje ću se služiti rezultatima Popisa pučanstva iz

1991. godine i njihovoj obradi u Clyne i Kipp (1995).¹²⁴ U toj knjizi odmah u uvodu iznesena je činjenica da je najviše poteškoća tijekom njihova istraživanja bilo u obradi podataka zajednicâ podrijetlom iz Vijetnama i bivše Jugoslavije. Autori također upozoravaju da je prema tom, tada posljednjem popisu vrlo teško odrediti prijelaz s etničkog jezika na engleski (tzv. 'language shift') s obzirom na to da je u Cenzusu postavljeno pitanje o 'jeziku koji se koristi kod kuće', i to bez dopunskih pitanja o jeziku korištenom u djetinjstvu i široj obitelji. Također, pitanje je postavljeno drukčije nego u *Cenzusu* 1986. godine kad se govorilo o 'jeziku u regularnoj uporabi'. Ovako postavljeno pitanje (1991) isključuje automatski roditelje, kuće rodaka i korištenje jezika izvan kuće (isto, 4-5). Zato podaci toga popisa ne moraju biti potpuno pouzdani. Isto će biti i s *Censusom* 1996. gdje je ponovljeno pitanje iz 1991, a gdje će također ući i više od 5,000 ljudi s 'privremenim vizama' koji se možda neće stalno zadržati u Australiji.¹²⁵ U popisu 2001. godine pitanje je modificirano i govori o jeziku koji se govori kod kuće, ali i jeziku roditelja, tako da će obrađeni podaci biti jasniji, pogotovo s obzirom na činjenicu da su postavljena i pitanja o zemlji rođenja i zemlji podrijetla.

Prema *Popisu pučanstva* (Cenzusu) iz 1991. godine u Australiji je bilo 63,084 govornika hrvatskog jezika.¹²⁶ Ta skupina je u statističkim pregledima u Kipp,

---

¹²⁴ U međuvremenu su podaci Cenzusa 1996. postali obrađeni i u tom obliku dostupni istraživačkoj javnosti. Prema njima u Australiji u odnosu na govornike jezika s područja 'bivše Jugoslavije' situacija stoji ovako: osoba iz 'bivše Jugoslavije', koji se nisu detaljnije izjasnili o svom podrijetlu, ima 56,972 (32,5%). Osoba podrijetlom iz Bosne i Hercegovine u Australiji je 13,614, odnosno 7,8%. Iz Hrvatske u Australiji živi 47,015 osoba (26,8%), a iz Makedonije 42,181 osoba, to jest 24%. Iz Slovenije u Australiji ima 6,671 osoba, to jest 3,8%, dok iz Srbije i Crne Gore u Australiji živi 9,051 osoba, to jest 5,1%. Prema istim podacima 41,179 osoba izjasnilo se australskim Hrvatima druge generacije (pitanje je bilo o zemlji podrijetla roditelja). Za onih 56,978 osoba iz 'bivše Jugoslavije' vrijedit će ista formula, kao i ova koja je, vezano uz *Popis pučanstva* 1991. godine, provedena u ovom radu. Vjerujem da će konačni rezultati ponovno biti slični. Kako bismo upotpunili broj nakon 1996, spomenimo da je prema podacima iz DIMA (Department of Immigration and Multicultural Affairs) broj Hrvata koji dolaze u Australiju sljedećih godina ovakav: 1996. bilježimo dolazak 667 ljudi, 1997. dolazi 1,024 osobe, a 1998-99 godine 1,097 ljudi (usp. *Community Profile Census 1996 Croatian*, DIMA 2000).

¹²⁵ Činjenica je međutim da je kod *Cenzusa* 1996. godine bilo i drugih pokazatelja koje nismo imali ranije, kao što je to zemlja podrijetla, zemlja podrijetla roditelja itd.

¹²⁶ Popis iz 1996. godine ima 47,051 osoba prve generacije koji govore hrvatski i 21,088 osoba druge generacije koje se jezikom služe, što ukupno iznosi 68,139 ljudi, odnosno za oko pet tisuća više nego kod Popisa iz 1991. godine.

Clyne i Pawels (1995) uvrštena u veću statističku skupinu pod naslovom 'Croatian, Serbian, Serbo-Croatian i Yugoslav NEI'. Ova umjetno ostvarena grupa jezika ima ukupno 130,732 govornika. Oni su podijeljeni ovako: hrvatski (63,084), srpski (24,336), srpsko-hrvatski (4540) i jugoslavenski (NEI - not elsewhere indicated) 38,779 govornika. Zanimljiv je podatak da je ukupan broj govornika čitave ovako organizirane zbirne umjetne skupine manji 1991. negoli 1986. godine (142,000) i 1976. godine (140,000) (vidi Saunders 1991:88).¹²⁷ Prema tim podacima morali bismo govoriti o smanjenju ukupnog broja ove umjetne skupine i to za oko 7 posto. Istovremeno, prema *Atlas of Australian People* (Hogo, 1991), broj ove skupine je porastao 1,2 posto u razdoblju 1986-1991, a prema podacima Australskog ureda za statistiku u razdoblju 1992-93. porast iznosi dopunskih 1,2 posto. To znači da najmanje 5 posto ljudi iz navedene umjetne skupine nije odgovorilo na pitanja u Popisu pučanstva, ili da se radi o zamjetnom postotku ljudi koji su napustili Australiju, a nisu evidentirani u Popisu.

Prema istom izvoru (Hugo 1991:153), godine 1991. bilo je 168,000 doseljenika iz bivše Jugoslavije, a 1993. bilo ih je 172,000. Prema Jamesu Juppu (1995:131), godine 1995. u Australiji je bilo 160,000 ljudi rođenih u bivšoj Jugoslaviji, te otprilike 122,000 ljudi koji pripadaju drugom naraštaju.

Od ovdje navedenih elemenata dva mogu bitno pridonijeti u procjenjivanju minimalnog realnog broja australskih Hrvata. S jedne strane radi se o broju govornika hrvatskog jezika (australskih Hrvata) koji su se takvima odredili u *Popisu*, a s druge strane tu je broj pripadnika drugog naraštaja (Australaca hrvatskog podrijetla). Minimalni broj može biti određen kalkulacijom postotka osoba koje se vode kao NEI (Not elsewhere indicated), a zapravo su govornici hrvatskog jezika. Utvrđivanje broja drugog naraštaja može biti određeno proračunavanjem postotka prijelaza s hrvatskog na engleski. Tu međutim valja biti oprezan. Iako je poznato da zadržavanje znanja jezika u drugom naraštaju kod obitelji s oba roditelja Hrvata iznosi 80,6 posto, nije nužno da će te osobe u obitelji govoriti hrvatski. U obiteljima gdje samo majka govori hrvatski prijelaz na engleski iznosi 72,2 posto, a ponavljam i prije izrečeni podatak da u obiteljima gdje samo otac govori hrvatski prijelaz na engleski iznosi 80,4 posto. Na temelju ovih činjenica teško je odrediti postotak drugog naraštaja prema prvom, jer većini onih kod kojih nema prijelaza na engleski, hrvatski je također drugi

---

¹²⁷Taj ukupni broj artifičijelne skupine smanjuje se dalje i 1996. godine kad iznosi 126,525 osoba, što znači da je sve veći broj ispitanih osoba koje ne iznose svoje podrijetlo.

jezik koji ne govore kod kuće.¹²⁸ Situacija se dopunski komplicira slabim ili vrlo slabim korištenjem hrvatskom jezičnom normom kod drugog naraštaja. Zato ću se u ovoj kalkulaciji služiti Juppovim prosječnim odnosom prve prema drugoj generaciji. Podaci korišteni ovdje zasnivaju se na dvije skupine podataka: jeziku i religiji. U obradi rezultata sljedećeg *Censusa* (1996) moći će se koristiti i podaci o zemlji podrijetla. Prema rezultatima ovako postavljenog istraživanja mislim da je minimalni realni broj Hrvata u Australiji 150,205 (+/- 20,000).

Kako sam došao do ovog broja? Prema popisu stanovništva iz 1991. broj ljudi koji govori hrvatski iznosio je 63,084. Broj govornika srpskog jezika bio je 24,336. Broj ljudi koje se nije točno moglo identificirati (NEI skupina) vjerojatno je podijeljen između govornika srpskog i hrvatskog jezika. Prema iskustvima u drugim projektima, vjerujem da se radi o prijeratnim doseljenicima koji su godinama bili pod utjecajem jugoslavenske i australske promidžbe. Dobar primjer za to je broj mnogih 'jugoslavenskih' društava, klubova i novina u Australiji prije Drugoga svjetskog rata, ali i tijekom 1950-tih i 60-tih. Samo u knjizi Mate Tkalčevića (1992) zabilježeno je više od 20 'jugoslavenskih' klubova koji su u praksi bili hrvatski (što se tiče njihovih članova i aktivista), te ne treba čuditi što će broj osoba zabilježenih kao 'Jugoslaveni' biti podijeljen između dviju skupina razmjerno međusobnom omjeru govornika srpskog i hrvatskog jezika.

U međusobnom odnosu ukupnog broja govornika hrvatskog i srpskog jezika, srpski je zastupljen s 38 posto ukupnog broja govornika oba jezika. To znači da postoji realna mogućnost da su 62 posto od ukupnog broja govornika 'jugoslavenskog NEI' i 'srpsko-hrvatskog' zapravo – australski Hrvati. Ukupni broj 'jugoslavenskih NEI' govornika iznosi 38,779, a 'srpsko-hrvatske' umjetne skupine 4,540. To znači da 62 posto od ukupno 43,319 neidentificiranih ljudi treba pridodati ukupnom broju govornika hrvatskog jezika. To je broj od 26,919 ljudi. Ovaj dodatak povećava ukupni broj govornika hrvatskog jezika u Australiji, odnosno australskih Hrvata na 90,003.

---

¹²⁸ U dvije antete provedene u Zavodu za kroatistiku Sveučilišta Macquarie u Sydneyju (1988 – L. Budak 1996. - autor) pokazalo se da na širem području Australije (Melbourne, Perth, Sydney, Canberra) više od 90 posto govornika hrvatskog jezika drugog naraštaja ne govori hrvatski kod kuće, čak niti povremeno. Jezik u 80 posto slučajeva (1996) ne govore ni s kim osim sa svojim roditeljima. Drugi naraštaj također (1988, 1996) među sobom u više od 85 posto slučajeva govori engleski. U prvoj anketi sudjevalo je više od 100 učenika i studenata, u drugoj 52 studenta.

Broj drugog naraštaja doseljenika iz bivše Jugoslavije, Juppova istraživanja (1995) procjenjuju na 78 posto od ukupnog broja prvog naraštaja doseljenika.¹²⁹ Ako se oslonimo na njegov projekt, možemo broju od 90,003 osoba koji govore hrvatski u Australiji pripojiti 70,202 osobe hrvatskog podrijetla, odnosno drugog i trećeg naraštaja – dakle Australaca hrvatskog podrijetla. To nam daje broj od 150,205 ljudi hrvatskog podrijetla u Australiji. Realni ukupni broj australskih Hrvata i Australaca hrvatskog podrijetla od 150,000 tisuća može svejedno znatno varirati, s obzirom da zasigurno znamo da samo u ovom popisu nije sudjelovalo 5 posto ljudi koji su od 1986. do 1991. izgubljeni. Ako je slično bilo s prethodnih nekoliko popisa, možemo govoriti o brojci od dvadesetak tisuća ‘manjka’, bez da ulazimo u detalje.

Gornja hipotetična računica i svjesna manipulacija s ‘miješanom skupinom govornika’ (Yugoslav NEI, Serbo-Croatian) može biti potvrđena jedino proračunom postotka različitih religijskih skupina podrijetlom iz bivše Jugoslavije. Knjižica *Community profile – Yugoslav people* Australskog ureda za statistiku napravljena je prema rezultatima *Popisa pučanstva* iz 1986, ali je možemo uzeti kao relativno pouzdanu, jer je prema Hugou (1995) broj pučanstva iz bivše Jugoslavije od 1986. do 1991. porastao za samo 2,6 posto.

Prema navedenom popisu stanovništva iz bivše Jugoslavije u Australiji je 1986. godine bilo 69,355 katolika i 54,063 pravoslavaca. Muslimana je bilo 4600, itd. U odnosu katolika i pravoslavaca, pravoslavaca je bilo 43 posto, a katolika 57 posto. Na prvi pogled ovakav bi odnos među pripadnicima katoličke i pravoslavne vjere mogao umanjiti točnost moje hipoteze, i znatno smanjiti ukupni broj australskih Hrvata, negdje do 130,000. Međutim, osim Hrvata i Srba na ovom se popisu nalaze Slovenci (uglavnom katolici) i Makedonci (uglavnom pravoslavci). Prema popisu jezika iz 1991. godine u Australiji je te godine makedonskim govorilo kod kuće 64,429 ljudi, a slovenskim samo 1,616. To znači da govornici srpskog jezika sačinjavaju svega 38 posto ukupnog broja pravoslavne populacije rođene na području bivše Jugoslavije. To dalje znači da striktnim primjenjivanjem ovih rezultata odnos između srpskog i hrvatskog kod NEI skupine može porasti u odnosu dviju jezičnih skupina čak do 25 (srpski) naprema 75 posto (hrvatski), što bi povećalo rezultate kalkulacije o ukupnom broju australskih Hrvata i Australaca hrvatskog podrijetla u Australiji

---

¹²⁹ Prema rezultatima *Popisa* iz 1996. taj je postotak čak veći od 85 posto, tako da je naša kalkulacija i broj njome dobiven, s obzirom na tu činjenicu, vrlo konzervativan. Naime, kad bismo u obzir uzeli ovaj odnos, procijenjeni broj bi bio minimalno 170,000.

čak i do broja od 175,000 ljudi, ovoga puta i bez uzimanja u obzir specifičnog hrvatskog odnosa prve i druge generacije u odnosu od 85 naprema 100, umjesto Juppovih 78 posto odnosa druge 'jugoslavenske' generacije prema prvoj.

Potpuno precizni podaci bit će poznati tek kada se ispune ovi uvjeti: 1. U *Popisu pučanstva* dode do drukčije formulacije pitanja, odnosno kada se bude tražio ne samo jezik koji se govori kod kuće, već općenito jezik kojim se, osim engleskog pojedinci služe; i 2. Kad se omogući razdvajanje 'umjetne jezične skupine' ne samo po broju govornika, već također u detaljnim statistikama koje se provode za druge jezike.¹³⁰ Na taj način lakše će se odrediti koliki je stvarni prijelaz (tzv. 'language shift') s hrvatskog na engleski, te će se realnije znati koliko je Hrvata drugog naraštaja među onima koji su napisali da je hrvatski jezik kojim govore kod kuće. U ovom proračunu to je točka koja se najslabije može braniti od kritičkog promišljanja ovdje zapisanog. Detaljniji podaci koji u obzir uzimaju drugu generaciju i jezik govoren kod kuće znatno mogu smanjiti broj ukupnog broja drugog naraštaja, ako ih je kojim slučajem bio velik broj koji su (iz patriotskih razloga) u popisima 1991. i 1996. napisali da je hrvatski 'jezik koji govore kod kuće', jer obično se smatra da se u slučaju takvog odgovora radi o prvom naraštaju. U tom slučaju, naime, oni ne bi mogli ući u onih 75 posto drugog naraštaja prema prvom. Međutim, ako su podaci u *Popisu* objektivno prezentirani i ako su ispitanici bili objektivni, to je malo vjerojatno. Taj broj je realan i zato što podaci istraživanja i anketa pokazuju da više od 90 posto drugog naraštaja kod ljudi koji su napustili roditeljski dom gotovo nikako ne govori hrvatski kod kuće.

3. O organiziranom očuvanju hrvatskog jezika u Australiji

Prisutnost hrvatskog jezika u Australiji duga je koliko i doseljavanje Hrvata na ovaj kontinent, dakle postoji od 1850-ih godina s dolaskom prvih Hrvata u Zapadnu Australiju i Victoriju. Već smo spomenuli da je hrvatski jezik službeno priznat tek 1979. godine, a da su prve novine na hrvatskom prisutne još od razdoblja prije Prvoga svjetskog rata. Prva škola na hrvatskom jeziku osnovana

---

¹³⁰ Neki od ovih uvjeta ispunjeni su u Cenzusu 2001. godine, a dobiveni podaci su prilično slični ovima ovdje navedenima, tako da su razočarali one australske Hrvate koji bi htjeli 'da nas ima što više'. Detalji su preneseni u već navedenom radu čiji se naslov navodi u prvom bilješci.

je u Sydneyju 1965. godine (usp. *Bulletin*, 1996), a u Melbourneu 1961. godine. Prvi radio programi emitirani su mnogo prije službenog priznanja jezika. Tako je u Melbourneu još 1972. počelo emitiranje radio programa na hrvatskom jeziku na postaji 3 ZZ (usp. Tkalčević, str. 133). Svi radio programi na hrvatskom jeziku i sve škole koje su podučavale hrvatski jezik prije službenog priznanja jezika održavani su isključivo priložima i dobrovoljnim radom australskih Hrvata. Ljudi iz hrvatske zajednice također su bili ti koji su iznudili od australskih vlasti priznanje jezika, a kasnije uredili i organizirali čitav obrazovni sustav, mrežu radio postaja i osnovali neke od novina koje nisu u privatnom vlasništvu. Tu su također i privatne novine na hrvatskom koje su također služile održavanju jezika i hrvatske baštine u Australiji.

U ovom dijelu ćemo se koncentrirati uglavnom na Sydney i Melbourne, dva najveća središta hrvatske zajednice, gdje u svakom gradu živi po otprilike 38 posto ukupnog broja australskih Hrvata (Kipp i dr., 1995). U Sydneyju na primjer, čak i bez uračunanog broja NEI govornika, hrvatska zajednica predstavlja devetu po veličini jezičnu neenglesku etničku skupinu. Ispred Hrvata su kineska, arapsko/libanonska, talijanska, grčka, španjolska, vijetnamska, filipinska i njemačka zajednica. Kad bi se u broj australskih Hrvata dobiven ovim istraživanjem ukalkulirao i postotak NEI govornika, iza hrvatske zajednice našle bi se filipinska i njemačka, te bi Hrvati bili šesta po veličini skupina u najvećem australskom gradu. Zato pomalo čudi i zabrinjava podatak da prema prvim preliminarnim rezultatima uvida u *Popis pučanstva* iz 1996. hrvatskog jezika nema među 10 vodećih jezika u Australiji.¹³¹

Zanimljivo je spomenuti da je 18,8 posto australskih Hrvata, odnosno 'zajedničke skupine' u starosnoj dobi između 15 i 24 godina starosti, što predstavlja broj između 22 i 32 tisuće mladih ljudi hrvatskog podrijetla, ovisno o najnižem i najvišem mogućem minimalnom broju iz proračuna već opisanom formulom. Svi oni žive u bilingvalnom okruženju, i na njih nužno utječu zakonitosti prijelaza s jezika na jezik. Postotak prijelaza (tzv. 'language shift') s hrvatskog ekskluzivno na engleski već smo naveli (19,6 posto – roditelji Hrvati; 72,2 – majka Hrvatica i 80,4 posto – otac Hrvat), kao i činjenicu da je jezična kompetencija u korištenju hrvatskim kod onih koji nisu prešli ekskluzivno na engleski vrlo niska. U testovima jezične kompetencije provedenim u Centru hrvatskih

---

¹³¹ Glavni je razlog ovome činjenica da se je skupina 'Yugoslav NEI' u tom popisu pučanstva povećala, a ne smanjila kako se očekivalo. I premda je 2001. došlo do smanjivanja ove skupine, broj australskih Hrvata u Sydneyju nije povećan.

studija Sveučilišta Macquarie rezultati su većinom označeni kao slabi ili vrlo slabi. Nepoznavanje padeža, glagolskih vremena, nerazlikovanje prezentske i infinitivne osnove glagola, miješanje riječi, dijalektalizam i nerazumijevanje standardnog jezika spadaju među najčešće probleme. Oni su uvjetovani složenim sustavom izloženosti studenata trima tipovima bilingvalnog okruženja. Ti tipovi bilingvizma značajni su za kompetentno očuvanje bilingvalne situacije u privatnom i društvenom životu. Radi se o dvojezičnom okruženju u obitelji, dvojezičnom okruženju u školi i dvojezičnom okruženju izvan obitelji i škole (radio, televizija, novine, klubovi, športski klubovi i priredbe, itd.). Ovdje ćemo ukratko navesti samo najvažnije podatke o tim tipovima okruženja, a zaključci glede njihove važnosti već su navedeni u sažetku.

a) Bilingvizam i obitelj

Od 25 studenata na kojima je izvršeno istraživanje, 10 ih je do pete godine života govorilo isključivo hrvatski. Njih 11 govorilo je i hrvatski i engleski (simultani bilingvizam kod kojeg nije primjereno govoriti o prvom i drugom jeziku - usp. Liddicoat, 1991). Ostalih četvero studenata znalo je 'nešto hrvatskog' a bilingvizam im je uznapredovao školskom naobrazbom. Zanimljivo je da kod većine ispitanih studenata cilj studiranja hrvatskog jezika nije bio naučiti hrvatski, već naučiti 'pravilni oblik hrvatskog' (80 posto). Na pitanje o upotrebi dijalekta, svi ispitani odgovorili su da su dijalektalni govornici hrvatskog, ali ih čak 75 posto nije znalo kojim dijalektom govore. Svi ispitani su napisali da su obitelj, crkva i škola glavna mjesta očuvanja hrvatskog jezika. Zanimljivo je da su svi izjavili da će za sljedeću generaciju glavna mjesta očuvanja i učenja hrvatskog jezika biti škole i sveučilište. Rezultati provedenog istraživanja ukazuju na logičan zaključak kojim se čak i kod ispitanika predviđa prijelaz sa simultanog bilingvizma na sukcesivni bilingvizam, dakle na učenje hrvatskog kao 'drugog jezika'.

b) Hrvatske škole i problem simultanog i sukcesivnog bilingvizma

Problem očuvanja hrvatskog jezika u obitelji dopunski se komplicira otkrivanjem podataka o obrazovnoj strukturi pučanstva hrvatskog podrijetla u Australiji. Većina prvog naraštaja doseljenika ne posjeduje formalne kvalifikacije.

Iako su u izvorima pruženi podaci samo za umjetnu skupinu, oni statistički mogu do određene mjere biti primjereni i na skupinu govornika hrvatskog jezika. Tako u čitavoj skupini svega 29,9 posto ljudi ima kvalifikacije, a svega 2,1 posto osoba iz umjetne skupine (Croatian/Serbian/Yugoslav NEI) ima sveučilišnu naobrazbu (Kipp i dr.).¹³² U tom smislu je teško govoriti o lingvističkim bilingvalnim modelima koji bi u obiteljskom okruženju pružili sigurnost osjećaju jezične kompetencije pripadnicima drugog i trećeg naraštaja. Od 25 ispitanih studenata 22 ih smatra da njihovo znanje jezika nije niti približno dostatno za sofisticiranu komunikaciju izvan svakodnevnog jezika u krugu obitelji. Većina ih također smatra da ni s roditeljima ne mogu komunicirati na zadovoljavajući način (65 posto). U tom smislu još više bi trebao doći do izražaja školski sustav na hrvatskom jeziku.

4. Hrvatske škole u Australiji djeluju na tri razine

a) Osnovne etničke škole. Njima upravlja i održava ih zajednica preko odbora roditelja i crkava, ili, kao u NSW, kroz Središnji odbor Hrvatskih etničkih škola, osnovan 1977. godine. U tim školama nastava se obično odvija petkom navečer ili subotom ujutro i to u iznajmljenim učionicama osnovnih škola. I pri katoličkim centrima u Summer Hillu, Blacktownu, St. Jones Parku i Wollongongu djeluju škole. U Melbourneu nastava se također odvija pri katoličkim centrima u Sunshineu, Clifton Hillu i Springwaleu. U Sydneyju je nekoliko škola pri hrvatskim klubovima, a zgrada s učionicama izgrađena je u u katoličkom centru u Blacktownu. Učenici u prvi razred polaze obično kad u redovnoj školi kreću u treći razred, tako da nakon završene osnovne škole (šestog razreda) i četiri godine učenja mogu upisati hrvatski jezik u srednjoj školi.

Evo i nekoliko povijesnih podataka koji ukazuju na prisutnost hrvatskog jezika i borbu zajednice za njegovu opstojnost koja traje desetljećima. Prva osnovna škola hrvatskog jezika osnovana je 1961. godine u Geelongu, a nedugo nakon toga i u Hrvatskom katoličkom centru Clifton Hill u Melbourneu. U Sydneyju je prva škola osnovana 1965. godine, a do kraja 1960-ih bilo ih je ukupno

---

¹³² U podacima iz 1996. godine, postoje i izdvojeni podaci za hrvatsku zajednicu. Profesionalaca je u njoj samo 7,2 posto, a formalnu kvalifikaciju ima još 24,5 posto ispitanih. Podaci iz 2001. godine pružaju cjelovitiju sliku, a za njih vidi prvo poglavlje u kojem su ti podaci prokomentirani.

petnaest. Zanimljivo je da je u posljednjih nekoliko godina broj učenika u osnovnim školama počeo znatno opadati. Od 900 do 1000 učenika ranih osamdesetih, do samo 291 učenika i 16 učitelja u devet škola u NSW 1996. godine. Taj je broj od prve verzije ovog teksta (1997) do danas (2004) pao za još dvadeset do trideset posto.

b) Srednje škole. Nastava hrvatskog jezika u Subotnjim školama jezika zajednice (The Saturday School of Community Languages - SSCL) počela je 1980. godine, dvije godine nakon početka projekta SSCL. Prve godine u program bilo je upisano 45 učenika, da bi broj uskoro porastao na oko 400 učenika. Ukupno u programu sudjeluje oko 8000 učenika srednjih škola iz 23 jezične zajednice NSW. Nastava se odvija subotom, a sve škole rade po jedinstvenom programu s istim temama za različite jezike, istim vrstama problema i zadanim metodološkim okvirima. Nastavnici u srednjim školama pripremaju učenike za maturu, a hrvatski je jedan od maturalnih predmeta, te ulazi u bodovni sustav kojim se učenici selektiraju u procesu upisa na sveučilišta. Mladi nastavnici školuju se u Centru hrvatskih studija Sveučilišta Macquarie. Nažalost, i u srednjim školama dolazi do smanjenja broja učenika, tako da je broj od 400 učenika 1986. godine pao na 251. učenika 1995. te 238 učenika 1996. godine. Taj je broj do 2004. pao još dvadesetak posto.

Organizirana nastava u srednjim školama nije se provodila prije službenog dopuštenja australskih vlasti, osim pojedinačno, kao nastavak školovanja u nekim osnovnim školama zajednice, a bez mogućnosti dobivanja ikakve svjedodžbe.

c) Sveučilišna nastava. Nastava hrvatskog jezika na sveučilišnoj razini u Australiji počela je 1983. godine. Hrvatski jezik uveden je na Sveučilište Macquarie, koje je tako praktički postalo prva sveučilišna institucija izvan domovine gdje je uveden hrvatski jezik kao samostalan nastavni predmet. Centar hrvatskih studija Sveučilišta Macquarie osigurava nastavu hrvatskog jezika, povijesti i književnosti za studente svih australskih sveučilišta. Nastava se organizira dopisno i elektronskim putem, a upisani tečajevi priznaju se kao nastavni predmeti na svim sveučilištima u Australiji. Katedra osigurava program za sva sveučilišta, a program se nalazi u federalnoj sveučilišnoj ponudi te se može studirati kao jedan od izbornih programa bilo na kojem od australskih sveučilišta i svim fakultetima. Studenti to praktički mogu činiti na način na

koji u Hrvatskoj studenti studiraju strani jezik.¹³³ Tijekom 14 godina, do 1996. godine, na Macquarie Sveučilištu studiralo je više od 1500 studenata, prosječno oko 120 godišnje.¹³⁴ Od 1993. godine Centar hrvatskih studija uveo je također i poslijediplomski dvogodišnji studij za nastavnike hrvatskog jezika (Graduate Diploma in Croatian), kako bi se osigurala što kvalitetnija nastava u osnovnim i srednjim školama. Centar također ima namjeru pripremiti udžbenike za osnovne i srednje škole u specifičnim uvjetima učenja jezika, znatno drukčijim nego što su oni u Hrvatskoj ili u većini europskih zemalja gdje žive hrvatski iseljenici, odnosno doseljenici hrvatskog podrijetla. Program na Sveučilištu Macquarie novčano potpomaže Hrvatska znanstvena zaklada Australije i Novog Zelanda, Nedavno je Zavod za kroatistiku zatražio pomoć za svoj rad od Hrvatskog ministarstva znanosti i tehnologije.¹³⁵ Njihova potpora je kasnije (1999) ostvarena i osigurana na duži vremenski rok, a tu je obavezu preuzelo i novoustrojeno Ministarstvo obrazovanja, znanosti i športa.

Prema pisanju australskog hrvatskog tiska i izjavama hrvatskih diplomatskih predstavnika u Australiji, smanjenje broja djece koja uče hrvatski jezik u osnovnim i srednjim školama jedan je od najvećih problema s kojima se zajednica trenutno suočava. Istovremeno, što je prilično indikativno, povećava se broj ljudi koji na sveučilištu upisuju početne tečajeve hrvatskog jezika. No tu se bilježi zanimljiva bitna razlika u odnosu na sveučilišni studij pred desetak godina i danas. Sve do pred tri-četiri godine postotno se više studenata odmah po dolasku na Sveučilište upisivalo u napredne tečajeve, koji su podrazumijevali

---

¹³³ Od 2001. godine uvedeni su programi Certificate in Croatian i Diploma in Croatian, tako da studenti mogu studirati isključivo hrvatski i to po završenom redovnom studiju, ili uz njega. Ova dva programa pridonijela su povećanju broja studenata u programu, tako da je sveučilišna razina jedina kod koje se ne bilježi pad polaznika, što još više govori u prilog dvojezičnoj budućnosti u obliku sukcesivnog bilingvizma.

¹³⁴ Ovaj broj porastao je u međuvremenu do dvije tisuće, a novi programi navedeni gore, Certificate in Croatian (dostupan svima, bez obzira na godine i kvalifikacije) i Diploma in Croatian (program koji se može studirati izvan programa matičnog studija na fakultetu na kojem su studenti upisani) samo su dio osiguranja uvjeta proučavanja jezika i baštine zemlje podrijetla. O tome vidi više u članku L. Budaka objavljenom u *Croatian Studies Review* 2004.

¹³⁵ Ta se je potpora Centru hrvatskih studija ustalila od 1999. godine. Godine 2003. potpisan je novi Ugovor o trojnom financiranju između Sveučilišta, Zaklade i Ministarstva znanosti, a za razdoblje od 2004. do 2014. godine, do kada je osigurana budućnost studija i Centra.

određeno predznanje iz hrvatskog jezika. S druge pak strane, prema podacima o broju mladeži hrvatskog podrijetla u Australiji u starosnom uzrastu između 15 i 24 godina, može se vidjeti da ih manje od 5 posto pohađa bilo koji stupanj školovanja na hrvatskom jeziku tijekom pohađanja osnovne i srednje škole. Doda li se tome ono što je rečeno o jezičnoj kompetenciji u obitelji i trendovima prisutnima u drugom naraštaju, možemo u budućnosti očekivati još veći prijelaz s hrvatskog ekskluzivno na engleski jezik i studente koji će hrvatski studij upisivati bez ikakva predznanja, na početnom stupnju učenja. Naravno, ako za to bude postojala motivacija.

Takvu situaciju u kojoj studenti prvi put na sveučilištu dolaze u kontakt s jezikom roditelja, ili to uopće ne čine, moguće je izbjeći jedino smišljenim djelovanjem po uzoru na talijansku i grčku australsku zajednicu koje u suradnji s matičnim državama izrađuju kvalitetne udžbenike, kompjutorske programe i video kazete za učenje jezika. Ako se nešto na tom području uskoro ne učini, početak će polagano izumiranje australskih Hrvata, a asimilacija će biti daleko brža negoli u razdoblju od Drugoga svjetskog rata do Domovinskog rata, koji u prosvjetno-kulturnom životu zajednice predstavlja kraj jedne, a početak nove faze.

5. Hrvatski mediji u Australiji

Treći važan čimbenik održavanja hrvatskog jezika u Australiji predstavljaju australski hrvatski mediji. Njih je moguće podijeliti u dvije skupine, tiskane i elektronske. Prije svega treba istaknuti važnost novina, koje su u Australiji prisutne već gotovo čitavo stoljeće.

a) Novine i časopisi. Prve novine na hrvatskom jeziku u Australiji pojavile su se još prije Prvoga svjetskog rata. Bile su to *Seljačka sloga* i *Zora*. Premda se radilo o vrlo amaterskim publikacijama, ipak su vrijedne spomena kao dokumenti o hrvatskoj prisutnosti u Australiji. U razdoblju između dva svjetska rata bilježimo pojavu novina *Borba* (1932) i kasnije *Napredak* (1954). Radilo se o novinama projugoslavenske orijentacije i to uglavnom lijevog usmjerenja. Na njihovim načelima kasnije nastaje *Australian-Yugoslav Journal*, te nakon toga tjednik *Novo doba* (od 1960. do 1993). Nakon *Novog doba* dolazi do izlaska prvog broja tjednika *Novo vrijeme*, koji u uvodniku prvog broja objašnjava razloge te promjene, među kojima navodi uspostavu suverene Republike Hrvatske i početak prohrvatske orijentacije unutar ovog, lijevog svjetonazora koji je tradicionalno bio vezan s drugim zajednicama južno-

slavenskog podrijetla. Uskoro nakon toga dolazi do ponovne promjene imena i pokretanja tjednika *Nova Hrvatska*. *Novo doba* bio je zanimljiv primjer novina: namijenjen uglavnom Hrvatima i Srbima imao je slovensku i madeonsku stranicu, a prenosio je uglavnom TANJUG-ove vijesti, pišući afirmativno o sustavu u zemlji, pri čemu se misli na SFRJ, radu jugoslavenske diplomacije i jugoslavenskih društava u Australiji, te ponekad protiv takozvane ustaške emigracije, premda takvi sukobi ovdje u Australiji nisu bili česti. Novine su bile pisane većinom na hibridnom hrvatskom jeziku s mnogo srbizama. Današnja *Nova Hrvatska* djeluje na platformi podržavanja hrvatske suverenosti i namijenjena je hrvatskim čitateljima, te aktivno svojim uvodnicima i određenim priložima potiče opstanak stereotipa na kojima je izgrađen koncept imaginarne Hrvatske.

Poslije Drugoga svjetskog rata i masivnog egzodusa Hrvata iz tada uspostavljene jugoslavenske Federacije, u Australiju je počeo dolaziti novi val hrvatskih doseljenika. Oni su vrlo brzo počeli osnivati svoja društva¹³⁶ i crkve, a onda je došlo i do pokretanja novina.

Prva važna publikacija takvog usmjerenja bila je naslovljena *Hrvat* (1953), a pokrenuli su je Srećko Rover i Fabijan Lovoković. Nedugo zatim *Hrvat* je otišao u Melbourne sa Srećkom Roverom. Australsko hrvatsko društvo počelo je s publiciranjem *Spremnosti*, s glavnim urednikom Fabijanom Lovokovićem. Prvi broj u obliku tjednika izašao je za Božić 1957, a od 1958. *Spremnost* izlazi kao tjednik sve do danas, te tako predstavlja jednu od najvažnijih publikacija na hrvatskom jeziku u Australiji. Iduće važno glasilo je *Dom*, koji izlazi od 1958-1962. kao vjersko glasilo u Sydneyju. Godine 1962. prelazi u Melbourne i mijenja ime u *Hrvatski dom*. Tamo pod uredništvom Milana Maglice izlazi sve do 1975. godine i važan je element u hrvatskim klerikalnim nacionalnim krugovima privrženih ideji hrvatske državotvornosti i hrvatskoj Katoličkoj crkvi. *Uzdanica* je bila glasilo Hrvatske mladeži a izlazila je od 1965. godine, a kasnije se na temelju ideje hrvatstva vezanog uz platformu Hrvatske uzdanice pojavljuju novine hrvatske zajednice pod nazivom *Hrvatski vjesnik*.

---

¹³⁶ Prvo hrvatsko društvo poslijeratnih doseljenika osnovano je krajem 1949. godine u Adelaideu. Uskoro dolazi do osnivanja Australskog hrvatskog društva Sydney, koje je osnovano 4. veljače 1951. godine na Maroubra Junctionu gdje je hrvatska zajednica dobila na korištenje crkvene prostorije od australskog svećenika Denisa Conaghana (vidi Lovoković, 1996). Odmah potom osnivaju se hrvatska društva u Melbourneu, Geelongu, Ballaratu, Hobartu, Whyalli, Perthu, Brisbaneu, Canberri i Wodongi.

Ostali važni listovi bili su *Hrvatski tjednik Osvit* koji je izlazio od 1970. do 1975., *Pregled* (1975), *Hrvatski list* (1975-1977.), te *Hrvatski tjednik* koji je izlazio od 1977. do 1990. godine. Prema F. Lovokoviću (1996) tu je još *Slobodni dom* (1970-1977) te *Hrvatska istina* koja je izlazila povremeno od 1977. do siječnja 1993.

Uz *Spremnost* druge vrlo važne novine s dugogodišnjom tradicijom u Australiji je već spomenuti *Hrvatski vjesnik*. Te novine izlaze i danas, a publicira ih Croatian Community Ltd. To su jedine novine u vlasništvu zajednice iz Melbournea, a ujedno i jedine hrvatske novine u Australiji koje su u potpunosti vlasništvo hrvatske zajednice. *Hrvatski vjesnik* počeo je izlaziti 1984. godine. U upravi mu se nalaze mnoga društva iz čitave Australije, od nekih klubova u Sydneyju i Melbourneu, preko crkvenih zajednica, do hrvatskih škola i drugih udruga.

Kvaliteta jezika i priloga u novinama koje su prestale izlaziti ili su izlazile povremeno, kao i u tri tjednika koji izlaze do danas, znatno varira i nema određenog standarda prema kojem se cijeli ovaj informativni prostor odnosi, tako da teško možemo govoriti o uzoritom jeziku koji bi poslužio kao model bilingvalnim govornicima drugog i trećeg naraštaja. Donekle je u tome izuzetak *Hrvatski vjesnik* te u člancima prenesenim iz hrvatskog domovinskog tiska *Spremnost* i *Nova Hrvatska*. Neki prilogi u navedena dva tjednika također su pisani dobrim jezikom. Uz to, neki od tjednika koji danas izlaze nemaju dovoljno profesionalnog kadra, niti materijalnih sredstava kojima bi omogućili bolju kvalitetu novina. Tako je na primjer tjednik *Spremnost* radi posjeta glavnog urednika Hrvatskoj na određeno vrijeme prestao izlaziti (kolovoz 1997), a kasnije se zbog bolesti glavnog urednika nije pojavljivao na tržištu nekoliko tjedana (2003). Uz navedene novine bilježimo i pojavu mjesečnika *Maestral*, koji je izlazio od 1997. do 2000. godine, u raskošnoj opremi i u boji, ali većinom na engleskom jeziku. Bio je namijenjen drugom naraštaju, ali samo kulturološki, ne i jezično.

b) Radio programi. U Australiji djeluju dva modela radio programa na hrvatskom jeziku. Državna mreža SBS ima dva radio programa na hrvatskom jeziku, jedan u Sydneyju i jedan u Melbourneu. Ti programi imaju jedinstvenu upravu, a emitiraju program za područje čitave Australije, četiri puta tjedno po sat vremena. Program je sastavljen od vijesti, izvješća iz Hrvatske, društvenih obavijesti itd. Hrvatska zajednica ne utječe na program, niti na izbor voditelja i urednika na programu.¹³⁷

¹³⁷ Više o programu na postajama 2UE I 3UE, odnosno o SBS radio programima, njihovu razvoju i prvim djelatnicima vidi u Tkalčević, 1992. str. 134-135 i 160-161.

Najznačajniji programi na hrvatskom jeziku koje je pokrenula hrvatska zajednica su program na postaji 2SER/FM u Sydneyju i program 3 ZZZ u Melbourneu. Prvi djeluje od 1979. godine. Danas taj program radi pod nazivom Hrvatski radio Australija, a osim redovitog emitiranja na 'free to air' postaji 2SER/FM, program se emitira i na postaji koja radi preko posebno prilagođenih radio prijemnika, tzv. 'channal radio', a emisija traje neprekidno, 24 sata na dan. Taj radio program uzdržava se od plaćanja pretplatnika. Radio program na postaji 3ZZ u Melbourneu djeluje od 1972., da bi postaja nekoliko godina kasnije bila ukinuta. Hrvatski program zajednice obnavlja se 1989. godine na postaji 3ZZZ. Nedavno su (1997.) ujedinjeni hrvatski klubovi NSW pokrenuli vlastitu radio postaju koja emitira program četiri puta tjedno. Ovaj program čuje se u Sydneyju i okolici. Odnedavno u Sydneyju djeluje još jedna hrvatska australska radio postaja pod imenom Narodni radio. U mnogim gradovima Australije postoje radio satovi hrvatske zajednice, a ovdje spominjemo Perth, Geelong, Hobart, Brisbane i Wollongong.

Kao i u slučaju mnogih novina kratka daha, radio programi također djeluju na poluvolonterskoj osnovi, osim u slučaju SBS-a, i uposlenih urednika koji profesionalno vode navedena tri tjednika. U Sydneyju djeluje i televizijska postaja Kanal 31 koja emitira program dva sata tjedno, a program se uglavnom popunjava priložima HTV i izvješćima s lokalnih događaja. Kvaliteta jezika na radiju i televiziji varira, kao i kod novina, te osim kod izvješća iz domovine i nekih profesionalnijih programa nije kompetentna u smislu da može zadovoljiti zahtjeve bilingvalnih govornika koji kroz medije, uz obitelj i školu, djelomično uče normu hrvatskog jezika. Naravno, u Australiji su dostupne tiskane i elektronske verzije gotovo svih domovinskih novina, a u od veljače 2003. i Hrvatska televizija te državna dvadeset i četverosatna radiopostaja Glas Hrvatske. Problem s ovim medijima je što se hrvatski Australci drugog i trećeg naraštaja teško kontekstualno mogu uključiti u dnevnu problematiku kojom se bave hrvatski mediji, te iskorištenost ovih mogućnosti nije velika.

6. Kratki zaključak

Iz svega navedenog može se vidjeti da potencijalni govornici hrvatskog jezika u drugom i trećem naraštaju nemaju previše mogućnosti susreta sa standardnim hrvatskim jezikom. U obitelji se govori dijalekt, nastava u školama organizirana je samo subotom, nema bilingvalnih škola (kao kod grčke ili srpske zajednice,

na primjer), a mediji uglavnom nisu profesionalno organizirani, niti potpuno kompetentni, unatoč vrijednim nastojanjima pojedinaca i udruga. Uz to nije došlo do izrade strategije i plana razvoja, a nema niti jedne institucije, osim Hrvatske znanstvene zaklade, da je u mogućnosti ponuditi podršku stručnjacima da izrade kvalitetan plan i program kojim bi se sačuvao bilingvizam u obitelji, školi, medijima i na mjestima okupljanja hrvatske zajednice. Nema niti organiziranog nastupa prema državnim institucijama koje bi također mogle pomoći zajednici da osigura opstojnost hrvatskog jezika u Australiji. S tim u svezi ovaj rad osim što pokreće pitanje opstanka hrvatskog jezika u Australiji i broja govornika hrvatskog jezika i australskih Hrvata, također želi biti poticaj za pokretanje rasprave o kvalitetnoj strategiji koja bi mogla pridonijeti očuvanju hrvatskog jezika u Australiji, a time i produžetku opstojnosti australskih Hrvata.¹³⁸

Tako je ovim kratkim pregledom osnovnih problema vezanih uz očuvanje hrvatskog identiteta u drugoj generaciji krug praktički zatvoren. Od ideologije s kojom je ova knjiga počela, i profiliranja dijelova zajednice prema ideološkim usmjerenjima i tako zasnovanim fikcijama koje pretendiraju na cjelovitu istinu, vratili smo se natrag do tog istog početnog problema. Umjesto života u 'svijetu realnosti' u kojem polako odumire jedan 'iskorijenjeni' dio hrvatskog nacionalnog korpusa, dio australskih Hrvata koji sebe službeno naziva 'zajednicom' iscrpljuje se u malim stvarima vezanim uz opstanak imaginarnog svijeta izdvojenog iz vlastita prostornog i nacionalnog okružja, a stvarni problemi ostaju na marginama interesa. Tako na primjer na sastanak učitelja i ostalih zainteresiranih za promociju hrvatskog jezika među mladima, dolaze samo učitelji (njih desetak), a na godišnjim saborima Zaklade, ustanove koja vodi brigu o hrvatskom jeziku i njegovu opstanku na ovom kontinentu, jedva se skupi kvorum od pedesetak ljudi. Istovremeno na obilježavanju obljetnice 10. travnja u Hrvatskom društvu Sydney može se okupiti i do tisuću osoba.

Imaginarna Hrvatska i njezine fikcije još uvijek znači dominira nad faktografskim uvidom u stvarnost. Tomu je tako i u okviru same zajednice i njezinih organiziranih dijelova, ali i u odnosima između australskih i domovinskih Hrvata. Hrvatski studiji koji će problemski obuhvatiti ovaj niz složenih problema i bez kompleksa progovoriti o hrvatskoj problematici možda predstavljaju

---

¹³⁸ Moram sa žaljenjem konstatirati da od 1998, kad je objavljena prva verzija ovog članka u hrvatskom stručnom časopisu Društvena istraživanja, pa sve do danas (početak 2004) nisu zabilježeni gotovo nikakvi pomaci prema naprijed.

iskorak kojim će biti lakše objasniti nacionalni korpus, a time i ponuditi određena rješenja. Oni će trebati otvoreno, bez kalkuliranja i politikanstva progovoriti o mnogim problemima, od realnog opisa proslava 10. travnja i činjenice da nacistički pozdrav u interpretaciji Hrvata nije (za mnoge) ništa bogohulnoga, do situacije da je, po mišljenju ispitanika u Republici Hrvatskoj, Josip Broz Tito najpopularnija ličnost u povijesti Hrvata. Naravno, između ovih ekstremnih situacija postoji čitav niz pitanja koja su rijetko kad u hrvatskim humanističkim znanostima bila interdisciplinarno promatrana, a još rjeđe su pronalazeni odgovori koji bi neke stvari mogli pokrenuti prema naprijed.

Iako još nije u tome naročito odmakla, Australija je na primjer ipak počela bolje shvaćati svoju povijest i odnose među nacijama i rasama koje ovdje žive tek kad su njezini znanstvenici, publicisti i književnici počeli realno i otvoreno progovarati o pokoljima Aboridžina, ukradenoj generaciji (ponovno Aboridžina) i kompleksu bijele (anglo-keltske) Australije i njihove dvostoljetne dominacije u odnosu na sve ostale doseljenike i originalne starosjedioce. Australski Hrvati se još nisu uključili u tu raspravu. Ali je možda došlo vrijeme da se prvo uključe u onu čiji im je sadržaj bliže srcu, odnosno da započnu dijalog o sebi samima, njihovu odnosu prema Hrvatskoj i razlozima zašto u izgradnji svoje imaginarne domovine nisu u određenom trenutku više razmišljali o činjenicama, a manje o stereotipima i mitovima na kojima su ovi izgrađeni i manipulirani u konkretnim povijesnim situacijama.

SUMMARY IN ENGLISH

Some Information About the Number of Croats, Croatian Language, Schools and Croatian Media in Australia

This study is considering problems of a number of users and treatment of Croatian language in Australia. The treatment and statistics on Croatian language in Australia is discussed in the first part of this chapter. The special emphasis is on a number of interesting studies written by Australian socio-linguists, linguists and anthropologists who were discussing issues of Croatian, Serbo-Croatian and Yugoslav (South Slavonic) 'language groups'. I provide some

comments on their findings and am trying to find answers to a number of questions which were left unanswered in comments on Census findings (Censuses 1991, 1996 and 2001 were considered). These questions mostly relate to the numbers of speakers, language shift and official recognition of Croatian language in Australia.¹³⁹

The second part of this chapter estimates which is a minimal number of people who use Croatian language in Australia today. It also tries to establish the minimal number of people with Croatian origins in Australia, in both first and second generation. In doing so this study also partially discusses a shift from Croatian to English in the second generation, and comments on findings of other researchers in relation to this topic. The third part of this chapter is studying a decline in numbers of students in Croatian ethnic schools and public high schools offering. It also provides some more substantial findings on a shift from Croatian to English in Second generation.

The final part of the study poses a logical question. If the number of people with the Croatian background in age group between 15 and 24 years is about 20,000, why only less than five per cent of this target group is interested in studying Croatian at any level? Another important question is this: Is it possible to minimize the shift from Croatian to English and preserve bilingual situation in families without bilingual schools and bilingual situation in families where the command of both languages will be exercised with desired level of competence? In that this study presents the results of field work and comment on findings. In this respect the positive answer to above question is even more questionable when we know that even in the families where only Croatian is spoken by parents, in more than 80 per cent of cases, the Croatian proficiency of second generation speakers is poor or very poor, especially in areas of applied grammar, writing skills and speaking (pronunciation).

According to the results of questioner which was conducted in 1996 on the sample of 25 students, the majority of Croatian students communicate with their parents in English, while parents communicate with them in Croatian. Furthermore, according to the results of the questioner, the level of mutual understanding is not satisfactory at all. The shift to English is much greater

---

¹³⁹ V. i dopunsku literaturu koja je korištena tijekom unošenja dopuna u originalni članak iz 1996. godine i to tijekom pripreme ove knjige početkom 2004. godine. Na istu dopunsku literaturu referiram i u uvodnom tekstu, odnosno onom njegovom dijelu koji govori o hrvatskim studijima.

than in a questioner applied on the grater and better balanced sample (100 students from various backgrounds) which was conducted in 1986, but not yet presented in any publication.¹⁴⁰ In reading to the findings of mentioned field research, this study also argues that even greater language shift from Croatian to English might be expected in near future, unless the radical changes in language policy in Australian Croatian community and by Croatian Government take place as soon as possible.

In its conclusion of this chapter I studie the sources of the Standard Croatian in Australia. These sources are in many cases the only excess to Standard Croatian for interested students of second and third generation, because in their homes only various dialects are spoken and used for communication, while the Standard language is not applied. The problem of incompetent Standard speakers employed in various media outlets is also one of the major concerns of the findings in above study. To the certain degree the study also discusses the Australian-Croatian media outlets, provides an account of the most important newspapers and radio programs, as well as overview of their history. That is all provided in order to sketch a picture of the major problems concerning Standard Croatian in Australia in both past and present.

Literatura

Atlas of the Australian People - 1991 Census: Natioinal Overview. Uredili: Graeme Hugo, Universitof Adelaide, and Chris Maher, Monash University. Canberra:ABS.

Atlas of the Australian People, NSW 1991. Canberra:ABS.

Biršić, Gracijan (1988): 'Croatian Settlement Since 1960'. U: *The Australian People, An Encyclopedia of the Nation, its People and Their Origins*. Sydney: Angus and Robertson, 1988.

Budak, Luka (1988): 'Post-War Croatian Settlement'. U: *The Australian People, An Encyclopedia of the Nation, its People and Their Origins*. Sydney:Angus and Robertson, 1988.

Clyne, G. Michael (1982) *Multilinugal Australia*. Melbourne.

---

¹⁴⁰ Ovaj je upitnik pripremljen i proveden 1986.

Clyne Michael, Sandra Kipp (1995): 'The Extent of Community Language in Australia'. *People and Place*, vol. 3 no. 4.

Community Profiles - Yugoslavs (1986). Canberra:ABS.

Community Profiles - Croatians (1996) Canberra: DIMA.

Jupp, James (1995): 'Ethnic and Cultural Diversity in Australia'. U: *Year Book Australia*. Canberra:ABS.

Khoo, Siew-Ean (1995): 'Language Maintenance among the Second Generation'. *People and Places*, vol 3 no. 4.

Kipp, Sandra, Michael Clyne, Anne Pauwels (1995): *Immigration and Australia's Language Resources*. Canberra: Australian Government Publishing Service.

The Language Question. The Maintenance of Languages other than English. VOLUME 2: METHODOLOGY AND EMPIRICAL RESULTS (1986). Canberra: Australian Government Publishing Service.

Liddicoat, A. J. (1991): 'Bilingualism: An introduction'. U: *Bilingualism and Bilingual Education*. Melbourne: National Languages Institute of Australia.

Lovoković, Fabijan (1997): 'The Croatian Community before and after establishment of the Republic of Croatia and share of the Croatian media during this period' (Naslov na engleskom, članak na hrvatskom). U rukopisu - Croatian Studies Centre, Macquarie University.

McLaughlin, B. (1978; 2nd. Ed. 1984) 'Simultaneous acquisition of two languages in childhood'. U: *Second Language Acquisition in Childhood*. Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.

NSW Year Book 1994. Canberra:ABS.

Podravec, V. (1988): 'Croatian Community Life in Australia'. U: *The Australian People, An Encyclopedia of the Nation, its People and Their Origins*. Angus and Robertson, 1988.

Saunders, G. (1991): 'Sociolinguistic aspects of bilingualism: Bilingualism and Society'. U *Bilingualism and Bilingual Education*. Melbourne: National Languages Institute of Australia.

Tkalčević, Mato (1992). *Hrvati u Australiji*. Zagreb. Nakladni zavod Matice hrvatske.

Victorian Year Book 1991. Canberra:ABS.

Napomena

Prva dva teksta iz ove knjige objavljena su prvi put u *Hrvatskom iseljeničkom zborniku* (2003. i 2004), a za ovu knjigu su doradeni i obogaćeni dopunskom literaturom. Tekst pod naslovom 'Egzilna i emigrantska književnost: Dva modela diskontinuiteta u sustavu nacionalnog književnog korpusa u doba kulturalnih studija' napisan je za ovu knjigu. Četvrti tekst originalno je napisan za *Zbornik znanstvenog skupa* Zavoda za hrvatski jezik u Pečuhu. Dva teksta o hrvatskom pjesništvu u Australiji po prvi put su objavljena u *Hrvatskoj reviji* (1996. i 1997), ali se u ovom slučaju radi o znatno dopunjenim i izmijenjenim radovima. Studija o broju australskih Hrvata i njihovim institucijama imala je svoj prvotni oblik kao referat za znanstveni skup 'Australski Hrvati: Multikulturalna Australija' koji je 1996. godine održan na Sveučilištu Macquarie u Sydneyju. Ova verzija studije zasnovana je na izvornom znanstvenom članku koji je prvi put objavljen u časopisu Društvena istraživanja instituta *Ivo Pilar* iz Zagreba (1998), ali je dopunjena novim podacima koji su postali raspoloživi između 2000. i 2004. godine, te je više od trećine teksta zapravo novo.

Prilozi u slici napravljeni su zahvaljujući pomoći urednice ove knjige Vesne Kukavice i autorice izložbe o australskim Hrvatima, Silvije Letice.

Pogovor

PROTIV HRVATSKIH VJETRENJAČA Ili kompendij za australsku Hrvatsku

● australskim Aboridžinima i o klokanima u Hrvatskoj se sasvim sigurno više zna negoli o tamošnjim Hrvatima. Ono što se pak sasvim sigurno zna i za sve druge prekomorske Hrvate otprilike je u stilu *a gdje nas sve nema* ili, barem donedavna, *sve su to ustaše*. U tome smislu čini se da nešto bolje prolaze *gastarbajteri* u europskim zemljama, a posebna priča su naši etno-otoci u pograničnim dijelovima Mađarske, Rumunjske, Austrije ili preko Jadrana, u Moliseu; dok su ovi mostovi barem povremeno otvaraju kao prigodni folklorni ukrasi na jednako prigodnim smotrama domaćega veza i podvezica, tambura i tamburica, a *gastići* temelj našega gospodarskoga “buma” zadnjih četrdeset godina, dotle su oni daleki, preoceanski, u žiži zanimanja tek kad je doma neka *velika frka* kakva je bila, npr. 1971. ili 1991. Naravno, nitko pametan neće tvrditi da je baš sve tako, ali niti poreći da se baš tako uglavnom ne misli, i da se protiv ovih naših hrvatskih vjetrenjača mora nešto poduzeti. I ovdje i tamo. Srećom, stvari se i u tome pogledu mijenjaju zahvaljujući u prvome redu samim iseljenim Hrvatima. Jedan od njih je i Boris Škvorc.

Prvi sam put za Borisa Škvorca čuo tako što sam ga čitao, sjećam se, upravo u povodu pisanja svojega priloga za krakowski slavistički kongres na kojemu sam kanio referirati o našoj emigrantskoj književnosti. Pa iako sam sva svoja stečena znanja mogao zahvaliti u prvome redu dvojici imenjaka, prvo Vinku Grubišiću i njegovu pregledu u povratničkoj “Hrvatskoj reviji”, potom i Vinku Nikoliću s kojim sam se zapravo sprijateljio, ugostio ga na svojem seminaru, a on mene darivao brdom knjiga neke druge hrvatske književnosti uključujući, dakako, i sve komplete “Hrvatske revije”, poučen iskustvom njemačke egzil-literature, činilo mi se da prvo valja odrediti neku polaznu točku, tj. naći teorijsko-metodološko uporište, a potom raditi na usustavljanju korpusa ne više iz pozicije “egzil-imanentnoga postupka”, kako bi to rekao Peter Lämmel, već iz pozicije matične književnosti koja se prvi put suočava sa samom sobom kao cjelinom. No, nije mi promakao jedan ipak u tome egzilu pomalo disonantan glas, koji je upućivao da se i izvan domovine javljaju nova, strukovno gledano, poželjnija gledanja. Gospoda Nikolić samo mi je rekla, koliko zna, da se radi o jednome mladom čovjeku iz Australije, a onda nekoliko godina poslije,

s Macquarie University u Sydneyju dode mi prijedlog da budem jedan od ocjenjivača doktorske disertacije istoga Borisa Škvorca, itd. Uslijedilo je i upoznavanje, točnije, podsjećanje da smo se mi već upoznali, i to sredinom osamdesetih kada je on, još student, bio jedan od polaznika mojega seminara - "prvoga na Sveučilištu o emigrantskoj našoj književnosti", uvjeravao me. Sve dalje ide u jednu lijepu prijateljsko-kolegijalnu priču, koja se umalo okonča gubljenjem Borisova iseljeničkoga statusa u ime statusa člana moje matične Katedre za noviju hrvatsku književnost, ali jedini kandidat na kraju je izabrao svoju - imaginarnu Hrvatsku. Njegovo obrazloženje odluke da ipak ostane u Sidneyju, a zapravo isprika što otklanja sve u svemu jedinstvenu i ne baš nelaskavu ponudu, pogotovu znajući kako svatko od nas diše kad je daleko od svoje rodne hiže, možda je - ljudski gledano - impresivno, ali svu težinu, razložnost i nesebičnost takve odluke potpuno sam osjetio i shvatio tek nakon što sam pročitao rukopis ove Škvorčeve najnovije knjige.

O čemu se radi?

U najkraćem, riječ je o osam kulturalnih rasprava o australskim Hrvatima, tj. o priložima koji su nastali i većinom bili objavljeni zadnjih godina autorova inače sustavnoga praćenja i istraživanja života i rada australskih brojem nikad točno utvrđenih, ali i tamo "dobro raspoređenih" Hrvata. Okupljene u istoj knjizi pod radnim naslovom *Australski Hrvati: od fikcije prema faktima* (dodao bih - *i natrag!*), ove studije sada čine cjelinu koja počiva na tematskoj i metodološkoj srodnosti, te u tome smislu pružaju uvid ne samo u gotovo sve ključne probleme australskoga hrvatskog korpusa, već i u znanstveno-stručnu akribiju svojega autora, odnosno u različita metodološka polazišta iz kojih se o tim problemima raspravlja. Na temelju proučavanja ideoloških pozicija raznih politički determiniranih interesnih skupina, autor se u prvome redu bavi pitanjima raslojenosti, odnosno nekonzistentnosti hrvatske zajednice u Australiji, ukazuje na tipove i posljedice stereotipova koji nastaju u tamošnjem medijskom prostoru te pretendiraju na, kako kaže, "povlaštenu poziciju", odnosno posjedovanje "istine". Toga, dakako, nije lišena niti književna produkcija tamošnjih Hrvata, kojoj autor posvećuje središnja poglavlja svoje knjige stavljajući pritom težište na fenomene koji nastaju kao posljedica dislociranosti i (ne)mogućnosti smještanja ove književnosti u dva korpusa kojima ona potencijalno pripada, naime, hrvatskom i australskome.

Govoreći o organiziranim oblicima života australskih Hrvata, koji kao u sebe dvostruko zatvoren sustav korespondira u okviru posve drukčijega vrijednosnog sustava, autor svojim istraživanjima potvrđuje tezu o skokovitom i zato

fiktivnom odnosu prema povijesnom vremenu zemlje podrijetla (Hrvatske) i o neuklopljenosti u povijesno vrijeme zemlje domaćina (Australije), te upozorava na postojanje stereotipova ne samo u okvirima dislocirane baštine "australskih Hrvata", već i na stereotipove među "hrvatskim Hrvatima", čime se pak otvara cijeli niz ne samo teorijsko-metodoloških i socio-kulturnih, već i eminentno političko-pragmatičnih pitanja i nesporazuma.

Iako je i ranije bilo pokušaja da se usustave znanja te opiše "iseljena Hrvatska", temeljitoga, metodološki osmišljenoga i društveno verificiranoga znanstvenoga, tj. kompetentnoga bavljenja iseljenim dijelom hrvatskog korpusa, bez nama tako sklonoga amaterskoga paljetkovanja po vlastitoj *rasutoj baščini* jednostavno - nema. Tj. nema, kako to - ne bez gorčine primjećuje i naš autor - određene strategije ili modela, npr. kulturalnoga studija po uzoru na irski ili židovski, nisu obavljene ni neke osnovne predradnje, pa se uglavnom sve svodi - dodaje - na podučavanje jezika i pokoji kolegij o povijesti hrvatskog iseljavanja u SAD-u ili Australiji, odnosno na parcijalne, uglavnom manje poznate učinke pojedinih domovinskih institucija i rijetkih pojedinaca, među njima i Matice iseljenika koju (volio bih da griješim!) mi ovdje u domovini doživljavamo otprilike kao i godišnju smotru narodne pjesme i plesa za ponekoga usred vrelog kolovoza zalutalog turista sa zagrebačkog Jelačić-placa.

Upravo ova najnovija Škvorčeva knjiga - pisana posve superiorno kako s pozicija suvremenih teorijskih usmjerenja, tako i s onih koje se tiču osobnoga intelektualnoga i građanskog digniteta, pa čak i hrabrosti (sic!) - prvi put pruža okvir za moderno i utemeljeno interdisciplinarno proučavanje dijaspore ne samo u Australiji, već svuda gdje postoje organizirane hrvatske etničke zajednice. Time ova knjiga uvelike nadilazi početne nakane svojega autora te, čineći jedan novi korak u dosadašnjem pristupu problemu iseljavanja i iseljeništa, osim što je dragocjen kompendij za australsku Hrvatsku, postaje i vrijedan doprinos kulturalnim studijima.

U tome smislu ne mogu a da ne dometnem još jednu napola osobnu, naime, kako zapravo tek sada znam što bi to moja katedra dobila da Boris Škvorc i ovaj put nije izabrao imaginarnu, a tako stvarnu i njemu zahvaljujući sve stvarniju australsku Hrvatsku.

dr. Vinko Brešić

U Zagrebu, uoči Božića 2004.

Bilješka o autoru

Boris Škvorc rođen je u Karlovcu 1962. godine gdje je završio osnovnu i srednju školu. Studij kroatistike završio je na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu 1987. godine. Od 1988. živi u Australiji, a od 1991. predaje hrvatski jezik i književnost na Macquarie University u Sydneyju. Tijekom svojeg ranog australskog života (1988.-1991.) radio je na građevini i u tvornici prerade mesa, gdje je upoznao mnoge australske Hrvate i iz prve ruke vidio kako žive, koje su im preokupacije, svjetonazori i pogledi na australsku i hrvatsku politiku.

Doktorirao je 1999. godine na temu 'Irony and the Novels: The case of Miroslav Krleža'. Objavio je knjige *Ironija i roman: u Krležinim labirintima* (Zagreb, 2003.) i *Nema afrodizijaka do usamljenosti, antologija suvremene australske kratke priče* (Zagreb, 2004.). Uz to, objavio je dvadesetak stručnih tekstova u recenziranim međunarodnim i drugim stručnim časopisima (*Društvena istraživanja, Književna revija, Hrvatska revija, Quorum, Republika, Hrvatski iseljenički zbornik, Australian Slavonic and Eastern European Studies, New Zealand Slavonic Journal, Croatian Studies Review, Journal for Croatian Studies, Slavic Review* i dr). Napisao je tekstove za zbornike Drugog hrvatskog slavističkog kongresa, Trećeg hrvatskog slavističkog kongresa, Drugih i Trećih Slamnigovih dana u Osijeku, Croatia and Croatians: Myths and Reality, Multicultural Australia, Međunarodnog skupa o hrvatskom ekspresionizmu (Zagreb, 2001.) i Međunarodnog skupa o hrvatskom post-modernizmu (Zagreb, 2002.). Jedan je od urednika časopisa *Croatian Studies Review*, bio je predsjednik Hrvatske znanstvene zaklade Australije i Novog Zelanda (1998.-2003.) te njezin potpredsjednik i tajnik. Recenzent je u Australian Council for Arts, a bio je član Vijeća ispitne komisije NSW (Board of Studies). Redoviti je tjedni kolumnist australskog hrvatskog tjednika *Croatian Herald* (Hrvatski vjesnik).

Kako uopće znanstveno pristupiti pitanju našega iseljništva?

Knjiga dr. Škvorca (Macquarie University, Sydney) je ugodno iznenađenje. Cilj je pokrenuti promišljenu diskusiju o pitanju koje je centralno u knjizi: kako produžiti vijek australsko-hrvatskoj zajednici? Kako uopće znanstveno pristupiti pitanju našeg iseljništva? Kako ocijeniti njihove napore unutar njihove *zajednice* i u odnosu na domovinu? Na putu k tom cilju autor nas vodi od *ideologije* (pretežito priloge 1-4) i na njoj *zasnovanim fikcijama*, prvenstveno onoj *imaginarne Hrvatske*. (...) Postavlja se pitanje, potom, je li pisanje australskih Hrvata uopće književnost, i nisu li mediji (koji bi trebali predstavljati "facts") uvelike krivi za fikcije koje su se nametnule *hrvatskoj zajednici*. Na tom putu do osvještavanja, dr. Škvorc ima odličnih uvida, njegova podjela na useljeničke hrvatske valove potvrđuje ono što smo zaključili za SAD, s tim da proporcije pojedinih skupina variraju i da Australija nema onu veliku brojčanu nadmoć (i prednost?) stare, asimilirane dijaspore poput Amerike (ili Čilea). Uvida (zbog toga je u nekim situacijama postao i "slučaj" unutar *zajednice*), da bez uključivanja u život zemlje boravka nema izlaska iz *ghetta*. Da se prisjetim Anthonyja Mlikotina, odbacivanje *ghettoizacije* ne znači "da smo se odnarodili"; uostalom već je Nikola Polić oko 1895. u Chicagu shvatio da se samo ulaskom u sustav može pomoći vlastitoj zemlji i narodu. Za to se, kako Škvorc točno primjećuje, treba osloboditi fikcija i pozabaviti se činjenicama, a ne gubiti vrijeme tražeći "pobjedu za bolju prošlost". Autor također vrlo dobro zapaža da do nesporazuma između domovine i dijaspore dolazi i zbog nerazumijevanja koje vlada u domovini i u domovinskim medijima (sjajna usporedba s farsama o "dva brata koji se ne prepoznaju", jer, zaista, za nerazumijevanje trebaju dvojica). Slažem se u potpunosti da bi domovina trebala učiniti daleko više u smislu "kvalitetnih udžbenika, kompjutorskih programa, kaseta", i uopće, kvalitetne informacija, ali i shvatiti da joj "Globalna Hrvatska" nije konkurencija već partner s kojim budućnost svih ljudi hrvatskoga porijekla postaje boljom i sigurnijom. A ta "Globalna Hrvatska" ima, po mom mišljenju, tri materinja jezika, hrvatski, engleski i španjolski, i to je minimum jezične raznolikosti koji bi domovina trebala uvažavati. (...) Neka mi čitatelj oprostí što sam se u ovom osvrtu podosta pozabavio vlastitim

iskustvima. No mislim da će me autor dobro razumjeti. Knjiga je postigla svoj cilj. Navela me na razmišljanje, na ponudu dijaloga, na traženje. To je velika vrijednost ovog rijetkog teksta koji zaslužuje da bude objavljen, a još više da bude čitan. (...) Čestitam Borisu Škvorcu na znanju, stručnosti, ali i 'kuraži'. Reći istinu uvijek je riskantno. A istina, ako sam dobro shvatio njegovo vrijedno djelo, jest da samo prihvaćajući najbolje standarde onih "drugih" možemo u punoj mjeri (p)ostati MI.

dr. Vladimir Goss, Filozofski fakultet Sveučilišta u Rijeci

Integracijski procesi u australsko društvo za Škvorca su pravi izazov

U razmatranjima dr. Borisa Škvorca o hrvatskoj etničkoj zajednici (...) pokazalo se kako je broj australskih Hrvata manji no što se mislilo. Umjesto uvijek citiranih 250 tisuća ili više, brojke su pokazale kako prve i druge generacije australskih Hrvata zajedno ima oko 125 tisuća. Ovo je potvrđeno rezultatima popisa pučanstva iz 2001. godine, s tim da se stručnjaci slažu kako s određenim odstupanjima, te uračunavanjem treće generacije i NEI (*not elsewhere identified*) osoba s područja jugoslavenskih zemalja, taj broj može biti do između 150 i 190 tisuća.

Integracijski procesi u australsko društvo za dr. Škvorca su pravi izazov. Gotovo sva njegova razmišljanja usmjerena su u tom pravcu. Analizirajući strukturu hrvatske zajednice u Australiji, autor kaže kako je vidljivo da se u slučaju prve generacije većinom radi o populaciji koja stari, a da druga generacija u raznim udrugama i organizacijama zajednice nije zastupljena na odgovarajući način. Zbog toga je problem zajednice i njezina organizirana dijela njezina kadrovska ustrojenost. U raznim ustanovama, od klubova do obrazovnih institucija i zavičajnih društava, vrlo je malo mladih i novih ljudi. (...) U organiziranom dijelu života australskih Hrvata važnu ulogu igraju organizacije kao što su Croatian Studies Foundation (Hrvatska znanstvena zaklada), AMAC (u okupljanju prve generacije sveučilišno obrazovanih ljudi) i Alumni organizacija bivših studenata u Australiji koji su hrvatskog podrijetla. Njihovim organiziranim radom može se djelomično usporiti proces asimilacije i izumiranja jezika i

naslijeda baštine u drugoj i trećoj generaciji, ali i sačuvati nešto od kapitala koji je zajednica stvorila u posljednjih pedesetak godina. Autor tvrdi kako to postiže Centar hrvatskog studija na Sveučilištu Macquarie, u suradnji s Hrvatskom znanstvenom zakladom i neformalnom udrugom pod radnim naslovom Younger Generation Conference.

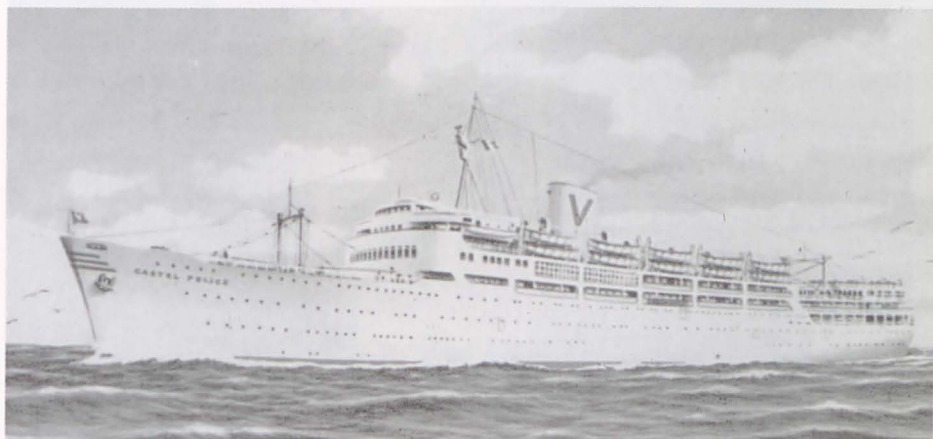
Jedna od središnjih analiza u Škvorcovu radu jest fenomen *australska hrvatska zajednica* i njezin odnos prema matičnoj domovini. Ta domovina, tvrdi autor, nije istovjetna zemlji podrijetla kakva ona jest već onakva kakva bi ona trebala biti. Tako se u *australskoj hrvatskoj zajednici* s racionalnog odnosa prema Hrvatskoj prelazi u prostor emocionalnog pa čak i fiktivnog. Tako se *australska hrvatska zajednica* i sama prema hrvatskom domovinskom korpusu određuje kao *druga*. To treba razumjeti tako što način na koji je tkivo hrvatske zajednice izvan Hrvatske odvojeno od matice i vlastita prirodna okruženja omogućujući joj položaj drugosti. U samoj Australiji situacija je još specifičnija jer se uglavnom radi o zajednici koja je iz cjeline izdvojena sustavnim neodnošenjem prema matici kroz duži vremenski period od nekih pedesetak godina. Zbog toga se dolazi i do logičnog pitanja: je li stvaranje imaginarne Hrvatske u svojoj srži izgradnja paralelnog, neovisnog sustava koji se ne uklapa u sustav zemlje domaćina, a nije spreman odnositi se prema sustavu zemlje podrijetla. Tako su u Australiji izgrađeni određeni hrvatski stereotipi koji su vremenom otvrdnuli gotovo do nedodirljivosti. Jedan od njih je kompleksni stereotip koji je u posljednje vrijeme manje izražen, a sastoji se u idejama Hrvatske do Drine, Muslimana kao Hrvata i NDH kao državne tvorevine vrijedne slavljenja i obilježavanja. Drugi je stereotip onaj o hrvatskim 'Jugoslavenima' kao neprijateljima, udbašima i rušiteljima Hrvatske. Tako nije nimalo neobično kada se čuje da se nekog naziva Jugoslavenom zato što nije došao na proslavu 10. travnja, ili da se nekog naziva ustašom zato što je tamo bio nazočan. Primanje Hrvata 'Jugoslavena' u širu obitelj hrvatske zajednice zbog tih je procesa vrlo bolan proces koji još uvijek nije dovršen, unatoč nazočnosti tih ljudi u zajednici već duži niz godina. Niti obrnuto, odnosno prihvaćanje nekih 'ekstremnih stereotipa' kod tih 'ljevijih' emigranata ne ide baš tečno. Škvorc tvrdi kako fikcije dominiraju sadržajem mnogih novinskih članaka, radio komentara, pa čak i dokumenata kao što su zapisnici sa sastanaka nekih od australskih hrvatskih organizacija, ili govora na priredbama upriličenim na pojedinim obljetnicama. Razloge tome treba tražiti u tipovima stereotipa koji su izgrađeni tumačenjima mitološkog i legendi vezanih uz pojedine segmente hrvatske povijesti. (...) Koliko je problematika hrvatskog iseljništva poznata ili strana

domovinskoj Hrvatskoj i njezinoj znanstvenoj i široj javnosti, pitanje je na koje nitko do sada nije odgovorio na način kojim bi se zadovoljili zahtjevi znanstveno verificiranih istina, odnosno oko kojeg bi bio postignut konsenzus među različitim istraživačima iz mnogobrojnih humanističkih disciplina. Takav konsenzus ne postoji ni u javnosti, bilo u samoj Hrvatskoj ili u iseljeništvu. (...) Autor, Boris Škvorc, dobro poznaje hrvatsku zajednicu u Australiji. Dobro je ovladao literaturom, tiskom i arhivskim izvorima. (...) Na taj način stekao je saznanja na osnovi kojih je ponudio svoje viđenje složenosti, posebnosti i specifičnosti iz života australskih Hrvata. Iako njegova razmišljanja o australskim Hrvatima ponekad mogu biti i upitna, ipak biti će Škvorcova knjiga novi izazov svima onima koji će htjeti znati više o Hrvatima u Australiji i odgovor na koji način će se surađivati s hrvatskim etničkim zajednicama na tom kontinentu.

dr. Ivan Čizmić, Institut za društvena istraživanja *Ivo Pilar*, Zagreb

Fotografski zapisi iz života Hrvatske zajednice u Australiji

*Brod Castel Felice desetljećima je prevozio doseljenike iz Europe u Australiju.
Foto/Photo: dobrotom/courtesy of Nenad Zakarija, Zagreb*

*Obitelj Tomašić iz Smokvice (otok Korčula) na svojoj farmi dubana u
sjevernom Queenslandu 1930-e god.
Foto/Photo: dobrotom/courtesy of Ante Tomašić, Zagreb*

*Useljenici (displaced persons) vlakom kreću u pribvatni centar
Bonegilla, Vic, 1947.*

Foto/Photo: arhiva HMI-a, Zagreb

*Članovi utemeljitelji kluba Napredak (Broken Hill) prigodom otvorenja novih
klupskih prostorija, NSW, 1936.*

*Foto/Photo: dobrotom/courtesy of Branka Bezić - Filipović, Split & Marin
Alagich, Sydney*

Hrvatski klub Punchbowl u Sydneyu, koji je desetljećima jedno od glavnih okupljališta Hrvata toga grada, modernizirao se tijekom 1990-ih. Na slici: pročelje kluba. Izvor: mjesečnik Maestral, Sydney, NSW, prosinac/siječanj 2000./2001. Foto/Photo: arhiva HMI-a, Zagreb

To the Ivan Gundulić Drama Group

Sincere thanks from all at Perth Theatre Company for all your efforts in making *The Corporal's Wife* a truly memorable event.

The Corporal's Wife
February 6 - 15, 2003
New Fortune Theatre
Perth, Western Australia

Zabvalnica koju je Perth Theatre Company uputio Družini Ivan Gundulić povodom predstave Kapuraličina kći, Fremantle, WA, veljača 2003. Foto/Photo: dobrotom/courtesy of Amateur Drama Group I. Gundulić, Fremantle

Hrvatski međudruštveni odbor u Novom Južnom Walesu sudjelovao je na izložbi povodom međunarodne godine mira, slobode i pravde u Sydneyu. Na slici: Vlasta Sakardi i Tomislav Beram, Sydney, 1986.

Foto/Photo: dobrotom/courtesy of Tomislav Beram - Međudruštveni odbor za zajedničku suradnju NSW-a, Sydney

U Centru hrvatske zajednice u Geelongu, 87 hrvatskih maturanata proslavili završetak mature i 20. obljetnicu službenog priznanja hrvatskog jezika u Viktoriji

U Centru hrvatske zajednice u Geelongu održala se velika svečanost kojom je proslavljena 20. obljetnica službenog priznanja hrvatskog jezika u Viktoriji, a dodijeljene su maturalne diplome osamdeset sedmorici hrvatskih srednjoškolaca.

Foto/Photo: dobrotom/courtesy of Katica Perinac, Geelong

HRVATSKA ŠKOLA – AUSTRALIJA

HRVATSKA POČETNICA

VJEŽBENICA
ZA DRUGI RAZRED

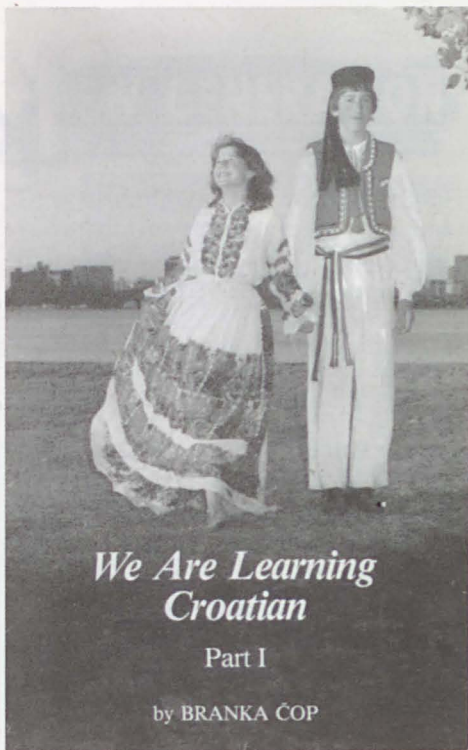
TREĆE IZDANJE
MELBOURNE 1982

Naslovnica udžbenika hrvatskog jezika tiskanog u Australiji, koji je napisala pok. Branka Čop, ugledna učiteljica i djelatnica iz australskohrvatske zajednice, Perth, WA.

Foto/Photo: dobrotom/courtesy of Neven Smoje, Perth

Prve hrvatske škole u Australiji osnivale su se pri hrvatskim župama, a i danas je tako. Do kasnih 1980-ih nastavnici su sami pripremali materijale za poduku, a najčešće su to bili hrvatski dušobrižnici. Na slici: naslovnica Hrvatske početnice (vježbenice) za 2. razred koju je u prvom izdanju priredio Božidar Vidov, a zatim preuredio Velikoučiteljski odbor hrvatskih škola Melbourne 1982.

Foto/Photo: dobrotom/courtesy of Nenad Zakarija, Zagreb

**We Are Learning
Croatian**

Part I

by BRANKA ČOP

DOMOBRAN

DEFENDER OF THE HOMELAND

REV. 1997 700
GORJANSKI - 1924 1984

35c

1941-1966 25 YEARS OF STRUGGLE
DVADESET PET GODINA BORBE

ZAGREB

"CAPITAL OF A NATION OF DESTINY" See page 4
"GLAVNI GRAD NEKADAŠNJE NAČIJE" See page 4

Dvojezični časopis za Hrvate i
Australce koji se tiskao u Sydneyu.
Urednica je bila N. Ljubic. Izvor:
mapa fotografija i dokumenata
koju je priredio i potpise pod
slikama načinio L. Budak, ravnatelj
Centra hrvatskih studija, Sveučilište
Macquarie, Sydney, 2004.
Foto/Photo: dobrotom/courtesy of
Luka Budak, Sydney

NEW GENERATION

A 'Hrvatski vjesnik' English supplement

Volume 7, No. 280 Friday, February 5th, 2008

A SHORT HISTORY OF THE 'HRVATSKI VJESNIK'

The founder 'HRVATSKI VJESNIK' Editor-in-Chief

The first printed issue of the "Hrvatski Vjesnik" appeared in the city of Zagreb in 1848. It was the first Croatian newspaper published in the Kingdom of Croatia. The newspaper was founded by the prominent Croatian journalist and publicist, Ljudevit Gaj. The newspaper was published weekly and its content was focused on news, politics, and culture. It played a significant role in the development of the Croatian press and the national movement.

The newspaper was published in Zagreb, the capital of the Kingdom of Croatia. It was the first Croatian newspaper published in the Kingdom of Croatia. The newspaper was founded by the prominent Croatian journalist and publicist, Ljudevit Gaj. The newspaper was published weekly and its content was focused on news, politics, and culture. It played a significant role in the development of the Croatian press and the national movement.

The newspaper was published in Zagreb, the capital of the Kingdom of Croatia. It was the first Croatian newspaper published in the Kingdom of Croatia. The newspaper was founded by the prominent Croatian journalist and publicist, Ljudevit Gaj. The newspaper was published weekly and its content was focused on news, politics, and culture. It played a significant role in the development of the Croatian press and the national movement.

The newspaper was published in Zagreb, the capital of the Kingdom of Croatia. It was the first Croatian newspaper published in the Kingdom of Croatia. The newspaper was founded by the prominent Croatian journalist and publicist, Ljudevit Gaj. The newspaper was published weekly and its content was focused on news, politics, and culture. It played a significant role in the development of the Croatian press and the national movement.

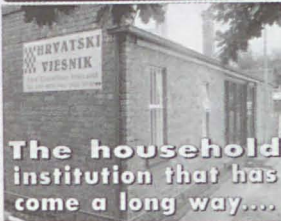
The newspaper was published in Zagreb, the capital of the Kingdom of Croatia. It was the first Croatian newspaper published in the Kingdom of Croatia. The newspaper was founded by the prominent Croatian journalist and publicist, Ljudevit Gaj. The newspaper was published weekly and its content was focused on news, politics, and culture. It played a significant role in the development of the Croatian press and the national movement.

The newspaper was published in Zagreb, the capital of the Kingdom of Croatia. It was the first Croatian newspaper published in the Kingdom of Croatia. The newspaper was founded by the prominent Croatian journalist and publicist, Ljudevit Gaj. The newspaper was published weekly and its content was focused on news, politics, and culture. It played a significant role in the development of the Croatian press and the national movement.

The newspaper was published in Zagreb, the capital of the Kingdom of Croatia. It was the first Croatian newspaper published in the Kingdom of Croatia. The newspaper was founded by the prominent Croatian journalist and publicist, Ljudevit Gaj. The newspaper was published weekly and its content was focused on news, politics, and culture. It played a significant role in the development of the Croatian press and the national movement.

The newspaper was published in Zagreb, the capital of the Kingdom of Croatia. It was the first Croatian newspaper published in the Kingdom of Croatia. The newspaper was founded by the prominent Croatian journalist and publicist, Ljudevit Gaj. The newspaper was published weekly and its content was focused on news, politics, and culture. It played a significant role in the development of the Croatian press and the national movement.

The newspaper was published in Zagreb, the capital of the Kingdom of Croatia. It was the first Croatian newspaper published in the Kingdom of Croatia. The newspaper was founded by the prominent Croatian journalist and publicist, Ljudevit Gaj. The newspaper was published weekly and its content was focused on news, politics, and culture. It played a significant role in the development of the Croatian press and the national movement.

The household institution that has come a long way...

The first printed issue of the "Hrvatski Vjesnik" appeared in the city of Zagreb in 1848. It was the first Croatian newspaper published in the Kingdom of Croatia. The newspaper was founded by the prominent Croatian journalist and publicist, Ljudevit Gaj. The newspaper was published weekly and its content was focused on news, politics, and culture. It played a significant role in the development of the Croatian press and the national movement.

Top performing Geelong VCE students rewarded by Croation Dom

Advertisement for a computer and printer sale. It features a list of items for sale, including a Dell Dimension 5100 computer, a HP LaserJet printer, and a scanner. The total price is listed as \$1599. The advertisement also includes contact information for the store, including a phone number (5333 4141) and a website.

Uz bogat pregled događaja u
Hrvatskoj te u hrvatskoj zajednici
Australije, Hrvatski vjesnik ima i
redoviti prilog na engleskom jeziku -
New Generation.
Na slici: zgrada uredništva. Izvor:
Hrvatski vjesnik, 6. veljače 2004.,
Melbourne, VIC.
Foto/Photo: arhiva HMI-a, Zagreb

Mato Tkalčević

POVIJEST HRVATA U AUSTRALIJI

*Povijest Hrvata u Australiji, autor Mato Tkalčević, nakladnik Hrvatski svjetski kongres u Australiji, Melbourne, 1999.
Foto/Photo: arhiva HMI-a, Zagreb*

Hrvatska delegacija u Australiji

HRVATSKA ZNANSTVENA ZAKLADA: Nazočnima se prigodnim riječima obratio dr. Brozović istaknuvši da je »svaka katedra kroatistike za Hrvatsku novi prozor u svijet«

ZAGREB – Na poziv Hrvatske znanstvene zaklade iz Sydneya, delegacija Hrvatske, u kojoj su potpredsjednik Republike Hrvatske prof. dr. Dalibor Brozović, zastupnik u Saboru dr. Šime Dodan, predsjednik Društva hrvatskih književnika Nedjeljko Fabro i ugledni hrvatski jezikoslovac i prevoditelj prof. dr. Tomislav Ladan, boravi u Australiji gdje će biti nazočna činu utemeljenja Centra za kroatistiku pri sveučilištu »Macquarrie« Sydneju. Goste iz Hrvatske primila je rektorica tog sveučilišta prof. Di Yerbury i s njima razgovarala o budućem Centru i proširenju suradnje sveučilišta s obrazovnim vlastima i ustanovama u Hrvatskoj, jer pri »Macquarrie« već duže vremena djeluje Odjel za hrvatske studije, koji vodi docent prof. Luka Budak.

Novi Centar za kroatistiku imat će dva odjela, predavački i istraživački, i proširit će dosadašnji rad s jezika i književnosti

i na druga znanstvena područja. Dio tog Centra trebala bi biti velika knjižnica koju tamošnji Hrvati kane graditi zajedno s australskim ustanovama, ali očekuju i pomoć iz domovine.

Tijekom boravka u Sydneju delegaciju je ugostio hrvatski klub »Kralj Tomislav«, gdje se nazočnima prigodnim riječima obratio dr. Brozović istaknuvši da je »svaka katedra kroatistike za Hrvatsku novi prozor u svijet«. U nedjelju je delegacija sudjelovala u proslavi u povodu tradicionalnoga »Hrvatskog dana« u Hrvatskom katoličkom centru u Blachtownu.

U srijedu će delegacija otputovati u Melbourne gdje će također u organizaciji Hrvatske znanstvene zaklade za Victoriju, imati više predavanja i susreta s tamošnjim Hrvatima i predstavnicima australskih znanstvenih i obrazovnih institucija i vlasti, nakon čega će, kako je predviđeno, otputovati u Adelaide.(hina)

Hrvatska delegacija posjetila je Sveučilište Macquarie u listopadu 1990. i prisustvovala utemeljenju Centra za hrvatske studije. Izvor: Vjesnik, 9. rujna 1990.

Foto/Photo: dobrotom/courtesy of gospodina Nenad Zakarija, Zagreb

*Nadbiskup zagrebački i predsjednik Hrvatske biskupske konferencije, kardinal dr. Franjo Kuharić pobodio je u pratnji msgr. Stankovića australske Hrvate 1980., 1988. i 1993. Na slici: kardinal Kuharić služi svetu misu u crkvi Sv. Obitelji u N. Geelongu za župljane župe Sv. Ante (Geelong, Ballarat, Mildura) 1980. Misi su prisustvovali i mnogi Hrvati iz Melbournea i cijele Viktorije.
Foto/Photo: dobrotom/courtesy of Rev. Stjepan Gnječ, Geelong*

*Zgrada Veleposlanstva RH u Canberri sagrađena 1995. prema projektu arhitekta Johna Mikulicba.
Foto/Photo: arbiva HMI-a, Zagreb*

NACIONALNA I SVEUČILIŠNA
KNJIŽNICA U ZAGREBU

712485

NACIONALNA I SVEUČILIŠNA KNJIŽNICA ZAGREB

990842819

ISBN 953652533-X

9 799536 525330